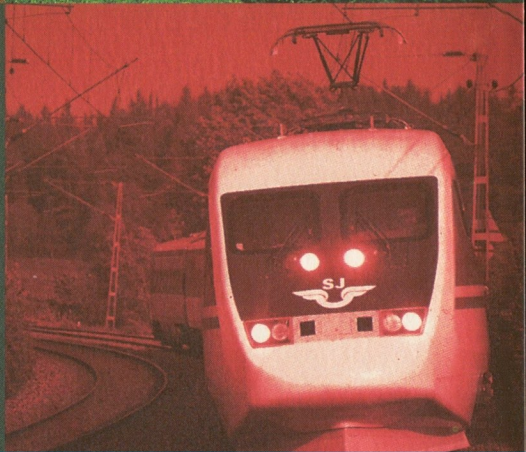

Agenda 21 i Sverige
Fem år
efter Rio
-resultat
och framtid

Ur KB:s samlingar

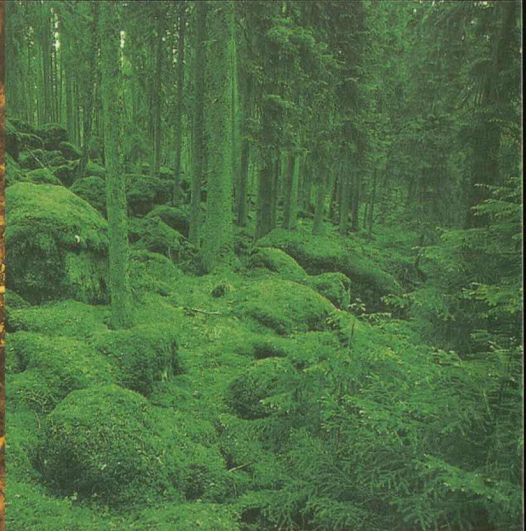
Digitaliserad år 2015

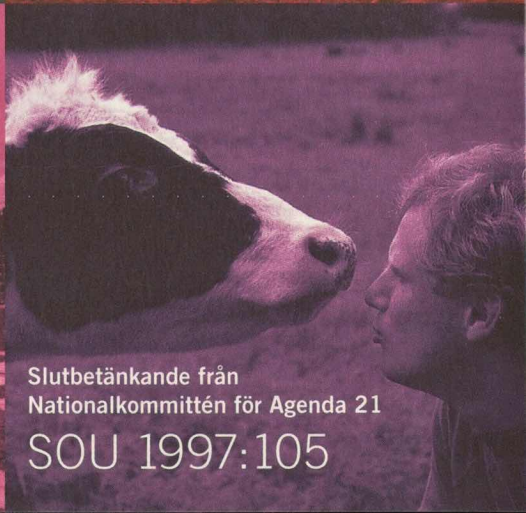
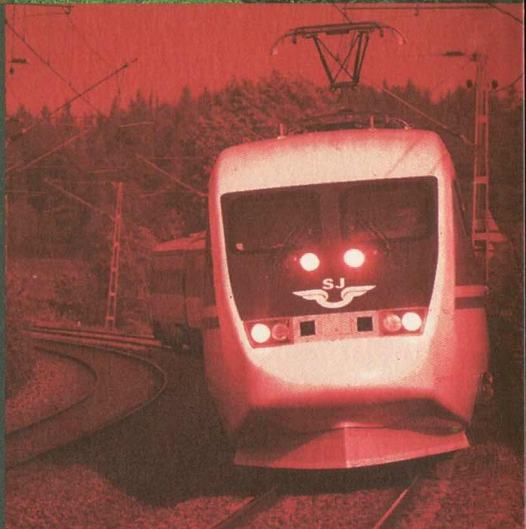
National Library
of Sweden

Slutbetänkande från
Nationalkommittén för Agenda 21
SOU 1997:105

Agenda 21 i Sverige
Fem år
efter Rio
-resultat
och framtid

Slutbetänkande från
Nationalkommittén för Agenda 21
SOU 1997:105

Ref KB Occ

SOU

1997:105

Agenda 21 i Sverige

Fem år efter Rio – resultat och framtid

Slutbetänkande från Nationalkommittén för Agenda 21
97 06 12

Statens offentliga utredningar
1997:105
Miljödepartementet

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:

Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliets förvaltningsavdelning
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

Licensnummer 341 009

Denna skrift bär den nordiska Svansymbolen. För att få Svanmärka en trycksak måste särskilda miljökrav uppfyllas genom hela tryckprocessen. Dessa krav är uppställda av Nordiska samordningsorganet för frivillig positivmiljömärkning. Tryckeriet garanterar att alla underleverantörer i sin tur uppfyller ställda krav.

Layout: Svensk Information
Tryck: Ljunglöfs Offset, Stockholm, 1997

ISBN 91-38-20653-6
ISSN 0375-250X

Till regeringen

Vid FN:s konferens om miljö och utveckling (UNCED) i Rio de Janeiro 1992 kom världens stater bl. a. överens om ett handlingsprogram för det 21:a århundradet - Agenda 21. Sverige deltog aktivt både under förberedelsestadiet och under själva konferensen. En proposition om riktlinjer för en kretsloppsanpassad samhällsutveckling (prop. 1992/93:180, JoU 14, rskr. 344) lades fram i februari 1993. Riksdagen antog vidare år 1993 i bred politisk enighet den dåvarande regeringens förslag till inriktning av det svenska arbetet med genomförandet av besluten vid Rio-konferensen (prop. 93/94:111, JoU 19, rskr. 256). En ambition har från början varit att arbetet i hög utsträckning ska ta avstamp i kommunernas lokala utvecklingsarbete. En serie regionala konferenser genomfördes i samarbete mellan Miljö- och naturresursdepartementet och Svenska Kommunförbundet till vilka kommuner samt andra lokala och regionala aktörer bjöds in för diskussion om UNCED-utfallet och det kommande lokala Agendaarbetet.

Den nuvarande regeringen beslutade den 16 mars 1995 att tillkalla en nationell Agenda 21-kommitté. Kommittén fick genom beslut den 21 april 1995 en bred sammansättning med representanter för de politiska partierna, forskarsamhället, näringslivet och olika ideella organisationer. Till ordförande utsågs miljöminister Anna Lindh. Ledamöter i kommittén har varit riksdagsledamot Sinikka Bohlin, professor Bert Bolin, agronom Åsa Domeij, avdelningsingenjör Nina Ekelund Cronberg, bitr. statssekreterare Mats

Engström (fr.o.m. 96-10-01), riksdagsledamot Eva Eriksson, sektionschef Lars Fladvad, förbundsordförande Kristina Hansson, Agenda 21-samordnare Roger Hildingsson, kommunalråd Arne Jonsson, universitetslektor Bodil Jönsson, direktör Åsa Lindell-Byström, vice ordförande Wanja Lundby-Wedin, konsult Sindre Magnusson, kommunalråd Gun-Britt Mårtensson, docent Örjan Nilsson, borgarrädssekreterare Staffan Norberg, generalsekreterare Ulrika Rasmusson, miljö- och hälsoskyddschef Kia Regner, VD Roland Svensson, landstingsråd Ewa Söderberg, VD Helene Wintzell, landshövding Rolf Wirtén och biskop Claes-Bertil Ytterberg (t.o.m. 97-04-01). Sakkunnig har varit ambassadör Bo Kjellén. Experter har varit departementssekreterare Gunilla Blomquist (fr.o.m 96-10-21), utredningssekreterare Kristina Bovin (fr. o. m 96-02-01), departementsråd Stellan Kronvall (fr.o.m. 96-10-21), kansliråd Michael Odevall (fr. o. m 96-10-21), departementsråd Sture Persson (fr. o. m. 96-10-21), departementssekreterare Marcela Petkov (t.o.m. 96-10-21) och avdelningsdirektör Inger Vilborg. I sekretariatet har ingått expert Kristina Bovin (t.o.m. 96-02-01), sekreterare Urban Boije af Gennäs (fr.o.m 96-04-01), sekreterare Helene Carlsson (fr.o.m 96-05-06), sekreterare Gunnar Landborn (fr.o.m. 95-05-30), sekreterare Ann-Marie Lidmark (t.o.m 96-05-15) och generalsekreterare Rolf Lindell (fr.o.m 95-11-01). Assistent har varit Anita Arnell (fr.o.m. 95-12-04).

Kommittén har enligt sina direktiv (Dir 1995:34, bifogas som bilaga 2) som huvuduppgifter haft att

medverka i arbetet med att utveckla, fördjupa och förankra Agenda 21 och att medverka inför utarbetandet av Sveriges rapport till FN:s uppföljning av UNCED i New York i juni 1997 (UNGASS). Vidare har kommittén haft i uppgift att analysera hur målen i miljöpolitiken har uppfyllts m.m.

Kommittén har fullföljt sina uppgifter genom att delta i seminarier, konferenser m.m. som anordnats av kommuner och andra organisationer. Kommittén har även låtit arrangera regionala seminarier med kommitténs ledamöter som "värdar". Tillsammans med Svenska Kommunförbundet, Naturvårdsverket, Industriförbundet, Stockholmsmässan m. fl. organisationer anordnades i november 1996 ett tredagars Agenda 21 Forum i Stockholmsmässans lokaler. Ett stort antal kommuner, föreningar och organisationer deltog och ett 50-tal seminarier genomfördes under dessa tre dagar.

Uppdraget att analysera miljömålen har redovisats i en särskild rapport (Rapport 1996:4) Mål för miljö - målstyrning på miljöområdet. Naturvårdsverket har därefter fått regeringens uppdrag att, med bl.a. denna rapport som underlag, föreslå nya nationella och sektorsövergripande miljömål.

I beslut den 25 januari 1996 gav regeringen Naturvårdsverket uppdraget att i samråd med ett stort antal sektorsmyndigheter följa och kommentera

det omfattande lokala Agenda-arbetet. Uppdraget har redovisats i Naturvårdsverkets rapport 4679 Agenda 21 i den offentliga sektorn.

Kommittén har inför UNGASS fungerat som Nationalkommitté. En särskild Nationalrapport (From Environmental Protection to Sustainable Development - National Report on the Implementation of Agenda 21) lades som en preliminär utgåva fram vid CSD:s (Commission for Sustainable Development) 5:e förberedande möte inför UNGASS. En slutlig, mer layoutmässig utvecklad utgåva läggs fram vid själva UNGASS. Kommitténs underlag till Nationalrapporten återges i detta betänkande på svenska som del II. Regeringens Nationalrapport bifogas som bilaga 1.

Under arbetets gång har kommittén låtit publicera följande rapporter:

- Goda exempel - Information från Nationalkommittén för Agenda 21 (februari 1996)
- 1996:1 En vägvisare till hållbar utveckling i Sverige
- 1996:2 Lokalt Agenda 21-arbete i andra länder
- 1996:3 Lokalt Agenda 21-arbete - Ytterligare exempel
- 1996:4 Mål för miljö - Målstyrning på miljöområdet

■ 1996:5 Kommunerna och de nationella miljömålen
De rapporter som kommittén har tagit fram återfinns även på internet på hemsidan *www.agenda21.se*. Via denna adress har man också möjlighet att länka sig till ett stort antal lokala, nationella och även internationella Agenda-aktiviteter. Kommittén har vidare låtit ta fram en broschyr som kortfattat beskriver kommittén och dess arbetsuppgifter samt en utställningsskärm som använts i samband med olika seminarier, konferenser etc.

Kommittén har haft 12 protokollförda sammanträden. Kommittén har nu fullgjort sitt uppdrag och överlämnar härmed sitt slutbetänkande som består av tre delar, nämligen

- I. Strategier och förslag för framtiden
- II. Agenda 21 i Sverige (kommitténs underlag för regeringens nationalrapport till UNGASS – FN:s uppföljning av Riokonferensen)
- III. Fler exempel på lokalt Agenda 21-arbete
Till betänkandet fogas 2 reservationer och 4 särskilda yttranden.

Stockholm den 12 juni 1997

Anna Lindh

Sinikka Bohlin

Nina Ekelund Cronberg

Lars Fladvad

Arne Jonsson

Wanja Lundby-Wedin

Örjan Nilsson

Kia Regnér

Helene Wintzell

Bert Bolin

Mats Engström

Kristina Hansson

Bodil Jönsson

Sindre Magnusson

Staffan Norberg

Roland Svensson

Rolf Wirtén

Åsa Domeij

Eva Eriksson

Roger Hildingsson

Åsa Lindell-Byström

Gun-Britt Mårtensson

Ulrika Rasmusson

Ewa Söderberg

/Rolf Lindell

Urban Boije af Gennäs

Helene Carlsson

Gunnar Landborn

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

DEL I: STRATEGIER OCH FÖRSLAG FÖR FRAMTIDEN	10
I.1 EN HÅLLBAR UTVECKLING	11
I.1.2 Begreppet hållbar utveckling	12
I.1.3. Resursanvändningen måste bli effektiv och rättvis	15
I.1.4. Utveckla kriterier för att prioritera mellan olika miljöproblem	16
I.1.5. En förbättrad målstyrning	18
I.1.6. Slutsatser – vägar vidare mot hållbar utveckling	19
I.2 FÖRSLAG SEKTORSVIS	20
I.2.1 Internationellt utvecklingssamarbete	20
I.2.2 Internationell handel	24
I.2.3 Hälsa och miljö	30
I.2.4 Hållbara konsumtionsmönster	35
I.2.5. Näringsliv	40
I.2.6 Kemikalier	46
I.2.7. Energi	47
I.2.8 Transporter	51
I.2.9 Skydd av biomångfald	57
I.2.10 Skydd av hav och kustområden	62
I.3 FÖRSLAG SOM RÖR STYRMEDEL OCH VERKTYG	69
Samhällets styrmedel och verktyg behöver utvecklas	69
I.3.1 Lokala och centrala åtgärder till stöd för Agenda 21-arbetet	71
I.3.2 Samhällsplanering och beslutsprocesser	76
I.3.3. Miljöräkenskaper	80
I.3.4 Skatter och avgifter	83
I.3.5 Miljöanpassad offentlig upphandling	86
I.3.6 Information	89
I.3.7 Utbildning och forskning	92
I.4. EXEMPEL PÅ LOKALT ANTAGNA MÅL	97

DEL II: AGENDA 21 I SVERIGE	101
Sammanfattande perspektiv på det fortsatta arbetet med Agenda 21	102
I SOCIALA OCH EKONOMISKA DIMENSIONER	109
I.1 Internationellt utvecklingssamarbete	110
I.2 Internationell handel	116
I.3 Hälsa och livskvalitet.	120
II ATT BEVARA OCH FÖRVALTA RESURSER FÖR UTVECKLING	127
II.1 Hållbara konsumtionsmönster	128
II.2 Hållbart näringsliv	134
II.3 Kemikalier	142
II.4 Energi	148
II.5 Transporter	156
II.6 Bevarande av biologisk mångfald	164
II.7 Skydd av hav och kustområden.	168
III ATT STÄRKA VIKTIGA SAMHÄLLSGRUPPERS ROLL	173
III.1. Lokal Agenda 21 - organisation och genomförande	174
III.2 Icke-statliga organisationers engagemang i Agenda 21-arbetet	180
IV MEDEL FÖR GENOMFÖRANDE	185
IV.1 Samhällsplanering och beslutsprocesser	186
IV.2 Miljöräkenskaper	191
IV.3 Ekonomiska styrmedel och skatter	196
IV.4 Miljöanpassad offentlig upphandling	202
IV.5 Information	206
IV.6 Utbildning och forskning	210
V FRAMGÅNGAR OCH HINDER I LOKALT AGENDA 21-ARBETE	217
V.1 Analys av framgångar och hinder i lokalt Agenda 21-arbete	218

DEL III: FLER EXEMPEL PÅ LOKALT AGENDA 21-ARBETE _____ 221

Inledning _____	222
Biologisk mångfald: Landskapsekologisk utgångspunkt i Karlstads naturvårdsprogram _____	225
Boende: Olika vägar för miljöanpassad renovering i Kalmarhem _____	227
Boende: Egna drivkrafter i Kristineberg _____	229
Trafik: Inte dyrare med nolldata i Ockelbo _____	231
Livsmedel: Lokal produktion gav bättre kvalitet i Tidaholm _____	233
Skola: Miljö som utvecklingskraft i Lund _____	235
Integration: Invandrare har nyckelroll i Bergsjön _____	237
Boende: Ringar på vattnet i Ladugårdsängen _____	239
Forskning: Forskning befruktar Agenda 21-arbete _____	241
Ursprungsbefolkningar: Enigt om skoterbegränsningar i Härjedalen _____	243
Energi: EKO-energiavtal spar energi och stärker lönsamheten _____	245
Energi: Borlänge vill spara femton procent _____	247
Näringsliv: Vretenföretagare vinner på samarbete _____	249
Arbetsplatser: Matsalen banbrytare i Scantias miljöarbete _____	251
Integration: Informatörer nådde invandrare i Fäladen _____	253
Beslutsprocesser: Industristadens revansch i Trollhättan _____	255

RESERVATIONER OCH SÄRSKILDA YTTRANDE	258
Reservation av ledamoten Örjan Nilsson (m)	259
Reservation av ledamoten Staffan Norberg (v)	267
Särskilt yttrande av ledamoten Bert Bolin	273
Särskilt yttrande av ledamoten Åsa Domeij (mp)	274
Särskilt yttrande av ledamoten Kristina Hansson (c)	274
Särskilt yttrande av ledamoten Rolf Wirtén	276
BILAGOR	277
Bilaga 1: Från miljövärd till hållbar samhällsutveckling	278
Bilaga 2: Kommittédirektiv	289

Del I: Strategier och förslag för framtiden

Denna del består i huvudsak av Nationalkommitténs förslag till åtgärder. Förslagen riktar sig till instanser och aktörer som enligt kommitténs mening har ansvar för att vidta åtgärder och att engagera sig i arbetet. Dessa strategier och förslag kan sägas utgöra ett avstamp för det fortsatta arbetet med Agenda 21.

I.1 En hållbar utveckling

I.1.1 Bakgrund

Handlingsprogrammet Agenda 21 omfattar 40 kapitel och spänner över alla samhällssektorer. Antagandet av detta handlingsprogram vid UNCED betydde inledningen på en intensiv verksamhet internationellt, nationellt och lokalt. I Sverige har strävan från första början, bl. a. genom en bred remiss av resultaten från UNCED och en serie konferenser med företrädare för landets kommuner m. fl., varit att förankra Agenda-arbetet lokalt. Verksamheten kan därför beskrivas som en konsekvent tillämpning av ett s.k. underifrånperspektiv, vilket är en av de ambitioner som ingår i Agenda-beslutet.

I förhållande till det Agenda-dokument som antogs vid UNCED omfattar den svenska nationalrapporten och de strategier och förslag som kommittén lägger fram i detta betänkande omkring hälften av de kapitel som där behandlades. Det innebär inte att andra kapitel är mindre viktiga, utan är ett uttryck för att kommittén bedömt att de frågeställningar och samhällsområden som här berörs kan anses ha störst relevans för det svenska arbetet med Agenda 21 och hållbar utveckling. Tyngdpunkten i kommitténs framställning ligger på frågeställningar och ämnesområden som har starka samband med miljöpåverkan och användningen av naturresurser. Olika ekonomiska och sociala aspekter har därvid främst behandlats i ett miljö- och naturresursperspektiv. Kommittén vill dock i detta sammanhang framhålla vikten av att Agenda-arbetet i enlighet med Riokonferensens intentioner kan breddas i det fortsatta arbetet.

Kommittén vill stryka under att den arbetsmodell

som har vuxit fram i Sverige och som innebär att Agenda-arbetet har startat lokalt och förts upp till den centrala nivån, har varit lyckosam. Bl. a. har den resulterat i ett brett folkligt engagemang som knappast hade varit möjligt att uppnå på det traditionella sättet med direktiv uppifrån och ner. Detta arbetssätt har också väckt stor uppmärksamhet internationellt. Den nationella uppföljning av det lokala Agenda-arbetet som under arbetets gång har efterlysts från flera håll är nu mogen att genomföras. Den görs nu genom redovisningen i detta betänkande men bör också ses i samband med andra viktiga steg som regeringen har tagit när det gäller hållbar utveckling:

- Ambitionen att *utveckla ett ekologiskt hållbart Sverige* kungjordes i 1995 och 1996 års regeringsförklaringar, och i mars 1997 tillkallade statsministern en delegation för hållbar utveckling inom regeringen med miljöministern som ordförande. På grundval av delegationens förslag har sedan regeringen i 1997 års vårproposition angivit riktlinjerna för hur arbetet för en sådan utveckling bör utformas. Bl. a. ingår ett lokalt investeringsprogram som omfattar 5,4 miljarder kronor fördelat på tre år. Detta program har en direkt koppling till det lokala Agenda 21-arbetet. Härigenom har också en koppling mellan den lokala nivån och de centrala beslutsfunktioner som utövas av regering och riksdag har etablerats. Vårpropositionens riktlinjer kommer att konkretiseras i 1997 års budgetproposition.
- Regeringen har i april 1997 lagt fram ett förslag till Miljöbalk. Förslaget - som är ett resultat av flera års

utredningsverksamhet baserat på förslag framlagda av Miljöskyddskommittén år 1993 och Miljöbalksutredningen år 1996 – ska ses som ett led i strävan att skapa ett regelsystem för en ekologiskt hållbar utveckling i Sverige.

- Regeringen planerar att under våren 1998 förelägga riksdagen *en samlad miljöproposition*. Nationalkommitténs arbete, utfallet av UNGASS, erfarenheterna från arbetet med att utveckla ett ekologiskt hållbart Sverige samt arbetet med utveckling av ekonomiska styrmedel kommer att utgöra viktigt underlag för denna proposition.

Sammantaget anser kommittén att det med bl.a. dessa initiativ och det betänkande som kommittén nu lägger fram har bildats en bra bas för det fortsatta Agenda-arbetet i Sverige. Kommitténs förslag präglas i hög utsträckning av att Agenda-arbetet till sin karaktär bör ses som en process. Precis som Riokonferensens Agenda-dokument spänner förslagen över ett stort antal samhällssektorer. De åtföljs av en adressat, dvs. vilken eller vilka instanser som ligger närmast till att utreda och vidareutveckla en viss fråga för att en önskad förändring ska kunna uppnås.

Kommittén har konsekvent hävdat att Agenda-arbetet till sin karaktär är att se som en fortlöpande process och inte ett särskilt projekt. Det faktum att Nationalkommittén nu har fullgjort sitt uppdrag som enligt direktiven är starkt kopplat till UNGASS, innebär inte att Agenda-verksamheten på central nivå upphör. Snarare kommer den fortsatta verksamheten efter UNGASS centralt och lokalt att gå in i en ny fas. Det

är därför naturligt att formerna för den fortsatta verksamheten ses över. Förslag i denna fråga lämnas i avsnitt I.3.1.

I.1.2 Begreppet hållbar utveckling

Naturen basen för all mänsklig verksamhet

Hållbar utveckling är inget statiskt tillstånd utan en dynamisk process. Eftersom omvärlden ständigt förändras måste även mål och medel utvecklas fortlöpande. Det behövs också en mångfald alternativa lösningar och arbetssätt.

Under 1990-talet har en bred enighet utvecklats om att hållbar utveckling måste vara den övergripande inriktningen av hela samhällsutvecklingen. Enigheten sträcker sig över både nationsgränser och partipolitiska skiljelinjer. Samtidigt är definitionen av hållbar utveckling oklar och lämnar möjligheter för skilda tolkningar. Därför är det viktigt att fortsätta att diskutera begreppet för att finna en definition som gör det mer praktiskt användbart.

Begreppet hållbar utveckling har sitt ursprung i Bruntlandkommissionens (World Commission on Environment and Development) rapport "Our Common Future" 1987. Där definieras hållbar utveckling på följande sätt:

”En hållbar utveckling kan definieras som en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov. Det inrymmer två nyckelbegrepp:

- begreppet ”behov”, särskilt de grundläggande behoven hos världens fattiga, som måste ges allra högsta prioritet; och

- tanken att teknologinivå och samhällsorganisation utgör begränsningarna av miljöns möjligheter att tillfredsställa nuvarande och kommande behov.”

“Sustainable development is development that meets the need of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs. It contains within it two key concepts:

- the concept of ”needs”, in particular the essential needs of the world’s poor, to which overriding priority should be given; and

- the idea of limitations imposed by the state of technology and of social organisation on the environment’s ability to meet present and future needs.”

Sedan dess har många försök att definiera hållbar utveckling gjorts, utifrån olika utgångspunkter. En gemensam innebörd hos flertalet definitioner är att jordens hållbarhet eller bärkraft är begränsad och sätter de yttre ramarna för mänsklig verksamhet och expansion. Denna bärkraft definieras i sin tur av produktionsförmåga och motståndskraft hos ekosystem och andra livsuppehållande system samt av tillgången på ändliga naturresurser.

Inom de ramar som naturen sätter upp för mänskligheten och dess samhällsbygge måste resurserna fördelas på ett sådant sätt att alla människor kan tillfredsställa sina grundläggande behov. Samhället måste också hålla med de begränsade resurserna, så att både livsmiljön, ekosystemens produktionsförmåga och tillgången till lagerresurser bevaras för framtida generationer.

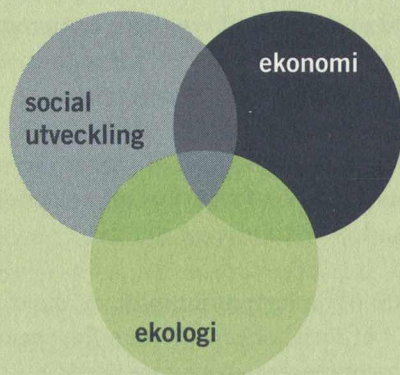
Samtidigt är ekosystemens produktion och fungerande naturliga kretslopp våra viktigaste basresurser. Om vi lär oss nyttja dem effektivt och uthålligt, erbjuder det stora möjligheter för mänskligheten. Exempel på områden där det hållbara nyttjandet av naturen kan och bör utvecklas är förnybar energi och livsmedelsproduktion.

Agenda 21 pekar ut tre samverkande dimensioner

Agenda 21 är Riokonferensens handlingsprogram inför 2000-talet. Dokumentet pekar ut åtgärder inom ett brett spektrum av samhällsområden, som syftar mot hållbar utveckling. Agenda 21 tar upp tre dimensioner av samhällsutveckling som måste samverka för att utvecklingen ska vara hållbar: den sociala dimensionen, den ekonomiska dimensionen samt miljö- och naturresursdimensionen eller den ekologiska dimensionen.

Tre dimensioner av hållbar utveckling

De sociala, ekonomiska och ekologiska dimensionerna i begreppet hållbar utveckling är i ett längre perspektiv en förutsättning för varandra. Idealt prioriteras åtgärder som gynnar flera av aspekterna och ger dubbla vinster.

Det är naturligt att dessa tre dimensioner betonas olika mycket vid olika tidpunkter och i olika delar av världen. Exempelvis kan det vara nödvändigt att ekonomiska och sociala aspekter i ett kortare perspektiv betonas extra, t.ex. i länder under akut ekonomisk kris eller krigstillstånd. Det gäller då att sörja för människors grundläggande behov, som t.ex. föda, hälsa och bostäder. I ett längre perspektiv måste dock alltid den ekologiska aspekten finnas med.

På motsvarande sätt är det naturligt att i-länder med hög resursförbrukning och miljöbelastning betonar de ekologiska aspekterna. I-länderna har här ett speciellt ansvar, som innebär att gå före i utvecklingen av t.ex. miljöanpassad teknik och resurseffektivitet.

Bland de faktorer Agenda 21 framhåller som viktiga förutsättningar för en hållbar utveckling är demokrati samt brett engagemang och deltagande i demokratiska beslutsprocesser. För att stimulera både enskilda indivi-

ders, grupper och organisationers delaktighet måste arbetsformerna kontinuerligt utvecklas. En viktig förutsättning är också fri tillgång till information från myndigheter, om t.ex. produkters och åtgärders inverkan på miljö och utveckling.

Exempel på faktorer som medverkar till hållbar utveckling

Sociala	Ekonomiska	Ekologiska
<ul style="list-style-type: none"> ■ Hälsa och livskvalitet ■ Bostäder ■ Utbildning ■ Makt och inflytande över egen livssituation ■ Demokrati/möjlighet att påverka samhällsutvecklingen ■ Tillgång till fri information ■ Möjlighet att utöva sin kultur ■ Religions- och yttrandefrihet ■ Jämställdhet mellan könen 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Resursfördelning mellan länder och människor ■ Möjlighet till arbete och försörjning ■ Internationellt utvecklingssamarbete / bistånd ■ Internationell handel som befordrar hållbar utv. ■ Hållbara produktions och konsumtionsmönster ■ Konsumenternas inflytande ■ Näringslivets betydelse och ansvar ■ Teknikutveckling 	<ul style="list-style-type: none"> ■ Begränsa utsläpp av restprodukter till luft, mark och vatten till nivåer som natur och människor tål ■ Bevara biologisk mångfald ■ Hushålla med ändliga resurser ■ Bevara produktionsförmåga och motståndskraft hos ekosystemen samt övriga livsuppehållande system ■ Skydda och bevara estetiska och kulturella värden förknippade med naturen

Nya lösningar kan ge dubbla vinster

De tre dimensionerna av hållbar utveckling kan i ett kortare perspektiv samverka eller i vissa fall komma i konflikt med varandra, bl.a. beroende på hur lösningarna utformas. I ett längre perspektiv förutsätter de dock varandra. En politik för hållbar utveckling måste därför stimulera lösningar eller åtgärder som gynnar flera aspekter på hållbar utveckling samtidigt. Detta kan exempelvis ske genom att skapa en spelplan, där marknadskrafterna och samhällsinsatser samverkar för att utveckla sådana lösningar.

Exempelvis kan miljöanpassning av livsmedelsproduktionen eller användning av förnybara energikällor medföra både minskad miljöbelastning och ökad resurshushållning samtidigt som det innebär möjlighet till företagsutveckling och nya arbetstillfällen. Både i i-länder och u-länder finns potential för lösningar som ger denna typ av dubbla vinster. Lösningarna ser dock olika ut i skilda delar av världen och för t.ex. storstäder och landsbygd.

Det svenska arbetet behöver breddas

Begreppet hållbar utveckling jämföras i Sverige ofta med miljöarbete. Den ekologiska dimensionen har också dominerat kraftigt i det svenska Agenda 21-arbetet hittills. Detta kan förklaras med att sociala och ekonomiska dimensioner tidigare under lång tid betonats i politik och samhällsutveckling, medan ekologiska dimensioner prioriterats lägre. Växande insikt om de globala miljöproblemen och kopplingen mellan miljö- och utvecklingsfrågor har dock medfört att den ekologiska dimensionen fått särskild uppmärksamhet under

90-talet. Det har också blivit uppenbart att ekologisk hållbarhet på sikt är den verkligt stora utmaningen, både för Sverige och övriga världen.

Samtidigt växer samhällsproblem som arbetslöshet och social segregation i hela Europa. En av de stora utmaningarna för framtiden blir därför att utveckla lösningar som hanterar flera av dessa problem samtidigt. Inom det lokala Agenda 21-arbetet finns flera exempel på sådana lösningar som förtjänar att spridas och utvecklas vidare.

Fokus på ekologiskt hållbar utveckling

Samtidigt som kommittén konstaterar att det svenska Agenda 21-arbetet behöver breddas, ligger fokus i denna rapport på miljö- och naturresursområdet eller den ekologiskt hållbara utvecklingen. Detta beror dels på behovet att avgränsa uppgiften på ett rimligt sätt, dels på att erfarenheterna från den svenska Agenda 21-uppföljningen finns främst inom detta område. Samtidigt är en av utgångspunkterna för förslagen ett utvecklat tvärsektorielt arbete och alla aktörers gemensamma ansvar för att uppnå en hållbar utveckling.

1.1.3. Resursanvändningen måste bli effektiv och rättvis

En av de stora utmaningarna på vägen mot hållbar utveckling är att uppnå en markant effektivisering av råvaru- och energianvändningen. Samtidigt måste resursanvändningen fördelas mer rättvist mellan individer och mellan länder. För att åskådliggöra behovet av resurseffektivisering har flera olika pedagogiska verktyg

och beräkningsmodeller utvecklats.

Kommittén ser dessa som värdefulla hjälpmedel för att belysa hur resursanvändningen måste förändras för att uppnå en hållbar utveckling globalt. Det är angeläget att de analyser och beräkningar som ligger bakom beskrivningar av detta slag granskas och vidareutvecklas av forskare och berörda myndigheter i samverkan med miljöorganisationerna.

Faktor 10 -begreppet

Faktor 10-begreppet har utvecklats av forskare vid tyska Wuppertal-institutet. Enligt dessa beräkningar måste i-ländernas resursanvändning grovt räknat bli tio gånger effektivare inom en period av 25–30 år. Till grund ligger bedömningen att jorden klarar av att uthålligt bära en halv miljard människor på i-ländernas konsumtionsnivå, samtidigt som vi redan idag är tio gånger så många. En radikal resurseffektivisering är därför en förutsättning för att ge u-länderna utrymme för att höja sin konsumtion och växa ekonomiskt, samtidigt som mänsklighetens totala resurs och energianvändning minskar till en hållbar nivå. Beräkningarna bygger på jordens nuvarande befolkning. I takt med att världens befolkning växer måste resursanvändningen effektiviseras ytterligare. World Business Council for Sustainable Development talar om behovet av en 20-faldig resurseffektivisering för att kompensera för befolkningsökningen.

För att åstadkomma denna resurseffektivisering krävs nya grepp. Varken hushållning, rening av utsläpp eller idag tillgänglig teknik räcker till. Det behövs en utveckling av ny teknik och nya ekonomiska styr signaler för

att stimulera till en sådan utveckling.

Rättvist miljöutrymme

Organisationen "Jordens Vänner" har för ett trettiotal länder inom Europa och ett tiotal länder i övriga världen, främst Syd, sökt kvantifiera förändringsbehovet med utgångspunkt för vad man benämner rättvist miljöutrymme. Grundtanken är att varje individ har lika stor rätt att utnyttja naturresurser och belasta miljön. Dessa rättigheter ska fördelas rättvist, globalt, regionalt eller lokalt beroende på vilken typ av resurser det gäller. Rapporten Towards Sustainable Europe, framtagen av tyska Wuppertal-institutet på uppdrag av Nederländska Jordens Vänner, lägger grunden för fördelningsberäkningarna. I Sverige har Miljöförbundet Jordens Vänner utifrån samma metod gjort uppskattningar av hur användningen av energi och naturresurser behöver förändras fram till år 2050.

I.1.4. Utveckla kriterier för att prioritera mellan olika miljöproblem

Vi kommer alltid att behöva prioritera mellan olika åtgärder, när det gäller att lösa miljöproblemen. I slutänden handlar det om politiska prioriteringar i olika demokratiska församlingar. Vid sådana prioriteringar kommer det alltid att finnas källor till osäkerhet och utrymme för värderingar. Därför är det viktigt att fatta beslut utifrån tillgängliga fakta även om osäkerhet råder. Detta ligger i linje med "försiktighetsprincipen" (Riodeklarationen, princip 15).

Samtidigt är det viktigt att få fram bästa möjliga

beslutsunderlag. Ett led i detta är att utveckla kriterier för att prioritera mellan olika miljöproblem och åtgärder. Kriterierna bör vara praktiskt användbara och så långt som möjligt vetenskapligt underbyggda.

Sådana kriterier skulle göra det lättare att avgöra var snabba åtgärder behövs, för att undvika irreparabla skador. De skulle också visa var insatser krävs idag, för att förebygga problem där effekterna ligger långt fram i tiden. Många miljöproblem kommer förr eller senare att ge upphov till samhällsekonomiska kostnader, oavsett om åtgärder vidtas eller inte. Strategiska satsningar som syftar till att förebygga och långsiktigt förändra blir ofta billigare än att försöka reparera redan uppkomna skador på miljön. Prioriteringar från central politisk nivå skulle sända tydliga signaler till miljöarbetet inom centrala, regionala och lokala myndigheter samt näringsliv. Det är dessa aktörer som i ett underifrånperspektiv fattar de flesta konkreta besluten, skulle på så sätt få vägledning i sina prioriteringar.

Kriterier för att peka ut de viktigaste problemen

I USA har miljöskyddsmyndigheten EPA (Environmental Protection Agency) utarbetat kriterier för rangordning av miljöproblemen. Hur allvarliga problemen är bedöms utifrån tre olika aspekter: effekt, tid och rum.

- Med "effekt" avses graden av störning, dvs. hur många människor och andra organismer som drabbas, sannolikheten för att störningar ska uppstå, samt hur allvarliga störningarna bedöms vara.
- Tidsaspekten avser den tid det tar för problemet att uppstå, upptäckas och undanröjas. Växthuseffekten och ozonuttunnningen är exempel på ett miljöpro-

blem som utvecklats under lång tid innan de uppmärksammats. När åtgärder nu sätts in kommer det att ta lång tid innan de får effekt.

- Rumsaspekten tar hänsyn till miljöproblemets geografiska utbredning, från lokala effekter som buller eller markföroreningar, över regionala som försurning och övergödning till globala som växthuseffekt och ozonuttunnning.

I EPA:s bedömning väger faktorer som tid och rum mycket tungt vid rangordningen av miljörisker. Problem med stor utbredning som tar lång tid att återställa innebär de största riskerna. Därför kan åtgärder mot dessa på ett tidigt stadium ses som investering för framtiden. De problem som bedöms som allvarligast, om de får fortsätta att utvecklas på lång sikt, är enligt EPA:s bedömning:

- Utsläppen av växthusgaser
- Ozonuttunnningen
- Fysisk påverkan på biotoper och biologisk mångfald
- Spridning av organiska miljögifter
- Spridning av metaller
- Försurning
- Övergödning
- Marknära ozon

Naturvårdsverkets 2021-arbete underlag för prioriteringar

Naturvårdsverket arbetar för närvarande med projektet "Sverige 2021". I projektet beskrivs vilken miljö kvalitet vi behöver nå och var vi befinner oss idag. Med detta bedömnings sätt, är de största miljöproblemen sådana

där gapet mellan önskvärt miljötillstånd och dagens situation är störst. Därigenom kommer man fram till att följande miljöproblem är de allvarligaste:

- växthuseffekten
- marknära ozon
- försurning
- övergödning
- spridning av organiska miljögifter och metaller
- hot mot den biologiska mångfalden och markens långsiktiga produktionsförmåga (p.g.a. användning av mark och vatten)

Man konstaterar att en kraftigt ökad hushållning med både material och energi krävs för att uppnå det hållbara samhället.

1.1.5. En förbättrad målstyrning

En av Nationalkommitténs huvuduppgifter har varit att beskriva arbetet inom olika delar av samhället för att uppnå en hållbar utveckling samt hur olika aktörer kan medverka i detta arbete. I rapporten "Mål för miljön - målstyrning på miljöområdet" (rapport 1996:4) framhåller kommittén bl.a. följande problem:

- De miljömål som antagits av regering och riksdag är till antalet över 150 stycken och utgör en blandning av stort och smått. De är ofta dåligt kända och ej uttryckta i kvantifierbara termer.
- Det saknas en tydlig struktur med logisk och hierarkisk koppling mellan olika miljömål.
- Ansvaret för att uppnå målen är oklart. Eftersom målen ofta saknar tydlig adressat känner berörda

aktörer inget naturligt ansvar och det blir svårt att ställa någon till svars för bristande måluppfyllelse.

- Miljömålen har en otydlig koppling till sektorsansvaret, som utgör en etablerad och viktig del av den samlade svenska miljöpolitiken.

För att åtgärda detta föreslås bl.a. följande åtgärder:

- De nationella miljömålen bör struktureras i tydliga hierarkier.
- Det bör tydligare framgå vilka aktörer/sektorer som berörs av ett visst miljömål.
- Miljömålen bör formuleras på ett sådant sätt att de är uppföljningsbara, exempelvis genom att de uttrycks i kvantitativa termer.
- De aktörer som har ansvaret för att uppfylla målen, måste vara delaktiga i utformningen av såväl mål som åtgärder för att nå dem.
- Utvecklingen från miljöpolitik till en politik som syftar till hållbar utveckling, medför att miljömålen bör kompletteras med hållbarhetsmål, där ansvarsfördelningen mellan olika samhällssektorer och verksamheter klart framgår.
- När regering och riksdag lägger fast miljömål bör de åtföljas av de åtgärder som krävs för att uppfylla målet, alternativt ett uppdrag om att utarbeta ett handlingsprogram. Åtgärderna kan vara tvingande, som lagstiftning eller ekonomiska styrmedel, eller frivilliga åtaganden som bygger på överenskommelser med olika aktörer eller branscher.

I.1.6. Slutsatser – vägar vidare mot hållbar utveckling

Det blir allt tydligare att vi måste söka efter integrerade lösningar på miljöproblem och andra samhällsproblem. Samhällets resurser räcker inte till för att lösa dem var för sig. Rätt utformade kan åtgärder och investeringar som gynnar miljön också bidra till t.ex. samhällsekonomiska vinster, förbättrad folkhälsa, utveckling av näringslivet och fler arbetstillfällen samt vitalisering av demokratin.

Om vi inte lyckas lösa problem kring t.ex. samhällsekonomi och arbetslöshet kommer omvänt både de ekonomiska och politiska förutsättningarna för insatser som gynnar miljön att försämrats.

För en långsiktigt hållbar utveckling, där balans råder mellan ekonomiska, sociala och ekologiska aspekter, krävs bland annat:

- Ökad internationell samsyn och samarbete. EU och FN är viktiga forum för detta arbete.
- Förändringar i skattesystemet som gynnar effektivare råvaru- och energianvändning, användning av miljöanpassad teknik samt minskad arbetslöshet.
- Avveckling av subventioner och avgifter som medverkar till resursslöseri och miljöförstöring.
- En utvecklad målstyrning med klar ansvarsfördelning och uppföljningsbara mål.
- Åskådliga och praktiskt användbara kriterier för att prioritera mellan olika miljöproblem samt sätta in resurserna där de gör mest nytta. Dessa kriterier bör så långt som möjligt bygga på vetenskaplig grund.
- En ökad forskning kring miljö och hållbar utveckling.
- Tillämpning av gröna räkenskaper och indikatorer för

hållbar utveckling både på nationell och lokal nivå. Dessa är viktiga verktyg för att bättre väga in miljöaspekter i samhällsekonomisk redovisning.

- Vidareutveckling av det arbetssätt som förstärks genom Agenda 21-arbetet, med tvärsektorielt samarbete, dialog och gemensamt ansvarstagande från olika aktörer. Nya former för deltagande och samråd behöver därför utvecklas, både på lokal, regional och nationell nivå.
- En nationell samordning för att vidareutveckla arbetet med Agenda 21 och hållbar utveckling.

1.2 Förslag sektorsvis

Läsanvisning

I detta avsnitt behandlas ett hundratal förslag till åtgärder och strategier för det fortsatta Agenda 21-arbetet. En av utgångspunkterna för förslagen är de problem och behov som identifierats i kommitténs genomgång av arbetet med Agenda 21 och hållbar utveckling sedan Riokonferensen '92 (del II av denna rapport).

Förslagen spänner över ett brett spektrum av aktiviteter och samhällssektorer. Därför kan de av naturliga skäl inte vara heltäckande eller gå in på detaljer i genomförandet. Syftet är dels att lyfta fram nya idéer, dels att betona vikten av vissa sedan tidigare

kända förslag. Denna förslagskatalog ska förhoppningsvis komplettera andra angränsande utredningar och förslag samt utgöra en grund för fortsatt arbete.

Varje avsnitt inleds med en "visionsruta", där kommittén försöker konkretisera de mål vi stävar mot. Tidshorisonten 25 år motsvarar den tid vi räknar med för en generation och är naturligtvis inget absolut.

Förslagen är uppställda i tabellform, där det konkreta förslaget formuleras i vänsterspalten. Tänkbara aktörer som på olika sätt kan omsätta förslagen i praktiken anges i högerspalten.

1.2.1 Internationellt utvecklingsamarbete

Svenskt bistånd bidrar till hållbar utveckling, både genom direkta insatser i mottagarländerna och genom att stimulera utveckling av hållbara lösningar. Formerna har förändrats i riktning mot ett ömsesidigt samarbete, där insatserna utformas i kontinuerlig dialog och genom kunskapsutbyte mellan parterna. Ny miljöanpassad teknik samt resurs- och energieffektiv produktion utvecklas och används i alla världsdelar. Ett allt intensivare internationellt samspel bidrar till den utvecklingen. Sverige drar också nytta av erfarenheterna från det internationella utvecklingsarbetet i det egna arbetet för hållbar utveckling.

Inslaget av lokala och regionala samarbetsprojekt,

liksom deltagande och inflytande från enskilda organisationer (NGO) har förstärkts. De flesta svenska kommuner är engagerade i internationellt utvecklingsamarbete, både i bilaterala vänortssamarbeten och som deltagare i multilaterala projekt. Bistånd för en hållbar utveckling är en central del av den svenska säkerhetspolitiken.

Policy och kriterier för utformning av biståndsinsatser utvecklas kontinuerligt för att bidra till hållbar utveckling. Instrument som miljökonsekvensanalyser tillämpas för allt bistånd, både på programnivå och för enskilda projekt. Olika former av indikatorer för hållbar utveckling används vid utvärderingar.

Bistånd i förändring

Efter Riokonferensen har ett omfattande arbete inletts, för att inrikta det svenska biståndet mot hållbar utveckling. Regeringen tog 1994 initiativ till en speciell utredning

som resulterade i rapporten "Hållbart bistånd - det svenska biståndet efter UNCED". Biståndsmyndigheten Sida har därefter antagit en övergripande policy och ett handlingsprogram för hållbar utveckling och liknande arbete

pågår inom flera sektorer av verksamheten. Sida är också en av pilotmyndigheterna för miljöledningssystem i statliga myndigheter. Likaså stöds ett stort antal projekt med anknytning till Agenda 21. Biståndet till hållbar utveckling omfattar förutom tekniskt inriktade projekt, bistånd till demokratiutveckling, jämställdhet mellan könen, hälso-

vård, kunskaps- och kapacitetsuppbyggnad etc.

Eftersom ett omfattande utvecklingsarbete pågår, kommer förslagen ofta att tangera åtgärder som redan har inletts. Ambitionen är dock att betona vikten av dessa initiativ och att de drivs vidare.

Nivån på biståndet	
Förslag	Aktörer
<p>■ Nivån på biståndet bör så snart som möjligt höjas för att åter motsvara 1 procent av BNI. Denna ambition uttrycks av regeringen i vårpositionen 1997.</p>	<i>Regeringen</i>
Att integrera hållbarhetsperspektivet i allt bistånd	
Förslag	Aktörer
<p>■ Stöd till långsiktigt hållbara projekt bör prioriteras konsekvent i svenskt bistånd, medan stöd till icke hållbara projekt bör avvecklas. Exempelvis bör stöd till utveckling av förnybara energikällor och energieffektivisering fortsätta, enligt den inriktning som anges i Sidas energipolicy. Stödet till utveckling av fossilbränsleanvändning bör avvecklas och försiktighet bör iaktas med stöd till vattenkraftanläggningar.</p>	<i>Regeringen och Sida</i>
<p>■ Miljöaspekterna bör integreras i allt svenskt bistånd och kopplas till de sociala och ekonomiska aspekterna. Sidas arbete med att utveckla policy och kriterier för bistånd till hållbar utveckling inom områden som energi, transporter, informationsteknologi, jord-, skogs- och vattenbruk, urban miljö, vatten och sanitet samt skydd av hav och kustområden bör fortsätta.</p>	<i>Regeringen och Sida</i>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Att integrera hållbarhetsperspektivet i allt bistånd	
Förslag		Aktörer	
<p>■ Miljökonsekvensanalyser bör tillämpas inom allt bistånd, både på programnivå och för enskilda projekt. Här bör också användningen av miljöekonomisk analys öka. Miljöekonomisk analys bör också tillämpas vid utvärdering av biståndet.</p>		<p><i>Sidas</i> arbete med metodutveckling på detta område bör fortsätta.</p>	
<p>■ Dialogen med mottagarländerna om miljö- och utvecklingsfrågor behöver intensifieras och utvecklas för att effektivisera biståndet för hållbar utveckling. Detta kan bl.a. uppnås genom att nya samarbetsformer prövas samt att denna dialog fördjupas inom det befintliga utvecklingssamarbetet.</p>		<p>Arbetet bör ske i samarbete mellan <i>Sida</i> och andra aktörer inom biståndet, däribland <i>enskilda organisationer</i>.</p>	

Utvecklingssamarbete via enskilda organisationer samt lokala och regionala aktörer			
Förslag		Aktörer	
<p>■ Samarbete med enskilda organisationer som arbetar med miljö och hållbar utveckling bör utvecklas. Dessa har en viktig roll som kunskapsförmedlare och i demokratiutveckling.</p>		<p>Arbetet bör ske i samarbete mellan <i>Sida</i> och <i>enskilda organisationer</i> i både Sverige och mottagarländerna.</p>	
<p>■ Bistånd och internationellt samarbete som stöder hållbar utveckling genom insatser på lokal och regional nivå bör vidareutvecklas. I detta sammanhang bör den resursbas som finns i t.ex. kommuner och landsting utnyttjas. Likaså bör de erfarenheter och kontakter som knutits genom vänortssamarbeten och liknande lokala samarbetsprojekt tas tillvara.</p>		<p><i>Sida</i>, <i>Svenska Kommunförbundet</i> och kommunförbunden i länen, landsting och kommuner.</p>	

Kopplingen mellan bistånd och säkerhetspolitik	
Förslag	Aktörer
■ Kopplingarna mellan å ena sidan bistånd för bättre miljö och hållbar utveckling samt å andra sidan säkerhetspolitik bör utvecklas. Miljöförstöring och konkurrens om knappa resurser är en källa till konflikter och flyktingströmmar i många delar av världen. En långsiktig säkerhetspolitik måste därför hantera dessa problem.	Arbetet med dessa frågor bör ske i samarbete mellan <i>regeringen</i> (Utrikesdepartementet) och <i>Sida</i> .

Angränsande utredningar och förslag

- Hållbart bistånd – det svenska biståndet efter UNCED (Ds 1994: 132).
- Sidas policy och handlingsprogram för hållbar utveckling -96
- Sveriges internationella samarbete för hållbar utveckling (Regeringens skrivelse 1996/97:2)
- Sveriges förslag till prioriterade områden inom CSD:s framtida arbete

1.2.2 Internationell handel

Internationella handelsavtal och avtal på miljöområdet samordnas i hög grad och utgör tillsammans ett kraftfullt instrument för att uppnå hållbar utveckling globalt. Därigenom har t.ex. "försiktighetsprincipen", "substitutionsprincipen" och "Polluter Pays Principle" fått brett genomslag, även i nationell miljöpolitik världen över. För statliga exportkrediter, kreditgarantier och internationella investeringar finns internationellt harmoniserade regler som tar upp miljö- och hållbarhetsaspekterna. System för solidaritetsmärkning av produkter, som garanterar socialt och miljömässigt acceptabla produktionsförhållanden, har fått brett genomslag.

Genom att gå i bräschen med högt ställda gemensamma miljökrav och ekonomiska styrmedel, ligger EU-länderna långt framme när det gäller både miljöpolitik och produktutveckling. Enskilda länder har också möjlighet att gå före med hårdare krav. De tekniska kunskaper och erfarenheter som utvecklats till följd av detta, gör att Europa lyckats hävda sig väl i konkurrensen med växande ekonomier i andra delar av världen. Tekniskt kunnande inom miljö och hållbar utveckling, liksom system för ledning och organisation av detta arbete hör till de viktigaste exportområdena.

Internationellt samarbete kring handel och hållbar utveckling

Internationell handel är den kanske viktigaste enskilda faktorn, som skapar förutsättningar för utvecklingen globalt. Det är därför nödvändigt att internationella handelsregler medverkar till en hållbar utveckling. Reglerna för handel och internationella investeringar måste medverka till att upprätthålla en miniminivå på miljökrav och arbetsförhållanden vid produktion. Samtidigt är det viktigt att enskilda länder ha rätt att gå före med strängare regler.

Internationellt samarbete kring handel och hållbar utveckling

Förslag	Aktörer
<p>■ Sverige bör i internationella sammanhang verka för att internationella avtal på miljöområdet och internationella handelsavtal samverkar för en hållbar utveckling. Grundläggande miljöpolitiska principer bör i högre grad integreras i WTO:s arbete med multilaterala handelsavtal. De viktigaste av dessa principer är "Principen om att förorenaren betalar" (PPP), "Försiktighetsprincipen", "Substitutionsprincipen" samt "Principen om internationellt samarbete och länders gemensamma men differentierade ansvar".</p>	<p><i>Regeringen</i></p>
<p>■ Handels- och biståndspolitiken bör i högre grad integreras för att bättre bidra till en hållbar utveckling globalt. För att åstadkomma detta bör regeringen i samarbete med Sida verka för att miljö- och utvecklingspolitiska aspekter samt u-ländernas intressen tillgodoses i svenska handelspolitiska positioner.</p>	<p><i>Regeringen och Sida</i></p>
<p>■ Sverige bör fortsätta att stödja forum för dialog och information kring handel och hållbar utveckling. Likaså är det viktigt att stödja icke-statliga organisationers tillgång till information och möjlighet att delta i diskussionen kring internationellt handels-samarbete. Exempel på viktiga initiativ inom detta område är "Expert Panel on Trade and Sustainable Development", där WWF International är initiativtagare samt "International Center on Trade and Sustainable Development", som drivs av International Union for the Conservation of Nature (IUCN) i Genève.</p>	<p><i>Regeringen och Sida, i samarbete med icke-statliga organisationer i Sverige och internationellt.</i></p>

Miljöaspekter i multilateralt avtal om internationella investeringar (MAI)

Det är angeläget att svenska regeringen med kraft driver miljö- och hållbarhetsaspekterna i de förhandlingar som nu pågår inom OECD om ett multilateralt avtal om internationella investeringar (MAI).

Miljöaspekter i multilateralt avtal om internationella investeringar (MAI)

Förslag	Aktörer
<p>■ Sverige bör förorda ett generellt miljöundantag. Ett sådant undantag skulle förhindra eventuella direkt negativa effekter av MAI, samt ge en viktig politisk signal.</p>	<p><i>Regeringen (Utrikesdepartementet, Närings- och handelsdepartementet samt Miljödepartementet i samarbete).</i></p>
<p>■ Sverige bör fortsätta att ställa krav på regler som säger att "länder skall undvika att sänka miljökrav eller arbetsrättsliga krav för att attrahera eller behålla investeringar".</p>	<p><i>Regeringen (Utrikesdepartementet, Närings- och handelsdepartementet samt Miljödepartementet i samarbete).</i></p>
<p>■ Sverige bör driva frågan om krav på öppenhet och information från investerare. Det kan exempelvis gälla vilka miljöstandarder som tillämpas och vilka miljökonsekvenser investeringen har samt vilka bedömningar dessa uppgifter grundar sig på.</p>	<p><i>Regeringen (Utrikesdepartementet, Närings- och handelsdepartementet samt Miljödepartementet i samarbete).</i></p>
<p>■ Sverige bör driva kravet om miljökonsekvensanalys av MAI. Detta skulle ligga väl i linje med OECD:s åtaganden om integrering av ekonomisk politik och miljöpolitik. En analys skulle ta upp såväl legala aspekter (eventuella konflikter med miljöregler) som indirekta miljöeffekter (till följd av ökade och förändrade investeringsflöden).</p>	<p><i>Regeringen (Utrikesdepartementet, Närings- och handelsdepartementet samt Miljödepartementet i samarbete).</i></p>

Regler för statsstödd exportfinansiering

Förslag	Aktörer
<p>■ Statsstödd exportfinansiering i form av exportkrediter och kreditgarantier bör utformas så att den bidrar till bättre miljö och hållbar utveckling. Därför bör miljökonsekvensbeskrivningar krävas och beaktas vid kreditprövningen. Dessutom bör det kreditgivande landets miljölagstiftning tillämpas vid bedömningen av ett exportprojekt, i de fall den ställer högre krav än lagstiftningen i det land exporten går till. Alternativt bör särskilda regler för miljöhänsyn utvecklas för de exportfrämjande institutionerna/organisationerna, för att säkerställa att enbart miljömässigt acceptabla projekt finansieras.</p>	<p><i>Regeringen i samarbete med svenska exportfrämjande organisationer (Exportkreditnämnden, AB Svensk Exportkredit, Sida, Exportrådet)</i></p>
<p>■ Regeringen bör i internationella sammanhang verka för harmoniserade och skärpta regler för statsstödd exportfinansiering, som tar hänsyn till miljö- och hållbarhetsaspekter. Regeringen bör dessutom i samarbete med svenska exportfrämjande organisationer utveckla policy och program för den exportfrämjande verksamheten.</p>	<p><i>Regeringen och Exportkreditnämnden, AB Svensk Exportkredit, Sida, Exportrådet.</i></p>

Förändringar av EU:s handelsregler	
Förslag	Aktörer
<p>■ Sverige bör verka för att undanröja konflikter mellan regler för EU:s inre marknad och nationell miljöpolitik. Detta kan ske dels genom att öka möjligheten att upprätthålla strängare nationella krav på t.ex. produkters miljöanpassning och dels genom att EU:s gemensamma regler skärps. Sverige bör samtidigt gå vidare och ställa strängare nationella krav, även om de går längre än EU:s gemensamma politik.</p>	<i>Regeringen</i>
<p>■ En vitbok för hållbar utveckling bör utarbetas av EU-kommissionen. Den bör ta upp hur förenliga dagens direktiv är med ekologiskt hållbar utveckling samt vilka förändringar som krävs i framtiden.</p>	<i>Regeringen</i> bör ta fram en plan för arbetet med en sådan vitbok till år 2001, då Sverige är ordförandeland (förslaget utvecklas i Kretsloppsdelegationens "Strategi för kretsloppsanpassade varor", Rapport 1997:14).
<p>■ EU:s gemensamma regler för offentlig upphandling bör utvecklas, för att öka möjligheterna att ställa miljökrav på t.ex. tillverkningsprocesser och transporter. Sverige bör vara pådrivande för att aktuella EU-organ ska anta och tillämpa kriterier för miljö- och hälsoanpassad offentlig upphandling.</p>	<i>Regeringen</i> och berörda <i>myndigheter</i> i sina EU-kontakter.
<p>■ För att gynna en hållbar utveckling globalt är det angeläget att Sverige driver frågan om en liberalisering av EU:s handel med framförallt u-länderna.</p>	<i>Regeringen</i>

Stöd till miljöanpassad produktion och export	
Förslag	Aktörer
<p>■ För att förbättra produktionsförhållanden och miljö i u-länder är det viktigt att skapa förutsättningar för export av produkter som producerats på ett miljöanpassat sätt. Vidare bör aspekter som löner och arbetsvillkor, arbetsmiljö, fackliga rättigheter etc beaktas. Sverige bör verka för att EU-marknadens importkvoter, i de fall de begränsar u-ländernas export, prioritera produkter som producerats under goda sociala och miljömässiga förhållanden. Samtidigt är det viktigt att möjligheterna till självförsörjning förbättras i många u-länder och att detta inte motverkas av exportproduktionen.</p> <p>■ Stödet till miljöanpassad produktion, system för miljö- och rättvisemärkning, försäljningsorganisationer för dessa produkter i Syd samt forum för dialog kring handelsfrågor bör utvecklas.</p>	<p><i>Regeringen</i> i samarbete med <i>Sida</i> (Sida har genom sitt regleringsbrev uppdraget att utveckla arbetet med stöd till miljöanpassad produktion och export).</p> <p><i>Regeringen</i> i samarbete med <i>Sida</i>.</p>

Angränsande utredningar och förslag

- Pågående beredningsprocess inom regeringskansliet i samband med OECD-förhandlingarna om internationellt avtal om regler för internationella investeringar (MAI)
- Rapport från OECD-förhandlingarna (Main Features of the MAI - Notes by the Secretariat DAFFE/INV/IME (96) 44)
- Sidas policy och handlingsprogram för hållbar utveckling -96
- Sveriges internationella samarbete för hållbar utveckling (Regeringens skrivelse 1996/97:2)
- Strategi för miljöanpassade material och varor (Kretsloppsdelegationens rapport 1997:14)

I.2.3 Hälsa och miljö

Om 25 år kommer inte längre människors livslängd att förkortas av miljöföroreningar därför att det integrerade förebyggande miljö- och folkhälsoarbetet varit framgångsrikt. Inte bara bostäder utan även alla inneklimatmiljöer har blivit sunda och energisnåla.

Hälsofrågorna är en självklar del i all samhällsplanering och den nationella handlingsplan för att åtgärda miljörelaterad ohälsa som Sverige antog i slutet av 1900-talet har getts högsta prioritet och har genomförts inom alla sektorer.

Risken för att exponeras för miljöfarliga ämnen via arbetet har minimerats och väl tilltagna, hälsobefrämjande och barnvänliga utemiljöer har skapats bl. a. genom trafikens minskade yt- och resursbehov.

Esbjergdeklarationens generationsmål har uppfyllts och inga miljöfarliga (svårnedbrytbara eller giftiga föroreningar som ackumuleras i levande organismer) släpps längre ut i våra vattendrag.

Hantering av hormonstörande ämnen och genmodifierade organismer omges av rigorösa säkerhetsbestämmelser och all genmodifierad mat har sedan länge en tydlig märkning

Hälsofrågor och helhetssyn

Miljödebatten de senaste årtiondena har i stor utsträckning handlat om människans utnyttjande och förstörelse av naturresurser och i mindre omfattning om miljöföroreningars inverkan på människors hälsa och livskvalitet. Debatten har exempelvis ofta fokuserat utomhusfrågor medan inomhusfrågor inte fått ett utrymme som motsvarar problemets omfattning, trots att vi vistas inomhus i genomsnitt 90 % av vår tid. Nationalkommittén vill i detta sammanhang särskilt hänvisa till Sveriges Nationalrapport till FN:s globala konferens i Istanbul 1996, Habitat II (SOU 1996:48).

Hälsoaspekterna bör tydliggöras och beaktas inom alla sektorer inom miljöarbetet. En helhetssyn på människan krävs för att hälsoarbetet ska få en mer framskjuten plats i samhällsutvecklingen. Ett underlag för detta har lagts fram av Miljöhälsoutredningens betänkande (SOU 1996:124).

Det förebyggande hälsoarbetet bör ges högre prioritet i arbetet för en hållbar utveckling. I begreppet hälsa ingår också social och mental hälsa samt välbefinnande och vilken möjlighet den enskilde medborgaren har att påverka sin egen livssituation. Motion och näringsriktig kost är en viktig förutsättning för en sundare livsstil som även ger positiva effekter på folkhälsan

Hälsfrågor och helhetssyn	
Förslag	Aktörer
<p>■ Agenda 21-arbetet bör systematiskt integrera folkhälsofrågor. Pilotprojekt som på lokal nivå integrerar folkhälsoperspektivet med Agenda 21 bör ges större uppmärksamhet och stöd.</p>	<p><i>Socialstyrelsen, Naturvårdsverket, Folkhälsoinstitutet, Livsmedelsverket, Landstingen, kommunerna</i> samt andra berörda myndigheter bör aktivt stödja denna typ av projekt och initiativ.</p>
<p>■ Regeringen bör låta upprätta ett nationellt handlingsprogram för att förebygga ohälsa i befolkningen. Detta kan vara ett redskap i det nationella, regionala och lokala miljö- och hälsoarbetet. Särskild uppmärksamhet bör fästas vid s.k. livsstilsfaktorer som exempelvis tobak, alkohol, droger och olämpliga kostvanor. Enligt kapitel 6 i Agenda 21 bör ett handlingsprogram upprättas senast år 2000. Samtidigt bör också samverkan mellan livsvillkor, miljörisker och levnadsvanor analyseras för att få ett mer integrerat perspektiv på miljöfaktorernas samspel med övriga bestämningsfaktorer för folkhälsan.</p>	<p><i>Socialstyrelsen, Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen, Folkhälsoinstitutet, Landstingen, Livsmedelsverket</i> samt de kommunala <i>Miljö- och hälsoskyddsnämnderna</i> bör prioritera sin verksamhet så att dessa frågor hela tiden är i fokus.</p>
<p>■ Hälsokonsekvensanalyser bör utvecklas inom ramen för miljökonsekvensbeskrivningar (MKB), och integreras i statens, kommuners, landstings och näringslivets arbete.</p>	<p><i>Socialstyrelsen</i> bör initiera ett utvecklingsarbete tillsammans med <i>Livsmedelsverket, Naturvårdsverket, Boverket</i> och <i>arbetsmarknadens parter</i>.</p>
<p>■ Befolkningens exponering för kemikalier och miljöförureningar blir alltmer komplex. Samtidigt är kunskapen om effekten av denna exponering begränsad. Följaktligen måste kunskapen om miljöfaktorers effekter på människans hälsa undersökas vidare och följas av adekvata åtgärder.</p>	<p><i>Regeringen</i> förutsätts, efter att ha tagit del av remissinstansernas synpunkter på Kemikommitténs betänkande, lägga ett förslag till en ny kemikaliepolitik som tar hänsyn till dessa frågor.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Hälsofrågor och helhetssyn	
	Förslag		Aktörer
	<p>■ Försiktighetsprincipen och substitutionsprincipen bör beaktas vid alla beslut för att minimera riskerna för upplagring av svårnedbrytbara ämnen i människokroppen och i näringskedjor.</p> <p>■ Berörda instanser bör i fortsättningen prioritera det förebyggande arbetet med miljörelaterade problemområden som t.ex. astma och luftvägsbesvär, allergier och överkänslighet, lungcancer, malignt melanom, hormonstörande ämnen samt upplagring av svårnedbrytbara ämnen.</p> <p>■ Den miljörelaterade forskningen bör expandera för att nuvarande hälsoproblem ska kunna bemästras. Mera resurser bör satsas på forskning som tydligare klargör hur hälsan påverkas av olika samverkande miljöfaktorer. Områden som bör ges särskilt uppmärksamhet är t. ex. allergiutveckling och överkänslighet hos barn, tvärsektoriell forskning kring inomhusmiljön liksom förbättrad exponeringsbedömning och kvantifiering. Viktigt är också att studera effekter av måttliga bullermängder och lågfrekvent buller samt elektromagnetiska fält.</p>		<p><i>Regeringen</i></p> <p>I första hand gäller detta <i>landstingen, näringslivets organisationer, Socialstyrelsen, Folkhälsoinstitutet, Högskoleverket, Skolverket, Statens Institut för Handikappfrågor i skolan.</i></p> <p><i>Naturvårdsverket, Boverket, Högskoleverket, Socialstyrelsen, MISTRA</i> bör tillsammans med andra lämpliga organisationer koordinera resurserna.</p>

Inomhusmiljön är en viktig miljöfråga

Vid energieffektivisering av fastigheter måste särskild uppmärksamhet läggas på att inomhusmiljön inte försämras. Viljan att genomföra sådana investeringar motverkas av att energieffektivisering leder till höjd fastighetsskatt.

Inomhusmiljön är en viktig miljöfråga

Förslag	Aktörer
<p>■ Innemiljön påverkas av många olika faktorer, som under ogynnsamma omständigheter kan samverka och förstärka varandras negativa effekter. Dessa faktorer inverkan på hälsan bör ges större uppmärksamhet, och strategier för att förbättra inomklimatet bör utarbetas på alla nivåer. Särskild vikt bör läggas vid att belysa kopplingen mellan livsstil, inomhusmiljö och ekonomi.</p>	<p><i>Regeringen bör ge Boverket samt andra berörda myndigheter i uppdrag att dels bygga upp särskilda program för inomhusmiljöforskning, dels utarbeta åtgärdsprogram inom respektive myndighets verksamhetsområde.</i></p>

Hälsofrågor inom arbetslivet

Förslag	Aktörer
<p>■ Långa arbetsdagar, stress, tunga jobb samt kemikalier är sedan länge erkända hot mot hälsa och livskvalitet. Den höga arbetslösheten har blivit ett nytt stort hot mot folkhälsan. Detta gäller inte bara de arbetslösa utan också de som har arbete eftersom arbetsbelastningen per anställd har ökat liksom oron för att bli arbetslös. Dolda samhällskostnader p. g. a försämrade folkhälsa bör lyftas fram i samhällsdebatten. Olika modeller för arbetsdelning och sänkt skatt på arbete bör värderas.</p>	<p><i>Socialstyrelsen samt Arbetslivsinstitutet och Folkhälsoinstitutet bör i samarbete med ett antal utvalda myndigheter och arbetsmarknadens parter analysera vilka framkomliga vägar som finns för att åtgärda problemen.</i></p>
<p>■ Forskningen och riskvärderingen behöver förstärkas, särskilt om samverkan mellan miljöfaktorer, levnadsvanor, arbets- och livsvillkor samt de svårnedbrytbara ämnenas långsiktiga hälsopåverkan.</p>	<p><i>Boverket, Livsmedelsverket, Naturvårdsverket, Arbetslivsinstitutet och berörda forskningsinstitutioner.</i></p>
<p>■ Arbetsmiljöfrågorna bör utvärderas och integreras på ett mer systematiskt sätt än hittills i Agenda 21-processen.</p>	<p><i>Arbetskyddsstyrelsen, Yrkesinspektionen och näringslivet bör inom ramen för sina verksamhetsområden lyfta fram arbetsmiljöfrågorna.</i></p>

Hälsa och trafik.

Luftföroreningar och buller är ett stort hälsoproblem framförallt i tätorter. Problemet med de stora mängder stoft och partiklar som slits loss från vägunderlaget genom slitage från framförallt dubbdäck och tung trafik har inte uppmärksammats tillräckligt. Nya regler som tar hänsyn till detta bör införas.

Agenda 21-arbetet ger många tillfällen att skapa uppmärksamhet kring mer miljöanpassade transporter. Nollvisionen för trafikolyckor bör vara vägledande i det fortsatta arbetet med Agenda 21. Bättre tillgång till gång- och cykelbanor skulle innebära fördelar från såväl trafiksäkerhets- som folkhälsosynpunkt.

Hälsa och trafik.

Förslag	Aktörer
<p>■ Trots bindande gränsvärden för luftföroreningar saknar de lokala tillsynsmyndigheterna maktmedel. En förbättrad kollektivtrafik samt byten till andra bränslen som t. ex biogas och vätgas i framförallt städerna skulle kunna vända utvecklingen i positiv riktning. Regeringen bör utarbeta ett förslag till lagändring som ger miljö- och hälsoskyddsnämnderna i kommunerna ökade befogenheter att agera för att åtgärda problemen.</p> <p>■ Åtgärder som är nödvändiga för att uppnå hälsobaserade mål ifråga om luftföroreningar och buller bör prioriteras.</p>	<p><i>Regeringen, kommunerna.</i></p> <p><i>Trafikmyndigheterna och kommunerna.</i></p>

Angränsande utredningar:

- Miljö för en hållbar hälsoutveckling (SOU 1996:124)

1.2.4 Hållbara konsumtionsmönster

Resursanvändningen har effektiviserats med en faktor 10 i genomsnitt. Detta har åstadkommit både genom nyttjande av ny teknik, genom lämpliga ekonomiska incitament och ett utvecklat producentansvar. Spridningen av miljö- och hälsofarliga ämnen genom konsumtion av produkter har nästan upphört, dels genom att kretsloppen har slutits, dels genom att miljöstörande ämnen har ersatts med mindre skadliga.

Energianvändningen i bostäder och andra lokaler har reducerats med två tredjedelar. Miljöanpassade byggnadsmaterial och energieffektivitet etc. gynnas av miljödeklarerade byggnader och differentierade avgifter.

Lokalt producerade livsmedel tar en allt större del av marknaden, produktionens inriktning har förändrats och två tredjedelar av åkerarealen odlas ekologiskt. Därmed har energianvändning från produktion och transporter

av livsmedel reducerats väsentligt och miljöbelastningen har generellt sett minskat kraftigt. Huvuddelen av näringsämnen återförs till lantbruket genom kompostering av organiskt avfall, spridning av slam på åkrarna, samt nya VA-lösningar.

Miljömärkning spelar fortfarande en viktig roll för att driva på produktutveckling och förbättra konsumenternas möjligheter att välja. Den grundläggande nivån för produkternas miljöegenskaper anges dock genom internationellt harmoniserade regler. Miljömärkningen omfattar hela kedjan från produktion, till transporter, användning samt avfall och återvinning. Samspelet mellan producenter och ideella organisationer medverkar till att upplysa konsumenterna. Konsumenternas möjligheter att leva miljövänligt och göra miljöanpassade val har ökat inom alla områden.

Information och valmöjligheter viktiga förutsättningar

En politik som syftar till att förändra konsumtionsmönstren i hållbar riktning måste skapa förutsättningar för konsumenterna att välja miljöanpassade alternativ, genom att t.ex. sörja för en kollektivtrafik som alternativ till bilen.

Hushållens konsumtion står idag för en stor del av utsläppen till luft, vatten och mark. Hushållen har dock bara begränsade möjligheter att förändra denna konsumtion i miljövänlig riktning. Exempelvis har de flesta hushåll små möjligheter att välja VA-system eller energileveranser. Därför måste centrala regionala och lokala myndigheter arbeta för att undanröja hinder och ge ökade

möjligheter för den enskilde att leva miljöanpassat.

Kunskap och information är vid sidan av teknik och infrastruktur, den viktigaste faktorn när det gäller att stimulera miljöanpassade val. Den snabba utvecklingen av ett miljöanpassat sortiment i dagligvaruhandeln samt genomslaget för miljömärkningar visar på betydelsen av upplysta konsumenter. Hållbar konsumtion måste också stimuleras genom ekonomiska incitament, som t.ex. en beskattning som gynnar resurs- och energieffektivitet, samt konsumtionsbaserade energi och avfallstaxor.

Tidsfaktorn är en av de viktigaste faktorerna som formar livsstilar och konsumtionsmönster. Idag skapar tidsbristen i vardagen tidsbesparande konsumtion som t.ex.

ökat bilåkande, djupfryst och färdiglagad mat etc. Det är möjligt att hållbar utveckling både med avseende på folkhälsa och miljö skulle stimuleras om den tid som ägnas åt förvärvsarbete minskades och att materiell konsumtion därmed byttes mot mer fritid. Genom arbets-

delning skulle det vara möjligt att fler människor förvärvsarbetar, samtidigt som fler skulle kunna få tid över för annat. En närmare undersökning av framtida möjligheter till arbetsdelning samt hur en sådan skulle kunna bidra till hållbar utveckling är därför en viktig uppgift.

Avveckla användningen av miljö- och hälsofarliga ämnen i produkter

Förslag	Aktörer
<p>■ En stor del av spridningen av miljö- och hälsofarliga ämnen sker via hushållens konsumtion av produkter. Användningen av miljöfarliga metaller och kemikalier i produkter bör därför avvecklas. Regeringen bör också driva krav om att enskilda nationer inom EU ska kunna gå före med sådan avveckling, i väntan på att EU:s gemensamma regler skärps.</p>	<p><i>Regeringen</i></p>
<p>■ Miljökonsekvensbeskrivningar (MKB) bör vara obligatoriska vid utarbetandet av produktstandarder. Sverige bör också driva frågan om ökade miljöhänsyn i EU:s standardiseringsarbete.</p>	<p><i>Regeringen (Närings- och handelsdepartementet)</i> bör ta initiativ till dessa förändringar.</p>

Miljöanpassa byggande och boende

Förslag	Aktörer
<p>■ Kriterier för miljödeklaration av byggnader/fastigheter bör utvecklas, för att stimulera energieffektivitet och val av miljöanpassade byggnadsmaterial samt en hälsosam inomhusmiljö. En sådan miljödeklaration innebär en vägledning för både byggbransch och konsument. Kriterierna bör ligga till grund för differentiering av relevanta skatter och avgifter.</p>	<p>Utvecklingsprojekt för miljödeklarationer pågår idag inom <i>Byggeforskningsrådet</i> och för energideklaration inom <i>Boverket</i>. Detta arbete bör fortsätta i samarbete med byggbransch och forskning och ligga till grund för ett regeringsförslag.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning	
Miljöanpassa byggande och boende	
Förslag	Aktörer
<p>■ Tillämpningen av konsumtionsbaserade taxor för el, vatten och avfall bör utvecklas, liksom användningen av individuell mätning och debitering av el och vatten i lägenheter. En sådan utveckling understöds också av gällande EU-direktiv. I flera kommuner tillämpas redan differentierade taxor, främst på avfallsområdet.</p>	<p>Uppgiften att tillämpa och utveckla konsumtionsbaserade taxesystem åligger främst <i>kommunerna</i> i samarbete med t.ex. lokala <i>energi-</i> och <i>avfallsbolag</i> samt <i>entreprenörer</i>. Idag genomförs också en förstudie av <i>NUTEK</i> och <i>Boverket</i>, som kan utgöra underlag i detta arbete.</p>
<p>■ Idag försvårar i vissa fall den kommunala självkostnadsprincipen användningen av konsumtionsbaserade taxor som styrmedel. Dessa regler bör därför ses över för att möjliggöra en flexiblare tillämpning.</p>	<p>En översyn bör ske i samarbete mellan <i>regeringen</i> och <i>Kommunförbundet</i> i samråd med t.ex. <i>Boverket</i>.</p>

Åtgärder för en hållbar livsmedelsförsörjning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Hela kedjan av produktion och transporter av livsmedel står för en stor del av den energianvändning och miljöbelastning som är kopplad till hushållens konsumtion. För en hållbar livsmedelsförsörjningen bör därför lokal och miljöanpassad produktion stimuleras genom insatser från statliga, regionala och lokala myndigheter. Detta kan ske genom omställningsstöd för ekologisk livsmedelsproduktion, genom offentlig upphandling av närproducerade och ekologiskt odlade livsmedel samt genom förbättrad information till konsumenterna i dessa frågor.</p>	<p><i>Regeringen, Konsumentverket, Jordbruksverket</i> samt övriga berörda centrala myndigheter, <i>länsstyrelser, landsting</i> och <i>kommuner</i>.</p>
<p>■ EU:s regler försvårar idag lokal upphandling av livsmedel. Därför bör regeringen driva frågan om bättre möjligheter om att ställa krav på bl.a. transportavstånd vid offentlig upphandling.</p>	<p><i>Regeringen</i></p>

Konsumentinformation och miljömärkning

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Konsumenternas tillgång till information är en viktig förutsättning för miljömedvetna val. Därför bör både statliga svanenmärkningen och enskilda organisationers arbete med miljömärkning av produkter och tjänster stimuleras och utvecklas vidare. ■ Ideella organisationer och folkrörelser s möjligheter att arbeta med miljö- och solidaritetsmärkning av produkter och tjänster bör bevaras och stimuleras både i Sverige och inom EU. Detta arbete har stor betydelse för att driva på utvecklingen och för att informera konsumenterna. ■ De kommunala konsumentvägledarnas roll i att informera allmänheten om konsumtions- och miljöfrågor bör utvecklas. Vidare bör sådan information göras lättillgänglig genom en nationell grön konsumentdatabas. 	<p>Arbetet bör ske i samarbete mellan berörda <i>myndigheter, näringslivet</i> och <i>enskilda organisationer</i>.</p> <p><i>Regeringen</i> bör agera för att möjligheterna till sådan verksamhet bevaras och stimuleras inom EU.</p> <p><i>Kommunerna</i> och <i>Konsumentverket</i> i samarbete med t.ex. <i>handeln</i> samt <i>konsument- och miljöorganisationer</i>.</p>

Planera för minskat transportbehov

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Den fysiska planeringen bör medverka till att minska behovet av transporter och öka tillgängligheten vid utbyggnad och nylokalisering. Närhet mellan bostäder, arbetsplatser, service och affärer kan bidra till att minska hushållens bilberoende. Kommunerna bör också utnyttja sina möjligheter att undvika lokalisering av köpcentrum och service som ökar bilberoendet. 	<p><i>Kommunerna</i></p>

Ekonomiska styrmedel för ökad resurseffektivitet

Förslag	Aktörer
<p>■ Regeringen bör ta initiativ till att en långsiktig och samlad strategi utarbetas, för att genom lämpliga ekonomiska styrmedel stimulera ökad resurseffektivitet. För att uppnå hållbara produktions- och konsumtionsmönster, måste energi- och resursanvändning effektiviseras avsevärt. För att denna utveckling ska stimuleras bör beskattningen av energi, råvaror och arbetskraft förändras på ett sådant sätt att resurseffektivitet gynnas.</p>	<p><i>Regeringen</i></p>

Angränsande utredningar

- Konsumenterna och miljön (SOU 1996:108)
- Strategi för miljöanpassade material och varor (Kretsloppsdelegationens rapport 1997:14)
- Sverige år 2021 (Naturvårdsverkets rapport 4747)

1.2.5. Näringsliv

Kravet på ekologisk hållbarhet är ett av de viktigaste kriterierna i företagets affärsstrategi. Miljöfrågorna har integrerats i den dagliga verksamheten och är en naturlig del av den. Denna utveckling gynnades av att de svenska företag som tidigt började producera resurs- och energieffektiva varor och tjänster rönste stor framgång såväl nationellt som internationellt. Nu är det inte miljöimage som företagen eftersträvar, utan marknadsandelar på en marknad där miljöaspekter samt resurseffektivitet väger tungt både i den egna produktionen och för användarna. Företags ekologiska hållbarhet är också en viktig aspekt vid upphandling, investering och kreditgivning.

Företagen tillhandahåller hela tjänstepaket snarare än varor och informerar kunderna om hur de bör använda produkterna på ett miljöanpassat sätt. Leasing, uppgradering och reparation av produkter spelar stor roll för att förlänga varornas livslängd. Alla uttjänade produkter tas om hand av producenter och deras returorganisationer.

Kraven för miljömärkning och miljöcertifiering har delvis harmoniserats internationellt samt skärpts avsevärt jämfört med de svenska kraven på 90-talet. Miljömärkning finns för alla typer av produkter och vidareutvecklas kontinuerligt. Möjligheten att gå längre nationellt när det internationella arbetet går långsamt finns fortfarande kvar.

Fokus på hållbara affärskoncept och produkter

Fortfarande likställer många miljöarbete med åtgärder som sätts in i efterhand för att ta hand om oönskat avfall, att rena utsläpp etc. Det uppfattas ofta som självklart att dessa åtgärder orsakar höjda kostnader. I själva verket kan miljöförbättringar och resurseffektivisering även innebära besparingar och god ekonomi. Det är därför viktigt att skapa förutsättningar för att miljötänkandet kommer in tidigt i processen, dvs vid utformning av affärskoncept och produkter. Potentialen för ekonomiska vinster i samband med miljöåtgärder behöver därför förtydligas.

Företagens intresse för miljöanpassning kan också ökas om kunderna börjar efterfråga bra miljöarbete och miljöanpassade produkter. Fortsatt och intensifierat arbete med miljökrav vid upphandling och miljömärkning kan förskjuta fokus i företagets miljöarbete från att följa lagstiftning och hantera avfall till miljöanpassning av produkter, tjänster och processer.

Fokus på hållbara affärskoncept och produkter	
Förslag	Aktörer
<p>■ Tillämpningen av producentansvaret bör skärpas och införas generellt för alla produktgrupper.</p>	<p><i>Kretsloppsdelegationen</i> utreder detta och kommer att lämna förslag till den 31 december 1997.</p>
<p>■ Arbetet för att ytterligare miljöanpassa upphandlingen bör fortsätta. Formella regler bör klargöras och vid behov utvecklas.</p>	<p>Här kan <i>statliga, regionala</i> och <i>lokala myndigheter</i> liksom <i>företag</i> arbeta vidare när det gäller den egna verksamheten. <i>Miljödepartementet</i> bör informera om de faktiska möjligheterna.</p>
<p>■ Möjligheterna att ställa miljökrav, även t.ex. vad gäller transportavstånd och produktionsprocesser måste bli bättre.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör arbeta för detta, bl.a. inom ramen för <i>EU:s</i> inre marknad.</p>
<p>■ Potentialen för miljövinster genom funktionsupphandling bör undersökas, liksom vilka tjänster som skulle kunna vara "pilottjänster" och hur man i så fall går tillväga rent praktiskt vid avtal etc.</p>	<p>Förarbete skulle kunna göras av <i>Miljövårdsberedningen</i> i samarbete med <i>Nämnden för offentlig upphandling</i> samt <i>aktörer</i> som påbörjat sådana försök, t ex <i>NUTEK</i>.</p>
<p>■ För att miljöfrågorna ska få bred förankring i företagen krävs utbildning av de anställda och en arbetsorganisation som tar tillvara den resurs i det dagliga miljöarbetet som alla anställda utgör.</p>	<p><i>Enskilda företag, arbetstagarorganisationer</i>, såväl centralt som lokalt, liksom <i>branschorganisationerna</i> bör bidra aktivt till att skapa engagemang och förståelse för miljöfrågorna hos anställda och inom organisationerna.</p>
<p>■ Det är angeläget att ta hänsyn till miljöaspekterna i såväl nationellt som internationellt standardiseringsarbete. När man utarbetar nya produktstandarder bör man på ett systematiskt och åskådligt sätt redovisa miljöeffekterna samt på vilket sätt man försökt anpassa standarden för att minimera miljöpåverkan.</p>	<p>För närvarande utreder <i>Näringsdepartementet</i> hur man kan få in miljöhänsyn i standardiseringsarbetet.</p>

Visa att miljöarbete kan vara lönsamt

Genom att med konkreta exempel visa att miljöarbete på företagen kan innebära effektivisering av produktion, rutiner och ledning och därmed även kan spara pengar kan man öka företagets intresse för miljöarbete. Likaså kan det öka finansmarknadens intresse för miljöaspekterna, som risk och möjlighet, vid värdering av företag.

Gynna miljöcertifiering/registrering av företag

Idag är kvaliteten på den frivilliga miljöredovisningen från företagen högst varierande. Dessutom finns en tendens att betrakta förekomsten av miljöledningssystem på företag som en slags miljömärkning av företaget, vilket är en missuppfattning. Formellt sett betyder det att företaget följer miljölagarna, arbetar enligt vissa rutiner samt ständigt förbättrar sitt miljöarbete.

Visa att miljöarbete kan vara lönsamt

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> En samling exempel på lönsamt miljöarbete bör sammanställas. 	<p><i>Kretsloppsdelegationen</i> har sådana planer. Andra aktörer som skulle kunna ta initiativ till detta är bl.a. <i>Branschorganisationer</i> och <i>Naturvårdsverket</i>, <i>Miljödepartementet</i> och <i>Näringsdepartementet i samarbete</i>.</p>

Gynna miljöcertifiering/registrering av företag

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> Det är angeläget att säkerställa att miljöcertifierade företag är mer miljöanpassade än andra företag. Småföretagens deltagande i miljöcertifieringssystemen bör underlättas, genom t ex rådgivning och handledning speciellt inriktad på deras behov. Särskilda utbildningsinsatser aviseras i bilaga 5 vårpropositionen 1997. 	<p><i>Näringslivet</i> bör ha ett intresse av att visa på detta såsom resultat av frivilliga initiativ. <i>Naturvårdsverket</i> undersöker under hösten 1997 hur EMAS-registrering påverkat miljöarbetet på tio företag.</p> <p><i>Näringsdepartementet</i> i samarbete med t.ex. <i>NUTEK</i>, <i>ALMI</i> m fl. <i>Kommunerna</i> kan också spela en viktig roll, t ex inom ramen för sitt Agenda 21-arbete och inom olika näringslivsutvecklingsprojekt.</p>

Fortsättning nästa sida

Gynna miljöcertifiering/registrering av företag	
Förslag	Aktörer
<p>■ Krav på certifiering och registrering (eller motsvarande miljöarbete) bör på sikt ställas vid upphandling. Sverige bör arbeta för denna möjlighet inom EU.</p>	<p><i>Miljödepartementet</i> och <i>Näringsdepartementet</i> i samarbete.</p>

Förbättra miljörapporterna och gör jämförelser möjliga

Det är viktigt med relevanta och jämförbara uppgifter i miljöredovisningarna för att köpare och kreditgivare ska kunna väga in företagens miljöprestanda i sina val. Förbättring av den frivilliga rapporteringen enligt EMAS och ISO-14001 sker till stor del utan statens inblandning

och en avsevärd "spontan" kvalitetshöjning är att vänta. Den betygssättning som sker i olika tidskrifter och Företagsekonomiska institutets årliga nominering av årets bästa miljörapport stimulerar en sådan utveckling. Även finansmarknadens krav på bättre redovisning med koppling till ekonomiska termer stödjer denna utveckling.

Förbättra miljörapporterna och gör jämförelser möjliga	
Förslag	Aktörer
<p>■ Kvalitetshöjning bör diskuteras med branschorganisationer och alla de aktörer som medverkar i företagens miljörapportering (ett första steg här kan vara den skrift om utformning av miljörapporter som Miljöstyrningsrådet tagit fram).</p> <p>■ På sikt bör man enas om lämpliga, i viss mån branschspecifika, nyckeltal att redovisa samt kriterier för hur underlaget till dessa bör tas fram.</p>	<p>Staten skulle kunna bjuda in till sådana diskussioner via t ex <i>Miljöstyrningsrådet</i> eller genom att t ex <i>Miljödepartementet</i>, <i>Naturvårdsverket</i>, och <i>Näringsdepartementet</i> tillsammans ordnar seminarier/utfrågningar om detta.</p> <p><i>Branschorganisationerna</i> bör kunna ta fram rekommendationer om vilka uppgifter miljörapporterna i en viss bransch bör innehålla för att underlätta jämförelse mellan olika företag i samma bransch. <i>Finansmarknaden</i> har redan tagit initiativ till att driva på denna utveckling och har säkert en stor roll att spela även i framtiden.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning	
Förbättra miljörapporterna och gör jämförelser möjliga	
Förslag	Aktörer
<p>■ Sverige bör driva frågan om bättre miljörapporter inom EU. För närvarande utarbetas ISO-standarder för miljörapportering samt för utvärdering av miljöprestanda (inkl nyckeltal) och det är viktigt att följa det arbetet inte minst eftersom ISO-standarderna kan komma att bli de specifikationer som ger även EMAS mer innehåll (såsom skett med ISO 14001 när det gäller miljöledningssystem).</p>	<p><i>Regeringen</i> inom ramen för EU-arbetet. Standardiseringsorganen och näringslivet samt berörda <i>myndigheter</i> inom ramen för ISO-arbetet.</p>

Stöd nätverk för miljöarbete i små och medelstora företag

Små och medelstora företag saknar ofta tid och kapacitet att följa miljöutvecklingen. Många av Sveriges före-

tag är små eller medelstora och står för en stor del av såväl miljöpåverkan som arbetstillfällen. Särskilda insatser bör stödja kunskapsförmedling till små och medelstora företag.

Stöd nätverk för miljöarbete i små och medelstora företag	
Förslag	Aktörer
<p>■ Lokala nätverk har visat sig fungera bra för företagens miljöledningsarbete och kan troligen utvecklas för att arbeta med fler aspekter på miljöarbetet. "Hjälp till självhjälp" genom stöd till lokala företagsringar för Agenda 21-arbete kan vara en väg att gå (i det lokala investeringsprogrammet för hållbar utveckling som aviseras i vårpropositionen kan stöd ges till uppbyggnad av lokala nätverk som ska stimulera näringslivets arbete för en hållbar utveckling).</p>	<p>Aktörer här kan vara centrala, som t.ex. <i>Miljö- och Näringsdepartementen, Delegationen för hållbar utveckling, NUTEK</i> och <i>Naturvårdsverket</i>, regionala, som t.ex. <i>ALMI</i> och liknande företagsnätverk eller lokala, som t.ex. olika <i>lokala nätverk inom näringsliv och kommun</i>.</p>

Samarbete med näringslivet i utarbetande av branschmål och -aktionsplaner

För en hållbar näringslivsutveckling krävs bred samverkan mellan olika grupper, inom branscher och mellan näringsliv och stat. I Nationalkommitténs rapport "Mål för miljön" framhölls behovet av mer samverkan och

överläggningar mellan näringsliv och centrala myndigheter/stat. Även Kretsloppsdelegationen framhåller detta i sin strategirapport.

Den plattform för ett hållbart Sverige som Delegationen för Hållbar Utveckling avser att presentera i samband med budgetpropositionen hösten 1997

kan utgöra ett startskott för denna typ av breda förankring och samordning.

Här kan Holland stå som förebild. I Holland arbetar regeringen sedan början av 90-talet med nationella miljöplaner som sträcker sig fyra år framåt i tiden. Dessa kompletteras med årliga miljöprogram. Till grund ligger

omfattande överläggningar med en lång rad olika aktörsgrupper för att komma fram till frivilliga avtal, målsättningar och handlingsplaner för de enskilda aktörsgrupperna. Även dessa följs upp, utvärderas och revideras med viss periodicitet.

Samarbete med näringslivet i utarbetande av branschmål och aktionsplaner

Förslag	Aktörer
<p>■ Utifrån de övergripande målen som delegationen avser att presentera bör områdesvisa mål, handlingsplaner och uppföljningsrutiner <i>tas fram i bred samverkan med branscherna.</i></p>	<p>Ansvar för att koordinera de olika samverkansgrupper bör variera beroende på vilken bransch/sector det gäller. Den totala samordningen bör skötas av <i>Delegationen för hållbar utveckling</i> eftersom den är sektorsövergripande. Deltagare bör vara berörda <i>sektorsmyndigheter, miljömyndigheter</i> och representanter för <i>branschens aktörer</i>, t.ex. via <i>branschorganisationer.</i></p>

Angränsande utredningar och förslag

- Miljöinformationsutredningen
- Regeringsuppdrag till Naturvårdsverket om EMAS
- Diverse pilotprojekt om utvidgning av EMAS koordinerade av miljöstyrningsrådet
- Strategi för miljöanpassade material och varor (Kretsloppsdelegationens rapport 1997:14)
- Miljöteknikdelegationen
- Utredningen om miljön i standardiseringsarbetet
- Hantering av uttjänta varor i ett ekologiskt hållbart samhälle – ett ansvar för alla (Regeringens proposition 96/97:172)

1.2.6 Kemikalier

Nya produkter i så gott som hela världen är fria från ämnen som lagras upp i levande organismer eller som är giftiga.

Producenter och importörer är väl insatta i vilka ämnen och material deras produkter innehåller,

bedriver ett aktivt och förebyggande utbytesarbete samt upplyser konsumenterna om eventuella kvarvarande miljörisker och om hur man hanterar produkterna på ett sätt som är bra för hälsa och miljö.

Fördjupa arbetet med substitutionsprincipen

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> Den faktiska tillämpningen av substitutionsprincipen, vid tillsyn och på frivillig väg, bör utvecklas. Substitutionsprincipen bör tillämpas i alla situationer med förhandsprövning (bekämpningsmedel, läkemedel, livsmedelstillsatser etc). 	<p><i>Kemikalieinspektionen</i> är en lämplig koordinator.</p>
<ul style="list-style-type: none"> Substitutionsprincipen bör kunna tillämpas även utanför kemikalieområdet. Ett förslag till utvidgning finns i förslaget till miljöbalk i produktvalsprincipen: "När det är möjligt skall kemiska produkter och biotekniska organismer, liksom varor som behandlats med sådana produkter, ersättas med mindre riskabla produkter eller organismer." 	<p><i>Regeringen, Naturvårdsverket och Kemikalieinspektionen.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> Verktyg som underlättar användningen av substitutionsprincipen i praktiken bör vidareutvecklas. Det kan vara t.ex. OBS-listor, utbyteslistor, branschspecifika rekommendationer, upphandlingsriktlinjer etc. 	<p>Att vidareutveckla detta är en uppgift för många olika aktörer t ex <i>näringslivs- och konsumentorganisationer. Tillsynsmyndigheterna</i> kan ha en uppmuntrande och stödjande roll.</p>

Angränsande utredningar

- Kemikommitténs slutbetänkande "En hållbar kemikaliepolitik" (SOU 1996:153)

1.2.7. Energi

Teknikutvecklingen har gjort energiproduktion ur förnybara källor betydligt billigare jämfört med på 90-talet. Det har medfört att energiförsörjningen baseras på förnybara energislag. Vi har därmed kommit ifrån beroendet av fossila bränslen och kärnkraft. Uttaget av biomassa görs i samklang med naturen. Tekniken fortsät-

ter att utvecklas så att energislag såsom sol, vatten och vind står för allt större del av energiförsörjningen.

I takt med att energipriserna stigit, kunskapen om energieffektivisering tilltagit och tekniken utvecklats och blivit billigare har även energieffektiviseringen kommit långt och energiförbrukningen halverats.

Biobränsleuttag måste ske hållbart

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Växtrester och gamla träd måste finnas kvar i skogarna för att den biologiska mångfalden och den långsiktiga produktionsförmågan ska bevaras. De näringsämnen som tas från skogen när man i ökad omfattning tar tillvara grenar, rötter och bark som biobränslen måste återföras till markerna. ■ Man bör noggrant följa ifall naturhänsynen i skogsbruket försämras eller hotas när biobränsleanvändningen ökar. Om den frivilliga vägen med allmänna råd samt frivillig miljöcertifiering av skogsbruket inte räcker för att trygga den biologiska mångfalden kan man överväga strängare/tvingande regler. 	<p><i>Skogsstyrelsen</i> bedömer för närvarande miljökonsekvenserna av uttag av hyggesrester samt av näringskompensation och avser att återkomma med allmänna råd kring detta i slutet av 1997.</p> <p><i>Naturvårdsverket, NUTEK</i> eller <i>nya energimyndigheten</i> och <i>Skogsstyrelsen</i>.</p>

Vedeldning i dåliga pannor bör begränsas

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Naturvårdsverket föreslår att såväl kommuner som regering ska kunna begränsa möjligheterna att elda med ved i vissa områden och/eller i vissa typer av pannor liksom att förutsättningarna för ett generellt förbud för vedeldning utan ackumulator-tank bör undersökas vidare. Naturvårdsverkets förslag bör realiseras. 	<p><i>Regeringen</i></p>

Målsättningar för energieffektivisering och förnybar energi

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Nationella och långtgående målsättningar för andel eller mängd el respektive värme ur förnybara källor bör tas fram. ■ Likaså bör nationella målsättningar för effektivare energianvändning sättas upp. ■ För båda punkterna gäller att det måste göras i samråd med viktiga energiaktörer. Man bör då även, gemensamt med energibolagen och andra viktiga aktörer, utarbeta en handlingsplan för hur målen ska nås. ■ Om denna typ av nationella mål sätts upp är det samtidigt viktigt att utveckla energistatistiken så att uppföljningar blir möjliga, gärna även på lokal och regional nivå och branschvis. 	<p><i>Naturvårdsverket</i> har nyligen bildat en bred grupp för att diskutera dessa frågor med energiaktörerna. <i>Miljö- och Näringsdepartementen</i> bör följa dessa diskussioner. <i>Delegationen för hållbar utveckling</i> kan stå för nödvändig förankring i regeringskansliet så att berörda myndigheter får stöd inom sina moderdepartement. Effektivisering bör diskuteras med <i>alla branscher</i>.</p> <p><i>Statistiska centralbyrån</i> och <i>NUTEK</i> eller <i>nya energimyndigheten</i>.</p>

Gynna energieffektivisering

Så länge kostnaden för energianvändningen framförallt styrs av den fasta avgiften finns ingen ekonomisk vinst att göra genom att minska konsumtionen.

Gynna energieffektivisering	
Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ En utnyttjad potential för att öka fastighetsägares intresse för energieffektivisering kan vara effektivitetskrav vid förhyrning av lokaler (jfr miljöanpassad upphandling). Information och råd omkring detta bör införlivas i den vägledning för miljöanpassad offentlig upphandling som tagits fram på Miljövårdsberedningens uppdrag. ■ Möjligheten att ålägga statliga myndigheter att köpa miljömärkt el bör undersökas. ■ Möjligheten att styra energikonsumtionen med hjälp av konsumtionsbaserade eltaxor (med låg eller ingen fast avgift) och taxor differentierade efter t.ex. tid på dygnet, veckodag, årstid och/eller temperatur bör undersökas. ■ Ekonomiska styrmedel, energibeskattnings etc. bör utformas så att de styr användningen mot hållbara alternativ. 	<p>Underlag till hur dessa krav skulle kunna utformas kan komma från bl.a. <i>NUTEK</i>, <i>Boverket</i> och <i>BFR</i>. Att ställa krav är en gemensam uppgift för såväl förvaltning som <i>näringsliv</i> och i förlängningen kanske även för den <i>enskilde konsumenten</i>.</p> <p>Detta skulle kunna ingå i, eller bli en förlängning av, <i>pilotprojektet med miljöledning i statliga myndigheter</i>. <i>Nämnden för offentlig upphandling</i> bör utreda möjligheterna för statliga <i>myndigheter</i> att göra detta. <i>Alla företag, myndigheter och organisationer</i> har möjlighet att själva bli pionjärer inom detta område.</p> <p>En första sammanställning av svenska erfarenheter påbörjas nu av <i>NUTEK</i> och <i>Boverket</i>, se även avsnittet om skatter och avgifter.</p> <p><i>Närings-, Finans- och Miljödepartementen.</i></p>

Bra inomhusklimat

Det är angeläget att vidareutveckla bygg- och ventilationstekniker som kombinerar hög energieffektivitet med bra inomhusklimat. Det gäller både nybyggnation och upprustning av dagens byggnadsbestånd. Det är också

viktigt att höja kunskapsnivån hos brukarna så att driften blir optimal med avseende på båda dessa aspekter. (Styrmedel inom energiområdet behandlas även i avsnitt 1.3.4 Skatter och avgifter).

Bra inomhusklimat	
Förslag	Aktörer
<p>■ De kriterier som enligt förslag i vårpropositionen 1997 ska gälla för stöd inom bostadssektorn bör kompletteras med kriterier för sunt inomhusklimat (i bilaga fem till vårpropositionen föreslås koppling till kriterier för energieffektivitet, återanvändning av byggmaterial samt användning av miljöanpassade material och produkter som villkor för stöd).</p>	<p><i>Regeringen.</i> Underlag kan komma från bl.a. <i>NUTEK, Boverket, Socialstyrelsen</i> och <i>Bygghälsorådet</i>.</p>

Angränsande utredningar och förslag

- En uthållig energiförsörjning (Regeringens proposition 1996/97: 84)
- En rad rapporter från Naturvårdsverket om biobränsle, miljökonsekvensbeskrivning av biobränsleuttag i samarbete mellan bl.a. Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket

I.2.8 Transporter

Transportaspekterna väger tungt vid lokalisering av affärer, service och arbetsplatser samt utbyggnad av nya bostadsområden. Detta har bidragit till att minska transportbehov och bilberoende. Kollektivtrafik och cykel står för merparten av persontransporterna i tätort vilket minskat problemen med luftföroreningar och trängsel. Miljöavgifter används till att styra trafikflöden och finansiera åtgärder för ett hållbart transportsystem. Alla transportslag bär sina egna miljökostnader, genom att lämpliga ekonomiska styrmedel och principen om att förorenaren betalar tillämpas.

Ökad användning av informationsteknologi har ändrat transportmönstren. Mer distansarbete har minskat arbetsresorna och spritt resandet jämnare över dygnet. En allt större del av näringslivets produktion är kunskapsintensiv och produkterna har högt förädlingsvärde. Därigenom har godstransportarbetet totalt sett minskat. En ökad lokal produktion av t.ex. livsmedel

har också bidragit till detta. Lokalt har distributions- trafikerna effektiviserats och samordnats. Detta har medfört att miljöbelastningen från lokal varudistribution och avfallshantering reducerats kraftigt.

Samordningen mellan olika transportslag har förbättrats, både inom Sverige och för internationella transporter. En transportkedja kan därför optimeras ur miljö- och energisynpunkt, genom att lastbil, järnväg och sjötransporter kombineras. Järnvägen och sjöfarten dominerar på de långa sträckorna.

Bilarna är betydligt lättare än idag, har lägre utsläpp och drar väsentligt mindre bränsle. Användningen av fossila bränslen har minskat kraftigt och biobränslen är det dominerande drivmedlet. Elbilar har fått ökad betydelse, främst inom tätorter. Utanför städerna har bilen fortfarande stor betydelse, men används i högre grad för att ansluta till kollektivtrafik.

Nya mål för ett hållbart transportsystem

Transportarbetet har fyrfaldigats sedan 1960-talet och ökningen beräknas fortsätta. Detta medför att energianvändning och utsläpp fortsätter öka eller endast minskar långsamt. Ett mål för transportpolitiken bör vara att bryta denna utveckling och på sikt minska behovet av transporter. Detta kan bl.a. ske genom att stimulera ökad lokal produktion av basvaror samt en samhällsplanering som styr mot ett minskat transportbehov.

Transportsektorn är i stor utstäckning beroende av fossila bränslen, som står för ca 90 procent av energitillförseln. Detta medför bl.a. stora utsläpp av miljöstörande och hälsofarliga ämnen. För att åstadkomma ett miljövänligare transportsystem måste framtidens bilar bli både renare och bränslesnålare. Samtidigt måste en övergång från fossila bränslen till förnyelsebar energi ske.

Nya mål för ett hållbart transportsystem

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Ett mål för transportpolitiken bör vara att på sikt minska behovet av transporter. Regeringen bör därför tillsammans med berörda statliga myndigheter se över hur lagstiftning och ekonomiska styrmedel kan skapa förutsättningar för en transporteffektiv samhällsutveckling. 	<p><i>Regering</i> tillsammans med berörda statliga myndigheter.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ För att nya nationella miljömål och åtgärds paket för transportsektorn ska bli effektiva bör de formuleras i en process där berörda myndigheter och andra aktörer inom transportsektorn deltar. Därför bör den typ av arbete som prövats i MaTs-samarbetet samt vid rundabordsamtal på nationell nivå utvecklas och tillämpas för kontinuerlig dialog i utvecklingen av ett hållbart transportsystem. 	<p><i>Regeringen</i> bör ta initiativ till detta arbete och det bör genomföras i samarbete mellan berörda <i>statliga myndigheter</i> samt <i>representanter för näringsliv, kommuner och forskning</i>.</p>

Kunskap och information

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ En samlad informationsstrategi om sambanden mellan transporter och miljöproblem, samt möjliga lösningar bör utarbetas och tillämpas. Ökad kunskap behövs både bland allmänhet och beslutsfattare på olika nivåer. 	<p><i>Vägverket</i> bör få till uppgift att utveckla och tillämpa en sådan strategi i samarbete med representanter för <i>kommunerna, regionala myndigheter</i> och t.ex. <i>Naturvårdsverket</i>.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Informationen om kollektivtrafik, turlistor etc. bör förbättras. Detta kan åstadkommas genom att informationen blir tillgänglig via Internet eller en central miljö- och konsumtionsdatabas. 	<p>Lämpliga aktörer är <i>Konsumentverket</i> i samarbete med t.ex. <i>SJ</i> och andra <i>trafikföretag</i> samt <i>företrädare för regional- och lokaltrafik</i>.</p>

Styrmedel och offentlig upphandling inom transportområdet

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Ökad insats av ekonomiska styrmedel krävs för att nå uppsatta miljömål och åstadkomma en hållbar utveckling inom transportsektorn. I detta sammanhang är även en harmonisering inom EU viktig. 	<p><i>Regeringen</i> bör utveckla sådana styrmedel i samråd med berörda statliga myndigheter och näringslivet.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Lokala styrmedel behöver utvecklas inom transportområdet. Det gäller system för vägavgifter som kan styra trafikflöden och motverka trängselproblem, miljözoner i innerstäderna och t.ex. parkeringsavgifter. 	<p>Arbetet bör ske i samarbete mellan <i>regeringen, Kommunförbundet, Vägverket och näringslivet</i>.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Miljökriterier för offentlig upphandling av transporttjänster, entreprenörsavtal, fordon och bränslen bör vidareutvecklas samt i högre grad tillämpas inom stat, landsting och kommun. Sådana kriterier bör även gälla för alla typer av tjänsteresor, där de mest miljöanpassade alternativen bör prioriteras. Regeringen bör ta initiativ till ett pilotprojekt för att utveckla upphandlingskriterier. 	<p><i>Regeringen</i>. Projektet kan bygga på ett samarbete mellan berörda statliga <i>myndigheter</i> samt <i>Kommunförbundet och Landstingsförbundet</i>.</p>

Infrastruktur samt planering och utveckling av kollektivtrafiken

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Extern lokalisering av köpcentrum och arbetsplatser bör minimeras samtidigt som levande stadskärnor med god service och tillgång till kollektivtrafik bör bevaras och gynnas. Kommunerna bör här utnyttja sina möjligheter enligt bl.a. plan- och bygglagen. 	<p><i>Kommunerna</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Alternativ till bilen bör utvecklas och gynnas för att minska miljöbelastningen från de korta resorna (under 5 km) i tätorter. Förbättrad drift av kollektivtrafiken med avseende på taxsystem, turer, information och marknadsföring kan bidra till att öka kollektivåkandet. Kommunen bör också gynna gång- och cykeltrafik t.ex. genom bättre tillgång till gång- och cykelbanor samt förbättrad säkerhet. Användningen av cykel och kollektivtrafik kan också gynnas genom samarbete mellan kommun och lokala arbetsgivare. 	<p><i>Kommuner</i> i samarbete med <i>lokala arbetsgivare, Vägverket och transportföretagen</i>.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Infrastruktur samt planering och utveckling av kollektivtrafiken	
Förslag		Aktörer	
<p>■ Användningen av cykel och kollektivtrafik bör gynnas genom att den ersätts på samma sätt som arbetsresor med bil. Detta kan ske, dels genom att regeringen tar initiativ till ändrade skatteregler, dels genom att privata och offentliga arbetsgivare ändrar sina ersättningsregler.</p>		<p><i>Regering</i> samt <i>privata och offentliga arbetsgivare</i>.</p>	
<p>■ Lättillgängliga parkeringar vid t.ex. pendeltågs- och busstationer bör anläggas där de kan underlätta anslutningen till kollektivtrafik. Detta ger resenärer som är beroende av bilen för en del av resan möjlighet att använda kollektivtrafik.</p>		<p><i>Kommunerna</i> bör se över förutsättningarna för att anlägga sådana parkeringar i samarbete med t.ex. <i>kollektivtrafikföretag, landsting</i> och <i>länsstyrelse</i>.</p>	

Energieffektiva och rena fordon samt introduktion av biodrivmedel	
Förslag	Aktörer
<p>■ Utvecklingen bör drivas på mot bilar med mindre energiförbrukning och lägre utsläpp. Minskningen i bränsleförbrukning hos nyregistrerade svenska bilar har stagnerat sedan slutet av 80-talet. Denna trend bör vändas genom användning av lämpliga ekonomiska styrmedel, samt genom diskussioner mellan regering och berörda parter om hur förbättringar kan åstadkommas.</p>	<p><i>Regering, berörda myndigheter</i> samt <i>bilindustrin</i> och <i>arbetsmarknadens parter</i>.</p>
<p>■ Ett sänkt förmånsvärde för biobränsle drivna och energisnåla förmånsbilar bör undersökas, som ett verktyg för att stimulera efterfrågan på både fordon och biodrivmedel på marknaden.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör ta initiativ till detta arbete.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning	
Energieffektiva och rena fordon samt introduktion av biodrivmedel	
Förslag	Aktörer
<p>■ För att minska transporterens utsläpp av koldioxid och andra miljö- och hälsoskadliga ämnen, bör användningen av fossila bränslen successivt minskas och en övergång till förnybara drivmedel ske. För att åstadkomma detta bör en nationell politisk strategi utvecklas, som innehåller lämpliga åtgärder, investeringar och ekonomiska styrmedel. Regeringen bör även ta initiativ till en strategi för biodrivmedel på EU-nivå.</p>	<p>En sådan strategi bör utvecklas av <i>regeringen</i> och <i>berörda statliga myndigheter</i> i samråd med <i>offentliga och privata aktörer inom transportsektorn</i>.</p>
<p>■ Möjligheterna till att snabbare få bort äldre fordon som orsakar stora utsläpp, t.ex. genom ändrade skatter och avgifter m.m. eller högre krav vid besiktning bör undersökas.</p>	<p><i>Regeringen, Vägverket.</i></p>
<p>■ Fritidsbåtar, snöskotrar och arbetsredskap står för oproportionerligt stora utsläpp av miljö- och hälsoskadliga ämnen. Regeringen bör ta initiativ till att både emissionskrav och former för beskattning ses över och skärps.</p>	<p><i>Regeringen</i></p>

Effektivisering och samordning av godstransporter	
Förslag	Aktörer
<p>■ Samordning och effektivisering bör förbättras i lokal gods- och distributionstrafik. Det finns här en stor potential för att minska antalet transporter och deras miljöbelastningen genom att fyllnadsgraden ökar. Lokala aktörer bör söka gemensamma lösningar för att samordna godstransporterna.</p>	<p><i>Lokalt näringsliv och handel</i> i samarbete med <i>kommun</i> och eventuellt <i>andra offentliga aktörer</i>.</p>
<p>■ System och infrastruktur för kombitrafik bör förbättras, för att möjliggöra en ökad andel godstransporter på järnväg och till sjöss.</p>	<p>Ett sådant arbete kräver samverkan mellan bl.a. <i>näringslivet, Regeringen, SJ, Banverket, Vägverket, Sjöfartsverket</i> samt <i>forskare</i> inom transportområdet.</p>
<p>■ Forum för samverkan och dialog mellan aktörer inom godstransportområdet bör stimuleras och stödjas, som en viktig förutsättning för miljöanpassade godstransporter och utvecklad kombitrafik. Exempel på sådana forum är olika typer av rundabordssamtal samt "Nätverket för godstransporter och miljö".</p>	<p><i>Regeringen</i> bör uppmuntra och delta i sådant arbete, tillsammans med t.ex. <i>transportörer, transportköpare, fordonsstillverkare</i> samt <i>myndigheter</i> och <i>forskare</i>.</p>
<p>■ Sverige bör ta initiativ för att förbättra samarbetet kring internationella godstransporter på järnväg och utvecklad kombitrafik inom Europa. Ökat internationellt samarbete är en förutsättning för miljöanpassa de internationella transporterna och göra järnvägen konkurrenskraftig.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör driva dessa frågor i EU.</p>

Angränsande utredningar och förslag

- MaTs-samarbetets slutrapport "På väg mot ett miljöanpassat transportsystem" (Naturvårdsverkets rapport 4636)
- Kommunikationskommittén slutbetänkande "Ny kurs i trafikpolitiken" (SOU 1997:35).
- Alternativbränsleutredningens betänkande "Bättre klimat, miljö och hälsa med alternativa drivmedel" (SOU 1996: 184)
- Infrastrukturinriktning för framtida transporter (Prop. 1996/97: 53)

I.2.9 Skydd av biomångfald

Antalet hotade arter har minskat genom att fler viktiga områden skyddas och genom att den biologiska mångfalden har ökat generellt, både i skogs- och jordbrukslandskapet. Bevarandet av biologisk mångfald har blivit en integrerad del i brukandet och jämföras med produktionsmålen. En rik naturmiljö har också fått allt större ekonomiskt värde bl.a. genom att attrahera turism och friluftsliv.

I jordbruket har allt mer ekologisk odling och lokal livsmedelsproduktion bidragit till ett mer varierat landskap. Betande djur och olika typer av odling är mer jämnt fördelade mellan olika regioner än i dag. Artrikedomen har ökat genom att man skapat spridningskorridorer i det odlade landskapet. Kantzoner vid

vattendrag och diken samt dammar och våtmarker fångar upp näringsämnen och är tillflykter för vilda djur- och växtarter.

En miljöanpassad skogsnäring är ett av de viktigaste medlen för att bevara biomångfalden. Naturskog, som uppkommit genom naturlig föryngring, undantas från avverkning genom skogsbranschens egna regler.

Näringarnas egna riktlinjer för brukande och mål för biodiversitet och bevarande av landskapet har fått stort genomslag. Dessutom finns olika bidragssystem och skötselavtal med markägare och bönder. Lokalt är både myndigheter, jord- och skogsbrukarnas organisationer samt ideella organisationer engagerade i naturvården.

Ekonomi och biobränslen utmaningar för framtiden

Arbetet med att bevara den biologiska mångfalden har utvecklats långsamt inom Agenda 21-processen. Generellt är arbetet med att bevara biologisk mångfald och kulturlandskap idag ett problemområde i Sverige. För att kunna skapa de ekonomiska resurser som behövs i arbetet krävs sannolikt nya grepp. Olika former av avtal och frivilliga överenskommelser med enskilda brukare samt skogs- och jordbruksnäringarna blir därför allt viktigare i det framtida arbetet.

Genom EU-inträdet förändrades bidragssystemen inom jordbruk samt natur- och landskapsvård kraftigt. Både myndigheter, jord- och skogsbrukare har idag pro-

blem med att hitta rätt i de nya, ofta komplicerade bidragssystemen. Detta är en orsak till svårigheterna i naturvårdsarbetet under 90-talet. I vissa fall är EU:s bidragsregler också dåligt anpassade till svenska förhållanden och i dag finns många rapporter om att tillämpningen av de nya reglerna leder till förluster av naturvärden.

Uttaget av biobränslen kommer att öka i framtiden. Därför blir det viktigt att utveckla regler för uttaget av skogsråvara och därigenom undvika negativa konsekvenser för biomångfalden. Det är också viktigt att genom forskning studera effekterna av biobränsleuttaget (förslag inom detta område ges i kapitel I.2.7 Energi).

Mål och handlingsprogram	
Förslag	Aktörer
<p>■ Arbetet med att utveckla uppföljningsbara mål och åtgärdsprogram för biologisk mångfald på nationell, regional och lokal nivå bör fortsätta samtidigt som det ges högre prioritet. Kommunernas målarbete och åtgärdsprogram är av stor betydelse och bör särskilt beaktas.</p>	<p><i>Naturvårdsverket, Jordbruksverket, Skogsvårdsorganisationen, länsstyrelserna och andra berörda centrala och regionala myndigheter samt kommunerna.</i></p>
<p>■ Ett ökat ansvarstagande från brukarna av skog, mark, vatten och hav bör stimuleras, för att bevara den biologiska mångfalden och säkra ett uthålligt nyttjande av dessa naturresurser. Regeringen bör därför ta initiativ till överläggningar med berörda branschorganisationer.</p>	<p><i>Regering, Naturvårdsverk och berörda branschorganisationer.</i></p>
<p>■ Regeringen bör ta initiativ till ett handlingsprogram för att stimulera lokalt arbete med bevarande av biologisk mångfald. Här bör man särskilt sträva efter brett engagemang och deltagande samt ta tillvara allmänhetens naturintresse.</p>	<p><i>Regeringen och Naturvårdsverket i samarbete med Skogsvårdsorganisationen, kommunerna, länsstyrelserna och branschorganisationer som t.ex. LRF samt ideella organisationer.</i></p>
<p>■ Regeringen bör ta initiativ till att aktionsplaner för biologisk mångfald utarbetas inom alla berörda sektorer, däribland bistånd, energi och trafik. Sådana planer har redan tagits fram inom jord- och skogsbruk, för fisket, den urbana miljön och naturvården.</p>	<p><i>Regeringen, Sida, trafikverken, NUTEK samt den föreslagna energimyndigheten.</i></p>

Skydd av värdefulla naturområden samt hotade arter

De finansiella resurserna för inköp av mark samt till vård av kulturmarker är inte tillräckliga i dag. Bara för att köpa in de skogar som bedöms skyddsvärda behövs

exempelvis i dag närmare fem miljarder kronor. Dagens anslagsnivå ligger långt ifrån behovet. Nya former behövs för bevarande av naturvärden samtidigt som brukarnas ansvarstagande måste utvecklas.

Skydd av värdefulla naturområden samt hotade arter	
Förslag	Aktörer
<p>■ Nya former för skydd av naturområden med stora naturvärden bör utvecklas, där brukarna tar ett större ansvar. Det kan gälla olika former av skötselavtal eller frivilliga åtaganden. Regeringen bör ta initiativ till att nya skyddsformer utvecklas i samarbete mellan Naturvårdsverk och berörda branscher.</p>	<p><i>Regeringen, Naturvårdsverket, Skogsföretagen, branschorganisationerna inom jord och skogsbruket m.fl.</i></p>
<p>■ I dag omfattar s. k. rödlistor främst hotade arter. Liknande rödlistor bör även upprättas för sammanhängande livsmiljöer av betydelse för arternas fortlevnad. Dessutom bör ett prioriteringssystem utvecklas för urval av arter och miljöer där särskilda bevarandeinsatser behövs.</p>	<p><i>Jordbruksverket, Skogsvårdsorganisationen samt Fiskeriverket i samarbete med Naturvårdsverket.</i></p>
<p>■ Minskade anslag till kalkning av försurade sjöar och vattendrag kan tvinga fram prioriteringar mellan kalkningsobjekt. Det är därför angeläget att tillräckliga resurser snarast kan sättas in så att ett långsiktigt skydd av dessa objekt kan upprätthållas.</p>	<p><i>Regeringen och Naturvårdsverket.</i></p>
<p>■ Konflikter kring bevarandet av varg, järv, björn, lo och säl måste hanteras som en del av en sammanhållen nationell rovdjurspolitik. Regeringen bör ge Naturvårdsverket i uppdrag att utarbeta förslag för detta. Särskilt viktigt är att olika sakägare och intressenter får komma till tals vid utformandet av denna politik.</p>	<p><i>Regering och Naturvårdsverk i samarbete med berörda myndigheter samt bransch- och intresseorganisationer.</i></p>

Insatser inom jordbruket	
Förslag	Aktörer
<p>■ Omställning av jordbruket i ekologiskt hållbar riktning bör stimuleras, både genom direkta bidrag och t.ex. offentlig upphandling av ekologiskt producerade livsmedel.</p>	<p><i>Regeringen, Jordbruksverket, Naturvårdsverket i samråd med branschorganisationerna.</i></p>
<p>■ Regeringen och berörda myndigheter bör agera systematiskt och kraftfullt inom EU för att skapa en majoritet för en mer miljöanpassad jordbrukspolitik. EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) har en avgörande betydelse för möjligheterna till en miljöanpassning av jordbruket.</p>	<p><i>Regeringen, Jordbruksverket m.fl.</i></p>
<p>■ Arbetet med att genomföra den befintliga nationella bevarandeplanen för odlingslandskapet bör prioriteras av berörda myndigheter på olika nivåer.</p>	<p><i>Naturvårdsverket, Jordbruksverket, länsstyrelser och kommuner.</i></p>
<p>■ Regeringen bör ta initiativ till en sammanhållen policy för att bevara den genetiska variationen hos kulturväxter och tamdjur. Denna genetiska variation finns framförallt hos gammaldags lantraser och odlade växter och hotar gå förlorad i det moderna lantbruket. Arbetet bör ske i samråd med berörda myndigheter och institutioner.</p>	<p><i>Regeringen, Naturvårdsverket, Jordbruksverket och bl.a. Sveriges Lantbruksuniversitet (artdatabanken).</i></p>

Insatser inom skogsbruket

Ett större ansvar behöver läggas på skogsbransch och markägare för skydd av biologisk mångfald och naturvärden. Därför är det viktigt att berörda myndigheter som Naturvårdsverk, Skogsstyrelse, Skogsvårdsstyrelser, länsstyrelser m.fl. analyserar konsekvenserna av den förändrade lagstiftningen inom sina verksamhetsområden.

Insatser inom skogsbruket	
Förslag	Aktörer
<p>■ Skogsbruket bör ta större ansvar för bevarande av skogar med stor artrikedom och andra naturvärden. Branschorganisationer och skogsbolag bör utarbeta en gemensam policy för skyddsvärda skogar. De bör också vidareutveckla de planeringsinstrument som behövs för att skydda den biologiska mångfalden i skogen.</p>	<p><i>Branschorganisationer och skogsbolag i samråd med Skogsstyrelse, Skogsvårdsstyrelser, Naturvårdsverk och länsstyrelser samt kommuner och ideella organisationer</i></p>

Internationella insatser	
Förslag	Aktörer
<p>■ Insatserna mot handel med utrotningshotade djur och växter bör intensifieras. Det internationella samarbetet på detta område, främst inom EU, bör också utökas. Utformning och tillämpning av regelverket på detta område bör också förstärkas.</p>	<p><i>Regeringen och Naturvårdsverket i samarbete med bl.a. Polisen och Tullverket. Samarbetet bör också utvecklas med bl.a. zoohandeln och ideella föreningar inom området.</i></p>
<p>■ Regeringen bör ta initiativ till att en EU-strategi för biologisk mångfald utvecklas. Detta är av stor betydelse bl.a. när det gäller att utveckla EU:s gemensamma jordbrukspolitik mot en ökad miljöanpassning. Sverige bör generellt vara en pådrivande kraft i olika internationella forum och ett föregångsland när det gäller att bevara och uthålligt nyttja biologisk mångfald.</p>	<p><i>Regering i samarbete med berörda myndigheter.</i></p>

Angränsande utredningar och förslag

- Skydd av hotade arter samt aktionsplaner för biologisk mångfald (Regeringens proposition 1996/97:75)
- Miljövårdsberedningens rapport "Skydd av skogsmark" (SOU 1997: 97 resp. 98)

I.2.10 Skydd av hav och kustområden

Östersjöregionen är ett ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbart föredöme. Ett intensivt handelsutbyte inom Östersjöregionen har minskat det totala transportarbetet eftersom det samtidigt medfört att hela regionen blivit mer självförsörjande inom bl. a. energi, livsmedel, skogsprodukter samt övrig råvaruförsörjning till industrin.

Oljeutsläpp i samband med oljetransporter till havs har upphört. Utveckling av motorteknik och alternativa drivmedel har lett till att trafiksektorn inte längre över-

göder sjöar, vattendrag och hav. Även övergödningen från jordbruket har upphört genom en övergång till ett ekologiskt jordbruk. Samtidigt har det ekologiska jordbrukets metoder utvecklats så att de bättre harmoniserar med alla omgivande ekosystem. Slam från reningsverken kan återföras till åkerjordar utan risk för ackumulering av metaller.

Havs- och kustbiotopernas biologiska mångfald hotas inte längre av giftiga eller långlivade ämnen som kan lagras i levande organismer.

Internationellt samarbete för hållbar utveckling inom Östersjöregionen

Arbetet med att rädda Östersjön kan inte enbart begränsas till att bekämpa direkta utsläpp i hav och kustområden utan bör fokuseras på i princip all miljöbelastande verksamhet inom avrinningsområdet. Problemets omfattning och karaktär kräver åtgärder från alla berörda parter inom hela vattenavrinningsområdet och dessutom internationellt samarbete inom såväl Östersjöregionen som EU. Produkters indirekta miljöpåverkan genom t. ex. metaller och persistenta organiska föreningar har alltmer uppmärksammats och kräver en sammanhållen strategi.

En rad initiativ har på senare år tagits för att förvandla hela Östersjöregionen till ett ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbart föredöme.

- **Östersjöstaternas råd** är ett informellt samarbetsor-

gan för utrikesministrarna i de nordiska länderna, Baltikum, Polen, Ryssland och Tyskland samt den Europeiska kommissionen. Rådet, som är uttryck för en politisk vilja att främja det regionala samarbetet på bred bas, har bl.a. antagit ett program för förbättrad miljö i Östersjöområdet.

- **Östersjögruppen** tillkom efter det statsministermöte som arrangerades i Visby 1996 på initiativ av Sverige, som också samordnar nästa toppmöte i Riga i början av 1998.
- **Baltic 21** är samlingsnamnet på en blivande aktionsplan för hållbar utveckling för hela östersjöområdet. Ett förslag till plan för alla länderna inom regionen utarbetas till våren 1998.
- **Statsministerns Östersjöråd** fördelar bl. a. den s. k. Östersjömiljarden; till utveckling och samarbete i Östersjöregionen. Hittills har man beslutat att, tillsammans med andra finansiärer som världsbanken och dess systerorganisation EBRD (European Bank

for Construction and Development) samt Nordiska investeringsbanken, investera i ett fjärrvärmeprojekt i västra Ryssland och ett i Lettland. I Estland går pengar till ett projekt för rökgasrening. I Litauen satsas på ett energisystem som kan ersätta kärnkraftverket i Ignalina. Pengar satsas också på ett avloppsrenings-system i Kaliningrad.

De diffusa utsläppen största boven bakom övergödningen

Övergödningens skadeeffekter utgör ett av de största hoten mot Östersjöns ekosystem. I Sverige dominerar de diffusa läckagen från skogs- och jordbruk samt trans-

porter. Problemets omfattning och karaktär gör det otillräckligt att enbart agera via olika typer av förelägganden från myndigheter. Endast genom en kombination av informations- och frivilliginsatser samt ett aktivare nyttjande av gällande regelverk kan den halvering av närsaltsutsläppen som riksdagen beslutade om 1991 uppnås. Nationalkommittén understryker att problemets omfattning gör det angeläget att inte stanna upp när en halvering av närsaltsutsläppen väl har nåtts. Samtidigt som ambitionen att minska närsaltsutsläppen skärps bör nya samarbetsformer och organisationer byggas upp.

De diffusa utsläppen största boven bakom övergödningen

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Vattenvårdsförbund som omfattar alla berörda myndigheter på lokal och regional nivå har införts i en del regioner i Sverige. I dessa ingår dessutom företrädare för olika verksamheter och aktörer som påverkar vatten- och luftmiljön inom vattenavrinningsområdet. Exempel på sådana aktörer är t. ex. skogsbolag, större industrier, kommuner, jordbrukare, transportföretag till lands och sjöss. Nationalkommittén menar att detta sätt att organisera verksamheten är resurseffektivt och dessutom kan det ge bättre möjlighet till inflytande för den lokala Agenda 21-processen. Kommittén föreslår därför att de länsstyrelser som ännu ej ingår i vattenvårdsförbund tar initiativ till att vattenvårdsförbund införs i landets samtliga regioner. ■ Det förebyggande miljöarbetet bör utvecklas inom respektive vattenavrinningsområde samtidigt som det administrativa samarbetet där stötts genom att riktlinjer för gemensamma beslut utvecklas. 	<p><i>Länsstyrelserna och andra berörda myndigheter, kommuner, näringsliv, bransch- och intresseorganisationer samt ideella organisationer.</i></p> <p><i>Länsstyrelserna bör få i uppdrag att genomföra detta.</i></p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning	
De diffusa utsläppen största boven bakom övergödningen	
Förslag	Aktörer
<p>■ Miljökvalitetsnormer inklusive åtgärdsplaner och uppföljningsmetoder för näringsläckage från jord- och skogsbruk bör utvecklas.</p>	<i>Naturvårdsverket</i>
<p>■ Berörda myndigheter bör uppmuntra lokala och regionala initiativ för att sluta näringsämnenas kretslopp. Olika metoder, som t. ex. urinseparering, för att effektivisera fosfatets kretslopp bör utredas. Som ett led i att samla praktisk erfarenhet kring för och nackdelar av t.ex. urinseparering bör SLU, SNV, VAV och andra berörda organisationer uppmuntra och följa inte bara småskaliga utan också storskaliga försök.</p>	<i>Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), Naturvårdsverket (SNV), Vatten- och Avloppsverksföreningen (VAV) och andra berörda organisationer.</i>
<p>■ Där förutsättningar finns för kostnadseffektiva åtgärder, t.ex. genom anlagda eller restaurerade våtmarker, bör kommunen ställa kväverenskav även på mindre avloppsreningsverk. De kommuner som i sitt lokala Agenda 21-arbete försöker minska övergödningen genom olika metoder bör beredas tillfälle att söka bidrag ur de medel som Delegationen för ekologiskt hållbar utveckling för närvarande utarbetar fördelningskriterier för.</p>	<i>Kommunerna, Delegationen för ekologiskt hållbar utveckling.</i>
<p>■ Det är av stor vikt att den övergripande fysiska planeringen för Östersjöregionen genomsyras av ett tydligt Agenda 21-perspektiv. Östersjövisionen VASAB 2010 bör utvecklas så att perspektivet miljö och hållbar utveckling ges en mer framträdande plats.</p>	<i>HELCOM, Östersjöstaternas råd, Östersjögruppen m. fl.</i>
<p>■ Kärnkraften i Östersjöregionen bör successivt utvecklas till förmån för förnybara energisystem. Reaktorer av s. k. Tjernobylytyp i Ignalina och Sosnovy Bar bör stängas och i första hand ersättas av energieffektivisering och förnybara energisystem.</p>	<i>Sida, NUTEK, Naturvårdsverket och Statsministerns Östersjöråd bör få uppdraget att tillsammans med berörda myndigheter i Litauen och Ryssland utarbeta ett förslag.</i>

Yrkessjöfart och oljeutsläpp

Oljeutsläpp utgör ett hot mot livet i och vid vatten. HELCOM:s samlade rapportering av oljeutsläpp i hela Östersjöregionen (inklusive Kattegatt) visar 600 - 700 fall per år. Utsläppen är koncentrerade till de svenska, danska och tyska kusterna. Detta kan förklaras av att de viktigaste fartygslederna sträcker sig utmed dessa kustområden, liksom att den mest intensiva flygspaningen efter oljeutsläpp utförs av dessa tre länder. Antalet upptäckta utsläpp är med all sannolikhet stort.

Även mycket små oljeutsläpp kan ställa till stor skada om de sker vid olämplig tidpunkt och i känsliga områden. Som exempel kan nämnas att ett utsläpp på cirka 10 ton olja förorsakade en av de hittills värsta

olyckorna vilket bl. a. medförde att över 60 000 alfvåglar dog utanför Öland.

I svenska havsområden har antalet verifierade utsläpp som rapporterats av Kustbevakningen ökat kraftigt under senare år, från något över 200 utsläpp under 1991 till 482 registrerade utsläpp under 1995. Regeringen har sett över möjligheterna att ändra lagstiftningen för att åklagarmyndigheten i framtiden med större framgång än hittills skall kunna väcka åtal som leder till påföljd. Samtidigt vill Nationalkommittén understryka att genomförandet av HELCOM:s Östersjöstrategi är den viktigaste förebyggande insatsen för att minska oljeutsläppen.

Yrkessjöfart och oljeutsläpp

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Inga projekteringar av oljeterminaler eller oljeprospekteringar till havs får genomföras utan att en tillräcklig beredskap för bekämpning av oljeläckage byggts upp av berörda parter. 	<p><i>Sjöfartsverket och Naturvårdsverket bör via regionala samarbetsorganisationer verka för detta.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Lågsvavliga drivmedel och katalysator bör vara lägsta godtagbara standard för sjöfarten. En obligatorisk internationell standard med bl.a. ekonomiska styrmedel bör införas i hela Östersjöregionen. 	<p><i>Sjöfartsverket bör tillsammans med berörda kommuner, fackförbund och hamnorganisationer verka för detta.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Farledssystemen i skärgårdarna bör ses över i syfte att göra dem mer miljöanpassade. 	<p><i>Sjöfartsverket bör ges i uppdrag att tillsammans med Naturvårdsverket och berörda länsstyrelser tillse detta.</i></p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Yrkessjöfart och oljeutsläpp	
Förslag		Aktörer	
<p>■ Miljökonsekvenserna av trafik med höghastighetsfartyg bör uppmärksammas mer. Exempelvis bör vattenjetdrivna katamaraners miljöpåverkan skyndsamt analyseras innan de har etablerats i alltför stor omfattning. Det är angeläget att denna fråga snabbtreds samt att tillräckliga åtgärder vidtas för att möta hotbilden.</p>		<p><i>Sjöfartsverket</i> i samarbete med <i>Naturvårdsverket</i>.</p>	
<p>■ Buller från framförallt fritidsbåtar har blivit ett allt större problem på senare år. Det är angeläget att åtgärder vidtas för att begränsa störningar från motorbåtstrafik för bofasta samt i områden som är särskilt värdefulla från natur- och rekreationssynpunkt. Eftersom befintligt lagutrymme är tillräckligt för att fatta beslut om regleringar är det anmärkningsvärt att regeringens uppmaning i skrivelse 1993 i så liten grad har omsatts regionalt. Behovet av att minska bullerstörningar bör också i högre grad beaktas i den kommunala översiktsplaneringen.</p>		<p><i>Länsstyrelser</i> bör efter samråd med bl. a. <i>kommuner</i>, <i>Sjöfartsverket</i>, <i>Naturvårdsverket</i> och <i>Försvarsmakten</i> inom ramen för sin ordinarie verksamhet snarast se över inom vilka vattenområden det från bullerhänsyn motiveras låga fartgränser eller förbud mot motorbåtstrafik.</p>	
<p>■ Det är oacceptabelt att antalet oljeutsläpp ökar. Kraftfulla åtgärder måste vidtas för att minska riskerna för negativa miljöeffekter av den förväntade ökade hanteringen av olja och oljeprodukter inom Östersjöregionen. Skyddet för känsliga skärgårdsområden, däribland marina reservat, fågel- och sälskyddsområden, bör stärkas. Enligt Miljövårdsberedningens förslag bör verksamheten organisera så att tiden mellan larm och insats kan minska ytterligare i förhållande till vad som gäller i dag.</p>		<p><i>Berörda skärgårdskommuner</i> samt <i>Kustbevakningen</i>.</p>	
<p>■ Miljö- och säkerhetskrav måste skärpas för alla fartyg som trafikerar Östersjön. Bättre rutiner och en effektiv lagstiftning bör tas fram i samarbete mellan Östersjöregionens alla länder, för att göra det möjligt att identifiera och straffa de som gör sig skyldiga till utsläpp.</p>		<p><i>Regeringen</i> och <i>Sjöfartsverket</i> bör arbeta för att de olika ländernas respektive sjöfartsverk genomför detta.</p>	

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Yrkessjöfart och oljeutsläpp	
Förslag		Aktörer	
<p>■ Anläggningar för att ta hand om spillolja från t. ex. rengjorda tankar i hamnarna samt toalettavfall bör vara obligatoriska i Östersjöregionen. Vidare bör kostnaden för rengöring av tankar inkluderas i hamnavgiften. Hamnavgiften bör också användas som styrmedel för att stimulera användning av lågsavlig bunkerolja etc.</p>		<p><i>Regeringen och Sjöfartsverket.</i></p>	

Överfiskningen – ett akut hot mot den biologiska mångfalden och fiskeindustrin	
Förslag	Aktörer
<p>■ Svårigheterna att få gehör hos alla parter för att genomföra hållbara fiskekvoter har inte bara lett till ekologisk stress för havets ekosystem utan också medfört stora ekonomiska svårigheter för fiskeindustrin i Östersjöns länder. Ett handlingsprogram för att utveckla en hållbar fiskeindustri måste utarbetas och presenteras inför ministermötet vid HELCOM 1998</p>	<p><i>Fiskeriverket</i> bör ta de initiativ som behövs för att se till att ett sådant handlingsprogram tas fram.</p>

Spridning av miljögifter

Vid den fjärde internationella Nordsjökonferensen antog miljöministrarna runt Nordsjön och EU:s miljöansvarige i juni 1995 den s. k. Esbjergdeklarationen. Målet med deklarationen är att tillförsäkra Nordsjön ett hållbart, sunt och friskt ekosystem. Utsläpp och läckage av farliga ämnen till Nordsjön skall ha upphört inom en generation, dvs. 25 år. Farliga ämnen definieras i deklarationen som ämnen eller grupper av ämnen som är

antingen toxiska (giftiga), persistenta (långlivade) eller bioackumulerbara (lagras i levande organismer). Östersjöländernas miljöministrar antog samma mål för Östersjön vid Visbykonferensen 1996. Till sommaren kommer EU-länderna sannolikt att bli bundna av Esbjergsdeklarationens mål i samband med att OSPAR-konventionen (Oslo-Paris konventionen) tar beslut om målsättning och strategi för farliga ämnen.

Fortsättning		Spridning av miljögifter	
		Förslag	Aktörer
<p>■ Sverige måste fortsätta att agera i internationella forum för att minska belastningen eller hotet från miljögifter. Det är nödvändigt att skärpa kraven, inte minst regionalt, vid t. ex. omprövning av miljöfarlig verksamhet, avfallshantering och efterbehandling av förorenad mark. Naturvårdsverket bör presentera förslag för hur länsstyrelserna på ett resurseffektivt sätt skall kunna följa upp skärpta krav.</p>			<i>Naturvårdsverket, länsstyrelserna</i>
<p>■ För att få bukt med en ökande spridning av kadmium bör kadmiumhalterna i handelsgödsel minskas. Gödselindustrin, universitet och forskningsinstitutioner har i pilotskala utvecklat metoder för rening som visat att det är möjligt att komma ner till ett kadmiuminnehåll nära noll. Regeringen bör ge Naturvårdsverket och/eller Kemikalieinspektionen i uppdrag att föreslå lägre gränsvärden för kadmium.</p>			<i>Regeringen, Naturvårdsverket, Kemikalieinspektionen.</i>
<p>■ Användning av bottenfärger för fritidsbåtar som innehåller giftiga ämnen bör upphöra 1999. Regeringen bör agera internationellt för att få igenom ett generellt förbud i Östersjöregionen mot användning av båtbottnfärger som innehåller tennorganiska föreningar.</p>			<i>Regeringen</i>
<p>■ Förorenade sediment utanför kustnära industrilägen bör särskilt uppmärksammas vid muddring och liknande åtgärder. Forsknings- och utvecklingsarbetet bör intensifieras för att utveckla rutiner för efterbehandling av sådana områden</p>			<i>Naturvårdsverket bör tillsammans med berörda myndigheter och forskningsinstitutioner skapa möjligheter för detta.</i>

Angränsande utredningar

- Kemikommitténs slutbetänkande "En hållbar kemikaliepolitik" (SOU 1997:84)
- Delbetänkande från Utredningen om avrinningsområden "En ny vattenadministration – Vatten är livet" (SOU 1997: 99)
- Miljövårdsberedningens rapport "Hållbar utveckling i Sveriges skärgårdsområden" (SOU 1996:153)

1.3 Förslag som rör styrmedel och verktyg

Samhällets styrmedel och verktyg behöver utvecklas

Samhällsutvecklingen påverkas av många olika faktorer, som ibland samverkar och ibland styr i motsatta riktningar. Några av dessa faktorer kan påverkas av olika samhällsorgan och är alltså verktyg som samhället kan utnyttja för att styra utvecklingen i önskvärd riktning. Dit hör t ex lagar, skatter, styrning via budgetar, målstyrning, myndighetsinstruktioner, information och utbildning, demokratiska processer mm. En del av dessa verktyg behandlas i separata avsnitt nedan.

Den komplexa situationen gör det oftast mycket svårt att säga exakt vilken åtgärd som har vilken effekt. Dessutom är det svårt att avgöra hur motsvarande verktyg skulle ha verkat inom ett annat samhällsområde. Därför går det inte att generalisera beträffande vilka styrmedel som har bäst effekt utan den lämpligaste blandningen av olika åtgärder varierar från fall till fall. Några generella anmärkningar kan dock vara på sin plats:

Miljöskatter och avgifter har ofta bra styreffekt, bl.a. för att de överlåter åt "marknaden" att välja kostnadseffektiva lösningar. En förutsättning är dock att de är tillräckligt kännbara och att det går att göra nämnvärda besparingar genom att ändra beteende, investera i ny teknik, byta produkt etc.

Miljö- och hälsoskyddslagstiftningen har inte fått tillräckligt genomslag. Här finns alltså utrymme för att öka styrverkan. Det är därför angeläget med en samlad miljölagstiftning.

Idag har vi långt kvar till en optimal prissättning av

resursuttag och miljöbelastning, men analyser och räkneexempel har ändå stor betydelse för att förmedla förståelse om miljöfrågornas betydelse för samhällsekonomi och samhällsutvecklingen i stort. Troligen är detta den viktigaste effekten av monetära *miljöräkenskaper* i dagsläget. Det krävs mycket ytterligare utvecklingsarbete innan vi fått fram en rättvis och allmänt accepterad metod som vi kan använda direkt i nationalräkenskaper, i företagens bokslut etc.

Genom att välja strategiska *nyckeltal och indikatorer* kan man tydligt visa på utvecklingen inom en rad olika branscher och samhällsområden. Eftersom det i många fall handlar om att belysa de stora trenderna och inte smärre förändringar går detta inom många områden sannolikt att göra genom sammanställning och kombination av existerande uppgifter. Här finns en potential för att ta fram kraftfulla och pedagogiska instrument för att öka förståelsen för behovet av åtgärder. Man får också möjlighet att följa utvecklingen över tiden.

Den enskilde kan i många dagliga val påverka sin egen miljöbelastning. Många människor vill skona miljön, men vet inte riktigt var de ska börja och hur de ska göra. Förståelse för såväl miljöproblem som orsaks samband påverkar motivationen för den enskilde att förändra livsstilen i hållbar riktning. Det är också en förutsättning för att samhället ska kunna att bedriva en kraftfull politik för hållbar utveckling. En sådan politik kräver ett brett stöd från allmänheten. *Utbildning och information* är viktiga verktyg för att åstadkomma detta.

Att ställa *miljökrav vid upphandling* är ett sätt att låta marknadskrafterna verka för miljön. Här finns sannolikt stora potentialer eftersom vi idag bara har utvecklat miljömärkning eller upphandlingskriterier för en bråkdel av de produkter som finns på marknaden. När det gäller tjänster är det ännu sämre ställt. Samtidigt gäller det att i ökad omfattning använda de kriterier som redan finns framtagna. En svårighet i detta avseende är EU:s handelsregler som för närvarande orsakar viss oklarhet om hur man kan ställa miljökrav vid upphandling.

Det *sektorsövergripande och tvärsektoriella arbete* på lokal nivå som Agenda 21-arbetet innebär har resulterat i kreativt samarbete och ökat engagemang från många, och i detta sammanhang delvis nya aktörer. Ökad samverkan tvärs över sektorer, mellan förvaltning och näringsliv, och med nära koppling till de direkt inblandade har en stor inneboende potential för ökat engagemang. Möjligheten att finna helhetslösningar som kan förena mål inom olika samhällsområden skulle öka väsentligt genom en sådan samverkan.

1.3.1 Lokala och centrala åtgärder till stöd för Agenda 21-arbetet

Arbetet för en hållbar utveckling är en av de centrala uppgifterna för kommunen och väl integrerad i olika delar av verksamheten. Det finns oftast en central lednings- och samordningsfunktion som arbetar på uppdrag av kommunfullmäktige. Dessutom finns olika konstruktioner med brett sammansatta projektgrupper och t.ex. rundabordsamtal, där olika lokala aktörer och organisationer är engagerade. En viktig fortlöpande uppgift är att utvärdera och revidera mål och åtgärder i det lokala handlingsprogrammet. Information och idéer utbyts över hela landet och konkreta samarbetsprojekt pågår i de flesta regioner.

Det lokala arbetet för hållbar utveckling tar nu upp både ekologiska, ekonomiska och sociala aspekter och utformar lösningarna efter de behov och förutsättningar som finns inom kommunen. Olika lokala aktörer som t.ex. näringsliv och handel bidrar till utvecklingen av hållbara lösningar.

Den process som startade med det lokala Agenda 21-arbetet har skapat en vitaliserad lokal demokrati. Kunskap och engagemang har vuxit hos allmänheten, vil-

ket fått effekter på t.ex. konsumtionsvanor. Aktiviteten bland studieförbund och ideella föreningar är också fortfarande hög. Ett nära samarbete med forskning och högskolor har också utvecklats i samband med lokala utvecklingsprojekt.

På nationell nivå samordnas och utvärderas arbetet för hållbar utveckling av en hållbarhetsdelegation eller hållbarhetsgrupp inom regeringskansliet. Delegationen har en referensgrupp av oberoende experter till stöd och inspiration. För fortlöpande dialog och för att föreslå mål för hållbar utveckling anordnas också regelbundna rundabordsamtal på nationell nivå inom olika nyckelområden, där privata och offentliga aktörer, samt forskare och politiska företrädare deltar. Formerna för dialog mellan lokal, regional och central nivå har också utvecklats.

Information och forskningsrön kring miljö och hållbar utveckling är lättillgängligt via bl.a. databaser. De flesta myndigheter och större företag informerar också inom sina verksamhetsområden. Myndigheternas roll har fortsatt att utvecklas alltmer mot rådgivande och stödjande funktioner.

Stöd för det fortsatta arbetet

Det lokala Agenda 21-arbetet har varit basen i den svenska uppföljningen av FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio. Det snabba genomslaget för Agenda 21 i kommunerna och mångfalden av initiativ har gjort det till en stor framgång. I detta arbete har kommunen ofta haft en samordnande och pådrivande roll, men även aktörer som näringsliv och ideella organisationer har

varit betydelsefulla. Även bland regionala och centrala myndigheter finns exempel på nyskapande initiativ.

Arbetet för hållbar utveckling är dock inget projekt som slutförs på fem år, utan en kontinuerlig process. I många kommuner har under de senaste åren tagit fram lokala handlingsplaner och mål för hållbar utveckling. Nästa fas i Agenda 21-arbetet är att omsätta dessa planer i praktiken.

Agenda 21-arbetet har ofta betecknats som en "underifrånprocess". I detta begrepp betonas den enskildes och det breda engagemangets betydelse i processen. Det innebär också att både positiva erfarenheter och de hinder som identifierats på lokal nivå, tas tillvara i det fortsatta arbetet, lokalt, regionalt och nationellt. Förslagen i detta kapitel bygger till stor del på lokala erfarenheter och syftar till att stödja det fortsatta arbetet för hållbar utveckling på alla nivåer i samhället.

I regeringens vårproposition (1996/97: 150, bilaga 5) föreslås ett investeringsprogram på 5,4 miljarder kronor för ekologiskt hållbar utveckling, som riktar sig direkt till den lokala nivån. Pengarna fördelas på tre år. Som en del av detta program kommer kommunerna att kunna ansöka om projektbidrag för lokal Agenda 21-verksamhet. Hur pengarna ska fördelas och till vilken typ av projekt, kommer att preciseras närmare i budgetpropositionen 1997.

Samordning och ledning av det lokala Agenda 21-arbetet

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Kommunerna bör kraftigt prioritera att en lokal samordningsfunktion för Agenda 21-arbetet upprätthålls och tillsammans med andra lokala aktörer avsätta resurser för detta. Eftersom Agenda 21-arbetet är en process, snarare än ett avslutat projekt är det viktigt att denna funktion upprätthålls med långsiktighet och kontinuitet. 	<p><i>Kommunen och andra lokala aktörer, som t.ex. ideella organisationer och näringsliv.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Den politiska förankringen av det lokala Agenda 21-arbetet samt arbetet med lokala måldokument och handlingsprogram bör utvecklas. Därför är det viktigt att någon form av ledningsgrupp med politisk representation och engagemang från andra lokala aktörer skapas. En sådan grupp bör ha nära kontakt med kommunens politiska ledning och en bred sammansättning som stärker Agenda 21-arbetets tvärsektorieella karaktär. 	<p><i>Kommunerna</i></p>

Att stärka samarbete mellan sektorer och samhällsgrupper

Det lokala Agenda 21-arbetet har hittills främst fokuserat på miljöfrågor. Aktiviteter kopplade till de sociala och ekonomiska dimensionerna i Agenda 21, samt integrationen mellan de olika områdena, behöver utvecklas och stimuleras ytterligare. Samarbetet och dialogen

mellan olika aktörer samt den lokala, regionala och nationella nivån behöver också förstärkas. Exempelvis har Agenda 21 stimulerat aktiviteter både på kommunal nivå och hos regionala aktörer som landsting och länsstyrelser. Kontakterna mellan dessa nivåer är dock relativt outvecklade i miljö- och hållbarhetsarbetet.

Att stärka samarbete mellan sektorer och samhällsgrupper

Förslag	Aktörer
<p>■ Det sektorsövergripande inslaget i Agenda 21-arbetet bör förstärkas. Detta kan ske genom att kommunledning samt olika sektorer och aktörer är engagerade i ledningsgruppen eller olika projektgrupper inom det lokala arbetet. För att vidga Agenda 21-arbetet bör även sektorsövergripande samarbetsprojekt initieras, inom den kommunala organisationen och tillsammans med andra lokala aktörer.</p>	<p><i>Kommunerna</i> och andra <i>lokala aktörer</i>, som t.ex. <i>ideella organisationer</i> och <i>näringsliv</i>.</p>
<p>■ Att nå ut och engagera alla medborgargrupper och utveckla den lokala demokratin är en viktig uppgift i det lokala Agenda 21-arbetet. Detta kan samtidigt motverka segregation på sociala, etniska eller språkliga grunder. Kommunerna bör därför lägga särskild vikt vid projekt som omfattar aktiviteter i bostadsområden och som riktar sig till invandrare/språkliga minoriteter.</p>	<p>I detta arbete behövs troligen samarbete mellan <i>kommun</i> och t.ex. <i>arbetsförmedling, skola, studieförbund, bostadsföretag, lokalt näringsliv</i> och <i>ideella organisationer</i>.</p>
<p>■ Samerna är som ursprungsbefolkning en viktig grupp att uppmärksamma i arbetet för hållbar utveckling (Agenda 21:s kapitel 26). Det är därför viktigt att samerna och deras organisationer deltar i samarbetet kring hållbar utveckling på olika nivåer i samhället.</p>	<p><i>Samernas organisationer, berörda kommuner</i> samt <i>centrala</i> och <i>regionala myndigheter</i>.</p>
<p>■ Regeringen bör avsätta medel för att stimulera sektorsövergripande verksamhet inom området hållbar utveckling och lokal Agenda 21 i kommunerna.</p>	<p>Sådana bidrag bör fördelas i samråd med en referensgrupp där <i>myndigheter, näringsliv, forskning</i> samt <i>företrädare för kommunerna</i> och <i>ideella organisationer</i> är representerade.</p>
<p>■ Regionala aktörer har en viktig uppgift i Agenda 21-arbetet och deras deltagande bör utvecklas och stimuleras. De bör också spela en aktiv roll för att samordna aktiviteter och samarbetsprojekt inom respektive region, samt fortsätta att integrera arbetet med hållbar utveckling i hela sin verksamhet.</p>	<p><i>Landsting, länsstyrelser</i> samt t.ex. <i>Skogs- vårdsstyrelsen, Vägverkets regionala avdelningar</i>.</p>

Information och kunskapsförmedling	
Förslag	Aktörer
<p>■ Nationella samordnade insatser behövs för att nå ut till allmänheten och olika aktörer med grundläggande information kring hållbar utveckling och Agenda 21. Därför bör en nationell informationsstrategi övervägas, där t.ex. användning av olika typer av information via etermedia, tryckt informationsmaterial samt information via internet ingår.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör ta initiativ till en sådan informationsstrategi och den bör utformas i samråd med <i>centrala, regionala</i> och <i>lokala aktörer</i>.</p>
<p>■ Ett nationellt informations- och inspirationscentrum för Agenda 21-arbetet bör övervägas. Ett sådant centrum skulle stå till tjänst med information i frågor kring miljö och hållbar utveckling, kontaktförmedling och information kring finansieringsmöjligheter. Målgrupper är både allmänhet, studenter och yrkesverksamma med behov av information.</p>	<p>Verksamheten bör bedrivas i samarbete mellan t.ex. <i>Naturvårdsverket, Kommunförbundet, ideella organisationer</i> och <i>högskolan</i> (t.ex. <i>Sveriges Lantbruksuniversitet</i>).</p>
<p>■ Kanaler och metoder för att föra ut ny kunskap och forskningsresultat av betydelse för lokalt arbete med hållbar utveckling behöver utvecklas. Samtidigt bör direkt samarbete/dialog med kommuner och den lokala nivån inom ramen för forskningsprojekt stimuleras.</p>	<p>Exempelvis <i>MISTRA</i> och <i>högskolor</i> aktiva inom detta område bör få uppdraget att utveckla formerna för forskningsinformation och praktiskt samarbete, i samråd med t.ex. <i>Kommunförbundet</i> och <i>ALMI</i>.</p>

Centrala åtgärder för att stödja och följa upp Agenda 21-arbetet

Förslag	Aktörer
<p>■ Regeringen bör snarast efter UNGASS i samråd med bl.a. de politiska partierna ta ställning till hur det fortsatta Agenda 21-arbetet på central nivå ska bedrivas. Det är viktigt att en funktion inom regeringskansliet inrättas, med uppgift att samordna det centrala arbetet. Samtidigt måste dialogen och samarbetet med lokala och regionala nivåer vidareutvecklas.</p>	<i>Regeringen</i>
<p>■ Tydliga signaler från riksdag, regering och statliga myndigheter, som betonar vikten av arbetet för miljö och hållbar utveckling inom alla samhällssektorer, är ett viktigt stöd för det lokala Agenda 21-arbetet. Sådana signaler bör ges genom att regeringen lyfter fram åtgärder för hållbar utveckling i statsbudgeten och att detta arbete tilldelas speciella statliga medel inom olika verksamhetsgrenar.</p>	<i>Regeringen</i>
<p>■ Nya verktyg och styrmedel behöver utvecklas och användas i det lokala i arbetet för hållbar utveckling. Det kan gälla bättre stöd i lagstiftningen, skatter, differentierade avgifter och taxor samt hjälpmedel vid offentlig upphandling.</p>	<i>Regeringen bör ta initiativ till detta i samråd med Kommunförbundet.</i>
<p>■ En viktig statlig uppgift är att regelbundet följa upp och utvärdera arbetet med Agenda 21 och hållbar utveckling, utifrån både ekologiska, sociala och ekonomiska aspekter. Regeringen bör lämna förslag till hur en uppföljnings- och utvärderingsfunktion ska utformas.</p>	<i>Regeringen</i>

Angränsande utredningar och förslag

- Agenda 21 i offentliga sektorn (Naturvårdsverkets rapport 4679)
- Regeringens våraproposition (Prop. 1996/97: 150, bilaga 5)

I.3.2 Samhällsplanering och beslutsprocesser

Inriktningen mot hållbar utveckling gör att samhällsplaneringen regelmässigt innefattar miljö- och hälsoaspekter och klassiska välfärdspolitiska faktorer som arbetstillfällen, bostadsförsörjning och social utveckling. Planering och utvecklingsarbete är demokratiskt förankrat och bygger på lokal medverkan och delaktighet. Lagstiftningen har vidareutvecklats och utgör ett övergripande regelsystem för hållbar utveckling. Hållbarhetsanalyser och riktninganalyser har blivit viktiga verktyg i arbetet för hållbar utveckling.

Den enskildes insikt om behovet och innebörden av hållbar utveckling har vitaliserat den kommunala verk-

samheten och nya former av lokalt deltagande i verksamheter har utvecklats i kommunerna. Byar, bostadsområden och arbetsplatser deltar aktivt i utvecklingsarbetet på samma sätt som etablerade organisationer och ideella föreningar. Agenda-arbetet har utvecklats till en av flera tunga ledningsfrågor med direkt anknytning till kommunledningen. Kommuner samt regionala och centrala myndigheter har anpassat sina informationsrutiner så att det har blivit möjligt för alla intresserade att delta aktivt i de former och verksamheter som de berörs av.

Reformeringsbehov

De beslut som togs i Rio de Janeiro 1992 och det Agenda-arbete som sedan dess har bedrivits i Sverige har visat att samhälls- och utvecklingsplaneringen behöver utvecklas och breddas. En erfarenhet från det svenska Agenda-arbetet är att arbetet för en hållbar utveckling bör innefatta ett mycket bredare spektrum av samhällsinsatser än de som hör till det traditionella miljöområdet. Välfärdspolitiken i bred bemärkelse bör systematiskt beaktas i det fortsatta Agenda-arbetet. Det gäller exempelvis hälsa och välbefinnande, integrering av inre och yttre miljöfrågor, boendefrågor, sysselsättning, trygghetsfrågor m.m.

Verktyg och arbetssätt inom planeringen

Bl. a. Agenda 21-arbetet har visat på behovet av att utveckla olika planeringsmetoder och verktyg. Arbetet

för en hållbar utveckling ställer t. ex. krav på sektorsövergripande angreppssätt. Av detta skäl har kommittén tidigare föreslagit att man bör utveckla tekniken med s. k. strategiska miljökonsekvensbeskrivningar och bredare sektorsövergripande hållbarhetsanalyser, där förutom miljö- och naturresursaspekter även sociala och ekonomiska faktorer tas med. I de fall data inte finns tillgängliga i önskad utsträckning bör tekniken med en s. k. riktninganalys kunna användas (se del II avsnitt 4.1). Kommittén har vidare sökt tillämpa de tankar som ligger bakom s. k. rundabordssamtal för två samhällsområden, nämligen transporter och utbildning. Även om inte själva grundidén med denna typ av sammankomster har kunnat tillämpas fullt ut, dvs. att deltagarna regelbundet träffas under en längre tidsperiod för att så småningom resonera sig fram till enighet, har samtalen gett många nyttiga erfarenheter, inte minst genom

att aktörer som annars aldrig träffas runt samma bord på samma gång har möjlighet att bryta sina åsikter mot varandra. Rundabordssamtal som arbetsmetod bör därför komma till användning i större utsträckning på såväl lokal som central nivå.

En samordnad lagstiftning

Arbetet med att samordna miljö- och hälsoskyddslagstiftningen i en särskild miljöbalk, och att därvid samordna sådan lagstiftning som har betydelse för ekologiskt hållbar utveckling, är ett viktigt steg i strävan att skapa ett legalt normsystem för de avvägningar mellan olika intressen som behöver göras. Det finns behov av en samlad och integrerad lagstiftning som underlättar utvecklingen mot ett långsiktigt hållbart samhälle. Den fortsatta planerings- och utvecklingsverksamheten och fullföljandet av miljöbalken med förordningar, föreskrifter osv. blir, i likhet med vad som gäller andra lagstiftningsområden, viktiga steg i en successiv vidareutveckling av denna lagstiftning.

Delaktighet och engagemang

Den lokala delaktigheten bygger på många människors engagemang utifrån lokala förutsättningar. Den ger ofta

upphov till nya idéer. Om den kraft som finns i det lokala engagemanget ska kunna leva vidare och utvecklas, förutsätter det möjligheter till aktivt deltagande i de politiska beslutsprocesserna. Synpunkter från representanter från olika geografiska områden som t. ex. byar, stadsdelar och bostadsområden kan därvid på ett naturligt sätt komplettera de etablerade intresseorganisationernas inflytande. Härigenom kan demokratin vitaliseras och avståndet mellan invånare och förtroendevalda minska. Engagemang och brett deltagande i demokratiska beslutsprocesser är också faktorer som framhålls särskilt i Riokonferensens Agenda 21, kapitel 23.

Den snabba utvecklingen på datateknikens område skapar nya möjligheter till samverkan mellan medborgare och myndigheter. Det är viktigt att statliga och kommunala myndigheter anpassar sina verksamhetsformer och informationsrutiner till den nya tekniken. Nationalkommittén har genom sitt sekretariat och i samverkan med bl. a. Naturvårdsverket och Svenska Kommunförbundet medverkat till att skapa en särskild hemsida för Agenda 21-verksamheten: www.agenda21.se. I avsnitt I.3.6 lägger kommittén fram förslag som syftar till att skapa förutsättningar för hemsidans fortsatta verksamhet.

Delaktighet och engagemang	
Förslag	Aktörer
<p>■ Inom ramen för det internationella samarbetet bör Sverige konsekvent verka för ökad demokrati genom offentlighet och lokal delaktighet.</p>	<p><i>Regeringen</i> samt alla <i>myndigheter</i> och <i>kommuner</i> som deltar i det internationella samarbetet på detta område.</p>
<p>■ Sverige bör inom ramen för EU-arbetet stödja kommissionens strävan att utveckla regler och system för strategiska miljökonsekvensbeskrivningar samt utveckla förutsättningarna för tillämpningen av ett sådant system i Sverige.</p>	<p><i>Regeringen</i>, <i>Boverket</i> och <i>Naturvårdsverket</i></p>
<p>■ I de fall närmare utvecklade konsekvensbeskrivningar inte är möjliga eller tillämpliga kan rikttningsanalyser utgöra ett bra alternativ som test på att föreslagna åtgärder i ett visst fall kan bedömas leda åt rätt håll. Miljöårsberedningen bör få i uppdrag att utveckla förutsättningarna för användning av rikttningsanalyser.</p>	<p><i>Regeringen</i> och <i>Miljöårsberedningen</i>. Beredningen har sedan tidigare i regeringens vårproposition fått i uppdrag att utveckla ett system för hållbarhetsanalyser som kommittén tidigare har föreslagit.</p>
<p>■ Erfarenheterna från det fortsatta arbetet för hållbar utveckling bör successivt tas till vara i en ytterligare utvecklad Miljöbalk. Naturvårdsverket bör som central miljömyndighet få i uppdrag att följa tillämpningen av balken och redovisa erfarenheterna till regeringen.</p>	<p><i>Regeringen</i>, <i>Naturvårdsverket</i>.</p>
<p>■ Rundabordsamtal som arbetsmetod bör komma till större användning än vad som gäller i dag. Sådana samtal gagnar helhetssyn och samverkan mellan olika intressenter och kan användas på alla nivåer. Erfarenheterna av rundabordsamtal som metod, jämfört med traditionella sammanträden bör också dokumenteras och utvärderas.</p>	<p><i>Miljödepartementet</i> bör på lämpliga områden ta initiativ till sådana samtal.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Delaktighet och engagemang	
Förslag		Aktörer	
<p>■ En vitalisering av de demokratiska beslutsprocesserna är angelägen. Bl. a. det lokala Agenda-arbetet har gett flera viktiga uppslag. Lokala hearings, inbjudan till aktiv medverkan av t.ex. byalag, skolelever, förvärvsarbetande inom ett visst geografiskt område är exempel på initiativ som olika kommuner har använt som komplement till den vanliga beslutsgången. Införande av stads- och kommundelsnämnder, öppna sammanträden och en återkommande dialog mellan förtroendevalda och medborgarna är andra exempel som gagnar en sådan vitalisering. Svenska Kommunförbundet bör föreslås ta initiativ till ett särskilt projekt som med avstamp i det lokala Agenda 21-arbetet syftar till att bredda deltagandet i det lokala beslutsfattandet.</p>		<p><i>Svenska Kommunförbundet</i></p>	

Angränsande utredningar

- Utvecklingsarbete inom EU-kommissionen rörande strategiska miljökonsekvensbeskrivningar
- Hållbar markanvändningspolitik - pågående utvecklingsarbete vid Inrikesdepartementet.
- Samordnad kulturmiljö och naturvård - utvecklingsarbete vid Miljödepartementet

1.3.3. Miljöräkenskaper

Hållbarhetsfrågorna är en integrerad del i budgetprocessen. Fortfarande kan man inte alltid sätta exakta priser på olika typer av miljöpåverkan men medvetenheten om kostnaderna för miljöpåverkan och överutnyttjande av resurser har ökat markant och avspeglas i samhällsekonomiska prioriteringar. Det förekommer att man använder sig av särskilda "miljöbudgetar" för särskilt allvarliga miljöproblem. En miljöbudget kan tillämpas lokalt, nationellt eller internationellt.

På nationell nivå följer man utvecklingen mot det hållbara samhället med hjälp av hållbarhetsindikatorer och återkommande uppföljningar kopplade till uppsatta mål för hållbarhet och välfärd. BNP har ersatts eller

kompletterats med andra mått, som ger information om välfärd, resurshushållning, miljötillstånd etc.

Arbetet med att "sätta pris på miljöpåverkan" har lett till att priset på varor, råvaror och energi återspeglar deras effekter på miljön.

Olika aktörer redovisar sin miljöpåverkan på ett sätt som möjliggör jämförelse mellan olika företag inom samma bransch, mellan olika kommuner, mellan myndigheter, osv. Redovisningsmetoderna förfinas ständigt och diskussioner förs om vad som är relevant att redovisa medan en långtgående konsensus råder om hur sifferunderlaget till nyckeltalen bör tas fram.

Sätt pris på miljöpåverkan

Eftersom miljöpåverkan inte syns i nationalräkenskaper och budgetar för olika verksamheter verkar den vara gratis, medan den i själva verket orsakar stora kostnader både för samhället i stort och ofta även för enskilda företag. Att sätta pris på miljön, t ex med hjälp av miljöskuldsberäkningar, är viktigt inte minst ur pedagogisk synvinkel. Att sätta pris på miljöpåverkan innebär dessutom att börja tillämpa ekonomiska styrmedel (se även avsnittet om skatter och avgifter). Därför bör ansträngningarna för att sätta pris på miljö och miljöpåverkan fortsätta och utvecklas.

Sätt pris på miljöpåverkan	
Förslag	Aktörer
<p>■ I "Mål för miljön" skrev Nationalkommittén: "Arbetet med gröna nationalräkenskaper är viktigt och bör ges fortsatt hög prioritet". Det gäller fortfarande.</p> <p>■ Det är också angeläget att "sätta pris på ohälsan". Tydliga exempel på kostnader för ohälsa ställda i relation till kostnaderna för förebyggande åtgärder är angelägna.</p>	<p><i>Statistiska Centralbyrån, Naturvårdsverket och Konjunkturinstitutet</i> bör fortsätta och utveckla detta arbete som även i viss mån bör samordnas med t ex Miljövårdsberedningens arbete med hållbarhetsindikatorer liksom med olika internationella aktiviteter.</p> <p><i>Folkhälsoinstitutet</i> bör kunna fungera som motor och initiativtagare.</p>

Miljöredovisning och nyckeltal

Arbetet med att prissätta miljöpåverkan är svårt och tidskrävande. Kompletterande miljöräkenskaper som baseras på bl.a. icke-monetära storheter krävs därför. Utveckling pågår bl.a. inom många kommuner och på

företag och bör stötts. I "Mål för miljön" framhöll Nationalkommittén behovet av ett antal strategiska nyckeltal för hållbar utveckling på nationell nivå. Miljövårdsberedningen har just fått i uppdrag att utarbeta sådana.

Miljöredovisning och nyckeltal	
Förslag	Aktörer
<p>■ Kommunernas arbete med Agenda 21-bokslut och med nyckeltal för hållbar utveckling bör uppmuntras. Kanske skulle en årlig tävling om bästa Agenda 21-bokslut kunna fungera som en sporre på samma sätt som korandet av bästa miljöredovisning gör inom näringslivet.</p>	<p><i>Kommunförbundet och Miljörelsen</i> är exempel på tänkbara initiativtagare.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Miljöredovisning och nyckeltal	
Förslag		Aktörer	
<p>■ Aktiviteter för utveckling av miljönyckeltal och mått på miljöprestanda som möjliggör jämförelse över tiden och mellan enskilda företag bör stödjas. Nyckeltal även för personalens hälsotillstånd och välbefinnande bör ges uppmärksamhet. Här är det viktigt att följa utvecklingen av arbetet inom ISO (se även avsnittet om näringslivet).</p>		<p><i>Branschorganisationerna</i> bör kunna ta fram rekommendationer om vilka uppgifter miljörapporterna i en viss bransch bör innehålla för att underlätta jämförelse mellan olika företag i samma bransch. <i>Finansmarknaden</i> har redan tagit initiativ till att driva på denna utveckling och har säkert en stor roll att spela även i framtiden.</p>	
<p>■ Nyckeltal för den egna verksamhetens miljöpåverkan, personalens hälsa och välbefinnande etc. kan vara en väg att sporra myndigheter att höja takten i den del av miljöarbetet som handlar om den egna förvaltningen. Nyckeltalen skulle naturligtvis även kunna användas av andra myndigheter och i den tjänsteproducerande sektorn.</p>		<p>Utveckling av sådana nyckeltal kan inlemmas i, eller bygga vidare på <i>pilotprojektet om miljöledningssystem i statliga myndigheter</i>. Samverkan bör kunna ske med <i>Kommunförbundet</i> (som redan bedriver arbete kring miljönyckeltal).</p>	

Angränsande utredningar

- Statistiska centralbyråns, Konjunkturinstitutets samt Naturvårdsverkets projekt för att utveckla nationella miljöräkenskaper
- Miljövårdsberedningens uppdrag om hållbarhetsindikatorer
- Projektet om miljöledningssystem i 25 pilotmyndigheter
- Svenska Kommunförbundets bok "Gröna nyckeltal i kommunal miljöredovisning"

1.3.4 Skatter och avgifter

Förändringarna i beskattningen har bidragit till en prissättning som i hög grad tar hänsyn till miljöbelastning och resursanvändning hos en tjänst/vara, dvs mindre miljöbelastande verksamheter beskattas lägre än de som belastar miljön mycket och förbrukar mycket resurser. Skatten på arbete har sänkts på ett sådant sätt att sysselsättningen främjas. Konsumtion av tjänster gynnas framför varukonsumtion.

Det internationella samarbetet har bidragit till denna

omorientering av beskattningen. Sveriges strategi med kompletterande nationella pålagor där det internationella samarbetet inte hade kommit så långt har resulterat i att svenska företag nått långt när det gäller resurssnålhet och hållbarhet. Detta har bidragit till att de både behållit marknadsandelar och erövat nya. Prissättningen på t ex el, värme och vatten avspeglar förbrukningen och schablontaxor utan koppling till använd mängd existerar inte längre.

Ekonomiska styrmedel för bättre miljö, resurseffektivitet och sysselsättning

Även utan att veta exakt vad miljöbelastningen skulle

kosta om man räknar om det i reda pengar kan man göra det kostsamt att belasta miljön med hjälp av ekonomiska styrmedel.

Ekonomiska styrmedel för bättre miljö, resurseffektivitet och sysselsättning

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Det är viktigt att arbeta internationellt för införande och harmonisering av ekonomiska styrmedel så att inte konkurrensutsatt svensk industri förfördelas jämfört med utländska företag. Samtidigt bör Sverige fortsätta att på egen hand införa och skärpa ekonomiska styrmedel på alla håll där det är möjligt och bedöms effektivt för att minska miljöbelastningen. 	<p><i>Regeringen</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Skatteväxling kan möjliggöra höjda energiskatter och sänkta skatter på arbete. Genom att successivt förändra relationerna mellan olika skatter och avgifter enligt en långsiktig plan som presenteras tidigt underlättas omställningen. 	<p><i>Finans-, Närings och Miljödepartementen</i> bör fortsätta utveckla arbetet kring skatteväxling.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning Ekonomiska styrmedel för bättre miljö, resurseffektivitet och sysselsättning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Idag saknas tillräckliga incitament för energieffektivisering inom industrin. Ytterligare verktyg och/eller annorlunda utformade energiskatter krävs som stimulans. Kanske kan t ex gynnsamma avskrivningsregler för investeringar som effektiviserar energianvändningen vara en väg att gå.</p> <p>■ Skatteväxlingskommittén förordar att energiskatten görs proportionell mot energiinnehållet i ett bränsle, att biobränsle särskilt uppmärksammas och att trafik- och miljörelaterade skatter differentieras för olika bränslen. Skatterna på energi, bekämpningsmedel och naturgrus pekas ut som möjliga att höja. Alternativbränsleutredningen föreslår att även alternativa fordonbränslen ska miljöklassas samt ges skattelättnader. Förslagen från Skatteväxlingskommittén och Alternativbränsleutredningen bör genomföras.</p> <p>■ Försök med lokala ekonomiska styrmedel, konsumtionsbaserade taxor etc. bör uppmuntras och resultaten spridas.</p>	<p><i>Finans- Närings och Miljödepartementen</i> bör tillsammans undersöka potentialen för fler typer av ekonomiska styrmedel på energiområdet.</p> <p><i>Finans-, Närings- och Miljödepartementen</i> i samarbete.</p> <p>Här finns flera tänkbara koordinatörer. <i>Branschföreningarna för fjärrvärme, energiverk och VA- respektive avfallssektor, Kommunförbundet</i> liksom <i>Naturvårdsverket</i> och <i>NUTEK</i> i sitt arbete för att minska energiförbrukning och miljöpåverkan.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning Ekonomiska styrmedel för bättre miljö, resurseffektivitet och sysselsättning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Översyn och utvärdering av producentansvar bör ta hänsyn till hur mycket pengar och arbete enskilda hushåll kan lägga ner på källsorteringen och relatera detta till de förväntade miljövinster. Man bör också se över om producenterna kan göra mer för att underlätta för hushållen att återlämna uttjänta produkter. De nya system som skapas måste i högre grad än hittills utgå från konsumenternas krav och möjligheter när det gäller återlämning av uttjänta produkter.</p>	<p><i>Miljödepartementet</i> bör initiera en oberoende uppföljning av producentansvaret när tiden är mogen dvs då systemen för t ex förpackningar verkligen existerar även i praktiken i hela landet.</p>

Angränsande utredningar

- Miljöskatter i Sverige, rapport från Sekretariatet för miljöekonomi, Naturvårdsverket
- Skatter miljö och sysselsättning (SOU 1997:11)
- Bättre klimat, miljö och hälsa med alternativa drivmedel (SOU 1996:184)

I.3.5 Miljöanpassad offentlig upphandling

OM 25 ÅR

Miljöanpassningen av den offentliga sektorn inom EU har blivit en förebild i hela världen. Svensk offentlig sektor har i sin tur fungerat som pådrivare och förebild för miljöanpassningen av EU:s offentliga upphandling.

All offentlig upphandling är miljö- och hälsoanpassad.

Enkla och tydliga regler för miljö- och hälsoanpassad offentlig upphandling har införts. Även tillverkningsprocesser och transporter ingår i kriterierna för miljöanpassad offentlig upphandling.

Offentlig upphandling och miljöhänsyn inom EU

Idag finns oklarheter om var gränserna går för vad man får och inte får göra i samband med miljöanpassad offentlig upphandling. Olika besked lämnas olyckligtvis från olika delar av EU-kommissionen, vilket leder till missförstånd. I Sverige har det oklara läget gett upphov till många olika tolkningar och i vissa fall en negativ attityd till direktiven och gemenskapsrätten.

Genom de förändringar som skett i Romfördraget på grund av Enhetsakten och Maastrichtfördraget har miljön kommit att tillmätas betydligt större betydelse än vad som tidigare varit fallet i EU. Vidare betonas i det

femte miljöhandlingsprogrammet att offentliga förvaltningar, offentliga företag, privata företag och allmänheten har gemensamt ansvar för miljön. Oklarhet kring tolkningarna av dessa regler är en del av bakgrunden till de motstridiga signalerna.

De oklarheter som har tagits upp bör utredas och klaras ut. Sveriges arbete för en miljöanpassad offentlig upphandling underlättas betydligt om EU-kommissionen tar ett samlat grepp vad avser miljökrav vid offentlig upphandling. Huvudfrågan som bör besvaras är om EU-kommissionen anser att den offentliga upphandlingen kan användas som ett instrument för att förbättra miljön.

Offentlig upphandling och miljöhänsyn inom EU

Förslag	Aktörer
<p>■ EU-kommissionen bör göra förtydliganden av vilka miljökrav som kan ställas vid offentlig upphandling. Förhållandena mellan artiklarna 2, 3 och 130r i Romfördraget och upphandlingsdirektiven bör särskilt uppmärksammas.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör aktivt söka stöd hos andra EU-länder för att skapa ett större tryck bakom kraven som riktas mot EU-kommissionen, för en effektivare och mer miljöanpassad offentlig upphandling.</p>

Enklare och tydligare regler efterlyses

Många upphandlande enheter tycks tillämpa dagens regelverk motvilligt eftersom reglernas detaljeringsgrad

gör arbetet tidskrävande och komplicerat. Reglerna anses inte heller ta tillräcklig hänsyn till att den upphandlande enheten får valuta för pengarna. Även leve-

1.3.6 Information

rantörerna anser att regelverket är alltför omfattande och komplicerat, vilket i sig begränsar antalet anbud och fördyrar processen. Vidare är leverantörerna, främst de små och medelstora företagen, fortfarande ovana att lämna anbud, i synnerhet till utländska upphandlande

enheter. I en situation då upphandlingsreglerna mera uppfattas som en belastning än som ett effektivt sätt att göra affärer, ökar risken för att parterna försöker kringgå regelverket.

Enklare och tydligare regler efterlyses

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Dagens regelverk, som följer EU reglementet, förenklas och görs mer användarvänligt. 	<p><i>Regeringen bör ge Nämnden för offentlig upphandling (NOU) i uppdrag att föreslå sådana förändringar.</i></p>

Miljömärkning och miljöledningssystem viktiga hjälpmedel

Miljöfrågorna kommer att få en ökad betydelse i framtiden, inte minst på världsmarknaden. Av detta skäl är det av godo att företag i EU strävar efter att miljöanpassa sig, eftersom detta på sikt kan antas stärka konkurrenskraften.

den, inte minst på världsmarknaden. Av detta skäl är det av godo att företag i EU strävar efter att miljöanpassa sig, eftersom detta på sikt kan antas stärka konkurrenskraften.

Miljömärkning och miljöledningssystem viktiga hjälpmedel

Förslag	Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Det är angeläget att införa och främja miljökrav i europeiska standarder eller gemensamma tekniska specifikationer. 	<p><i>Regeringen bör uppmärksamma EU-kommissionen på fördelarna av att en miljöstandard ingår i kriterierna för miljöanpassad offentlig upphandling.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Miljömärkning är ett relativt enkelt verktyg att använda för offentliga upphandlare. Det är viktigt att framhålla att flera nationella miljömärkningssystem redan existerar i EU och att konsumenterna i allt större utsträckning efterfrågar denna typ av produkter. 	<p><i>Regeringen bör verka för att miljömärkning ingår som ett självklart hjälpmedel vid offentlig upphandling inom EU:s länder.</i></p>
<ul style="list-style-type: none"> ■ Arbetet med att förändra EU:s regler för offentlig upphandling så att de underlättar en hållbar utveckling bör prioriteras. 	<p><i>Regeringen bör aktivt driva frågan inom EU-kommissionen.</i></p>

Krav på tillverkningsprocesser vid offentlig upphandling

Regelverket för offentlig upphandling får inte verka hämmande för ett land som vill utveckla sina företag i en mer miljövänlig riktning. En medlemsstat kan t. ex. lagstifta om vissa tillverkningsprocesser som gör att de nationella företagen måste införa en mer miljövänlig tillverkning vilket i sin tur kan medföra ett högre pris på

produkter. Om då inte ett hänsynstagande till processen medges vid offentlig upphandling innebär det en klar konkurrensnackdel för företagen. Resultatet blir att upphandlingsreglerna snarare försämrar än förbättrar möjligheterna att få en bättre miljö.

Särskilt anmärkningsvärt blir det när det gäller tillverkningsprocesser som medför gränsöverskridande emissioner.

Krav på tillverkningsprocesser vid offentlig upphandling

Förslag	Aktörer
<p>■ Frågan om i vilken omfattning LOU, som följer EU reglementet, begränsar möjligheterna att ställa miljökrav på bl.a. tillverkningsprocesser bör klaras ut. Regeringen bör aktivt driva denna fråga inom EU samtidigt som möjligheterna att skapa ett eget generösare tolkningsutrymme som överensstämmer med Sveriges ambitioner i övrigt inom miljöområdet prövas.</p>	<p>Regeringen</p>

Transporter och offentlig upphandling

Miljökrav på transporter vid upphandling av varor utgör ett angeläget område som har utpekats av ett stort antal

remissinstanser i samband med betänkandet "Upphandling en miljöfråga (SOU 1996:23).

Transporter och offentlig upphandling

Förslag	Aktörer
<p>■ Miljökrav för offentlig upphandling av transporttjänster behöver vidareutvecklas samt i högre grad tillämpas. På grund av stora avstånd och låg befolkningstäthet drabbas Sverige extra hårt av att inte kunna ställa krav på miljöanpassade transporter t. ex. vad gäller transportavstånd, drivmedel och val av transportsystem i samband med upphandling. EU bör snarast uppmärksammas på nuvarande orimliga situation.</p>	<p>Regeringen</p>

Angränsande utredningar

- "Upphandling en miljöfråga, Kartläggning och analys av den offentliga sektorns upphandling av varor och tjänster med miljöpåverkan" (SOU 1996:23)

I.3.6 Information

Informationstekniken har påskyndat epokskiftet från det traditionella industrisamhället till ett mer ekologiskt hållbart samhälle med en starkare och mer levande landsbygd.

Informationssamhällets barnsjukdomar och avarter har, bl. a. genom branschens egna åtaganden, sanerats så att medborgarna inte längre översköljs av ospecificerad information utan känd adressat.

Sveriges satsning på en informationsinfrastruktur

där den offentliga sektorn ställer sin information till allmänhetens förfogande t. ex. via Internet har blivit ett internationellt föredöme. System för myndighetsinformation har blivit en ny stor exportvara för Sverige.

Den höga data- och mobiltelefonfärdigheten samt de låga teletaxorna har bäddat för att Sverige ligger långt framme när det gäller att utnyttja informationstekniken i arbetet för en hållbar utveckling.

Det lokala informationsarbetet

I det lokala Agenda 21-arbetet har kommuner med varierande framgång prövat olika metoder för att nå ut med Agenda 21-information till kommuninvånarna. Några av de vanligaste metoderna som använts har varit lokalpress, Agenda 21-sidor eller faktarutor i kommunens egna trycksaker, direkta informationsfoldrar till hushållen, informationsmöten, marknadsdagar för Agenda 21 samt studiecirklar. En del kommuner har dessutom satsat på att genom operation dörrknackning

diskutera direkt med t. ex hyresgäster i bostadsområdet. Ett annat effektivt sätt har varit att via personal och barn på dagis och förskolor nå fram till föräldrarna i hemmen. Ett tredje exempel är att via enkäter skapa en tydlig bild av läget.

Det är av stort värde för den fortsatta Agenda 21-processen att de samlade erfarenheterna av informationsarbetet analyseras och att informationsstrategier utarbetas både lokalt och på andra nivåer i samhället.

Det lokala informationsarbetet

Förslag	Aktörer
<p>■ En nationell informationsstrategi för Agenda 21-arbete bör utvecklas i syfte att stimulera hållbar utveckling.</p>	<p><i>Regeringen bör ge Naturvårdsverket i uppdrag att ta fram en sådan strategi.</i></p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Det lokala informationsarbetet	
Förslag		Aktörer	
<ul style="list-style-type: none"> ■ Sverige bör ta initiativ till ett internationellt samarbete med syfte att skapa större resurser för att nå ut med internationella reklam- och informationskampanjer för en större global förståelse för betydelsen av hållbar utveckling samt för att lansera nya begrepp och kampanjer som t. ex. Agenda 21, arbete med klimatfrågor, resurseffektivisering samt faktor 10. ■ Ett antal miljömyndigheter i andra länder bör kontaktas för att undersöka möjligheten att skapa gemensamma ekonomiska förutsättningar för sådana kampanjer som beskrivs ovan. ■ Särskild uppmärksamhet bör ges frågan om hur främmande språkgrupper bättre kan nås och integreras i Agenda 21-processen. ■ Olika typer av miljöinformatörsutbildningar är ett viktigt komplement till andra typer av informationsinsatser. Fler miljöinformatörer bör utbildas. 	<p><i>Regeringen</i> bör ta upp frågan på lämpligt sätt inom EU, OECD och FN samt se till att <i>Statsministerns Östersjöråd</i> diskuterar möjligheten till internationell samverkan med Östersjöregionens länder.</p> <p><i>Naturvårdsverket</i></p> <p><i>Invandrarverket, Arbetsförmedlingen, studieförbund</i> samt <i>invandrarorganisationer</i> bör i samarbete med <i>kommunerna</i> uppmärksamma behovet av effektivare kanaler för att skapa en bättre dialog med främmande språkgrupper i Sverige.</p> <p><i>Näringslivets organisationer</i> bör i samarbete med bla. <i>Svenska Kommunförbundet</i> se till att så sker.</p>		

Reklambranschens roll i arbetet för en ekologiskt hållbar utveckling

Reklambranschen expanderar snabbt över hela världen. Branschen har en stor kunskap om hur man på ett effektivt sätt kan nå ut till en bred allmänhet för att

skapa nya behov. En strategi för en hållbar utveckling bör utnyttja branschens unika kompetens för att nå fram till den enskilde medborgaren. Dagens budskap fokuserar ofta på slit och slängprodukter och leder samhället i fel riktning.

Reklambranschens roll i arbetet för en ekologiskt hållbar utveckling

Förslag	Aktörer
<p>■ I dag finns krav på att minst en medarbetare vid Reklamförbundets olika medlemsföretag genomgår en grundkurs i juridik. Ett liknande frivilligt åtagande av reklamföretag m.fl. bör gälla i avsikt att skaffa sig ett ökat miljökunnade. Branschens egna initiativ för att utarbeta förslag till riktlinjer inom miljö, etik och Agenda 21-frågor bör stödjas. Kriterier för att säkra en minsta kompetensnivå inom medlemsföretagen bör ingå i dessa riktlinjer.</p>	<p><i>Reklambranschens organisationer</i></p>
<p>■ Reklambranschen bör i större omfattning förmås till en satsning på att sprida positiva signaler om att hållbara konsumtionsmönster och hållbar livsstil inte behöver innebära uppföringar utan snarare ökad livskvalitet.</p>	<p><i>Reklambranschens organisationer</i></p>

IT-samhället - Sverige inför epokskift.

Internet är ett kostnadseffektivt hjälpmedel som kan användas i arbetet med att sprida erfarenheter från Agenda 21-processen. Tekniken är dessutom särskilt lämpad för att uppmuntra en utveckling av informationsutbyte på lokal nivå. Avgörande för IT-samhällets demokratisering är allas tillgång till behövlig utrustning.

Internet bör utnyttjas mer systematiskt inte bara för kommuners och myndigheters utåtriktade informa-

tionsverksamhet utan kanske främst för en utvecklad dialog med invånare och andra intressenter.

På domänplatsen <http://www.agenda21> har Nationalkommittén bl. a. lagt ut samtliga rapporter och tillsammans med andra aktörer byggt upp en databas med exempel på olika projekt samt öppnat länkar till en rad myndigheter och organisationer. Dessutom finns det i dag goda möjligheter att via olika kommuners och andra aktörers hemsidor knyta nya kontakter.

Offentlig upphandling och miljöhänsyn inom EU

Förslag	Aktörer
<p>■ För att även i framtiden kunna förmedla information och underlätta direkta kontakter mellan olika aktörer i Agenda 21-arbetet bör domänplatsen http://www.agenda21.se få ekonomiskt stöd.</p>	<p><i>Miljödepartementet och Svenska Kommunförbundet</i> samt andra intressenter bör avsätta resurser för att stödja verksamheten.</p>

Angränsande utredningar:

- IT-kommissionens rapporter t. ex IT och miljön (SOU 1996:178), Kristallkulan –13 röster om framtiden (SOU 1997:31) Sverige inför epokskiftet (SOU 1997:63)

1.3.7 Utbildning och forskning

Den mot det omgivande närsamhället öppna barn- och ungdomsskolan är en naturlig samlingspunkt och tanke- och verksamhetsmedja inte bara för elever och personal utan också för arbets- och föreningsliv. Skolbyggnaden är en förebild för sunda energisnåla hus och tätortens skolgårdar naturliga gröna samlingspunkter.

Skolan är mer självförsörjande vad gäller både kunskaper och produkter. De flesta skolor har t.ex. integrerat hantverk, odling av livsmedel samt underhållsarbeten i den ordinarie verksamheten.

Universitet och högskolor är kraftfulla regionala kompetenscentra för hållbar utveckling. Vetenskapliga landvinningar omvandlas effektivt till affärsmöjligheter

genom ett nära samarbete med näringslivet och nya lösningar för det hållbara samhället utvecklas i samarbete med bl. a. kommunerna. En av forskningens huvuduppgifter är ny kunskap och teknik som underlättar vägen till det ekologiskt hållbara samhället.

Humanistisk forskning är en integrerad del i arbetet för ett ekologiskt hållbart samhälle. Inte bara vetenskaper som t. ex. sociologi och beteendevetenskap utan också ett mer vardagligt språkbruk berikar och sprider förändringsprocessen på ett avgörande sätt.

Regionala forskningscentra ger viktig stimulans till en levande landsbygd.

Vi går från det homogena till det heterogena samhället

I industrisamhället var det viktigt med homogenitet - inom såväl utbildning som arbetsorganisation - för att industrins massproduktion skulle ge s. k. skaleffekter. I det framtida kunskapsamhället blir istället individens egen kunskap och förmåga allt viktigare. I länder som Sverige med en förhållandevis stor andel traditionell råvarubaserad industriproduktion kommer kunskapsamhällets nya krav att medföra större förändringar än i många andra industriländer. Det heterogena samhället, inte det homogena, kommer att få ett försprång i framtiden.

Kunskap är i det långa loppet huvudkällan till ekonomiskt och ekologiskt hållbar tillväxt samt förbättrad livskvalitet. Nationer som utvecklar och sköter sina kunskapsstillgångar presterar bättre än andra. Företag med mer kunskap konkurrerar systematiskt ut företag

med mindre kunskap. Individer med högre kompetens får bättre betalda arbeten. Samhällen som kan tillgodogöra sig vetenskapens landvinningar har lättare att hantera sina problem och förstärka en ekologiskt hållbar välfärd. Dessa förhållanden brukar benämnas den kunskapsbaserade ekonomin och får vida konsekvenser för utbildnings- och forskningspolitiken.

Forskning

En stark och framgångsrik forskning är en förutsättning för att Sverige i framtiden skall kunna vara en pådrivande kraft för en ekologiskt hållbar utveckling. Aktiviteter på nationell nivå krävs för att stimulera och understödja sådan forskning. Det är angeläget att anslagen till forskningen höjs och att de blir tillräckliga för såväl kort- som långsiktig forskning.

Forskning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Forskning med anknytning till naturvetenskaplighet bör dra tydligare konsekvenser av det faktum att en ekologiskt hållbar utveckling är av central betydelse för det framtida samhällets utveckling. Energi- och resurseffektivitet (faktor 10) bör bli en viktig färdriktningsvisare för forskningens framtida huvudinriktning.</p> <p>■ För att öka kunskaperna om vilka vägval som leder till en ekologiskt hållbar utveckling behövs ett ökat tvärvetenskapligt forskningssamarbete samt en breddning av denna forskning utanför traditionella tekniskt/naturvetenskapliga områden. Program för forskning som bidrar till en ekologiskt hållbar utveckling bör även fortsättningsvis utvecklas och konkretiseras.</p> <p>■ Forskningens betydelse för den tekniska utvecklingen ökar behovet av ett närmare samarbete med både näringsliv och de lokala myndigheterna. Ett effektivt samarbete ökar möjligheterna att skapa nya affärsområden och fler arbetstillfällen. Uppbyggnaden av regionala kompetenscentra för bl. a. forskning kring och utveckling av Agenda 21-processen utgör ett viktigt steg för att påskynda Agenda 21-arbetet.</p> <p>■ En framgångsrik stadsmiljöpolitik förutsätter bl. a. ett tvärvetenskapligt forskarsamarbete. Det är viktigt med fler forsknings- och utvecklingsprojekt som belyser olika frågeställningar kring hållbara städer.</p>	<p><i>MISTRA</i> bör i samarbete med <i>Naturvårdsverket</i> arbeta för att detta synsätt integreras i forskningen.</p> <p><i>Forskningsrådsnämnden</i></p> <p><i>Regering, näringsliv, MISTRA</i> samt övriga <i>forskningsbidragsgivande organisationer</i> i samarbete med <i>kommunerna</i>.</p> <p><i>Naturvårdsverket, Kommunförbundet, Byggnads- och forskningsrådet</i> bör tillsammans med <i>MISTRA</i> och andra <i>forskningsinstanser</i> bevaka att forskningen kring hållbara städer prioriteras.</p>

Fortsättning nästa sida

Fortsättning		Forskning
Förslag		Aktörer
<ul style="list-style-type: none"> ■ Den tvärvetenskapliga forskarkompetensen bör ges högre status inom forskarvärlden. ■ Ett effektivt och systematiskt utnyttjande av nyckeltal och indikatorer för en hållbar utveckling är ett underskattat hjälpmedel och utvecklingen av sådana bör därför prioriteras. ■ Det är angeläget att Sverige fortlöpande arbetar för att EU:s ramprogram för forskning riktas in på betydelsen av forskning som stöder miljön och en hållbar utveckling. Humaniora och samhällsvetenskap, miljöforskning och stöd till små och medelstora företags deltagande i EU:s forskningsprogram bör prioriteras. ■ Grundläggande kunskaper i frågor kring miljö och hållbar utveckling bör ingå i de flesta högre utbildningar och därmed i examensbeskrivningar. 		<p><i>Högskoleverket</i> bör ges i uppdrag att tillsammans med <i>universitet</i> och <i>högskolor</i> genomföra ytterligare åtgärder för att höja den tvärvetenskapliga forskningens status.</p> <p><i>Regionala forskningscentra</i> i samarbete med <i>Naturvårdsverket</i> samt <i>berörda sektorsmyndigheter</i>.</p> <p><i>Regeringen</i> bör genomföra generella åtgärder som kan underlätta Sveriges deltagande i EU:s ramprogram för forskning.</p> <p><i>Högskoleverkets grundutbildningsråd</i> bör i samarbete med <i>högskolor</i> och <i>universitet</i> få mandat att fortsätta detta utvecklingsarbete.</p>

Utbildning

Utbildningssektorns insats är i ett längre perspektiv den kanske strategiskt mest avgörande frågan för ett framgångsrikt förändringsarbete i riktning mot ett ekologiskt hållbart samhälle. En sådan utbildning är en förutsättning för ett effektivare förändringsarbete på alla nivåer. Detta ställer stora krav. Utbildningen bör inte bara syfta

till att ge alla en god översikt av de globala problemens verkliga innebörd, utan också handla om överlevnadsfrågor med både etiska, filosofiska, kulturella samt naturvetenskapliga inslag. En viktig uppgift för utbildningssektorn är vidare att förmedla handlingsberedskap för en hållbar utveckling

Utbildning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Utbildningsväsendet måste på ett bättre sätt än hittills tydliggöra för eleverna hur samhällets organisation samt vår livsstil kan anpassas för att skapa en hållbar utveckling. Kunskapsmål bör fokuseras på en ökad förståelse för sambanden mellan vår livsstil och miljö- samt utvecklingsproblematiken. Nationella kunskapsmål för en hållbar utveckling bör formuleras.</p>	<p><i>Skolverket</i> bör i samarbete med <i>pedagogiska institutioner</i> och <i>miljöorganisationer</i> ta fram förslag till nationella kunskapsmål.</p>
<p>■ Omprioriteringar av anslag bör genomföras inom skolväsendet till förmån för miljö- och utvecklingsfrågor. Möjligheten till integrering av dessa frågor i all undervisning bör samtidigt ges högre prioritet.</p>	<p>På kommunal nivå bör <i>skolstyrelser</i> eller motsvarande aktivt driva denna fråga.</p>
<p>■ Ett brett genomförande av Agenda 21 saknas ännu i det svenska skolväsendet. En riktad fortbildningsinsats mot lärarkåren som betonar lärarens nyckelposition i det strategiska arbetet för en ekologiskt hållbar utveckling bör genomföras. Det är också viktigt med en regelbunden återkoppling för att upprätthålla entusiasmen.</p>	<p><i>Skolverket</i> och <i>Svenska Kommunförbundet</i> bör få i uppdrag att tillsammans med <i>kommunerna</i> och <i>lärarhögskolorna</i> genomföra en sådan fortbildningsinsats.</p>
<p>■ Lärarhögskolornas kompetens och status i arbetet för ett hållbart samhälle måste stärkas genom att kunskap om miljö- och hållbarhetsaspekter införs på bredden i lärarutbildningen.</p>	<p><i>Lärarhögskolorna</i> bör tillsammans med <i>Skolverket</i>, <i>Högskoleverket</i>, <i>Lärarnas Riksförbund</i> och <i>Läraryrket</i> arbeta för att så sker.</p>
<p>■ Internationellt och inte minst inom EU bör Sverige hela tiden arbeta för att ett Agenda 21-perspektiv integreras i olika utbildningsprogram.</p>	<p><i>Regeringen</i> bör se till att Agenda 21 hålls aktuell inom bl. a. EU, OECD samt Östersjöregionens samarbetsorganisationer.</p>

Folkbildning

Välfärdssamhällets utveckling bygger i hög utsträckning på visionen om folkhemmet. Denna vision mobiliserade många människor och institutioner till att arbeta för ett gemensamt nationellt mål. Studieförbunden, arbetarrörelsen och andra folkrörelser har här sedan 1900-talets början haft en strategiskt viktig uppgift.

Inför det framtida arbetet för det ekologiskt hållbara

samhället kommer många nya organisationer och arbetsformer att behöva samlas för att med hjälp av ett uttalat underifrånperspektiv driva processen vidare. Det blir en utmaning för traditionella folkrörelser att organisera verksamheten på ett nytt sätt för att bättre kunna möta de nya behov som en ekologiskt hållbar utveckling medför.

Folkbildning	
Förslag	Aktörer
<p>■ Det är av stor vikt för bl. a. det lokala Agenda 21-arbetet att det breda folkbildningsarbete som bedrivs ges ekonomiska möjligheter att vara pådrivande i processen för en ekologiskt hållbar utveckling. Folkrörelserna i Sverige bör analysera vilka förändringar och omprioriteringar som behövs för att bättre kunna stödja och påskynda processer som leder till en ekologiskt hållbar utveckling.</p>	<p><i>Folkrörelser/ideella organisationer</i></p>
<p>■ Näringslivet och den privata sektorn bör ta ett större ansvar för ett livslångt lärande och integrering av miljö- och utvecklingsperspektiv. Regeringen bör undersöka förutsättningarna för att näringslivet genom frivilliga åtaganden bidrar till ett större ekonomiskt utrymme för folkbildning genom studier på arbetstid.</p>	<p><i>Regeringen, näringslivets organisationer</i></p>

Angränsande utredningar och förslag:

- För närvarande pågår en översyn av läroplanerna samt arbete i en rad kommittéer inom skolans område.
- Forskning och samhälle (Prop 1996/97:5)

1.4. Exempel på lokalt antagna mål

Att formulera mål är ett sätt att peka ut färdriktning och tydliggöra ambitioner. När kommunen ställer sig bakom miljömål och mål för hållbarhet ger man signaler till hela kommunens förvaltning samt till lokalt näringsliv och till enskilda. Är målen kvantifierbara kan de också uppmana till uppföljning av hur långt man lyckats förverkliga ambitionerna.

Detta avsnitt ägnas uteslutande åt exempel på målsättningar som kommit till stånd inom ramen för lokalt Agenda 21-arbete. Konkreta åtgärder och projekt beskrivs i sin tur i exempelrutorna i del II samt i hela del III i denna rapport. Samtidigt som mål kan vara en viktig kompass, kan man självklart bedriva ett bra miljöarbete utan att ha formulerat bra miljömål. Slutligen är det vad man verkligen gör som räknas, inte vilka mål man har.

Många kommuner har tagit fram lokala Agenda 21-dokument, miljöbokslut mm. Ofta har man då formulerat en rad miljömål. Målens status skiljer sig åt i olika kommuner. På vissa håll har kommunen ställt sig bakom målen och på andra håll har de ännu inte antagit, eller lever ett eget liv vid sidan av kommunalpolitiken. Vanligast är dock att målen framförallt berör den kommunala verksamheten även om exempel finns även på mål som kräver en aktiv medverkan från många aktörer, såväl näringsliv som hushåll, för att uppnås. I vissa kommuner har man målat upp framtidsvisioner i en bred samverkan med många aktörer. Även dessa visioner kan ibland vara en form av mål.

I det följande ges ett axplock exempel på lokala mål, företrädesvis sådana som kommunen antagit. Syftet är

att ge ett smakprov på vad man åstadkommit på lokal nivå. Urvalet ska inte ses som någon form av rangordning och baseras inte på någon heltäckande genomgång.

Mål för miljöanpassning av upphandlingen

- År 2000 ska kommunen ha och tillämpa miljökriterier för upphandling av alla typer av varor och tjänster. Minst 50 procent av potatis och rotfrukter i de kommunala köken ska vara KRAV-odlade eller motsvarande (*Södertälje*).
- Information om miljöanpassad upphandling (branschvisa nätverksträffar, miljöteam och rundabordssamtal) ska genomföras 1998 - 2002 (*Norrtälje*).
- Alla företag och samarbetspartner med mer än 20 anställda som kommunen anlitar skall ha en egen fastställd miljöpolicy/miljöstrategi år 2000 (*Norrtälje*).
- Andelen miljömärkta varor som inköpts redovisas i årsredovisning (*Värmdö*).

Mål som berör näringslivet

- Senast år 2000 har kommunen, näringslivet och högskolorna utvecklat en gemensam kommunal näringslivsstrategi för miljöprofilerade tjänster och produkter (*Södertälje*).

Mål för biobränsleuttag

- Avverkningsavfall kan tas tillvara för energiproduktion. På näringsfattiga marker skall dock avverkningsavfallet samt döda träd lämnas efter 1997. Senast år 2000 skall all aska från biobränsleeldningen återföras

till skogs- och parkmark eller energiskogsodling (med kontroll av tungmetallinnehåll) (*Norrtälje*).

- Aska från bibränsleförbränning ska återgå till kretsloppet och inte deponeras (*Växjö*).

Mål för vedeldning

- Värmepannor för ved som installeras måste förses med ackumulatortank fr o m 1997. Gamla pannor måste rustas upp med ackumulatortank senast 2005. Fr o m 1997 får bara miljögodkända värmepannor och braskaminer installeras (*Norrtälje*).

Mål för förnybar energi

- Alla fossila bränslen inom kommunens verksamheter ska avvecklas. För de totala koldioxidutsläppen inom kommunens gränser, dvs från kommunal verksamhet, näringsliv och privatpersoner är målet att uppnå en halvering under perioden 1993 till 2010 (*Växjö*).
- Användningen av fossila bränslen ska minska med ca 25 % från 1988 till 2003 (*Falun*).
- Andelen förnybar energi är 50 % år 2005 (*Nybro*).

Mål för energieffektivisering

- 15-20% minskad energitillförsel till kommunen som helhet samt 30% minskning av elanvändning för uppvärmning, belysning och hushållsändamål till år 2003 jämfört med 1988 (*Falun*).
- Kommunen ska verka för att den totala energianvändningen i bostäder är oförändrad år 2000 jämfört med 1995 (*Lund*).
- Från 1998 erbjuds hyresgästerna vid nybyggnation individuell mätning av el-, värme- och vattenför-

brukning. Senast år 2007 har TN och TB erbjudit samtliga hyresgäster individuell mätning av el-, värme- och vattenförbrukning (*Södertälje*).

Mål för miljöräkenskaper

- Gröna räkenskaper ska utvecklas och integreras i den ekonomiska planeringen i Norrtälje kommun under 1997 och 1998 (*Norrtälje*).
- Kommunen ska verka för att företag och organisationer börjar med gröna räkenskaper (*Norrtälje*).
- Metoder för gröna räkenskaper används i den ekonomiska planeringen i kommunen. Gröna nyckeltal tas fram. Kommunala beslut, planer, mm utvärderas med miljörevision, planer innehåller mätbara mål som revideras årligen (*Värmdö*).

Mål för sjöar

- Andelen vitfisk (braxen, mört, björkna etc.) ska minskas till förmån för rovfisk (abborre, gös, gädda etc). (Genom att ca 10 ton vitfisk/år tas bort ur Växjösjön tills balans erhållits) (*Växjö*).
- Minst 6 m breda bevuxna kantzoner där det inte sprids kemiska bekämpningsmedel eller gödsel ska finnas längs vattendrag och sjöar år 2005 (*Norrtälje*).

Mål för skogs- och kulturlandskap samt biologisk mångfald

- Skogsbruket på kommunens mark ska år 1998 vara miljömärkt (*Norrtälje*).
- Ca 5 % av den produktiva skogsmarken i kommunens ägo ska undantas långsiktigt från skogsbruk år 2000 (*Norrtälje*).

- 2005 finns det ängsmarker med slättergubbar och gullvivefjärilar, våtmarker med sumpviol och stor-spovar, "naturskogar" med orangefläckiga brunbaggar och vitryggig hackspätt och gott om gamla ekar med ekoxar och blomskägglavar (*Nybro*).

Mål för trafik

- Cykeltrafiken ska öka 20 % från 1995 till 2010 (*Växjö*).
- Eluttag för motorvärmare finns vid alla nybyggda flerfamiljshus och arbetsplatser från år 1998 (*Södertälje*).
- Kommunen skall successivt övergå till användning av förnyelsebara bränslen och samtidigt minska användningen av fossila bränslen i fordon med 25 % till år 2000 (*Norrtälje*).
- År 1998 har kommunen utrett möjligheterna till att kommunanställda med "lämpliga arbetsuppgifter" ska kunna erbjudas att arbeta i hemmet 1-2 dagar per vecka (*Södertälje*).
- Kommunen erbjuder gratis parkering för personbilar som drivs med el, biobränsle eller liknande (*Södertälje*).
- 90 % av kommunens innevånare ska ha mindre än 500 m till närmaste busshållplats (*Lund*).

Mål för planering

- Miljömålen i Agenda 21-dokumentet skall arbetas in vid revideringen av översiktsplanen 1997 (*Norrtälje*).
- En grönstrukturplan upprättas under 1998 för Södertälje stad och senast år 2000 för övriga tätorter. Den gröna strukturen ges samma tyngd som annan

infrastruktur, till exempel vägar, vatten och avlopp (*Södertälje*).

- Tillgodose kommuninnevånarnas behov av parker och naturområden. Tillse att lämpliga markområden avsätts och iordningsställs vid samhällsbyggnaden. Verka för en sammanhängande grönstruktur i stadsdelar och bostadsområden (*Lund*).

Mål för miljö i skola och barnomsorg

- Inom varje enhet inom skola och barnomsorg bildas ett permanent miljöråd (*Norrtälje*).
- Enheternas energi- och vattenanvändning ska kartläggas senast år 1997 och minskas med 15% fram till år 2000 (*Norrtälje*).

Mål för vattenbehandling

- Senast år 2007 tas 25 % av det dagvatten (regnvatten som "tvättar av" hårdgjorda ytor och som därmed förorenas) som idag går till reningsverken, omxhand lokalt (*Södertälje*).
- Från år 2000 tas regnvatten om hand lokalt, istället för att belasta reningsverken eller förorena sjöar och vattendrag, vid all nybebyggelse (*Södertälje*).

Mål för buller

- 2005 kan vi leva, föra ett lägmålt samtal och sova i våra hus utan att väckas av "konstgjort" ljud. Vi kan prata med varandra utanför husen utan att överröstas av sådant buller (*Nybro*).

Mål för slam från reningsverk

- År 2000 skall 50% av avloppsslammet spridas på

odlingsmark (förutsatt att föroreningshalten är tillräckligt låg) (Falun).

Mål för hälsosam inomhusmiljö

- 75% av husen med radonvärden över gränsvärdena ska åtgärdas. Radon ska mätas i 75 % av alla småhus (Falun).

Mål för avfall

- Andelen enfamiljshus med kompost bör vara 90 % (Österåker).

Del II: Agenda 21 i Sverige

Nationalkommitténs bilaga till "From Environmental Protection to Sustainable Development", Sveriges Nationalrapport till FN:s extra generalförsamling i New York, juni 1997, (UNGASS)

I denna del beskrivs det svenska arbetet inom ett urval av de områden som tas upp i Agenda 21-dokumentet. Tyngdpunkten ligger på att beskriva pågående arbete inom olika sektorer och lokala exempel. Innehållet är utformat med tanke på en internationell läsekrets.

Del II utgör kommitténs underlag för nationalrapporten till FN om uppföljningen av Agenda 21. Den presenterades tillsammans med regeringens nationalrapport vid extramötet med FN:s generalförsamling (UNGASS) i juni 1997.

Regeringens nationalrapport bifogas i detta betänkande som bilaga 1. Hela UNGASS-rapporten, inklusive regeringens skrivelse återfinns på internet under www.agenda21.se.

Sammanfattande perspektiv på det fortsatta arbetet med Agenda 21

I. Sociala och ekonomiska dimensioner

Internationellt utvecklingssamarbete

Rioprocessen har världen över medfört en rad åtgärder för hållbar utveckling. Genom processen har allt fler länder, aktörer och enskilda människor blivit medvetna om nödvändigheten av att anpassa utvecklingen till de ramar som jordens ekosystem sätter. Det internationella utvecklingssamarbetet är nödvändigt och bör intensifieras för att inom ekosystemens ramar också skapa förutsättningar för en rättvis global utveckling.

Ett bärande inslag i Agenda-arbetet är människors delaktighet och möjlighet att delta i en demokratisk process. Utvecklingssamarbetet bör vila på förutsättningen att det stimulerar till stärkande eller uppkomst av demokratiska processer.

Internationell handel

Den internationella handeln har en stor betydelse för inriktningen av den globala utvecklingen. Det är angeläget att regler och avtal utformas så att de bidrar till bättre miljö och hållbar utveckling. Det kan t. ex. betyda att utvecklingsländer bör beredas större möjligheter till export av produkter som producerats på ett miljöanpassat sätt genom t.ex. tillgång till exportkvoter (i de

fall handeln begränsas av kvoter) och försäljningsorganisationer samt stöd till miljömärkningssystem. Exportkrediter kan behöva miljöprövas och enskilda organisationer (NGO:s) ges bättre förutsättningar att delta i internationellt handelssamarbete, bl. a. genom förbättrad information och anordnande av ett forum för dialog.

Hälsa och livskvalitet

I det fortsatta Agenda-arbetet bör eftersträvas en längre gående integrering av miljö- och hälsoperspektiven. Frågor som rör hälsa och livskvalitet behöver i större utsträckning bli en del i det lokala miljö- och folkhälsoarbetet. Bl. a. är det angeläget med bättre tillgång till central kunskaps- och informationsförmedling om sådana frågor samt stöd för nätverk i folkhälsoarbetet.

II. Att bevara och förvalta resurser för utveckling

Hållbara konsumtionsmönster

En hållbar utveckling kräver hållbara konsumtionsmönster. För i synnerhet I-länderna krävs förändring av både konsumtionsinriktning och nivåer när det gäller för-

brukning av energi och råvaror. Antalet miljömärkta produkter har ökat snabbt under senare år. Det är angeläget att ytterligare utveckla verktyg för konsumentinformation i form av t. ex. miljömärkning och upplysningskampanjer. Härigenom kan antalet miljömedvetna konsumenter öka, vilket är en förutsättning för att konsumtionsmönstren ska kunna förändras.

En hållbar global framtid förutsätter stora ansträngningar när det gäller att öka resurseffektiviteten, särskilt i de rika länderna. Internationella studier pekar på att det för en hållbar global utveckling kan krävas att denna effektivitet ökas med en faktor 10 inom de närmaste trettio åren. Detta skulle självfallet ställa stora krav på det internationella utvecklingssamarbetet, på näringslivet och dess produktionssystem. Samtidigt kan konstateras, att för det enskilda företaget kan en miljö- och resursanpassning vara en förutsättning för en på sikt bibehållen nationell och internationell konkurrenskraft.

Hållbart näringsliv

Grönt näringsliv innefattar företag och näringar som aktivt arbetar för att utveckla miljöanpassade produkter och produktionssystem. Konsumenternas krav på miljöanpassade produkter och företag blir en allt viktigare drivkraft för förändringar. Tillsammans med producentansvaret för produkter ökar industrins incitament att miljöanpassa produkter och sluta processer. Finansmarknadens aktörer börjar allt oftare formulera miljökrav i samband med investeringar och kreditgivning. Ren produktion och miljöanpassade varor blir sannolikt en förutsättning för fortsatt verksamhet och därmed för framtida sysselsättning och välfärdsutveckling.

Kemikalier

Användningen av farliga kemikalier utgör ett stort problem. Internationella konferenser och överenskommelser mellan stater och företag har stor betydelse för en ändrad utveckling. UNEP har nyligen beslutat att inledda förhandlingar för att få bort användning och utsläpp av långlivade organiska föreningar, bl. a. DDT, PCB och dioxiner. En allt större del av spridningen av kemiska ämnen sker via användningen av varor och produkter. Den globala handeln accelererar denna process. Detta visar på nödvändigheten av internationella överenskommelser som begränsar användningen av farliga kemikalier och harmoniserar klassificeringssystem. Substitutionsprincipen bör skärpas och tillämpas oftare. Principen bör kunna tillämpas även på andra områden än kemikalieområdet. Samarbetet mellan stater, näringsliv och organisationer bör fördjupas. Ett särskilt ansvar vilar på I-länderna som bör bistå U-länderna vid kompetensuppbyggnad, informationsstrategi m.m. Flertalet svenska kemiföretag har anslutit sig till branschens miljö- och säkerhetsprogram Ansvar & Omsorg.

Energi

En hållbar utveckling kräver utveckling av hållbar energi. Det svenska energisystemet står inför en utfasning av kärnenergin, ökad hushållning och en större användning av förnybara energikällor. På sikt behöver ändliga energikällor frångås helt. Avvecklingen av kärnkraften ska påbörjas inom de närmaste åren. Ett långsiktigt omställningsprogram ska inrättas för att utveckla ny teknik för tillförsel samt hushållning med energi så att energisystem som i huvudsak bygger på förnybara energislag ska

pas. För att underlätta omställningen krävs skärpta ekonomiska styrmedel.

Transporter

Att utveckla system för hållbara transporter är en av de största utmaningarna i Agenda-arbetet. Det är angeläget att transportsystemen minskar sina utsläpp radikalt och på sikt baseras på förnybar energi som drivkälla. Transportsystemen bör också utnyttjas effektivare. En väsentligt mer effektiv samordning av gods- och persontransporter bör kunna uppnås. En större andel lokal produktion, miljöanpassad upphandling och en mer kraftfull lokal fysisk planering, baserad på hållbar utveckling, bör kunna medverka till effektivare transportsystem.

Bevarande av biologisk mångfald

Den biologiska mångfalden är av grundläggande betydelse för varaktigt liv. Näringar som jordbruk och skogsbruk måste anpassas till de krav som en bevarad biologisk mångfald ställer. Det är angeläget att vidareutveckla planeringsformer som kan säkerställa en långsiktig hållbar markanvändning. I det fortsatta arbetet med konventionen om biomångfald är det vidare angeläget att befästa biosäkerheten och ursprungsländernas skäliga rätt till nytta av den kommersiella användningen av genresurser.

Skydd av och kustområden

Skydd av hav och kustområden är av särskild vikt för Sverige med sin långa kuststräcka. Därför är också Sverige drivande när det gäller det internationella sam-

arbetet kring våra angränsande hav. Politiska högnivåmöten om Östersjöområdet förhållanden och utveckling har vid flera tillfällen under svenskt värdskap genomförts under 1990-talet. Ett mål är att arbeta fram en Agenda 21 för Östersjöregionen. Ett utvecklat samarbete med kuststaterna utmed Nordsjön har också genomförts, den s.k. Nordsjökonferensen. Där kom berörda stater år 1995 överens om att utsläpp, emissioner och förluster av farliga kemiska ämnen till Nordsjön ska kontinuerligt minska för att inom 25 år helt ha upphört, det s.k. generationsmålet.

III. Att stärka viktiga samhällsgruppers roll

Lokalt Agenda 21-arbete – organisation och genomförande

Det framgångsrika Agenda-arbetet i Sverige beror till mycket stor del på det intensiva och omfattande lokala Agenda 21-arbetet. Detta bygger i sin tur på självständiga kommuner som kunnat stimulera medborgare och organisationer att delta aktivt i Agenda-processen. Samtidigt redovisar lokala grupper både positiva och negativa erfarenheter från detta omfattande arbete (avd. V).

Icke statliga organisationers engagemang i Agenda 21-arbetet

Enskilda organisationers och folkrörelser engagemang i Agenda-arbetet har haft ett stort inflytande i arbetet i Sverige med Agenda 21. Man kan allmänt iakttä ett ökat engagemang för miljö- och hållbarhetsfrågor till följd av Agenda-processen. Detta engagemang har i stor utsträckning kanaliserats genom de ideella organisationerna. De har i många fall även varit värdefulla samarbetspartners med kommuner och myndigheter. Exempel på ideella organisationer som har deltagit aktivt i det svenska Agenda-arbetet är miljöorganisationer, studieförbund, kyrkliga organisationer och skilda intresseorganisationer. Utmärkande för många av dessa organisationer är att de både driver lokala projekt och deltar i det internationella miljösamarbetet.

IV. Medel för genomförande

Samhällsplanering och beslutsprocesser

Samhällsplaneringen behöver inriktas och organiseras efter den övergripande principen att påverka utvecklingen i hållbar riktning. Det gäller t. ex. utvecklingsplaneringen inom sådana sektorer som energi, transporter och industriell produktion. Utvecklingsinsatserna inom ramen för Agenda-arbetet behöver, i enlighet med Riokonferensens utfall, vidgas till att integrera olika välfärdspolitiska aspekter. Sysselsättning, trygghet och hälsa är exempel på sådana aspekter. Nya instrument

behöver utvecklas. Det kan t. ex. gälla hållbarhetsanalyser av planerade beslut, innefattande bl. a. budgetanalyser, välfärdsanalyser, miljö- och hälsokonsekvensbeskrivningar och riktninganalyser.

Agenda-arbetet visar på vikten av att utveckla demokratin och underlätta invånarnas deltagande i den lokala beslutsprocessen. Det är angeläget att inom ramen för den traditionella representativa demokratin utveckla nya former för deltagande i denna process. Erfarenheterna från det svenska lokala Agenda-arbetet visar att där ett vidgat deltagande har underlättats, och där det lokala Agenda-arbetet har haft en direkt koppling till de centrala beslutsinstanserna i kommunen, har arbetet fungerat bäst. För att underlätta en sådan utveckling kan kommuner m. fl. se över rutinerna för information och beslutsprocesser så att allmänhetens, de ideella organisationernas, däribland ungdomsorganisationers, aktiva deltagande underlättas och stimuleras.

Miljöräkenskaper

Arbetet med att koppla mått på miljöpåverkan till ekonomiska kostnader har påbörjats i Sverige. Bl. a. pågår ett grundläggande utvecklingsarbete när det gäller statistik och indikatorer för hållbarhet. Allt fler kommuner och företag redovisar miljöbokslut eller särskilda miljöredovisningar. I det fortsatta arbetet bör utvecklingen av monetära miljöräkenskaper ges fortsatt stöd. Det är också angeläget att utveckla data och system för fysiska miljöräkenskaper. Arbetet med miljöbokslut och nyckeltal på lokal nivå bör stödjas och så långt möjligt tas tillvara på central nivå.

Ekonomiska styrmedel och skatter

I Sverige har utvecklingen av ekonomiska styrmedel på miljöområdet varit omfattande under den senaste 15-årsperioden. Det gäller särskilt inom energiområdet. Ett av problemen har varit att styra konsumtion och produktion i hållbar riktning utan att förstöra förutsättningarna för den tunga basproduktionen. Erfarenheterna visar att intäkterna från energi- och miljörelaterade skatter ökar gradvis, men att styreffekten hos de olika styrmedlen varierar. Användningen av ekonomiska styrmedel bör utökas samtidigt som deras styreffekter utvecklas. Det är angeläget att anpassa skattesystemet så att det i högre grad bidrar till en effektiv och hållbar resurs- och energianvändning.

Miljöanpassad offentlig upphandling

Att ställa miljökrav i samband med upphandling har i Sverige visat sig vara ett viktigt instrument för att påverka utvecklingen i riktning mot ett hållbart samhälle. Den offentliga sektorns upphandling i Sverige beräknades år 1994 uppgå till ca 300 miljarder kr. Kommuner och landsting har haft stor betydelse för denna utveckling. Ca 25 svenska myndigheter har nyligen utsetts för att utveckla miljöledningssystem i vilket rutiner för miljöanpassad upphandling blir en viktig del.

Den miljöanpassade upphandlingen har på senare tid fått en allt större betydelse även i det privata näringslivet. Tillsammans med verksamheten i den offentliga sektorn har denna inriktning en betydelsefull inverkan på den allmänna miljömedvetenheten. En klar tendens är att företag som inte tillhandahåller miljöanpassade varor och tjänster får allt svårare att hävda sig på mark-

naden. Det ligger således i allas intresse att miljöanpassningen av offentlig och privat upphandling fortsätter. Det är i detta perspektiv viktigt att en miljöanpassad upphandling inte begränsas till produkter utan också omfattar tjänster, distribution, användning och avfallshandling.

Information

I det lokala Agenda-arbetet har särskilt uppmärksamats behovet av information till allmänhet och olika aktörer om det pågående arbetet och om behovet av hållbar utveckling. Många upplever mediabevakningen som ojämn. Ett sätt att påverka förutsättningarna för en bättre informationsspridning är att utveckla lokala och nationella informationsstrategier. En möjlighet att till rimliga kostnader få ut information om behovet av hållbar utveckling och det arbete som utförs, kan vara en mer systematisk internationell samverkan, gärna regionalt.

Utbildning och forskning

Det är viktigt att formulera kunskapsmål och ange metoder för att uppnå en ökad förståelse hos alla för sambanden mellan vår livsstil och nuvarande utvecklingstendenser. Utbildning och forskning utgör i ett längre perspektiv en grundläggande bas i arbetet för en hållbar utveckling. Utan dessa verksamheter blir det svårt att nå förståelse för nödvändiga inskränkningar i vårt nuvarande konsumtions- och produktionsmönster. Att utbilda för hållbar utveckling är i själva verket ett gigantiskt folkbildningsprojekt som behöver mobilisera inte bara det reguljära forsknings- och utbildningsväsen-

det utan också vuxenutbildning, folkbildning, arbetsmarknadsutbildning, vidareutbildning och kompetensutveckling i företag och offentlig förvaltning.

V. Framgångar och hinder i det lokala Agenda 21-arbetet

Positiva erfarenheter återfinns oftast där kommuner och ideella organisationer har funnit vägar för nära samarbete i demokratiska former. Negativa erfarenheter gäller ofta svårigheter för den lokala nivån att kunna vidta åtgärder på områden där statligt regelverk försvårar lokala initiativ. Kommuner och organisationer uppger här oftast transport- och energiområdena som besvärligast i detta hänseende. Det är viktigt att ta till vara dessa erfarenheter inför det fortsatta Agenda-arbetet.

I.

Sociala och ekonomiska dimensioner

I.1 Internationellt utvecklingsamarbete

Nivån på det svenska biståndet har sänkts sedan 1995, men uppfyller 1997 fortfarande Riokonferensens åtagande om 0,7 procent av BNI. Målsättningen är att svenskt bistånd åter ska uppnå 1 procent av BNI.

En övergripande policy och ett handlingsprogram har utarbetats för att integrera miljö och hållbar utveckling i allt bistånd. Miljökonsekvensbedömningar är t.ex. obligatoriska för alla insatser.

Biståndsinsatserna för hållbar utveckling har ökat och hundratals projekt med direkt anknytning till Agenda 21 stöds för närvarande.

Ca 300 icke-statliga organisationer får statligt stöd till utvecklingsamarbete med länder i Öst och Syd.

Fortfarande återstår policyutveckling för att förändra biståndet inom områden som energi, transporter samt jord- och skogsbruk i hållbar riktning.

Utvecklingsarbetet bidrar till hållbar utveckling globalt

En global hållbar utveckling förutsätter att utvecklingsländerna får möjlighet till demokratisk, ekonomisk, teknisk och social utveckling. Resursanvändningen måste fördelas jämnare och finansiella resurser, modern teknik samt kunskaper göras tillgängliga för alla länder. Här är internationellt utvecklingsamarbete ett viktigt verktyg. Utvecklingsarbetet måste därför utformas så att det bidrar till en hållbar utveckling i mottagarländerna.

Två parallella utvecklingstendenser hotar i dag en håll-

bar utveckling globalt – fattigdom samt ökad industrialisering och urbanisering. De svenska insatserna för hållbar utveckling tar sikte på dessa trender. Fattigdomen orsakar ofta överutnyttjande av mark för jordbruk, skogsbruk och energiförsörjning, vatten- och sanitetsproblem på lokal nivå. Stöd till mark- och vattenvård samt utbildning och hälsovård är exempel på åtgärder för att bekämpa fattigdomen.

Snabb industrialisering och urbanisering leder på många håll i världen till akuta problem med bl.a. ökad miljöförstöring samt dåliga sanitära förhållanden och hälsoproblem. Ökade insatser för att förbättra och miljöanpassa energiförsörjning, avfalls- och avloppshantering i växande städer samt för att skydda den marina miljön är nödvändiga för att komma tillrätta med dessa problem.

Kopplingen mellan miljö och säkerhet

Fred är en grundläggande förutsättning för hållbar utveckling (Riodeklarationen, princip 25). Stöd till fredsprocesser är därför en viktig del av Sveriges bistånd och internationella samarbete. Miljöförstöring och konkurrens om knappa resurser är samtidigt en orsak till konflikter och flyktingströmmar. Att bevara jordens livsuppehållande system är därför en viktig del av politiken för global hållbar säkerhet, vilket Sverige betonat i internationella sammanhang.

Internationellt samarbete och bistånd i Agenda 21-dokumentet

Bland de kapitel i Agenda 21 som speciellt behandlar utvecklingsamarbete och bistånd finns kap. 2 om internationellt samarbete, kap. 3 "Fattigdomsbekämpning", kap

34 "Överföring av teknologi, samarbete och kapacitetsuppbyggnad" samt kap. 37 "Nationella mekanismer och internationellt samarbete för kapacitetsuppbyggnad".

Mål för svenskt bistånd

Riokonferensens åtagande var att I-länderna ska avsätta 0,7 procent av bruttonationalinkomsten (BNI) till bistånd. Sverige har tidigare under många år avsatt 1 procent av BNI. Sedan 1995 har nivån på det svenska biståndet sänkts och motsvarar 1997 0,7 procent av BNI. Sverige är dock fortfarande ett av de få länder som lever upp till Riokonferensens biståndsmål. Ambitionen är att svenskt bistånd åter ska uppnå målet om 1 procent av BNI, så snart de statsfinansiella förutsättningarna föreligger.

Sveriges anslag till internationellt utvecklingssamarbete uppgick 1995/96 till 11 430 miljoner kronor (Prop. 1996/97:1). Därav gick ca 95 procent till u-länder och ca 5 procent till samarbete med Öst- och Centraleuropa.

Det övergripande målet för svenskt bistånd är att höja de fattiga folkens levnadsnivå. För att uppnå detta finns sex övergripande mål som beslutats av riksdagen:

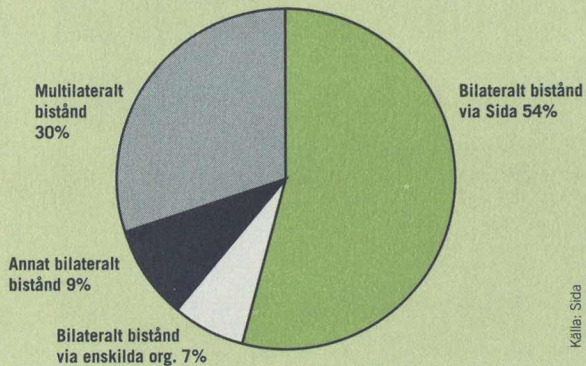
1. Resurstillväxt: Att medverka till ökad produktion av varor och tjänster.

2. Ekonomisk och social utjämning: Att bidra till att skillnaderna mellan fattiga och rika minskar och att alla får sina basbehov tillfredställda.

3. Ekonomiskt och politiskt oberoende: Att bidra till att länderna själva ska kunna bestämma över sin ekonomi och politik samt skapa förutsättningar för självständighet.

Fördelning av biståndsanslaget 1995/96

4. Demokratisk samhällsutveckling: Att medverka till att människor får bättre möjlighet att påverka utvecklingen såväl lokalt som regionalt och nationellt.

5. Miljöhänsyn: Att bidra till en framsynt hushållning med naturresurserna och miljön.

6. Jämställdhet mellan könen: Att könsrollsperspektivet skall beaktas i planering, genomförande, uppföljning och utvärdering av biståndet.

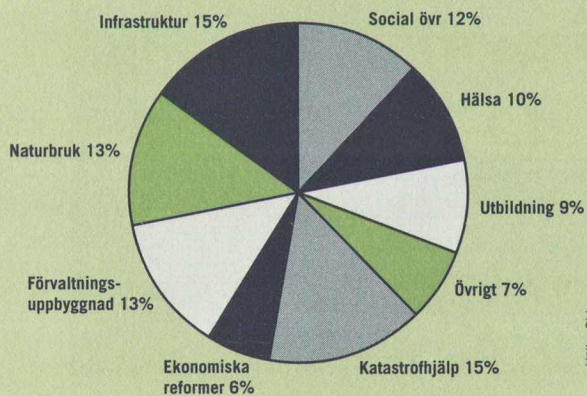
Program för att integrera hållbar utveckling i allt bistånd

Ambitionen är att svenskt bistånd ska bidra till en bättre miljö och en hållbar utveckling. Huvuddelen av det svenska biståndet (ca 66 procent) kanaliseras genom Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete (Sida).

För att integrera strävan mot en hållbar utveckling i allt bistånd har Sida utarbetat en övergripande policy och ett handlingsprogram som betonar kopplingarna mellan miljö- och utvecklingsfrågor samt sociala och ekonomiska aspekter som fattigdom, demokrati och jämställdhet mellan könen.

Miljö- och hållbar utveckling ska integreras i alla biståndsinsatser. Ansvaret för detta är decentraliserat inom organisationen och ligger på alla enheter inom Sida. För att samordna arbetet finns en speciell miljöpolicyenhet, som bl.a. har ansvar för revidering av handlingsprogrammet för hållbar utveckling. Dessutom har ett arbete med miljöledningssystem påbörjats inom Sida.

Fördelning av bilateralt bistånd via Sida 1995/96

Hur kan biståndet stödja hållbar utveckling?

Att förändra svenskt bistånd i hållbar riktning är en långsiktig process. Fortfarande återstår mycket arbete, både med policy och praktiska förändringar inom biståndsområden som energi, transporter samt jord- och skogsbruk. För att vara trovärdig måste biståndspolitikerna även gå hand i hand med en nationell politik för hållbar utveckling.

Dagens produktions- och konsumtionsmönster i Sverige och andra i-länder är inte hållbara. Därför har vi ofta svårt att bistå u-länderna med teknik och utvecklingsmodeller som leder till hållbar utveckling. U-länderna är dessutom ofta ovilliga att satsa på teknik som inte är prövad i i-länderna. Följden kan bli att biståndet stöder traditionella tekniska lösningar som vi i dag ifrågasätter utifrån miljö- och hållbarhetsaspekter.

U-länderna har i dag mycket stora energibehov

och vattenkraft innebär stora fördelar. Men storskaliga energilösningar, som t.ex. kraftverksdammar skapar samtidigt problem. Dammyggen har blivit alltmer omdebatterade och ifrågasatta under 90-talet. De innebär stora ingrepp i naturen och leder ofta till stora befolkningsomflyttningar samtidigt som livslängden för energiproduktion ofta är begränsad. Debatten kring dammyggen har medfört att bl.a. Sverige och Världsbanken omprövat sin politik i dessa frågor. I dag är man inom svenskt bistånd mycket restriktiva med att stödja nya stora dammprojekt.

För att biståndet effektivt ska kunna bidra till hållbar utveckling behövs ökad internationell samsyn om vilken typ av lösningar som är lämpliga att stödja. Detsamma gäller för exportkrediter.

Prioriterade områden i svenskt bistånd

Prioriterade områden för biståndet under de närmaste åren är vattenresurser, hållbart jord- och skogsbruk, marin miljö, urbana miljöfrågor, miljöanpassad energikonsumtion och -produktion. Inom dessa områden betonas särskilt kunskaps-, kapacitets- och institutionsutveckling i samarbetsländerna liksom stöd till enskilda organisationer.

Praktiska åtgärder

Biståndsinsatserna med anknytning till hållbar utveckling

har ökat och hundratals projekt med direkt anknytning till Agenda 21 stöds för närvarande. Ett särskilt miljöanslag används främst till metodutveckling, försöks- och pilotinsatser.

Miljökonsekvensanalyser är obligatoriska för alla biståndsinsatser. Det pågår också metodutveckling för att integrera miljöaspekter i utvärderingen av biståndet, t.ex. genom användning av miljöindikatorer.

Insatser med Agenda 21-anknytning är uppbyggd av miljöekonomiskt program och resursbas, miljöundervisningsinsatser i en rad länder samt stöd till enskilda organisationer i Syd. Sida har också inlett ett samarbete

med Kemikalieinspektionen och Naturvårdsverket. Exempel på projekt inom området hållbar utveckling är samarbeten kring marina miljöfrågor, utbildningsinsatser om miljöstatistik samt samarbete mellan svenska och utländska kommuner på miljöområdet. Andra aktiviteter är ramkrediter med miljöinriktning till vissa utvecklingsbanker, exportfrämjande av ekologiska produkter från utlänningar samt insatser för att stimulera miljöanpassad handel. Sida stöder också internationella kurser på miljöområdet samt programmet för miljöinvesteringar i Central- och Östeuropa.

Samarbete med svenska och internationella aktörer

Av det totala svenska biståndet går knappt en fjärdedel genom internationella organ, främst inom FN-systemet. Sida samarbetar dessutom med både internationella biståndsorgan och enskilda organisationer (NGO). "Global Water Partnership" är exempel på ett internationellt samarbete inom vattenresursområdet, där en rad aktörer ingår. Det gemensamma sekretariatet är förlagt till Sida i Stockholm.

Bland Sidas ca 1500 samarbetspartners är flertalet svenska. Det är företag, folkrörelser, organisationer, högskolor och myndigheter, som har expertkunskaper på olika områden.

Exempel

Stöd till resurscentra i Nigerdeltat

Naturskyddsföreningen stöder sedan 1995 lokalbefolkningens kamp för en god livsmiljö i Nigerdeltat. Sedan två år samarbetar man med den nigeriska organisationen Environmental Rights Action (ERA) i ett lokalt utvecklingsprojekt.

Fem resurscentra planeras i Nigerdeltat, där lokalbefolkningen erbjuds information och utbildning. De ska bl.a. kunna lära sig att odla nya grödor, som kan inbringa pengar vid försäljning. Projektet har hittills varit framgångsrikt och fyra centra är redan klara. Modellen med resurscentra kommer troligen att spridas vidare till andra områden i Nigeria.

Stöd via icke-statliga organisationer

Omkring 300 organisationer får statligt stöd till biståndsverksamhet i Öst och Syd. Ca 15 procent av det svenska biståndet gick 1993/94 på olika sätt via svenska icke-statliga organisationer. Stödet till organisationer som arbetar inom området miljö- och hållbar utveckling i mottagarländerna kanaliseras till stor del via enskilda organisationer i Sverige. Detta har också bidragit till att bredda det svenska ideella arbetet med dessa frågor. Exempelvis kyrkliga organisationer och fackföreningar finansierar dessutom biståndsinsatser genom bidrag från medlemmarna.

Utvecklingssamarbete på lokal nivå

Svenska kommuner har omkring 1000 vänorter varav ca 700 i norden och 200 i Östeuropa och Baltikum. Frågor som Agenda 21 och miljö blir ett allt vanligare inslag i vänortssamarbetet. Av ca 60 vänortssamarbeten med polska kommuner utgår exempelvis flertalet från miljöfrågorna. Andra vanliga samarbetsområden är demokrati och förvaltning, utbildning samt skol- och kulturutbyte.

Svenska kommuner kan få statligt stöd för fördjupat vänortssamarbete med kommuner i Östeuropa. Av de totala bidragen till sådana vänortsprojekt 1991-96 gick ca 36 procent till demokratiområdet, 25 procent till miljöområdet, 22 procent till skolan och sociala sektorn, 12 procent till infrastruktur samt 5 procent till näringslivssamarbete. Totalt utbetalades 70 miljoner kronor. På regional nivå är flera landsting engagerade i samarbete med Östeuropa, främst inom sjukvårdsområdet.

Exempel

Polsk-svenskt samarbete om lokal Agenda 21

Sedan hösten -94 samarbetar kommuner i de sju länen längs polska Östersjökusten och sju län i södra Sverige, kring lokal Agenda 21 och kommunalt miljöarbete. I en första fas samarbetar åtta par av pilotkommuner genom kunskapsutbyte och konkreta projekt på miljöområdet samt inom t.ex. avfall, avloppsrening och energiteknik. Utbytet sker både inom respektive vänortspar och vid gemensamma seminarier för hela projektet.

Kommunerna har också utbytt erfarenheter från skolområdet samt arbetet med att engagera allmänheten i Agenda 21-processen. Man har dessutom tagit fram ett gemensamt studiematerial för lokalt arbete. Som ett led i projektet har ett antal kurser på temat Agenda 21 genomförts för målgrupper som kommunala politiker och tjänstemän, journalister; lärarfortbildare samt lärare och gymnasieelever.

I projektets andra fas sprids erfarenheterna vidare till alla de 300 kommunerna i Polens sju Östersjölän. Målet är att initiera lokalt Agenda 21-arbete i samtliga kommuner. Samarbetet får statligt stöd genom Sida och samordnas av Svenska kommunförbundet samt Foundation in Support of Local Democracy (FSLD) i Szczecin.

1.2 Internationell handel

Handelspolitiken kan bidra till bättre förutsättningar för en hållbar utveckling globalt.

Sverige verkar för att grundläggande miljöpolitiska principer på ett bättre sätt ska integreras i det internationella handelssamarbetet inom WTO och i EU:s fördrag.

Regler för handel på EU:s inre marknad och inom WTO kan komma i konflikt med nationell miljöpolitik, bl.a. när det gäller handel med kemikalier, livsmedel framställda av genmodifierade organismer samt avgaskrav på bilar.

Sverige driver kravet på miljö- och hållbarhetsregler i det avtal om internationella investeringar som förhandlas inom OECD.

Svenskt bistånd stöder miljöanpassad produktion och export från u-länder samt förbättrad information och insyn i internationellt handelssamarbete.

Miljö- och handelsregler måste samverka

Svensk handel med länderna i Syd omfattar mycket större belopp än biståndet. Genom handeln påverkar vi produktionsförhållanden, miljö och ekonomi i andra delar av världen, mer än på något annat sätt. Därför måste handel och bistånd samverka för en hållbar utveckling.

Sverige stöder frihandel, som kan bidra till att skapa förutsättningar för hållbar utveckling. Frihandel kan t.ex. förbättra u-ländernas tillträde till exportmarknader och därmed öka välbståndet. Samtidigt måste internationella

handelsregler och avtal på miljöområdet i högre grad stödja varandra.

Att förändra handelsvillkoren förutsätter ofta att innehållet i internationella avtal påverkas. De viktigaste avtalen som skapar förutsättningar för svensk utrikeshandel är EU:s handelsregler och GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) vilket tillsammans med andra multilaterala handelsavtal förvaltas av Världshandelsorganisationen, WTO.

I dag är internationella handelsavtal och avtal på miljöområdet fortfarande två separata system, som i mycket liten grad samverkar. Regler på miljöområdet uppfattas fortfarande ofta som inskränkningar i frihandeln. Därför är det viktigt att WTO i större omfattning integrerar de grundläggande principerna för internationella miljöavtal i sitt arbete. Det viktigaste av dessa principer är:

- Principen om att förorenaren betalar (PPP)
- Försiktighetsprincipen
- Substitutionsprincipen
- Principen om internationellt samarbete och länders gemensamma men differentierade ansvar

Förutom miljö- och naturresursaspekterna på hållbar utveckling är det viktigt att reglerna för internationell handel integrerar internationella konventioner som rör arbetsförhållanden. Det gäller t.ex. friheten att organisera sig i fackföreningar (ILO-konventionen), arbetsmiljö och säkerhet samt regler mot barnarbete i FN:s barnkonvention.

Likaså är det viktigt att icke-statliga organisationer (NGO:s) får större insyn och möjligheter att påverka det

internationella handelssamarbetet. För detta ändamål behöver nya forum för dialog skapas.

Handel och hållbar utveckling i Agenda 21-dokumentet

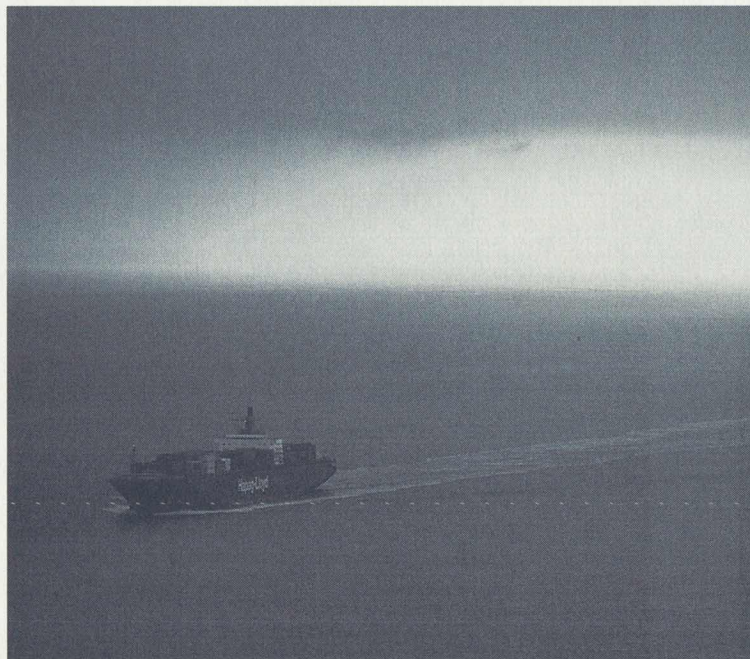
Agenda 21 tar upp handel och hållbar utveckling framförallt i kapitel 2. Där betonas bl.a. betydelsen av handelsliberalisering för att gynna hållbar utveckling, att förbättra u-ländernas tillgång till exportmarknader, att internationell handelspolitik och miljöpolitik ska stödja varandra samt att främja dialogen mellan affärlivet, biståndssektorn och miljørörelsen. Agenda 21 betonar att när handelsåtgärder som har samband med miljön vidtas, ska dessa inriktas på miljöproblemens grundorsaker, så att de ej leder till omotiverade handelshinder.

Konflikter mellan nationella miljökrav och EU:s inre marknad

EU:s harmonisering av handelsregler går betydligt längre än WTO:s. Reglerna för EU:s inre marknad har den största och mest direkta inverkan på Sveriges möjligheter att ställa miljökrav på produkter. Syfte med den inre marknaden är att åstadkomma helt fri rörlighet för varor. Svenska miljökrav på produkter kan komma i konflikt med principen om varors fria rörlighet. Exempel på konflikter som uppstått rör handel med kemikalier, livsmedel framställda av genmodifierade organismer samt avgaskrav på bilar.

Miljökrav vid internationella investeringar och statsstödd exportfinansiering

Värdet av internationella investeringsflöden är mycket större än det samlade biståndet. Internationella regler

på handelsområde som innefattar miljö- och hållbarhetsaspekter kan därför få stor betydelse, inte minst för utvecklingen i Syd. Inom OECD pågår för närvarande förhandlingar om ett avtal som reglerar internationella investeringar, där Sverige lyft fram miljöfrågorna. Bl.a. föreslås en särskild bestämmelse som ska förhindra att länder sänker miljökrav för att attrahera utländska investeringar.

En del av den svenska exporten till i första hand u-länder samt Öst- och Centraleuropa får statligt stöd genom exportkrediter och kreditgarantier. För att sådan statsstödd exportfinansiering ska bidra till bättre miljö och hållbar utveckling bör miljökonsekvensbeskrivning-

ar genomföras och beaktas vid kreditprövningen. Dessutom bör det kreditgivande landets miljölagstiftning tillämpas, i de fall den ställer högre krav än lagstiftningen i det land exporten går till.

AB Svensk Exportkredit (SEK) är ett halvstatligt institut för exportkrediter. SEK antog 1996 en miljöplan, som ska bidra till att väga in miljöhänsynstaganden i exportfinansiering.

Stöd till hållbar produktion i Syd

I dag pågår kortsiktig exploatering av naturresurser och miljöförstörande produktion i både i- och u-länder. U-länderna är beroende av exportinkomster, men i ett längre perspektiv motsvarar inte inkomsterna värdet av det naturkapital som utarmats genom rovdrift på resurser och miljöförstöring. Produktionen innebär dessutom ofta exploatering av arbetskraften, genom dåliga löner och hälsofarlig arbetsmiljö. I vissa fall kan exportproduktionen även motverka möjligheten till självförsörjning med t.ex. livsmedel.

Ett sätt att på sikt förbättra produktionsförhållanden i u-länderna är att skapa bättre möjligheter att exportera varor som producerats på ett miljöanpassat sätt. Detta kan ske genom att EU-marknadens importkvoter, i de fall dessa begränsar u-ländernas export, prioriterar miljöanpassade produkter. Svenskt bistånd stöder förbättrad dialog och information kring handel och miljö samt uppbyggnad av miljöanpassad produktion, försäljningsorganisationer och miljömärkningssystem i Syd.

Exempel

Stöd till internationella projekt för hållbar handel

Här följer exempel på internationella projekt för att utveckla arbetet med handel och hållbar utveckling. Projekten finansieras av Sverige genom det svenska biståndsorganet Sida, i samarbete med bistånds- och handelsorganisationer i andra europeiska länder.

Expert Panel on Trade and Sustainable Development

En expertpanel för handel och hållbar utveckling organiseras av Världsnaturfonden (WWF International). Panelen samlar representanter för enskilda organisationer (NGO:s) och forskarvärlden liksom regeringsrepresentanter i personlig kapacitet för att bidra med analys och rekommendationer till WTO:s kommitté för handel och hållbar utveckling (CTE).

NGO Centre on Trade and Sustainable Development

Ett center för information om handel och miljö drivs av International Union for Conservation of Nature (IUCN) i Genève. Centret ska särskilt sprida information om WTO:s arbete och är speciellt inriktat på enskilda organisationer (NGO:s) i u-länder. ►

Exempel fortsättning

Eco Trade Manual

Eco Trade Manual är en handbok om handel och miljö som tagits fram i samarbete mellan Sida och biståndsorganisationer i Norge och Holland. Målgruppen är främst exportörer och exportorganisationer i u-länderna.

Environmental Quick Scan – Textiles

"Environmental Quick Scan – Textiles" är en rapport som ger detaljinformation om bestämmelser, miljöstandards, tekniska lösningar och förpackningskrav inom textilområdet. Målgruppen är producenter, leverantörer, exportörer och importörer inom textilbranschen. Rapporten är en samproduktion av holländska CBI och Sida.

Rättvisemärkning – Fair Trade

En certifieringsorganisation som främjar rättvis handel med främst jordbruksprodukter bildades i Sverige 1996. Rättvisemärkta produkter köps in direkt från småbönder och kooperativ till ett minimipris som ligger över världsmarknadspriset och producenterna får möjlighet till krediter samt lång-

siktiga avtal. Producenterna förbinder sig dessutom att följa vissa sociala villkor. Övergång till ekologisk odling stimuleras också genom en särskild premie. Liknande organisationer finns i flera länder. Grundare till den svenska rättvisemärkningen är en rad organisationer inom området internationell solidaritet och bistånd samt kyrkliga organisationer och konsumentorganisationer.

Bistånd till miljöanpassad produktion och export

Stöd för ekologiskt odlade produkter från Afrika

Produktion och export av ekologisk bomull från Uganda och Moçambique får svenskt stöd. Bomullen är den första exportprodukten i ett större projekt som ska främja produktion och export av ekologiskt odlade produkter från Afrika.

1995 deltog ca 4000 småbönder i Uganda och 200 i Moçambique i projekt för odling och export av ekologisk bomull och intresset var stort i båda länderna. Från Uganda exporterades dessutom ekologiskt odlad sesam. Projektet genomförs i samarbete med lokala organisationer och Sidas stöd har främst inneburit teknisk rådgivning och marknadskontakter.

1.3 Hälsa och livskvalitet

Vårt välfärdssamhälle och vår goda utbildningsnivå, lagstiftningen och en välutvecklad tillsynsorganisation har bidragit till att Sverige har en förhållandevis god miljö och ett gott hälsotillstånd bland befolkningen jämfört med många andra länder. Ojämligheten i hälsa ökar emellertid.

Det lokala Agenda 21-arbetet fokuserar sällan på folkhälsofrågor. Men intresset för ett sektorsövergripande förebyggande folkhälsoarbete ökar i kommunerna. Många kommuner har bildat någon form av hälsoråd och (oftast) landstingsanställda hälsosamordnare finns på många håll.

Den miljöbetingade ohälsan ligger sannolikt på en oacceptabelt hög nivå. Kunskapen är fortfarande dålig om hur hälsan påverkas av olika samverkande miljöfaktorer.

Ett framgångsrikt Agenda 21-arbete förutsätter en integrering av miljö- och hälsoperspektivet. Internationell samverkan är också nödvändig, bl.a. för att minska gränsöverskridande föroreningar samt skapa gemensamma regler för miljö- och hälsofarliga produkter.

Hälsa i Agenda 21

Kapitel 6 i Agenda 21 betonar det nära sambandet mellan hälsa och utveckling. En snabb befolkningsökning i kombination med fattigdom eller överkonsumtion förvärrar hälsoproblemen. I kapitel 6 framhålls bl.a. att åtgärder över sektorsgränserna måste till för att på ett

bättre sätt koordinera arbetet med hälsa, miljö och samhällsekonomiska förhållanden. Istället för att enbart förlita sig på rehabilitering och behandling är det av särskild betydelse att satsa på förebyggande program.

Hälsotillståndet i Sverige

Vårt välfärdssamhälle och vår goda utbildningsnivå, lagstiftningen och en välutvecklad tillsynsorganisation har bidragit till att Sverige har ett förhållandevis gott hälsotillstånd bland befolkningen jämfört med många andra länder. Hälsoläget förbättras för flertalet människor. Samtidigt ökar skillnaderna i hälsotillstånd mellan olika sociala grupper och det finns risk för att ojämlikheterna i hälsa ökar ännu mer i framtiden.

Flera av våra vanliga sjukdomar beror delvis på felaktiga kostvanor, stillasittande liv, monotona arbetsställningar och för lite fysisk aktivitet. I befolkningen i stort har rökvanor, kostvanor, motion och bruk av alkohol och andra droger utvecklats i positiv riktning de senaste åren. Larmrapporter om ungdomars drogvanor förekommer dock.

Samband miljö – hälsa ofta svåra att påvisa

Till de stora folksjukdomarna i Sverige hör hjärt- och kärlsjukdomar, cancer, allergier och infektionssjukdomar samt psykisk ohälsa. Miljöfaktorernas betydelse för uppkomsten av dessa sjukdomar är relativt utforskad. Svårigheterna att påvisa effekten av miljöföroreningar innebär inte att samband skulle saknas. På samma sätt är många föroreningars hälsoeffekter dåligt kända. Ofta är också exponeringen för en enstaka förorening för liten

för att kunna förklara eventuella hälsoeffekter. Det är den sammanlagda effekten av många olika riskfaktorer som är avgörande.

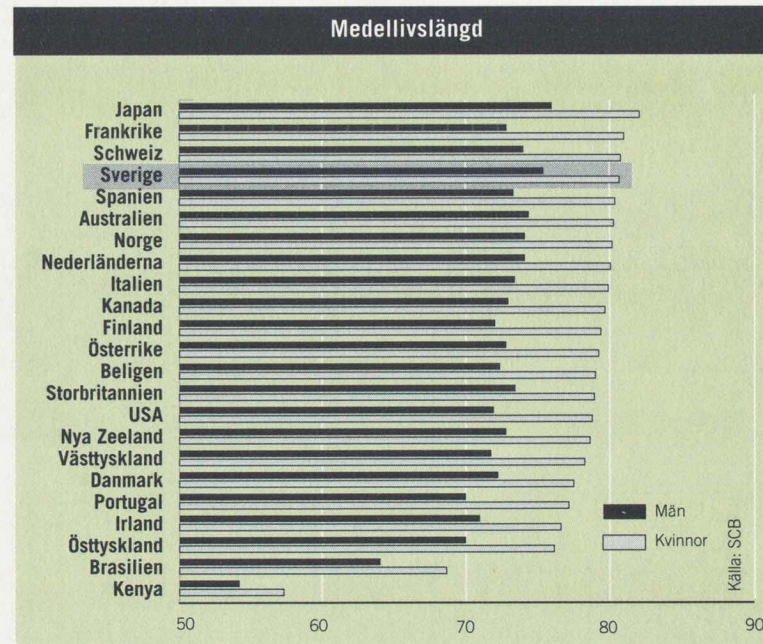
Ibland samverkar yttre riskfaktorer med livsstilsfaktorer, t. ex. radongas med tobaksrök. Därför behövs ofta en kombination av olika åtgärder för att minska en viss typ av sjukdom eller ohälsa. Det finns också påtagliga brister i kunskaperna om vad människor faktiskt exponeras för i miljön. Miljöövervakningen har av tradition mest varit inriktad på miljön som sådan, och inte särskilt studerat i vilken omfattning människor exponeras för olika ämnen.

Sjukdomar som orsakas av miljöfaktorer

Begränsas sökområdet till ohälsa med ganska tydlig koppling till miljöbetingade orsaker har följande problemområden utpekats som särskilt angelägna.

- Astma och luftvägsbesvär. De ökar snabbt och beror bl. a. på luftföroreningar såväl inom- som utomhus.
- Lungcancer. Ökningen har ägt rum trots att såväl den aktiva som passiva rökningen har minskat.
- Maligna melanom. Antalet fall ökar, sannolikt på grund av ogynnsamma solningsvanor.
- Olycksfall och skador.
- Upplagring av svärmedbrytbara ämnen i människokroppen och i näringskedjor befaras påverka kommande generationer. Det finns misstankar om påverkan på bl. a. immunologiska mekanismer, hormonsystem, fortplantningen och fosterutvecklingen.

I förhållande till hur många som dör av sjukdomar och olycksfall totalt i Sverige står de fall som betecknas som miljörelaterade för en blygsam andel. T.ex. dör ca 600 personer i trafiken årligen, medan hjärt- och kärlsjuk-

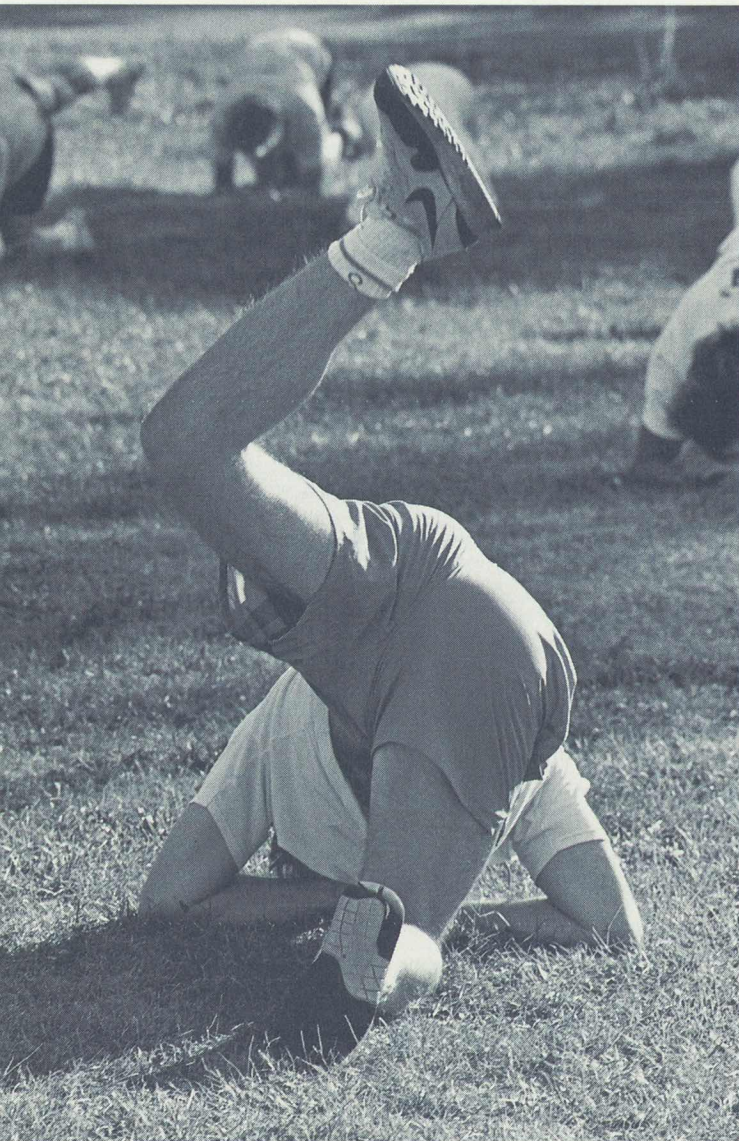

domar och cancer orsakar 50 000 respektive 20 000 dödsfall per år. Miljöfaktorer har säkerligen betydelse för sjukdomarnas uppkomst, men eftersom sambanden är svåra att påvisa räknas de inte som miljörelaterade.

Några miljöfaktorer som ger hälsoproblem

Till de många miljöfaktorer som har betydelse för hälsan hör:

- Utomhusluft. Partiklar, kvävedioxid och marknära ozon ger upphov till försämringar av tillståndet för personer med astma och luftvägsbesvär. Dieseltrafiken och småskalig vedeldning är de största källorna till utsläpp av cancerframkallande ämnen.

- Inomhusluft. Den svenska befolkningen befinner sig inomhus i genomsnitt nio tiondelar av dygnet. Nästan en halv miljon svenskar upplever sig så besvärade av inomhusklimatet att de får olika hälsoproblem. Fortfarande är kunskaperna otillräckliga om hur olika miljöfaktorer samverkar. Många småhus liksom lägenheter i flerbostadshus har högre radonhalt än Socialstyrelsens riktvärde för sanitär olägenhet. Inom arbetslivet finns ett utvecklat system med gränsvärden, åtgärdsprogram och skyddsombud för att förbättra såväl inomhus som utomhusmiljön.
- Strålning. Ökningen av malignt melanom kan härledas till att vi i ökande grad utsätter oss för UV-strålning, och att UV-instrålningen ökar p.g.a. uttunnat ozonskikt i stratosfären. Om uttunnningen av ozonlagret fortsätter kommer förhållandena att ytterligare försämrats.

Under goda säkerhetsförhållanden är hälsoriskerna vid drift av kärnkraftverk låga, men vid större olyckor och sabotage kan konsekvenserna bli mycket stora.

Hög arbetslöshet nytt folkhälsoproblem

Den höga arbetslösheten framstår som ett nytt stort hot mot folkhälsan. Den kräver en vidare förståelse av vad som kan skapa ohälsa och en fokusering på åtgärder mot ojämlikhet i levnadsvillkor, ekonomisk stress och dålig självkänsla som bidragande orsak till ohälsa. Parallellt med att många människor är arbetslösa arbetar många av dem som har arbete mycket övertid och riskerar därmed också hälsoproblem.

Trafikskador och hälsoeffekter.

Ca 28 procent (d. v. s. 600 personer) av de dödliga olycksfallen orsakas av trafikolyckor. Dödsrisken för fotgängare och cyklister är 8 gånger större och för mopeder och motorcyklister 15 gånger högre än för biler, räknat per tillryggalagd sträcka. Trafiksäkerhetsarbetet de senaste 20 åren har, trots en ökande biltrafik, lett till att antalet dödsfall inom trafiken totalt minskat. Fortfarande förorsakar emellertid det stora antalet trafikolyckor stort lidande och oacceptabelt stora samhälls-ekonomiska förluster.

Luftföroreningar från trafiken har beräknats orsaka mellan 300 och 2000 cancerfall per år i Sverige.

Att åtgärda trafikens bullerproblem är i dag både tekniskt svårt och mycket kostsamt. Nära 250 000 människor lever med trafikbuller på minst 40 dB(A) i bostaden.

Organisation av folkhälsoarbetet

I Sverige inrättades 1992 en särskild central myndighet för folkhälsofrågor, Folkhälsoinstitutet, med uppgift att förebygga sjukdomar och ohälsa och främja hälsa för alla. Särskilt angeläget är att minska ojämlikheter i hälsa. Man arbetar bl.a. med hälsofrågor kopplade till missbruk/beroende, rökning, miljö, skadeprevention, sex och samlevnad och man har särskilda program för kvinnors, barns, äldres respektive invandrares hälsosituation.

Arbetsrelaterad ohälsa handhas på central nivå av Arbetskyddsstyrelsen och Arbetslivsinstitutet. Av tradition har även arbetsmarknadens parter ett stort engagemang i arbetsmiljöfrågorna.

En statlig utredning har nyligen tillsatts med uppgift att förslå nationella mål för folkhälsoutvecklingen samt

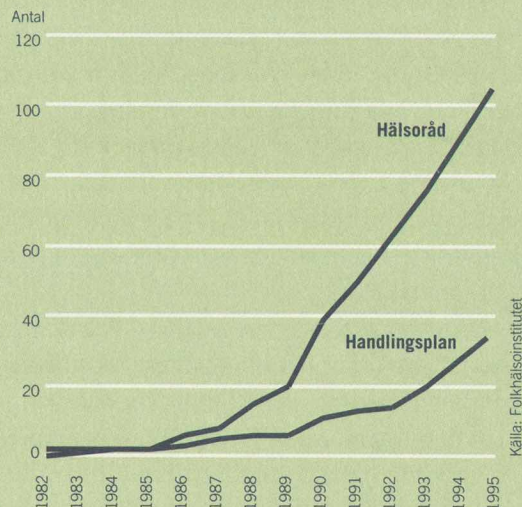
hur dessa skall prioriteras samt ge förslag till hur målen ska förankras, uppnås, följas upp och utvärderas.

Lokalt och regionalt folkhälsoarbete

Traditionellt har landstingen, som är den regionala myndighet med ansvar för vårdfrågor, också ansvarat för folkhälsofrågorna på regional nivå. Alla landsting har, eller är i färd med, att ta fram handlingsplaner för det förebyggande folkhälsoarbetet.

På lokal nivå har intresset för det förebyggande folkhälsoarbete ökat markant det senaste årtiondet. Framförallt handlar arbetet om att höja medvetandet om folkhälsofrågor inom ramen för de existerande

Kommuner med hälsoråd respektive handlingsplan för folkhälsa

Exempel på lokalt folkhälsoarbete

Stiftelse för folkhälsa i Helsingborg

1993 bildade Helsingborgs kommun en stiftelse för folkhälsa som också engagerar representanter från bl.a. landsting, näringsliv, frivilligorganisationer, kyrka, försäkringskassa och arbetsförmedling. Man har ett tätt samarbete med kommunens Agenda 21-sekretariat. Grunden för arbetet är ett helhetsperspektiv på olika faktorer som är förutsättningarna för hälsa och livskvalitet: gemenskap, personlig utveckling och makt över sitt liv, men även t.ex. en god livsmiljö.

Huvuddelen av verksamheten går ut på att stimulera olika viktiga aktörer i samhället att arbeta med hälso- och miljöfrågor, både i den egna verksamheten och i olika samarbetsprojekt. Exempel på sådana aktörer är lärare, personer inom frivilligorganisationer och personalchefer på företag. Ett viktigt arbetssätt är att skapa och stötta nätverk för att därigenom utveckla nyckelpersonernas arbete med att engagera medborgarna i hälso- och miljöfrågor. Som inspirationskälla och verktyg har stiftelsen tagit fram olika studiematerial.

En framgångsrik aktivitet är den "Projektvaggan" man startat. Den som har projektidéer får tillgång till kontorsplats med dator och telefon, fax och porto etc samt råd och uppmuntran för att utveckla en projektidé, söka samarbetspartners och finna finansiering.

Möjligheten har utnyttjats av arbetslösa, av mindre företag och av personer som under en tid tar tjänstledigt för att förverkliga en projektidé. För närvarande är tjugotre olika projekt igång eller under planering inom projektvaggan. Några exempel är produktion av video och handledning för lokalt Agenda 21-arbete samt arbetsmarknads- och miljöprojekt för invandrare.

Livsmiljö Sundsvall

Det statliga Allergiutredningens demonstrationsprojekt och folkhälsoprojektet Sunda Sundsvall utgjorde startpunkterna för ett integrerat hälso- och miljöarbete i Sundsvallsområdet under ledning av Miljö- och hälsoskyddskontoret plus landstingets samhällsmedicinska enhet. Landstinget i Västernorrland svarade för ett starkt stöd genom att hälsoplanerare och samhällsmedicinska läkare deltog i projekten. Bland de konkreta projekten kan nämnas: Bostadsområdesprojekt med inriktning på boendeinflytande och lokalt miljöarbete, intervju av medborgare (i en stadsdel i Sundsvall) om deras synpunkter på kommunal detaljplanering, allergiförebyggande insatser med tyngdpunkt på yttre miljö och bostadsmiljö

Agenda 21-arbetet lever nu vidare med många olika delprojekt under samlingsnamnet Livsmiljö Sundsvall.

kommunala förvaltningarnas verksamhet. Antalet kommuner som bildat lokala folkhälsoråd ökar snabbt. 1995 hade mer än hälften av kommunerna någon form av hälsoråd. Vanligen fungerar dessa rådgivande, sorterar under kommunstyrelsen. I två tredjedelar av kommunerna fanns en eller flera hälsosamordnare (oftast landstingsanställd). En fjärdedel av kommunerna hade en skriven handlingsplan för den lokala folkhälsan.

Det lokala Agenda 21-arbetet saknar däremot ofta en uttalad hälsodimension. En viktig uppgift för framtiden blir att samordna lokalt folkhälso- och Agenda 21-arbete.

Samverkan och dialog krävs

Strategier inom området miljö och hälsa bör utgå från människors faktiska livssituation vilket medför hänsyn till den dubbla belastning många utsätts för med föroreningar i såväl arbetsmiljö som inom- och utomhusmiljö.

Behovet av samverkan inom miljö- och folkhälsofrågor ökar, inte minst i besparingstider, för att förhindra att olika åtgärder överlappar varandra istället för att förstärka varandra. Olika nätverk spelar här en stor roll, till exempel nätverken för skadeprevention och allergiförebyggande arbete, Svenskt nätverk för lokalt Folkhälsoarbete, Folkhälsoarbete i medelstora städer samt Folkhälsoarbete i större städer. Arbetslivets olika parter bedriver ett omfattande arbete för att förbättra miljön och hälsan.

Exempel

Svenskt nätverk för lokalt folkhälsoarbete

Nätverket som bildades 1991 samlar i dag ca 120 olika organisationer. Dit hör landstingen, ett 80-tal kommuner och en organisationer och stiftelser som arbetar med folkhälsa. Arbetet i nätverket bedrivs tvärsektoriellt. Viktiga uppgifter är att utveckla det lokala folkhälsoarbetet, gynna erfarenhetsutbyte, verka för att folkhälsofrågorna förs in i alla samhällssektorer och att folkhälsofrågor beaktas inför viktiga beslut.

Miljö- och hälsoskyddstjänstemannaförbundet

Miljö- och hälsoskyddstjänstemannaförbundet (MHTF) är en yrkesorganisation för personer som arbetar med miljö- och hälsoskydd, främst lokalt men även regionalt och centralt samt privat. Huvuddelen av medlemmarna är tjänstemän inom lokal och regional förvaltning och de arbetar oftast både med yttre miljöfrågor och hälsoskydd. Organisationen bildades redan 1920. En bärande del i verksamheten är olika utbildnings- och informationsinsatser. Många av förbundets medlemmar deltar aktivt i det lokala Agenda 21-arbetet som samordnare, pådrivare och experter och har också en viktig roll när det gäller att mäta och redovisa resultat. Man har också ett omfattande internationellt samarbete genom the International Federation of Environmental Health.

II.

Att bevara och förvalta resurser
för utveckling

II.1 Hållbara konsumtionsmönster

Många miljöproblem är i dag förknippade med konsumtionen av varor och energi, som bl.a. orsakar diffus spridning av avfallsprodukter och miljöstörande ämnen.

Vissa typer av produkter har börjat miljöanpassas under 90-talet. Utvecklingen har gått snabbt och en viktig drivkraft har varit konsumenternas efterfrågan.

Utvecklingen av miljömärkningssystem har haft stor betydelse för att vägleda konsumenterna och driva på produktutvecklingen.

En grundläggande orsak till miljöproblemen är vår höga materiella konsumtion. För att lösa problemen måste vår energi- och resursanvändning effektiviseras avsevärt.

Kommun, handel, lokala föreningar samt bostadsföretag har varit viktiga aktörer i det lokala arbetet med miljöanpassad konsumtion.

Konsumtionsmönster i Agenda 21-dokumentet

Förändring av konsumtionsmönster tas upp i kapitel 4 i Agenda 21. Till de åtgärder och strategier som rekommenderas hör att utveckla miljömärkning, produktinformation och konsumentlagstiftning samt att öka medvetandet hos konsumenterna. Man förordar bl.a. program för återanvändning, pant- och retursystem, miljöanpassad offentlig upphandling, miljöavgifter och -skatter. Konsumtionsmönster tas också upp bl.a. i

Agendans kapitel 9 under energi och transporter och i kapitel 21 om avfall.

Hushållens konsumtion orsakar hälften av utsläppen

I dag står de svenska hushållens konsumtion av energi, transporter och produkter grovt räknat för hälften av utsläppen till luft och vatten. Resultatet är bl.a. en diffus spridning av avfallsprodukter och miljögifter som inte kan åtgärdas genom åtgärder mot punktkällor.

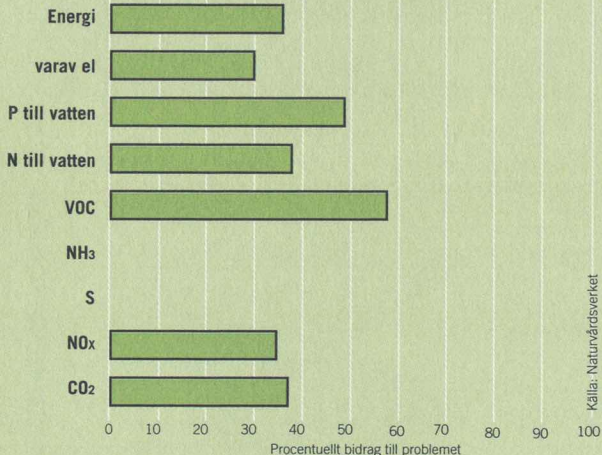
I det följande koncentrerar vi oss framförallt på hushållens konsumtion av produkter. Energifrågorna behandlas i avsnitt II.3, transporter i avsnitt II.5, ekonomiska styrmedel, skatter och pantsystem i avsnitt IV.3 samt offentlig upphandling i avsnitt IV.4.

Livsstil och konsumtion hänger samman

Konsumtionsmönster är nära kopplade till livsstil och samhällsutveckling. De svenska hushållen blir allt mindre och allt fler. I dag består genomsnittshushållet av 2,1 personer och enpersonshushållen utgör ca 40 procent. Mindre hushåll (och bostäder) innebär mer resurskrävande byggande p.g.a. det krävs fler kök och badrum per ytenhet och totalt sett större boendeytor, samt högre energianvändning för el och uppvärmning per person. Den genomsnittliga boendeytan per capita i Sverige är bland de största i världen.

Många svenskar upplever tidsbrist i vardagen, vilket t.ex. leder till man åker mer bil samt i större utsträckning köper färdiglagad och djupfryst mat. Detta bidrar också till ökad miljöbelastning. Produktion och trans-

Hushållens bidrag till olika miljöprobleml

porter av livsmedel står i dag för nästan hälften av hushållens energikonsumtion.

Även fritidsresorna ökar och en orsak till detta är att familj och vänner bor alltmer utspridda. En annan kan vara behovet av att komma ut i naturen eller till sommarstugan, för att koppla av efter en stressig arbetsvecka. Även fritidsaktiviteter som sport tenderar att bli alltmer organiserade och specialiserade och kräver ofta resor till speciella anläggningar.

Miljömärkning ger konsumenterna möjlighet att ställa miljökrav

Miljömärkning innebär att den märkta produkten måste uppfylla krav, specifika för varje produktgrupp, beträffande exempelvis utsläpp, energi- och resursför-

brukning, miljöfarliga kemikalier samt i vissa fall livslängd och prestanda.

Miljömärkning förbättrar konsumenternas möjligheter att ställa miljökrav. Det är också ett sätt för producenten att visa att man miljöanpassat produkter och tillverkning. Framväxten av miljömärkning har också givit större möjligheter att ställa miljökrav vid upphandling och sannolikt varit en viktig förutsättning för den accelererande utvecklingen på detta område.

Under 90-talet har miljömärkta produkter fått ett brett genomslag, framförallt i dagligvaruhandeln. Goda miljöegenskaper har blivit ett viktigt försäljningsargument och i dag finns över 1400 miljömärkta produkter på marknaden. Naturskyddsföreningens arbete med miljömärkning och informationskampanjen "Handla miljövänligt" har haft stor betydelse. Sannolikt har det faktum att det funnits två parallella märkningssystem, medfört en konkurrens som stimulerat utvecklingen.

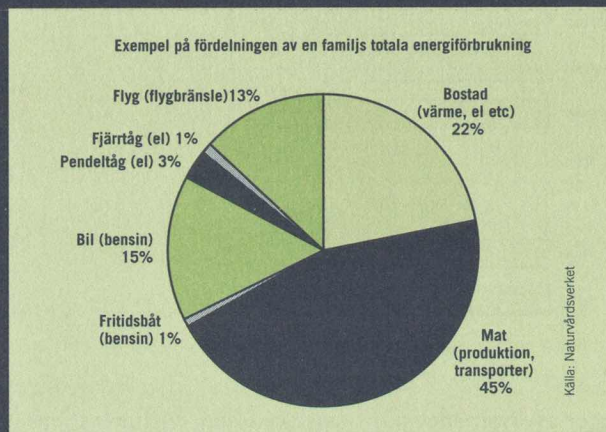
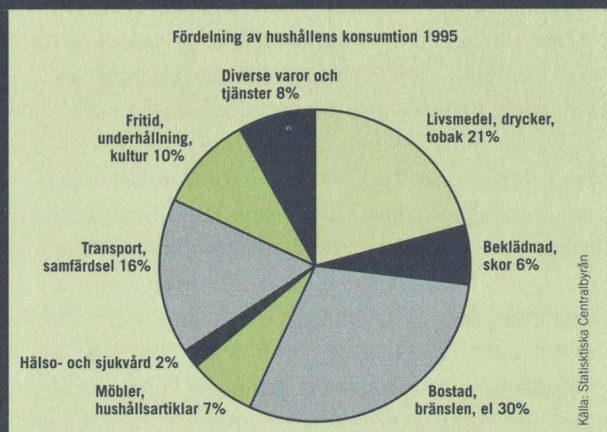
Medvetna konsumenter gav handel med miljöprofil

Ökad efterfrågan på miljöanpassade produkter från medvetna konsumenter ställer nya krav på handeln och skapar även nya affärsmöjligheter. De flesta större grossist- och butikskedjorna inom livsmedels- och dagligvaruhandeln har i dag miljöanpassade produktprogram i sitt sortiment, som snabbt ökat sin andel av försäljningen. I vissa fall har man även arbetat med t.ex. varutransporternas miljöpåverkan och avfallshanteringen i butikerna.

Ett exempel är den svenska konsumentkooperationen, som driver en av landets största kedjor av livsmedelsbutiker. Organisationen antog 1993 ett reviderat

Konsumtionen i Sverige – fördelning och utvecklingstrender

Den privata konsumtionen står för den största delen av efterfrågan i Svensk ekonomi. 1995 motsvarade den 52,4 procent av BNP. Både nivån och fördelningen av den privata konsumtionen har varit relativt konstanta under 90-talet.

miljöprogram kallat "Konsumentkooperationens Agenda 21". I denna betonas konsumenternas möjligheter att påverka, bl.a. genom att handla miljömärkta produkter, men även arbetet med miljöanpassning av de egna butikerna.

I det lokala arbetet har kommun, handel och lokalt föreningsliv ofta samarbetat kring konsumtionsfrågor, t.ex. genom ökad exponering av miljömärkta produkter, inventeringar av butikernas sortiment och tävlingar mellan olika butiker. Butiker med bra miljöarbete har belönats med miljödiplom.

Utveckla verktygen

För att minska hushållens miljöpåverkan måste de enskilda konsumenterna stimuleras att välja de alternativ som har minst miljöpåverkan. En förändrad efterfrågan leder i förlängningen till utveckling av mer resurseffektiva och miljövänliga produkter och framställningsmetoder. Utveckling kan påskyndas genom politiska beslut som gynnar miljöanpassade alternativ. En långsiktig utveckling mot hållbara konsumtionsmönster kräver sannolikt förändringar i bl.a. skattesystemet. Även andra styrmedel samt standardisering behövs för att stödja utvecklingen mot hållbara konsumtionsmönster.

De viktigaste miljömärkningssystemen för konsumentvaror

Svanen: Den nordiska miljömärkningen administreras i Sverige av statliga SIS (Standardiseringen i Sverige). Sedan den första licensen utdelades i september 1991 har över 200 licenser godkänts. Svanen finns för produktgrupper som kontorsmaskiner, pappersvaror, rengöringsmedel, möbler och inredning, värmepannor etc.

Bra Miljöval: Naturskyddsföreningen introducerade sin miljömärkning 1988. I dag finns drygt 1200 produkter märkta med Bra Miljöval. Dit hör dagligvaror, textilier och datorer, person- och godstransporter samt elleveranser.

KRAV: Kontrollföreningen för ekologisk odling (KRAV) är en ideell förening som har till uppgift att kontrollera produktionen av ekologiska livsmedel och certifiera producenter.

KRAV-märkningen har fått ett genombrott under 90-talet och ekologiska livsmedel av alla sorter finns i de flesta större butiker.

Andra miljö- och hälsomärkningar

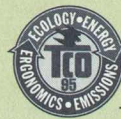
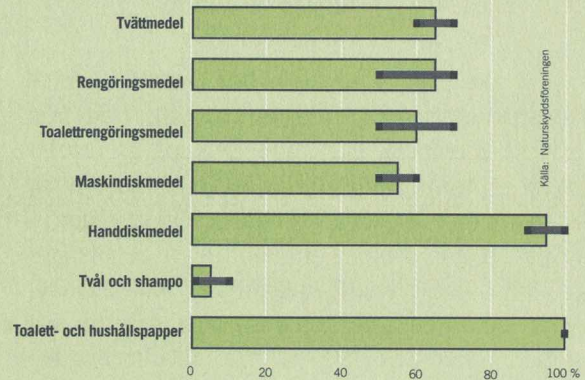
ELOFF-strömsnål för energieffektiva produkter.

Kriterier finns för kyl-frysar samt fönster. Denna märkning har utarbetats och administreras av NUTEK.

TCO -95 som fungerar som miljömärkning av datorutrustning. Märkningen som fått stort interna-

Marknadsandel märkt med Svanen eller Bra Miljöval 1996

tionell uppmärksamhet och spridning är ett resultat av den kravspecifikation på datorer som tjänstemännens centralorganisation, TCO, tog fram, ursprungligen motiverad av arbetsmiljöskäl.

Nyckelhålsmärkning av mat. Produkter som har relativt sett låg fetthalt och mycket fibrer får förses med Nyckelhålet. Kriterierna har tagits fram av Livsmedelsverket som också administrerar systemet.

Miljöanpassade produktserier

Flera butikskedjor har tagit fram egna produktserier som man marknadsför som extra miljövänliga. Exempel på sådana produkter är ekologiskt odlade livsmedel, som även är miljömärkta med KRAV-symbolen.

Exempel

EkoTeam – grannsamverkan för miljöanpassad konsumtion

Miljö- eller EkoTeam är modeller för praktiskt arbete med konsumtionsfrågor. En grupp hushåll, t.ex. från samma bostadsområde, eller människor på en arbetsplats bildar ett team. Med hjälp av ett studiematerial lär sig deltagarna mer om konsumtions- och miljöfrågor.

EkoTeamet går igenom områden som avfallshandling, inköpsvanor, energianvändning och resande. Samtidigt sätter de upp gemensamma mål för sin konsumtion, som t.ex. att halvera avfallsmängden eller att reducera energianvändning och bensinförbrukning.

Tanken är att EkoTeamen ska utgöra en länk mellan människors ambition att leva miljövänligt och praktisk handling. EkoTeamet prövar praktiska lösningar, som inte behöver innebära uppoffringar. Lösningarna kan sedan sprida sig vidare i lokal-samhället. Viktiga lokala aktörer som stöder arbetet med miljö- och EkoTeam är kommuner, studieförbund och t.ex. bostadsföretag. Organisationen Global Action Plan (GAP) har lanserat och spritt modellen för EkoTeam i Sverige. Denna modell är också internationellt spridd och bland de länder som har flest EkoTeam finns Storbritannien, Holland, USA och Sverige.

I framtiden bör t.ex. transport- och energiaspekter i större omfattning inkluderas i miljömärkningen. Märkningsystem som tar hänsyn till arbetsförhållanden och miljöpåverkan i produktens ursprungsland behöver också utvecklas.

Effektivisera resursanvändningen

De grundläggande problemen med konsumtionsmönstren i Sverige och många andra länder består. Samhällsekonomin är i dag uppbyggd kring en hög materiell konsumtion. Samtidigt är konsumtionens miljöeffekter och kopplingen till förhållanden i andra delar av världen fortfarande relativt osynliga i debatten.

En förändring av konsumtionsmönstren i hållbar riktning innebär att de totala nivåerna på samhällets energi-

och resursanvändning måste minska. Det kräver i sin tur att resurseffektiviteten måste öka dramatiskt.

Konsumtionsfrågor i det lokala Agenda 21-arbetet

Konsumtionsfrågor har varit en viktig del av det lokala Agenda 21-arbetet. Det har ofta handlat om att sprida information om hur hushållen kan minska miljöbelastningen genom att ändra sina inköp.

Arbete med avfall, källsortering och återvinning har bidragit till att göra människor mer medvetna om konsumtionen och dess miljöeffekter. Även inköpsvanorna har påverkats hos dem som källsorterar.

I flera kommuner liksom i enskilda butiker har man börjat redovisa försäljningen av miljömärkta produkter,

sortering av avfall och återvinning av förpackningar för att visa effekten av de gemensamma insatserna och motivera till fortsatt aktivitet.

Bostadsföretagen nya aktörer

Många större bostadsföretag har under första halvan av 90-talet utvecklat miljöarbetet ofta i en riktning som inbegriper de boendes medverkan och engagemang.

Bostadsföretagens miljöprogram omfattar t.ex. upphandling, skötsel av fastigheter och parker, avfallshandling och källsortering för de boende samt energieffektivisering. Det ursprungliga motivet för satsningarna har ofta varit att öka trivsel och gemenskap genom att hyresgästerna tar ett gemensamt ansvar för boendemiljön. Detta leder till minskat slitage och skadegörelse samt minskad omsättning av hyresgäster. Som positiv bieffekt har bostadsföretagen dessutom sparat pengar på t.ex. avfallshandlingen.

Faktor 10 – vår resursanvändning måste bli tio gånger effektivare

Forskare vid tyska Wuppertal-institutet menar att i-ländernas resursanvändning måste bli tio gånger effektivare för att ge tredje världens länder utrymme för tillväxt och samtidigt minska den totala resurs- och energianvändningen till en hållbar nivå. I takt med att jordens befolkning ökar måste resursanvändningen effektiviseras ännu längre. World Business Council for Sustainable Development talar om behovet en 20-faldig ökning av resurseffektiviteten.

För att öka effektiviteten med en faktor 10 krävs helt nya grepp. Varken hushållning, rening av utsläpp i slutet av processer eller dagens existerande teknik räcker. Den tekniska potentialen bedöms som stor, men med dagens ekonomiska styr signaler tas den inte tillvara. Faktor 10-klubben, en internationell sammanslutning av forskare och makthavare som stödjer faktor 10-tanken, framhåller att beskattningen måste förändras så att kostnaderna för arbetskraft i i-länderna blir avsevärt lägre i förhållande till energi och råvaror, för att denna utveckling ska sätta fart.

II.2 Hållbart näringsliv

Förståelsen ökar för att industrins miljöarbete bör handla om att miljöanpassa produkterna och sluta processerna och i mindre utsträckning om att rena utsläpp. Till denna trend bidrar producentansvar för produkter.

Företagen börjar i större utsträckning strukturera miljöarbetet med hjälp av miljöledningssystem. Föreskriften om internkontroll ger motsvarande trend på arbetsmiljöområdet.

Konsumenternas krav på miljöanpassade produkter och företag blir en allt viktigare drivkraft. En annan viktig drivkraft är rent ekonomisk. Många miljöåtgärder förbättrar ekonomin redan i det korta perspektivet genom effektivare resursanvändning.

Acceptansen för frivilliga avtal med näringslivet, som komplement till lagstiftning, ökar.

Finansmarknadens aktörer börjar formulera miljökrav vid investeringar och vid kreditgivning.

Allt fler anser att ren produktion och miljöanpassade varor är en förutsättning för framtida samsällskap och att satsningar på detta innebär långsiktiga välfärds- och sysselsättningsvinster.

Agenda 21 och näringslivet

Agenda 21 framhåller ren produktion och ansvarsfullt företagande som två huvudområden för ett hållbart

näringsliv. Till åtgärderna som nämns hör utveckling av processer och produkter som ger mindre resursförbrukning och mindre föroreningar, metoder för att inkludera miljökostnader i redovisning och vid pris-sättning, samarbete mellan företag, med underleverantörer och inom företag, utbildning av anställda, etablering av riskkapitalfonder för projekt om hållbar utveckling, främjande av ett aktivt ledarskap och bildande av nationella råd för hållbar utveckling inom näringslivet. Multinationella företag uppmanas att tillhandahålla miljöanpassad teknik till dotterbolag i utvecklingsländerna samt uppmuntra ett öppet och aktivt miljöarbete.

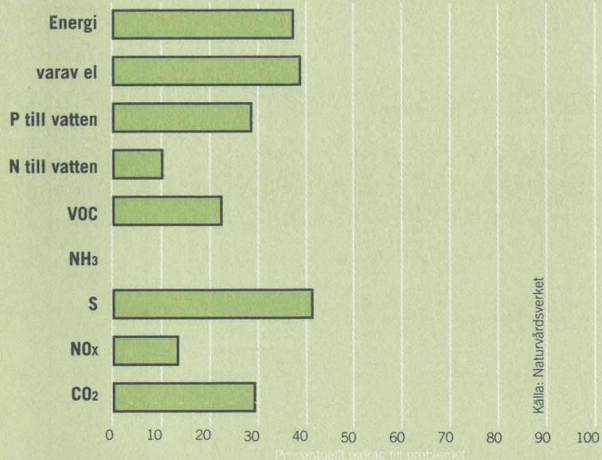
Samarbete mellan arbetsgivare och arbetstagare framhålls som viktigt och här ges även arbetstagarnas organisationer en viktig roll för att främja och stärka arbetstagarnas deltagande och samråd mellan arbetsgivare och arbetstagare. Samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare uppmuntras på alla nivåer i samhället.

Grönt näringsliv

Gröna företag ligger först när det gäller att utveckla miljöanpassade produkter eller anpassar existerande produkter och produktionsprocesser i en hållbar riktning. Gröna företag kan finnas inom alla sektorer och branscher och begränsas alltså inte till företag som erbjuder renodlad miljö- och reningsteknik.

Det blir alltmer uppenbart att det inte räcker med att minska utsläppen. Också resursanvändningen måste effektiviseras. Detta utvecklas vidare i rutan om "Faktor 10" i avsnitt II.1.

Industrins bidrag till olika miljöproblem

Värdet av miljöprofil ökar

Marknadens krav är på väg att bli lika viktiga som lagstiftningen för att få de svenska företagen att vidta miljöåtgärder. Trenden är tydligast bland de stora företagen. De små företagen däremot styrs fortfarande i hög grad av lagstiftningen.

Allt fler inser också att många miljöåtgärder direkt betalar sig i rena pengar genom effektivare användning av energi och råvaror.

Miljöarbetet blir mer organiserat

Till stor del saknas uppgifter som ger en samlad och kvantitativ bild av hur långt svenska företag har kommit

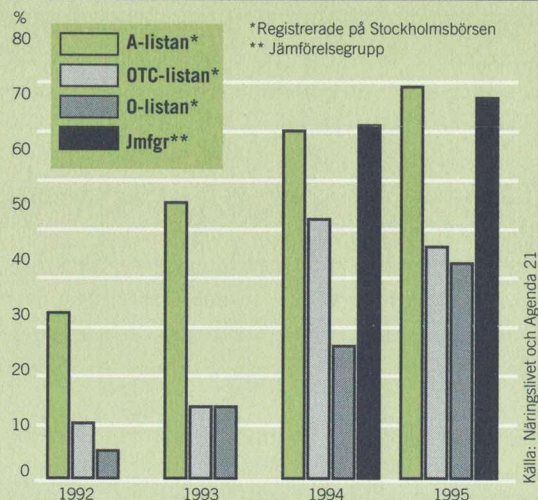
när det gäller att miljöanpassa sin verksamhet. I det följande görs några nedslag:

- 150 svenska företag har anslutit sig till Internationella handelskammarens, ICCs, 16 punkters program för en hållbar utveckling. Av de börsnoterade företagen har en femtedel antagit ICCs punkter.
- 50 procent av de svenska företagen noterade på svenska börsen hade 1996 utsett en miljöchef eller miljösamordnare.
- Antalet företag som redovisar miljörelaterad information i årsredovisningar och miljöredovisningar har ökat kraftigt de senaste åren. Hittills har rapporteringen ofta varit begränsad och återspeglar inte företagens miljöprestanda.
- I mindre företag domineras miljöarbetet fortfarande av avfallshantering.
- Flera nätverk för "miljöproffs" har bildats under 90-talet. De bidrar till att höja miljöfrågornas betydelse genom att stärka deltagarnas kunskap och position genom erfarenhetsutbyte och kompetensuppbyggnad. Dit hör Näringslivets miljöchefer, Miljörevisorer i Sverige samt Näringslivets produktteknologer.
- Ca en femtedel av företagen har fungerande internkontroll av arbetsmiljön, vilket innebär att man praktiserar ett systematiskt arbetsmiljöarbete på ett sätt som liknar ett förenklat kvalitets- och miljöledningssystem.

Miljöledningssystem är dagens ledord

Systematisering av miljöarbetet inom ramarna för ett standardiserat miljöledningssystem är högaktuellt i Sverige och antalet certifierade/registerade företag

Andel svenska företag med miljöinformation i årsredovisning

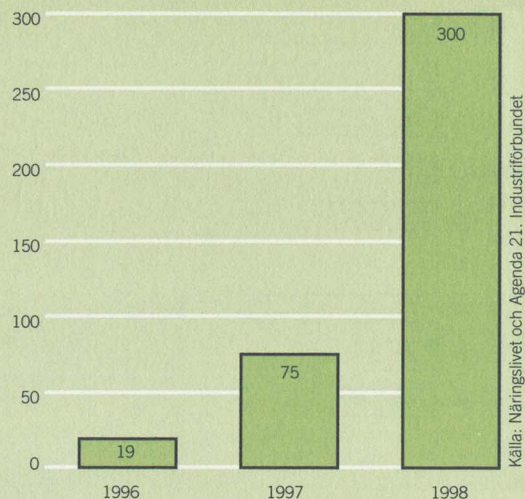
bedöms öka kraftigt de närmaste åren bl.a. därför att de företag som inför miljöledningssystem börjar ställa mer miljökrav på sina leverantörer. I Sverige används framförallt miljöledningssystemen ISO 14001 och EMAS.

Möjligheterna för en utvidgning av EMAS-systemet inom områdena skogsbruk, transporter, bygg- och anläggningssektor, fastighetsförvaltning offentlig förvaltning, tjänstesektorn och till kommuner utreds för närvarande.

Producenternas ansvar för produkterna

I Sverige finns eller planeras lagstadgat producentansvar för en rad produkter. Syftet är att påverka produktutformningen så att produkternas miljöpåverkan då de

Prognos – Antal EMAS/ISO-certifierade företag

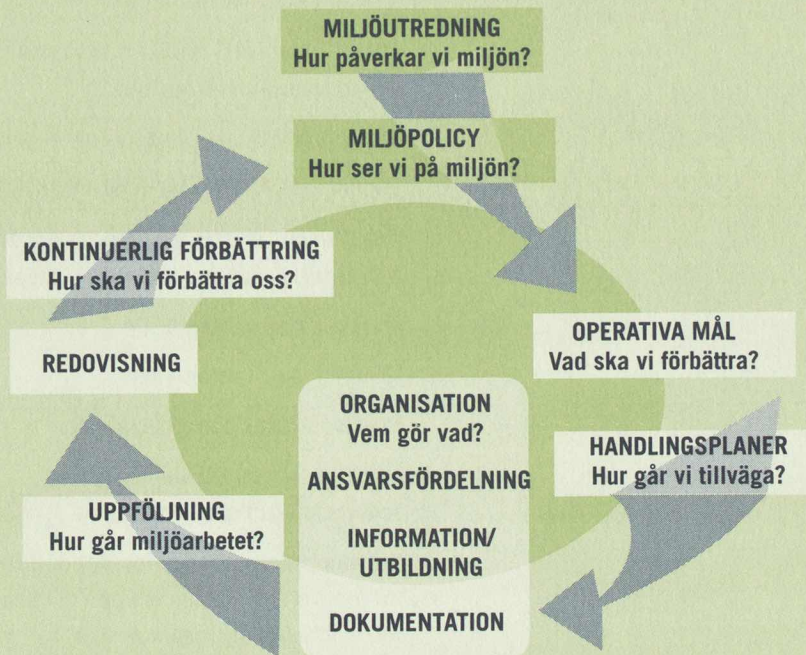

tjänat ut minimeras. Det bör poängteras att producentansvaret i Sverige ofta omfattar fler än producenterna själva (importör, försäljare m.fl.).

För att producentansvaret ska fungera krävs att de enskilda medborgarna sorterar och lämnar in uttjänta produkter. En viktig del i många kommuners Agenda 21-arbete har varit att inspirera kommuninvånarna till detta. Det fordras också fungerande insamlingssystem med bra täckning och närhet till medborgarna. Det kommer att krävas en stor omställning och ett omfattande arbete innan producentansvaret fungerar som avsett. För vissa fraktioner fanns redan innan producentansvaret infördes insamlingssystem beroende på att det fanns en marknad för returmaterial. Kritiker av pro-

Flödeschema för arbetet med miljöledningssystem

Systematik i miljöarbetet

ducentansvaret hävdar att man nu satt denna marknad ur spel genom att tillåta monopolistiska tendenser. Producentansvar är en pålaga men samtidigt en uppmaning till branscherna till eget ansvarstagande. Ibland har ett aviserat producentansvar ersatts av ett frivilligt åtagande från branschen. Dit hör t.ex. byggbranschens åtagande att minska mängden byggavfall till deponering.

Ett annat exempel på frivilligt åtagande, utanför producentansvaret, är de svenska oljebolagens åtagande att sanera förorenad mark i anslutning till nedlagda bensin-

stationer för en kostnad av 1,5 miljarder kronor under en femtonårsperiod. Naturvårdsverket bidrar genom att ta fram rekommendationer för hur saneringen bör utföras samt göra prioriteringar av var det är viktigast att börja.

Från industrins sida framhålls miljöanpassning av produkterna som en av de viktigaste uppgifterna. T.ex. samarbetar en rad stora svenska företag kring utveckling av metoder för livscykelanalys som kan användas som ett verktyg för miljöanpassad produktkonstruktion.

Produkt	Status
Förpackningar	Trädde i kraft hösten 1994
Bilar	Träder i kraft 1/1 1998, f n avvaktas EU-kommissionens reaktion
Elektronik och elektroniska produkter	Regeringens förslag utarbetas under våren 1997
Byggavfall	Regeringens förslag utarbetas under våren 1997
Batterier	Regeringens förslag till producentansvar för alla typer av batterier utarbetas under våren 1997
Däck	Trädde i kraft hösten 1994
Tidningspapper	Trädde i kraft hösten 1994
Textilier	Utreds av Kretsloppsdelegationen
Möbler	Utreds av Kretsloppsdelegationen redovisas sommaren 1997
Nya varor	Kretsloppsdelegationen utreder miljöansvar för nya varor som släpps ut på marknaden. Redovisas vid utgången av 1997

Finansmarknaden börjar agera

Fyra svenska banker och fyra försäkringsbolag har skrivit på UNEP:s miljötaganden för banker respektive försäkringsbolag. Flera av de stora svenska affärsbankerna tar nu fram kriterier för att miljögranska företag i samband med kreditgivning. Några erbjuder olika "gröna produkter" som t.ex. miljöfonder eller konton där en viss del av omsättningen går till miljöorganisationer, samt särskilda miljölån som riktar sig till småföretag inom miljösektorn. Försäkringsbolagen ser också i

ökande grad till miljöaspekterna både när det gäller försäkring och investering och när det gäller miljökrav vid upphandling av tjänster.

Ett problem för finansiella sektorns aktörer (och andra) är att det saknas relevant och tillförlitlig information som gör det möjligt att jämföra olika företag ur miljösynpunkt. Förslag finns om att lagstifta om viss miljöinformation i företagens årsredovisningar. Enligt svensk lag är företag som bedriver vissa typer av verksamheter skyldiga att lämna en miljörapport till miljö-

myndigheterna. Förslag finns att förändra kraven på dessa miljörapporter så att de blir användbara även för den finansiella sektorns aktörer (vilket de endast i begränsad omfattning är i dag). Dessa förslag handlar om hur staten på olika sätt kan skärpa kraven i framtiden. Från finanssektorns aktörer höjs nu också röster. Finansanalytikernas förening presenterade 1996 en önskelista på den miljörelaterade information man anser sig behöva från företagen.

Lång tradition inom arbetsmiljöområdet

I Sverige är de anställdas deltagande och engagemang i arbetsmiljöarbetet väl reglerat och organiserat. Företag med mer än 5 anställda måste enligt lagen utse ett skyddsombud bland de anställda och företag med mer än 50 anställda ska ha en skyddskommitté där arbetstagare och arbetsgivare samråder om skydds- och arbetsmiljöfrågor på arbetsplatsen. Administration och organisation av arbetstagarrepresentationen har av tradition till stor del skötts av fackförbunden.

Representanter från arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer samarbetar inom ramen för en rad forsknings- och utvecklingsprojekt på arbetsmiljöområdet.

Sedan 1993 är alla företag enligt lag skyldiga att systematisera sitt arbetsmiljöarbete i en riktning som liknar kvalitets- och miljöledningssystem. Tillsynsmyndigheterna uppskattar att en femtedel av företagen uppfyller dessa krav. Samtidigt uppskattar man att det endast är på två procent av företagen som arbetet lett till reella förbättringar i arbetsmiljön.

Fortfarande är arbetet med arbetsmiljö respektive miljöfrågor uppdelat i Sverige. Det gäller på myndig-

hetssidan, i forskarvärlden och delvis även ute på företagen, speciellt på de större. På de mindre företagen integreras miljö- och arbetsmiljöfrågorna i större utsträckning. Flera förbund som representerar arbetsmarknadens parter arbetar för en samordning av yttre och inre miljö genom en samordning av internkontrollen med miljöledningssystem (och ibland även kvalitetssystem).

Fler aktiviteter för ett miljöanpassat näringsliv

Via Närings- och Teknikutvecklingsverket, NUTEK, erbjuds små och medelstora företag rådgivning om miljöledningssystem och certifiering/registrering enligt ISO 14001 och EMAS.

Almi företagspartner stödjer företagsutveckling inom små och medelstora företag. Almi har 22 regionalkontor och finansieras av Närings- och handelsdepartementet samt landstingen. Almi påbörjade 1996 ett projekt för miljöcertifiering av företag som inkluderar experthjälp, utbildning och företagsanpassad rådgivning samt seminarier. Hittills har ett sextiotal företag deltagit i projektet.

Regeringen tillsatte under hösten 1996 en delegation för främjande av miljöanpassad teknik. Den ska stimulera utveckling, upphandling och introduktion av miljöanpassade produkter, processer och teknik som gynnar en ekologiskt hållbar utveckling. Prioriterade områden är i ett första led transporter, marksanering, byggsektorn samt jordbruk/livsmedelsproduktion.

En samarbetsgrupp inom Närings- och handels- och Miljödepartementet kommer våren 1997 att lämna förslag i samlad form om vad staten bör göra för att driva

på miljöanpassningen av svenskt näringsliv.

1996 avsatte regeringen en miljard kronor att under en femårsperiod användas till projekt för bättre teknik när det gäller till exempel avfallshantering, renovering, vatten och avlopp i byggnader. Bidrag ges till investeringar som förbättrar miljön, använder ny miljöteknik samt ger nya jobb.

Kretsloppsdelegationen kommer under våren 1997 att föreslå både övergripande mål och delmål för ett kretsloppsanpassat samhälle samt åtgärder för hur målen skall nås på kort respektive lång sikt. Man kommer peka på material och varor som bör uppmärksammas samt ge förslag om hur producentansvaret kan utvecklas.

Våren 1997 tog statsministern initiativ till bildandet av en delegation för ekologiskt hållbar utveckling i vilken fem ministrar ingår. Delegationen, som leds av miljöministern, ska formulera en plattform för regeringens samlade politik för ett ekologiskt hållbart samhälle och arbeta fram förslag till ett brett och långsiktigt investeringsprogram.

Exempel

Näringsliv och Agenda 21 på lokal nivå

På många håll i landet har lokala eller regionala projekt eller nätverk för ett miljöanpassat näringsliv startats. Det lokala Agenda 21-arbetet har ofta varit en viktig katalysator i denna utveckling.

På detta sätt vill man stärka konkurrenskraften i regionens företag och man ser miljöanpassning som ett viktigt led i detta. Näringslivets egna organisationer på central nivå, såväl på arbetsgivar- som arbetstagarsidan har inte varit lika aktiva när det gäller att initiera nya samarbetsprojekt och nätverk på lokal eller regional nivå. Men flera kommuner har framgångsrikt utnyttjat redan existerande nätverk och företagarringar etc för spridning av idéerna från Agenda 21. Introduktion av miljöledningssystem är ett vanligt tema i många lokala eller regionala miljö- och näringslivsprojekt.

Miljöanpassat näringsliv i Trollhättan

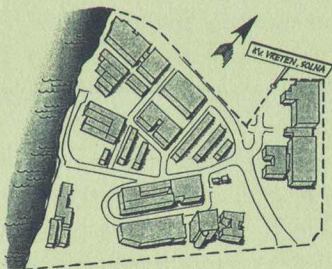
I Trollhättan har kommunen tagit initiativ till ett projekt som syftar till att stödja små och medelstora företag som vill miljöanpassa sig. I projektet tar man fram en miljöpärm som bl.a. innehåller checklistor för upprättande av ett miljöprogram för det egna företaget. Miljöprogrammet innehåller företagets planerade åtgärder, ansvarsfördelning och tidsplan mm, dvs en förenklad form av miljöstyrning. Pärmerna kommer att

Exempel

distribueras till samtliga företag i Trollhättan. I samband med att miljöparmen skickas ut kommer man att erbjuda en nulägesanalys av miljösituationen och en kort utbildning till de företag som så önskar. De företag som deltar får använda logotypen "Trollhättan – bärare av god miljö" i sin marknadsföring. Målsättningen är att minst 25 företag ska upprätta miljöprogram under 1997 och minst 50 fram till 1999.

Vretens företagarring

I industriområdet Vreten i Solna har ett 25-tal företag med sammanlagt över 4000 anställda gått samman i en företagarring för att samarbeta kring kretsloppstänkande i det egna kvarteret. Initiativet togs av WASA Försäkring som har huvudkontor i området. Under det första året, 1996, bildades arbetsgrupper för hyresgästpassning, inköp, energi, transporter, källsortering och lokalvård. Man har bl.a. tagit fram enkla och konkreta checklistor för bl.a. miljöanpassning av fastighetsdriften. Genom att gå samman har man övertygat kommunen om behovet av bättre källsorteringsstationer i området. På regelbund-

na frukostmöten informerar man om pågående arbete, bjuder in talare utifrån samt inte minst inspirerar varandra. Flera företagarringar som samverkar med varandra har nu bildats i Solna i samarbete med kommunens Agenda 21-sekretariat.

"Bra miljö kvalitet i stora och medelstora företag"

1990 bildades Miljöresurs Linné med syfte att stimulera miljöarbetet på alla nivåer i Smålandsregionens företag. Initiativtagare var bl.a. Växjö kommun. Medlemmar i föreningen är ett 100-tal företag, ideella organisationer, kommuner, skolor och regionala miljömyndigheter spridda över hela Småland. Föreningens verksamhet är projektbaserad och syftar till att göra miljöfrågorna till något man vill arbeta med på företagen. Till de större projekt man drivit hör "Bra miljö kvalitet i små- och medelstora företag". Ca 150 företag fick hjälp att upprätta miljöhandlingsprogram m.m. En metodik för miljöcertifiering av företag enligt något miljöledningssystem var slutmålet. Nu planerar man ett uppföljande projekt för miljö kvalitet på företag med högst 10 anställda. Andra aktiviteter som Miljöresurs Linné bedriver är bl.a. miljöutbildning på företag, arrangemang av konferenser, seminarier och utställningar.

II.3 Kemikalier

I Sverige säger lagen att varje användare av kemiska produkter måste byta till mindre farlig produkt så fort ett alternativ existerar (substitutionsprincipen).

Huvudansvaret för kemikaliekontrollen ligger på tillverkare och importörer som också måste byta ut farliga ingredienser till mindre farliga när sådana existerar.

I riskbegränsningsarbetet på nationell nivå har man bl.a. arbetat framgångsrikt med begränsningslistor och en OBS-lista med ämnen man uppmanar företag och användare att vara observanta på och i möjligaste mån undvika.

Lokala projekt har bl.a. lyckats få fram nya och mindre miljöfarliga kemiska produkter genom aktivt samarbete mellan användare, tillverkare och tillsynsmyndigheter.

Diffus spridning av många ämnen med okända egenskaper är i dag ett större problem än utsläpp från enskilda punktkällor. Varor och produkter står för en stor del av spridningen. Den globala handeln bidrar till ökad spridning. Det är viktigast att begränsa användningen av långlivade ämnen.

Större delen av den svenska kemibranschens företag har anslutit sig till branschens internationella miljöprogram Ansvar&Omsorg.

Kemikalier i Agenda 21

I Agenda 21 poängteras betydelsen av snabbare och utökad internationell riskbedömning av kemikalier, harmonisering av märkning och klassificeringssystem,

informationsutbyte om giftiga kemikalier och kemiska risker, riskbegränsningsprogram, nationell förstärkning av kompetensen och kapacitet för kemikaliehantering samt åtgärder mot illegal handel med giftiga och farliga produkter.

Substitutionsprincipen

Substitutionsprincipen är i Sverige lagstadgad för kemiska produkter. Det betyder att varje användare av kemiska produkter måste byta till mindre farlig produkt så fort ett alternativ existerar. Efterlevnaden kan kontrolleras genom inspektioner och övrig tillsyn, framförallt i användarledet. Men mycket återstår att göra innan vi får en vid tillämpning av principen. Substitutionsprincipen har bl.a. bidragit till utbyte av miljöfarliga batterier, klor som blekmedel i tvättmedel, nonylfenoletoxylater i rengöringsmedel samt klorfenoler i desinfektionsmedel.

För import, marknadsföring eller användning av bekämpningsmedel krävs särskilt tillstånd från Kemikalieinspektionen. Nya bekämpningsmedel godkänns inte om de medför högre risker än redan existerande alternativ, och gamla godkännanden kan återtas om nya mindre farliga alternativ dyker upp. Denna princip med jämförelse av risker har nu också införts i EU:s biociddirektiv och omnämns i rådsresolutionen över det femte miljöhandlingsprogrammet.

Ansvar för kemikaliekontrollen

En särskild myndighet för kemikaliefrågor

Kemikaliefrågornas ökade betydelse har medfört att Sverige 1986 inrättade en särskild myndighet med ansvar för kemikaliefrågor, Kemikalieinspektionen, som utfärdar föreskrifter, ger vägledning samt har tillsyn över hur företagen sköter kemikaliekontrollarbetet.

En omfattande del av det svenska tillsynsarbetet inom kemikalieområdet bedrivs lokalt och baseras till stor del på förebyggande arbete. Den väl utbyggda lokala tillsynsorganisationen är en viktig förutsättning för det framgångsrika lokala arbetet med kemikaliefrågor.

För närvarande utreds riskbegränsningsarbetet med syfte att ge förslag på hur den nationella kemikaliepolitiken bör anpassas till nya förutsättningar och risker.

Tillverkare, importör och användare axlar ett tungt ansvar

I Sverige ligger huvudansvaret för kemikaliekontrollen på dem som hanterar kemikalier. Tillverkare och importörer måste riskbedöma "sina" kemikalier och utifrån det resultatet ta ställning till om de ska marknadsföra dem, förse produkterna med riskmärkning på förpackningarna. Om de säljs för yrkesmässigt bruk ska de också förse med varuinformationsblad. Informationen ska, till skillnad från praxis i många andra länder, upplysa även om mindre allvarliga effekter.

Användarens ansvar ligger i att välja de minst farliga kemikalierna och ordna hanteringen på ett sådant sätt att negativa effekter på människor och miljö undviks. Detta ligger i linje med försiktighetsprincipen, dvs. att

Substitutionsprincipen – 5 § Lagen om kemiska produkter

“den som hanterar eller importerar en kemisk produkt måste vidta de åtgärder och iakttä de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förhindra eller motverka skada på människor eller i miljön. Därvid skall sådana kemiska produkter undvikas som kan ersättas med mindre farliga produkter.”

“avsaknad av vetenskapliga bevis inte får användas som ursäkt för att skjuta upp kostnadseffektiva åtgärder för att förhindra miljöförstöring”.

Register över alla kemiska produkter

Producenter och importörer måste för varje kemisk produkt som de marknadsför göra en anmälan till Kemikalieinspektionens datorbaserade produktregister. Där lagras handelsnamn, försäljningsvolym, typ av kemikalie, avsedd användning, farliga ingredienser samt klassificering. Registret är mycket värdefullt bl.a. för att få information om kemikalieanvändningen i Sverige och för kontroll av efterlevnad av kemikalielagstiftningen. Det är också en viktig källa till information om risker vilket underlättar både prioritering av vilka kemikalier som bör begränsas och för val av åtgärder och metoder som minskar riskerna.

Risikbegränsning

Ett omfattande arbete med riskbegränsning har minskat användningen av bekämpningsmedel inom jordbruket under den senaste tioårsperioden. Det gäller både den totala mängden och antalet bekämpningsmedel. Skärpta krav för godkännande (ett godkänt bekämpningsmedel måste omprövas vart femte år) och ökade krav på dokumentation om miljöeffekterna har gjort att ett stort antal gamla och mycket miljöfarliga bekämpningsmedel inte längre används.

Program för riskbegränsning finns för en rad ämnen: bly, kvicksilver, kadmium och tennorganiska föreningar; metylenklorid, trikloretylen och tetrakloretylen; kresosot

och arsenik; bromerade flamskyddsmedel, ftalater, nonylfenoletoxylater samt klorparaffiner. I vissa fall handlar det om förbud, i andra fall om frivilliga överenskommelser med industrin.

Kemikalieinspektionen kommer att föreslå ytterligare ämnen för riskbegränsning.

Ett viktigt verktyg i Kemikalieinspektionens riskbegränsningsarbete är också den s.k. OBS-listan. OBS-listan innehåller ämnen med risk för hög exponering samt höga miljö- och/eller hälsorisker. Den har ingen formell status utan har snarare fungerat som en vägvisare från myndigheten om ämnen som företagen bör vara vaksamma mot. OBS-listan har mottagits positivt och används på många håll t.ex. har de fått stor betydelse vid upphandling. På detta sätt har man fått stort genomslag byggt på frivillighet.

Risikpanoramats förändrats

Under de senaste decennierna har uppfattningen om riskerna med kemikalier förändrats i Sverige. Tidigare koncentrerade vi insatserna på utsläpp av kemikalier från enskilda punktkällor och enskilda giftiga kemikalier. Nu hamnar fokus allt mer på den diffusa spridningen av många ämnen i låga doser. Mycket av spridningen sker via varor. Det faktum att vi under lång tid byggt in allt fler kemikalier i varor och produkter gör att vi i framtiden kan förvänta oss att avfallet på våra tippar innehåller en mängd ämnen som vi inte alls vet hur de kommer att uppföra sig eller vilka effekter de ger. Exponeringen för kemikalier berör alla grupper i samhället, är diffus, mångfacetterad och svår att skydda sig mot.

Kemikalieexponeringen har konstaterats orsaka ökad

frekvens av cancer och allergier. I dag misstänker forskarna även mer svårgripbara problem såsom minskad koncentrationsförmåga, sänkt mental kapacitet och rubbningar i immunförsvaret som följd av diffus kemikalieexponering.

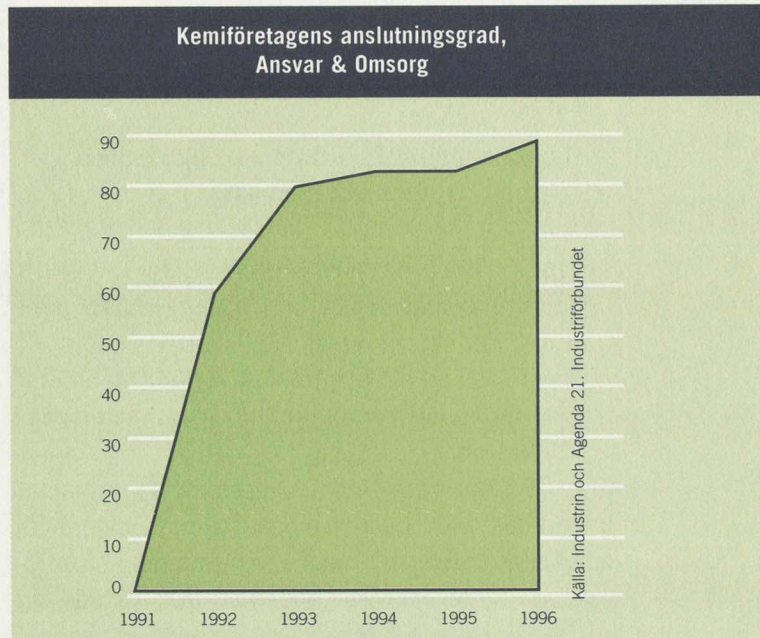
Den ökande globala handeln aktualiserar behovet av internationella överenskommelser för att minska kemikaliespridningen, inte minst via varor. Det är viktigast att begränsa användningen av långlivade och bioackumulerbara ämnen, dvs. ämnen som sprids globalt och som leder till exponering (och skador) långt efter det att man slutat släppa ut ämnet.

Ibland kan begränsningar av kemikalieanvändningen betraktas som handelshinder. Sverige har för en övergångsperiod fått dispens från EU:s frihandelsregler och kan ha strängare regler för vissa kemikalier.

Ansvar och omsorg

Ansvar och omsorg (Responsible Care) är kemiindustrins egna internationella program för miljöanpassning av verksamheten. Av Kemikontorets 164 medlemsföretag är 145 direkt berörda av innehållet, medan 129 har anslutit sig till programmet. Andelen av dessa som presenterade en särskild miljöredovisning har ökat kraftigt, och 1994 uppgick den till 40 procent. Ca en femtedel av företagen har miljöledningssystem. Även satsningarna på utbildning i miljöfrågor har ökat kraftigt hos de anslutna företagen.

I början av 1996 ordnades ett internationellt högnivåmöte med internationella kemiindustriledare och ledande politiker i Stockholm. Mötet resulterade i en deklaration som bl.a. poängterade behovet av interna-

tionellt samarbete, harmonisering av testmetoder och bedömningskriterier, klassificering och märkning. Industrins delaktighet i riskbegränsningsarbetet framhölls som mycket viktig och man ansåg att en utökning av samarbetet mellan industri och regeringar bör diskuteras. Industrin framhöll sitt internationella miljöprogram Ansvar och Omsorg (Responsible Care) för att uppfylla Agenda 21. Vidare ställde mötet sig bakom krav på lagligt bindande globala instrument för långlivade organiska ämnen, och för förhandsinformation inför export av vissa kemiska ämnen. När det saknas vetenskapligt underlag för riskbedömningen ska försiktighetsprincipen tillämpas.

Exempel

Lokala projekt för utbyte av miljöskadliga kemiska produkter

Kemikaliesvepet

I Göteborg bedrev miljö- och hälsoskyddskontoret projektet Kemikaliesvepet 1990-1992. Genom att informera och ge råd och teknisk vägledning arbetade man för en övergång till miljöanpassade produkter. Under projektets gång fick det allt mer inriktning på samarbete. Man fokuserade på ett antal ämnen för vilka begränsningar fanns, rengöringskemikalier, batterier, bekämpningsmedel, skärvätskor och diesel för vissa ändamål. Man riktade sig till leverantörer, tillverkare och importörer, handel och användare.

I riktade utskick uppmanade eller vädjade man till användare att sluta använda vissa produkter till ett visst datum, informerade om riskerna och användarnas skyldigheter att byta till mer miljöanpassade alternativ (enligt substitutionsprincipen) samt gav förslag på mer miljöanpassade alternativ att byta till. På detta sätt lyckades man t.ex. övertyga mer än

80 procent av storförbrukarna av diesel att övergå till miljödiesel, och handel och tillverkare att sluta sälja kvicksilver-kadmiumbatterier.

När bra miljöanpassade alternativ saknades startades pilotprojekt för utveckling av nya produkter. Exempelvis utvecklade man tillsammans med biltvättanläggningarna och bilvårdsmedelstillverkarna en helt ny generation av miljöanpassade bilvårdsmedel som ger mindre utsläpp av giftiga och svårnedbrytbara ämnen. Man fick också olika produkttillverkare att vidareutveckla sina produkter så att de fungerar med uppladdningsbara nickel-metallhydridbatterier istället för de traditionella nickel-kadmiumbatterierna. Sedan 1992 har man arbetat vidare med biltvättmedel och batterier och startat nya projekt med samma arbetsmetod t.ex. för hydrauloljor, däck och färger.

Kemilänken

Kemilänken är en regional arbetsgrupp som består av personer med praktisk erfarenhet av kemikalie- och riskbegränsningsarbete från regionala miljö-

myndigheter, tre kommuner i Stockholms län, Kommunförbundet i Stockholms län samt Stockholms kommunala vatten- och avloppsreningningsbolag. Genom Kemilänken samordnas insatser från olika aktörer för att uppnå en bättre kemikaliehantering. Kemilänken arrangerar seminarier som har en mycket konkret och handlingsinriktad karaktär. Syftet är att underlätta och effektivisera kemikaliearbetet genom att lyfta fram goda exempel och praktiska verktyg för det dagliga arbetet samt verka som katalysator och inspiratör. Man har fått stort gensvar bland både myndigheter och branschföreträdare som återkommer som deltagare på seminarierna. I vissa fall ger Kemilänken gemensamma rekommendationer såsom oberoende expertpanel, t.ex. rekommenderade man strängare krav för amalgamavskiljning än Naturvårdsverket. En efterföljande undersökning visade att länets samtliga kommuner antagit Kemilänkens rekommendationer.

II.4 Energi

Den totala energianvändningen har länge varit ungefär oförändrad i Sverige. Samtidigt har användningen av el för uppvärmning och utrustning ökat kraftigt.

Biobränsle är på kraftig frammarsch inom fjärrvärmesektorn och också det förnybara energislag som förutses få störst betydelse i Sverige inom överskådlig framtid.

Nyligen föreslog regeringen till riksdagen att påbörja avvecklingen av två av Sveriges tolv kärnkraftreaktorer inom fem år. Förslaget baseras på en överenskommelse mellan tre partier, som tillsammans har en majoritet i riksdagen. Riksdagen behandlar förslaget under våren 1997.

Sedan drygt ett år finns miljömärkning för elleveranser i Sverige.

I det svenska arbetet för energieffektivisering har teknikupphandling, ekonomiska styrmedel samt information varit viktiga verktyg.

Energi i Agenda 21

I kapitel 9 i Agenda 21 åtar sig länderna att främja program för miljömässigt sund energi och för energieffektivisering. Samtidigt poängteras utvecklingsländernas behov av utrymme för att öka energianvändningen. Bland åtgärderna nämns samarbete för utveckling av

miljömässigt sunda energikällor och energieffektiv teknik samt för teknik- och kunskapsöverföring, särskilt till u-länderna. På nationell nivå ska länderna arbeta för att öka andelen energi från miljömässigt sunda, särskilt förnybara energislag och för effektiv distribution av miljömässigt sund energi. Energiplanering, nationella normer eller rekommendationer för utsläppsnivåer och energieffektivitet, utbildning på nationell, regional och lokal nivå, samt produktmärkning är åtgärder som framhålls.

Den totala energianvändningen konstant

Den totala energianvändningen i Sverige har varit i stort sett oförändrad den senaste tjugofemårsperioden. Till de energislag som på senare år ökat mest hör biobränsle.

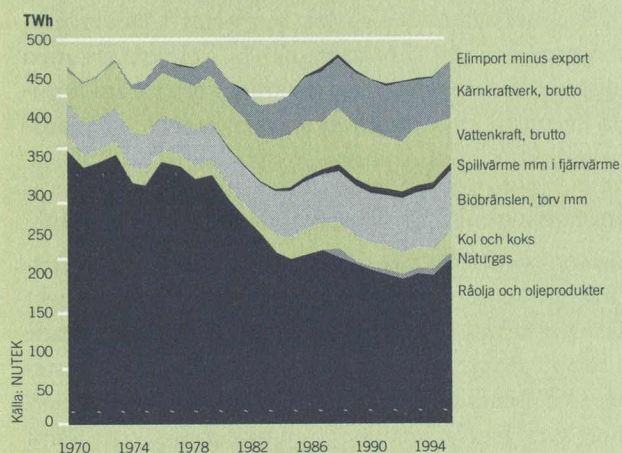
Sett i ett internationellt perspektiv ligger Sverige bland de länder i världen som har högst energianvändning. Andelen förnybara energislag är dock hög och koldioxidutsläppen är bland de lägsta i i-länderna.

Ur ett Agenda 21-perspektiv är det intressant att se hur hushållens energianvändning förändrats. Man kan konstatera att den totala energianvändningen i bostäder, service m.m. varit ungefär oförändrad under lång tid medan elanvändningen ökat stadigt, framförallt p.g.a. övergång till eluppvärmning men ökad konsumtion av el för drift av diverse apparater och elektrisk utrustning.

Avveckling av kärnkraften har länge debatterats

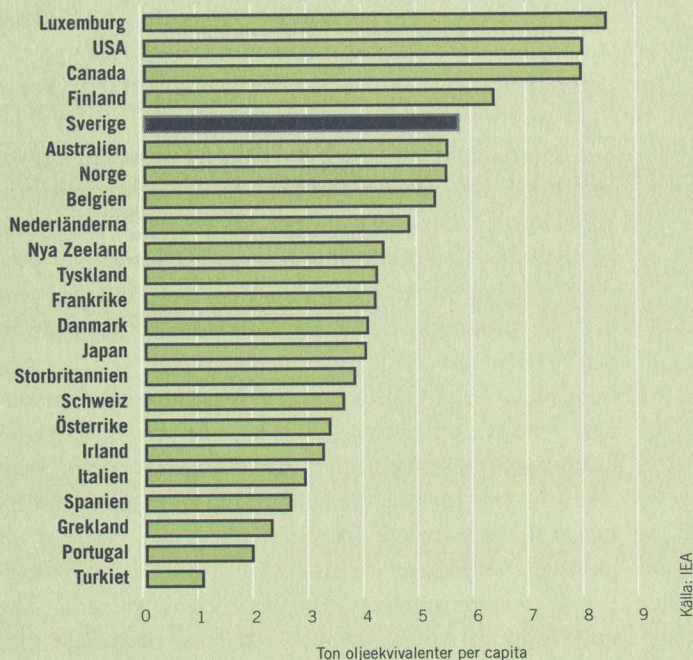
Villkoren för Sveriges framtida energiförsörjning har under lång tid varit oklara. 1980 folkomröstade sven-

Primärenergitillförsel i Sverige

skarna om kärnkraftens framtid. Omröstningen mynnade ut i mandat för fortsatt användning av kärnkraften kombinerat med planering för avveckling på sikt. Inga nya reaktorer skulle byggas och de reaktorer man hade eller höll på att bygga skulle användas maximalt "den tekniskt säkra livslängden", vilken man då ansåg var ca 25 år. Hittills har dock alla reaktorer tillstånd till fortsatt drift. Regeringen har nyligen föreslagit riksdagen att en första reaktor stängs av 1998 och en andra 2001. Förslaget baseras på en överenskommelse mellan tre partier, som tillsammans har en majoritet i riksdagen. Riksdagen behandlar förslaget under våren 1997. Ett långsiktigt omställningsprogram ska inrättas för att utveckla ny teknik för tillförsel samt hushållning med

Energiförbrukning per person i OECD-länderna 1995

energi så att ett energisystem som i huvudsak bygger på förnybara energislag skapas.

Det finns olika uppfattningar om Sveriges framtida energipolitik och det förs en livaktig debatt i dessa frågor.

Energieffektivisering genom teknikupphandling

Energieffektivisering minskar miljöeffekterna av energianvändningen eftersom det minskar energianvändningen i sig.

1991 anslogs 965 miljoner kronor för energieffektivisering, att fördelas fram till 1998. Tyngdpunkten i programmet ligger på teknikupphandling och demonstrationsprojekt och den största delen av pengarna fördelas via NUTEK. Utanför detta program ligger bl.a. byggforskningsrådets och en del av konsumentverkets arbete med energieffektivisering.

I teknikupphandlingarna specificerar beställargrupper, som består av experter och potentiella köpare av tekniken, krav på den önskade produkten. NUTEK agerar katalysator och koordinator men aldrig köpare av produkterna. För att stimulera till att produkterna tas i produktion garanteras de leverantörer som lyckas bäst en viss försäljningsvolym. Upphandlingsprojekten har resulterat i bl.a. extra täta fönster, energisnåla hushållsmaskiner, flera nya typer av lågenergilampor och en ny generation små värmepumpar. Teknikupphandling pågår eller planeras för bl.a. energieffektiva ventilationsanläggningar, hemelektronik, varmvattenberedare, pumpar för industrin, kyldiskar, bränslesnål personbil, el-hybrid-driven skåpbil/minibuss. En utvärdering av fem olika upphandlingar visade att man fått fram produkter som var i snitt 30 procent mer energieffektiva.

NUTEK ger också ekonomiskt stöd till energieffektiviseringsprojekt inom industri och lokalförvaltning samt energiföretag som erbjuder effektiviseringstjänster. Man har också tagit fram handledningar för energieffektivisering inom verkstadsindustrin och inom kommunal verksamhet.

Ett nationellt märkningssystem för energieffektiva produkter finns. Kriterier finns för vitvaror och är under utveckling för fönster. TCO, tjänstemännens centralor-

ganisation, har tagit fram kriterier för datorer som bl.a. omfattar energiförbrukning, och som fått stor spridning även internationellt.

Ökad energihushållning har resulterat i ökade problem med allergier och andra besvär förknippade med dålig inomhusluft. Detta har lett till en debatt om huruvida energieffektivisering genom minskade ventilationsflöden är att rekommendera.

Investeringsstöd har ökat biobränsleanvändningen

Förutom stöd för att få fram ny teknik ges investeringsbidrag för att få fart på användningen av kommersiellt tillgänglig teknik för förnybara energislag. Det riktade stödet till förnybara energislag har resulterat i investeringar i biobränslebaserad kraftvärme (inklusive konvertering från fossila bränslen), småskalig vindkraft samt småskaliga solvärmeinstallationer.

Storskaliga vindkrafts- respektive solvärmeanläggningar har rönt ringa intresse. Elproduktionskapaciteten har ökat, främst i biobränsleleddade kraftvärmeverk.

Biobränslen viktigaste alternativet på kort sikt

Med den teknik som i dag är tillgänglig är biobränslen det förnybara energislag som, bedöms ha störst potential i Sverige. Användningen för fjärrvärmeproduktion har mångdubblats sedan 80-talet. Elproduktionen ur biobränsle har ökat kraftigt under 90-talet och har också en stor potential för framtiden även om den i dag bara står för en mycket liten andel av den totala elproduktionen. Vindkraften stod 1995 för mindre än en procent av den svenska elproduktionen. NUTEK förespråkar att den fysiska planeringen ska kalkylera med en tiofaldig

ökning av vindkraftskapaciteten och reservera områden med fördelaktiga vindförhållanden för detta.

Att de förnybara energislagen och då framförallt bio-bränsle inte tagit större marknadsandelar vad gäller el kan till en viss del förklaras med att det inte funnits behov av utökad kapacitet på kort sikt. Det beror i sin tur på att vi har god eltillgång och ett elbehov som inte ökat under en lång period.

Det ökade intresset för biobränslen har medfört en utveckling av tekniken. Inom t.ex. teknik för förgasning av biobränslen och olika system för förädling av trädbränslen intar svenska företag i dag en ledande position. I dagsläget är biobränslen för fjärrvärmeproduktion befriade från den energiskatt som belastar fossila bränslen. Motsvarande fördelar saknas vid elproduktion.

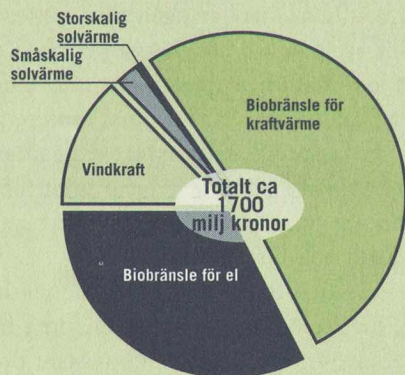
I takt med att biobränslena får en allt viktigare position höjs varnande röster för att ett ogenomtänkt bio-bränsleuttag kan få stora negativa miljöeffekter.

Fortfarande måste det finnas tillräckliga mängder växtrester och gamla träd i skogarna för att den biologiska mångfalden ska bevaras. De näringsämnen som tas från skogen när man i ökad omfattning tar tillvara grenar, rötter och bark måste återföras till markerna. Biobränsleuttaget måste ske på ett sätt som är långsiktigt hållbart dvs. så att det inte hotar den biologiska mångfalden eller skogens långsiktiga produktionskapacitet.

Ekonomiska styrmedel på energiområdet

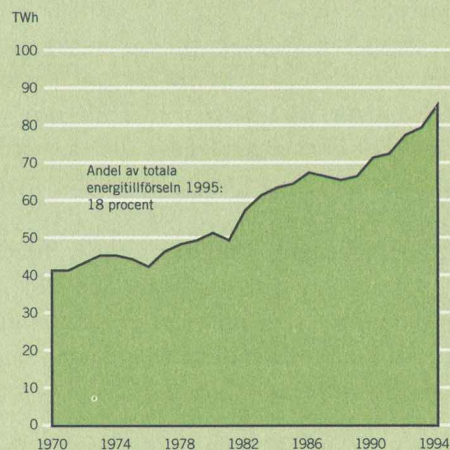
Ekonomiska styrmedel kan fungera som incitament för energieffektivisering och övergång till mer miljöanpassade energislagen vilket i sin tur kan minska utsläppen. Inom energiområdet finns flera miljörelaterade skatter och avgifter. Hit hör koldioxidskatt, elskatt, differentierad

Investeringsstöd till anläggningar för förnybar energi sedan 1991

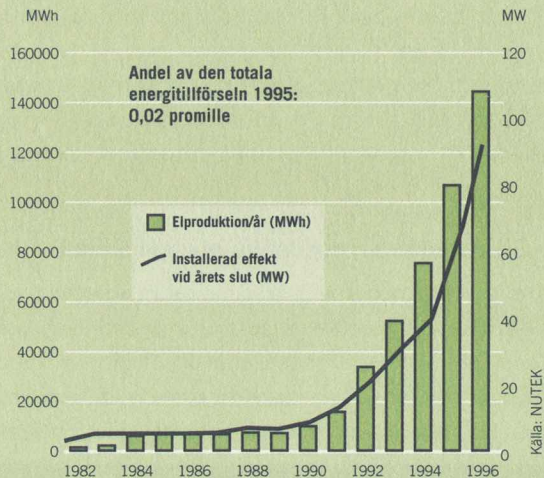
Källa: Energikommissionen, bilaga.

Energitillförsel från biobränslen, TWh m m.

Källa: NUTEK

Vindkraftens utveckling

bränsleskatt på bensin och eldningsolja, svavelskatt och kväveoxidavgift.

Dessutom finns särskilda produktionsskatter på el från kärnkraft. Elproduktion med fossila bränslen är emellertid befriad från både koldioxid- och produktionsskatt så här finns ingen relativ kostnadsfördel jämfört med bibränsle. (mer om ekonomiska styrmedel i avsnitt VI.3)

Industrin är befriad från el- respektive bränsleskatten samt har en lägre koldioxidskatt. Speciella nedsättningsregler finns för energiintensiv industri. Förslag om att fördubbla koldioxidskatten för industrin behandlas för närvarande.

Energitjänster och miljömärkta elleveranser

Den första januari 1996 avreglerades handeln med el. Detta har ökat energibolagens intresse för att profilera sig med hjälp av miljödeklarerade elleveranser och olika typer av tjänsteproduktion, t.ex. belysning och uppvärmning. Endast ett fåtal energibolag har dock börjat erbjuda energitjänstekoncept som komplement till el och fjärrvärme.

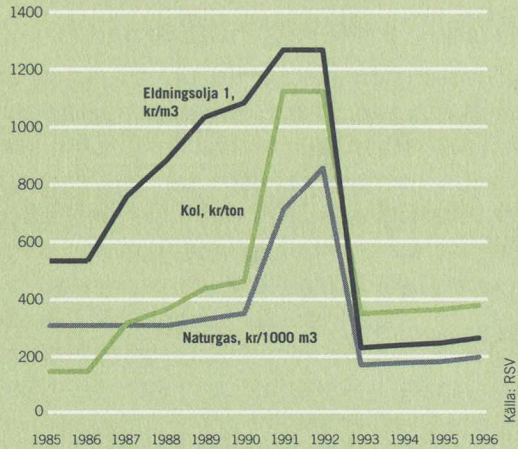
Naturskyddsföreningen har arbetat fram kriterier för bra miljöval av elleveranser. El från vattenkraft utbyggd före 1 januari 1996, bibränslen, vindkraft och solenergi kan utmärkas med bra miljöval. Kriterierna har tillämpats sedan januari 1996. I mars 1997 hade Naturskyddsföreningen tecknat licensavtal med femton bolag för sammanlagt 22 TWh el, vilket motsvarar 16 procent av den totala eltilförseln.

Tekniköverföring till Baltikum och Östeuropa

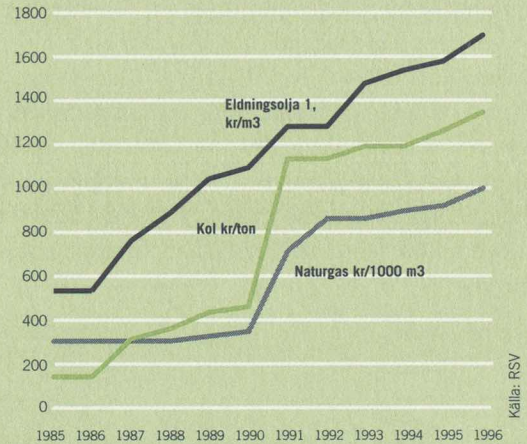
Energikommisionen konstaterar att det kommer att bli svårt för Sverige att hålla fast vid målet om oförändrade, och på sikt minskade, koldioxidutsläpp om vi avvecklar kärnkraften. Man frångår dock inte målet utan framhåller att den svenska klimatpolitiken måste utformas i ett internationellt perspektiv och inbegripa internationellt samarbete. Vid klimatkonferensen i Berlin beslutades dessutom om försök med gemensamt genomförande. Ett led i detta är programmet för energieffektivisering och ökad användning av förnybara energikällor i Baltikum och Östeuropa.

Åtgärdsprogrammet omfattar 280 miljoner kronor fram till år 1996. Beställare i mottagarländerna får förmånliga lån till investeringar som effektiviserar produk-

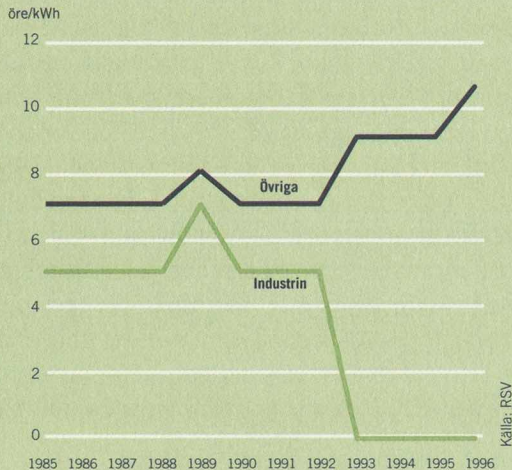
Energiskatter industrin

Energiskatter, hushåll och service

Elskatt

tion, användning och distribution av el eller energi för uppvärmning. En mindre del kan lämnas i form av bidrag. Syftet är att undersöka vilka möjligheter till utsläppsreduktion som gemensamt genomförande medför.

Utveckling av beräkningsmetoder för hur mycket koldioxidbesparing en viss åtgärd ger upphov till och hur "tillgodohavandet" för en sådan besparing skall fördelas mellan berörda länder är en viktig del i programmet.

Svenska strategier för framtiden

En ny central energimyndighet ska inrättas med ansvar för samordningen av energisystemets omställning.

Till de åtgärder som pekas ut som viktiga inom den

närmaste framtiden hör: minskad användning av el för uppvärmning och ökad fjärrvärmeanslutning, stöd till kommunal energirådgivning. Genom investeringsstöd och teknikupphandling vill man öka tillförseln av el från förnybara källor.

Ett mer långsiktigt program för utveckling av ett ekologiskt och ekonomiskt hållbart energisystem ska stödja såväl teknisk utveckling som marknadsintroduktion. Biobränsle ska prioriteras men även vind- och vattenkraft och teknik för värmelagring kan komma ifråga i ett första steg.

Exempel

Lokalt arbete med energifrågorna

De nationella satsningarna för utveckling av ett hållbart energisystem har hämmats av oklarheterna om den framtida statliga energipolitiken. Oklarheterna har gjort det extra svårt att förutsäga framtidens energipriser. Det har i sin tur medfört att marknadskrafterna ännu inte i någon större utsträckning verkat för förnybara energislag. På lokal nivå finns dock en del exempel på samlade satsningar liksom på energibolag som själva har gått före utan att invänta nationell styrning. Några av dessa beskrivs nedan.

Växjö kommun avecklar fossila bränslen

I Växjö har kommunstyrelsen tagit beslut om att aveckla alla fossila bränslen inom kommunens verksamheter. Beslutet är en direkt följd av Agenda 21-arbetet i kommunen. För de totala koldioxidutsläppen inom kommunens gränser, dvs. från kommunalverksamhet, näringsliv och privatpersoner är målet att uppnå en halvering under perioden 1993 till 2010. Kommunens olika förvaltningar och bolag inventerar utsläppen och skall redovisa dessa i miljöbudgetar parallella med de ekonomiska budgetarna. Sedan kommer man att få ansöka om utsläppsrättigheter för koldioxid på samma sätt som man årligen anhåller om en viss budget. Kommunen har bl.a. investerat i en ny kraftvärmepanna för bio-

Exempel

bränslen i kommunens fjärrvärmeverk. Det kommunala energibolaget har också initierat ett närvärmeprojekt för biobränslebaserad "lokal fjärrvärme". Andra viktiga åtgärder kommer vara en successiv övergång till miljöanpassade fordon i kommunens fordonspark samt val av transportvägar med låga utsläpp. Genom informationskampanjer vill man motivera näringslivet och privatpersoner att på liknande sätt gå över till miljöanpassade bränslen och uppvärmningsformer.

Energieffektiva Värmland

Statliga NUTEK har tillsammans med Miljöaktion Värmland, som är ett regionalt samarbete för miljöanpassning, startat projektet Energieffektiva Värmland. Med informationskampanjer, tekniktävlingar, samarbete och kunskapsstöd vill man förmå hushåll, företag, kommuner och landsting att använda energieffektiv teknik. NUTEK erbjuder företag, kommuner och landsting inventering och analys av energiflöde och effektiviseringspotentialer mot att företaget/kommunen/landstinget etablerar en långsiktig miljö- och energipolicy med syftet att effektivisera energianvändningen. Man kommer att utbilda energieffektiviseringsambassadörer på skolor och inom kommunerna. Projektet, som startade i november 1996, ska pågå tre år. För att ytterligare motivera deltagandet kommer man att sammanställa konkreta resultat som t.ex. antal: gamla kylskåp som bytts mot nya energi-

effektiva, antal varvtalsreglerade pumpar som installerats i industrin, antal värmepumpar som ersatt direktverkande elvärme i villor etc, och utifrån detta beräkna de uppnådda energibesparingarna.

Göteborg Energi

Göteborg Energi var tidigt ute när det gäller gröna produkter. Bl.a. driver man flera vindkraftverk där kunderna kan köpa andelar. Man har en ekofond där de kunder som anslutit sig betalar 1 öre extra per kWh. Dessa extra pengar går till stimulans av produktion av energi ur förnybara källor. Göteborg Energi står för basinvesteringarna och den fristående ekofonden skjuter till de extra medel som behövs för att göra projekten lönsamma. Företag erbjuds att bli "ekopartners" för att samarbeta kring miljöåtgärder, den första gäller vindkraft. Företagskunder kan teckna avtal för viss belysningsnivå och visst inomhusklimat istället för att betala för förbrukad mängd energi. Energibolaget tar då ansvar för drift och energieffektivisering och fakturerar kunden för tjänsterna uppvärmning respektive belysning. På försök införs nu samma typ av avtal för villakunder. Villakunderna köper värme och betalar för antal grader istället för kWh.

II.5 Transporter

Trafikarbetet har ökat under 90-talet och beräknas fortsätta öka. Trafikens utsläpp minskar därför endast långsamt eller t.o.m. ökar.

Infrastrukturpolitiken lades i mitten av 90-talet om från stora investeringar i nya vägar till ökat väg- och järnvägssatsningar.

Under 90-talet har allt fler köpcentrum och arbetsplatser förlagts utanför tätorterna, vilket leder till ökade transporter.

Minskningen i bränsleförbrukning hos nyregistrerade svenska bilar har stagnerat sedan 1987. Orsaken är en utveckling mot tyngre bilar med mer extrautrustning.

I början av 1997 saknas ännu en övergripande strategi för introduktion av biodrivmedel, men ett flertal pilotprojekt pågår.

Godstransporterna på landsväg ökar. Järnvägen är i dag inte konkurrenskraftig beroende på dåligt fungerande kombitrafik och otillräcklig användning av ekonomiska styrmedel.

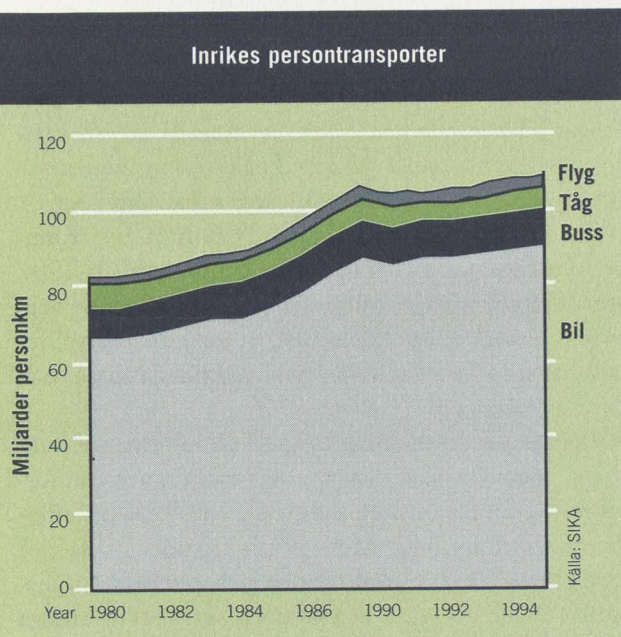
Det lokala Agenda 21-arbetet hjälpt till att skapa nya förutsättningar för hållbar utveckling på transportområdet, bl.a. genom ökad insikt, miljöanpassade trafikplaner och utvecklad kollektivtrafik.

Transporterna ökar

I Sverige har transporterna fyrfaldigats de senaste 30 åren och enligt dagens prognoser kommer ökningen att fortsätta. Under perioden 1990-2020 beräknas vägtransporterna öka med 40 procent (Kommunikationskommittén, SOU 1996:26).

Transportsektorn står för en femtedel av Sveriges samlade energianvändning och av denna energi kommer 90 procent från fossila bränslen. Detta medför att transportsektorn är en av de största källorna till utsläpp av miljöpåverkande ämnen. Transporterna står t.ex. för ca en tredjedel av de totala koldioxidutsläppen.

Teknisk utveckling skapar förutsättning för renare bilar, men denna potential äts delvis upp genom tyngre och mer energislukande bilar. Det totala trafikarbetet fortsätter också att öka. Resultatet blir att de totala utsläppen minskar långsamt eller t.o.m. ökar. Dagens utveckling inom transportområdet kan därför inte anses som hållbar. Samtidigt finns i dag nya förutsättningar för ett trendbrott. Bl.a. det lokala Agenda 21-arbetet har bidragit till ökande insikt om miljöproblemen och de förändringar som krävs.

Transporter i Agenda 21

Transportområdet berörs i Agenda 21 främst i kapitel 9, "Skydd av atmosfären". Bland de rekommendationer och mål som här anges finns: att utveckla och främja effektiva, säkra och miljövänliga transporter, att sörja för tillgång till kollektivtrafik, att integrera transportaspekter i samhällsplaneringen, att samla in och analysera data om transporternas miljöpåverkan samt att utveckla regionala samarbeten inom transportområdet.

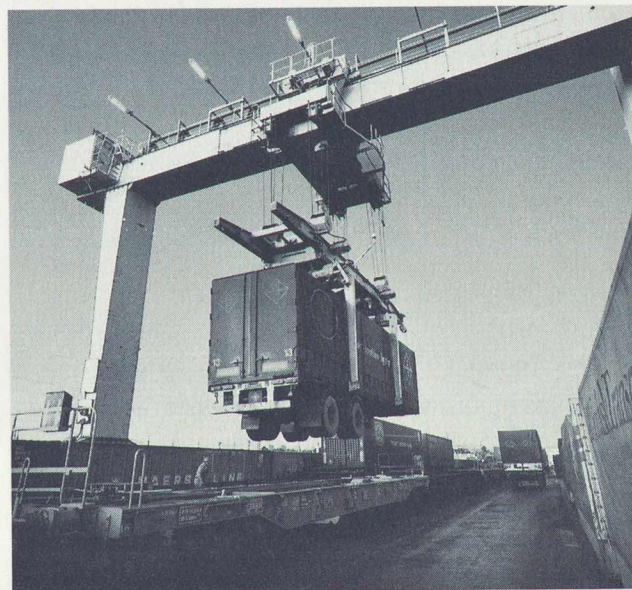
Nya mål för transportområdet

En stor del av de nationella miljömålen berör trans-

portsektorn, där sektorsmyndigheterna också har ett speciellt miljöansvar. Dagens miljömål är dock formulerade på ett sådant sätt att kopplingen till transportsektorn är svag.

För att stimulera ett gemensamt ansvarstagande i Agenda 21:s anda, från en mängd aktörer och olika nivåer i samhället initierade Naturvårdsverket MaTsamarbetet (se faktaruta).

Nationalkommittén för Agenda 21 har genomfört en serie rundabordssamtal inom området transporter och hållbar utveckling. Syftet var att stimulera dialogen mellan olika aktörer samt få fram idéer till lösningar för ett hållbart transportsystem. Initiativet har tagits emot positivt av de medverkande och det finns intresse för att utveckla denna arbetsform.

Exempel

MaTs – samarbete för ett hållbart transportsystem

MaTs-projektet (Miljöanpassat Transportsystem) är ett samarbete mellan en rad myndigheter och branschorganisationer inom området transporter och miljö. Projektets syfte har varit att beskriva hur ett miljöanpassat transportsystem kan se ut samt att föreslå mål och åtgärder för att nå dit inom 25-30 år.

MaTs-projektet föreslår i sin slutrapport från december 1996 både långsiktiga mål och etappmål för utsläppen av klimatpåverkande gaser, kväveoxider, svaveloxid och kolväten från respektive transportslag. Dessutom anges mål för områden som människors hälsa, buller samt markanvändning och påverkan av landskapet. Kommunikationskommittén, som är en parlamentarisk trafikpolitisk utredning, bygger vidare på MaTs-arbetets förslag.

Infrastruktur

Under 1990-talet har stora förändringar skett i den nationella infrastrukturpolitiken. I början av perioden ökade väginvesteringarna och en rad stora projekt med motorvägar planerades. Samtidigt har politiken ifrågasatts, både ur samhällsekonomisk synpunkt och av miljöskäl.

Ett tydligt trendbrott har nu skett och i infrastrukturpropositionen 1996 (1996/97: 53) föreslås att nyinvesteringarna i vägar ska minska till förmån för mer pengar till vägunderhåll. Samtidigt föreslås att järnvägsinvesteringarnas andel ska öka. Enligt propositionen ska lika stora summor investeras i vägar som i järnvägar.

Ett stort projekt med ringleder och motorvägstunnlar runt Stockholm bantades radikalt i februari 1997 och i Göteborg pågår omprövning av ett liknande vägprojekt. I flera andra kommuner (t.ex. Lund och Örebro) har man beslutat avstå från nya kringfartsleder och vägar av miljöskäl.

Den ökade användning av modern informationsteknologi, med bl.a. ökat distansarbete kan i framtiden förändra transportmönstren och ställa nya krav på infrastrukturen. Informationsteknologin erbjuder också nya möjligheter att styra trafikflöden och samordna transporter. Ännu så länge är det dock svårt att förutsäga effekterna av denna utveckling.

Fysisk planering

Ett mål för den fysiska planeringen bör vara att skapa en samhällstruktur som minskar transportbehovet samt transporterarnas miljöpåverkan och utrymmesbehov. Det innebär bl.a. sammanhållna stadskärnor, tillgång till effektiv kollektivtrafik samt goda förutsättningar för gående och cykeltrafik.

I dag finns dock trender som går i motsatt riktning. Under senare år har allt fler köpcentrum och arbetsplatser förlagts utanför tätorterna. Drivkraften är främst ekonomiska intressen och exploateringsintressen. Detta driver på utvecklingen mot ökat bilberoende, utglesad

bebyggelse och utarmning av stadskärnorna.

I Sverige har kommunerna huvudansvaret för fysisk planering. Planarbetet regleras i plan- och bygglagen (PBL), som säger att transportaspekter ska vägas in vid planering och lokalisering. Från 1997 har kommunerna dessutom återfått möjligheten att motverka lokalisering av köpcentrum utanför tätorterna.

Miljöanpassa de korta resorna – främja gång- och cykeltrafik

De korta bilresorna står för en betydande del av transporterarnas miljöbelastning. Ca 56 procent av alla resor är kortare än 5 km och av dessa är hela 80 procent bilresor. Potentialen är alltså stor för miljöförbättringar, genom att stimulera gång- cykeltrafik samt ökat nyttjande av kollektivtrafik på kortare sträckor.

Flera kommuner har satsat speciellt på att förbättra för cyklister t.ex. genom speciella cykelplaner, väl utbyggda cykelbanor, förbättrad snöröjning på cykelbanorna, samt möjlighet att ta cykel på tåg och bussar. Det lokala Agenda 21-arbetet har ökat spridningen av sådana projekt. I t.ex. Örebro finns 500 kommunala cyklar till uthyrning för både företag och enskilda. Alla kommunens förvaltningar har dessutom tjänstecyklar.

Kollektivtrafik

I flera regioner och kommuner finns praktiska projekt att utveckla kollektivtrafiken. Motivet är att minska transporterarnas miljöbelastning genom att styra över resandet från bil till kollektivtrafik, men även att t.ex. binda samman regionerna.

Exempel på lokala aktiviteter för att utveckla buss-trafiken är t.ex. att koppla entreprenörernas ersättning till antalet bussresenärer, öka turtätheten och förbättra taxsystemet. Attitydundersökningar, förbättrad marknadsföring och information är också verktyg för att öka nyttjandet.

I flera regioner finns också nya satsningar på regionaltåg, ofta i samarbete mellan kommuner och lands-ting. I tågsatsningarna ingår ofta nya bekväma tåg samt förbättrade anslutningar till busstrafik.

Miljözoner och vägavgifter

Under 1996 infördes miljözoner för tung trafik i Sveriges tre största städer, Stockholm, Göteborg och Malmö. Målet är att minska utsläppen av partiklar och cancerframkallande ämnen från trafiken med 25 procent samt att minska halterna av kväveoxider och bullernivåerna. I princip får endast tunga fordon som uppfyller fastställda minimikrav för emissioner köra i zonen och kraven kommer successivt att skärpas.

Inget system för vägavgifter tillämpas ännu i Sverige, men diskussioner kring olika förslag pågår. Debatten handlar bl.a. om huruvida miljöavgifter ska utnyttjas till att påverka trafikflöden och minska t.ex. trängselpro-blem eller om vägtullar ska användas för att finansiera nya vägbyggen. (Fler exempel på ekonomiska styrmedel på transportområdet tas upp i kapitel IV.3).

Teknisk utveckling och bränsleförbrukning

Genom den tekniska utvecklingen har vissa emissioner från nya bilar minskat. Detta gäller exempelvis kväveoxider. Vinsterna av den tekniska utvecklingen äts dock

delvis upp av ett ökat trafikarbete.

Samtidigt går utvecklingen på marknaden mot tyngre bilar med mer extrautrustning, vilket medfört att minskningen av den genomsnittliga bensinförbrukning hos nyregistrerade bilar stagnerat sedan 1987. Enligt Konsumentverket har de svenska reglerna för förmånsbilar samt en marknadsföring inriktad på prestanda och utrustning bidragit till denna utveckling.

För att nå koldioxidmålen krävs åtgärder och styrmedel som minskar bränsleförbrukningen. Kommunikationskommittén föreslår det försiktiga målet 0,63 liter per mil som genomsnitt för nya bilar år 2005.

Biodrivmedel

Ökad användningen av förnybara energikällor kan minska både CO₂-utsläpp och andra emissioner från transporterna. I Sverige finns ett stort antal pilotprojekt för introduktion av biodrivmedel - främst etanol och rapsmetylester (RME) men även biogas. Lokalt har Agenda 21-arbetet bidragit till att öka intresset för försök med biobränslen inom t.ex. kollektivtrafiken.

I början på 1997 saknas en klar politisk strategi för introduktion av biodrivmedel. Kommunikationskommittén föreslår att 15 procent av transporternas energi-användning bör komma från förnybara energikällor år 2010. Även när det gäller försörjning och produktion av biobränslen är framtiden oviss.

Samordning och effektivisering av godstransporter

Genom att öka lastfaktorn blir godstransporterna effektivare och miljöbelastningen minskar. Stora förbättring-

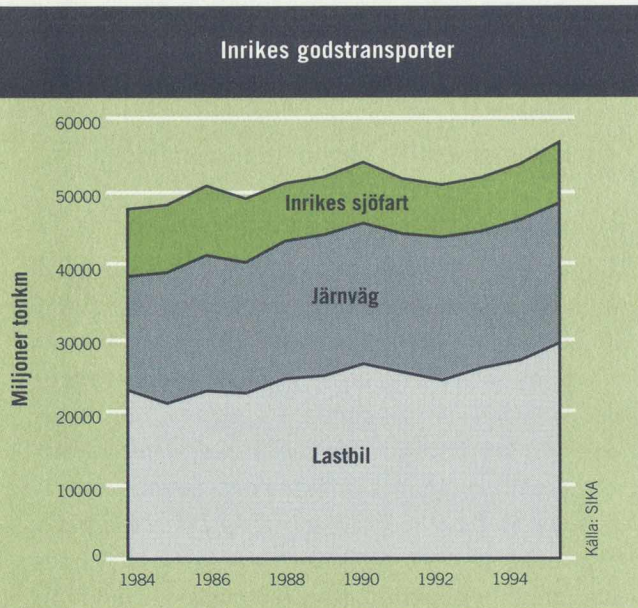
ar har skett under senare år. Potentialen för ytterligare effektivisering är dock stor - en fjärdedelar av den totala körningen med svenska lastbilar sker utan last. Framförallt lokalt och regionalt är möjligheterna stora att effektivisera genom bättre samordning och samverkan mellan företag. I flera kommuner och landsting finns i dag projekt med den inriktningen. Ett problem i sammanhanget är låga transportkostnader som inte ger incitament till effektivisering.

Modern informationsteknologi (IT) möjliggör effektivare hantering av beställningar och leveranser t.ex. inom handeln. En studie utförd av Kooperativa Förbundet (en av Sveriges största kedjor av livsmedelsbutiker) visar att upp till 75 procent av transporterna kan sparas bl.a. genom användning av IT.

Genom bättre möjligheter att kombinera olika transportslag, kan miljöbelastningen från långväga transporter minskas. Sjö- och järnvägstransporter på de långa sträckorna är exempelvis bättre än lastbil ur miljösynpunkt. I dag fungerar dock samordningen mellan transportslagen ofta dåligt, både i Sverige och inom EU. Lastbilstransporter blir därför det snabbaste och billigaste alternativet.

I Sverige har godstransporterna på lastbil ökat under 90-talet, medan järnvägen har svårt att hävda sig i konkurrensen. Den slopade skatten på dieselfordon relaterad till körsträcka har bidragit till den negativa utvecklingen.

För att järnvägen ska bli ett konkurrenskraftigt alternativ krävs t.ex. bättre system och infrastruktur för omlastning samt möjligheter att köra lastbilstrailers på järnvägsvagnar. Samarbetet mellan aktörerna måste

också utvecklas. Sannolikt krävs även lämpliga ekonomiska styrmedel.

Både företag och offentliga transportköpare behöver bl.a. utveckla kravspecifikationer för att ställa miljökrav på transporttjänster. Ett exempel på sådant arbete finns i Skogskoncernen STORA:s program för bättre transportmiljödata och miljödeklarationer från transportleverantörer. Naturskyddsföreningen har också inlett ett program för miljömärkning av transporttjänster.

Exempel

Nätverket för godstransporter och miljö

Nätverket för Godstransporter och Miljö (NGM) är ett forum för samverkan mellan alla större aktörer inom godstransportområdet i Sverige. Förutom transportörer finns transportköpare, fordonstillverkare, myndigheter och forskare representerade i nätverket.

NGM har tagit initiativ till ett projekt för att utveckla beräkningsmetoder och redovisning av transporterans miljöpåverkan. Man arbetar också med utveckling och framgångskriterier inom kombitrafiken samt försöker hitta de forskningsområden som behöver prioriteras inom för att utveckla godstransporterna. Andra aktiviteter är seminarier och konferenser, arbetsgrupper inom olika områden samt ett nyhetsbrev.

Transporterna i det lokala Agenda 21-arbetet

Transportområdet har utvecklats relativt långsamt i det lokala Agenda 21-arbetet. Detta beror delvis på att det lokala inflytandet när det gäller infrastruktur och styrmedel är begränsat. Åtgärder för att begränsa bilåkandet är också opinionsmässigt och politiskt kontroversiella. Samtidigt har debatten i samband med det lokala arbetet bidragit till att höja medvetandet om transporternas miljöproblem och behovet av förändring i hållbar riktning. Många kommuner har också satt upp lokala mål för transportområdet. Några exempel på lokala aktiviteter för hållbara transporter är:

- Introduktion av biodrivmedel i kollektivtrafik och kommunala fordon.
- Förbättrad drift, information och marknadsföring inom kollektivtrafiken.
- Miljökrav på drivmedel och fordon vid offentlig upphandling.
- Förbättrade förutsättningar för cykeltrafik.
- Miljötänkande i trafikplanering och bilfria centrum.
- Miljözoner i innerstäderna, där endast fordon som klarar utsläppskraven får köra in.
- Stimulans av samåkning och användning av kollektivtrafik från arbetsgivare.
- Förbättrad regional järnvägstrafik.

Exempel

Lokalt arbete för hållbart transportsystem

Miljöanpassad trafikplan i Karlstad

Målet för den miljöanpassade trafikplanen i Karlstads kommun (78 900 invånare) är att få bort 30 procent av biltrafiken ur stadskärnan. Planen antogs av kommunfullmäktige 1995 och samordnas med det lokala Agenda 21-arbetet. Den innehåller ett brett spektrum av åtgärder: kollektivtrafiken förbättras, gator blir bussgator, genomfartstrafik styrs över på andra vägar, gång och cykeltrafik prioriteras, parkeringsplatser i centrum försvinner och istället anläggs infartsparkeringar. En miljözon införs i innerstaden som ett pedagogiskt hjälpmedel och bilister rekommenderas att undvika genomfart och parkera utanför samt endast köra in med katalysatorbilar.

En viktig del i genomförandet är satsningen på information och engagemang för att uppnå målen. Kommunen skickade ut en enkät till hushåll och arbetsplatser. Svarefrekvensen blev hög och resultatet var bl.a. att 72 procent tycker att centrum bör vara bilfritt och 90 procent att alla måste bidra genom att förändra sina resvanor. Enkätsvaren blev

Exempel

en viktig signal till politikerna om att gå vidare med trafikplanen. Kommunens Agenda 21-samordnare och miljökontor besöker nu arbetsplatser för att informera och en idéävling har genomförts. Hittills har 200 Karlstadsbor också blivit "miljötrafikanter" genom personliga åtaganden som minskar transporterna.

El- och bibränsle drivna fordon i Stockholms Stad

Stockholms Stad (704 000 invånare) håller på att byta ut sina konventionella fordon mot miljöanpassade. Redan i dag är ett 40-tal av fordonen i stadens flotta eldrivna och lika många som drivs med olika bibränslen. Under 1997 är målet att byta ut ytterligare 300 av Stockholms Stads 1500 konventionella fordon mot sådana med miljöanpassad teknik.

Projektet "Miljöbilar i Stockholm" startade 1994 och omfattar bilar och arbetsfordon inom stadens förvaltningar. I dag ingår det i samarbetsprojektet ZEUS (Zero and Low Emission Vehicles in Urban Society) tillsammans med sex andra europeiska städer. ZEUS delfinansieras av EU-kommissionen och Stockholms Stad är koordinator för hela projektet.

Fyrdubblade turer och nollltaxa inom kollektivtrafiken i Ockelbo

I Ockelbo kommun (6500 invånare) har man sedan 1995 fyrdubblat turtätheten i kollektivtrafiken. Samtidigt infördes nollltaxa för resor inom kommunen. Motivet för satsningen var att locka över resenärer från bil till buss, samtidigt som man vill göra kommunen attraktivare och behålla en levande landsbygd. Vid upphandlingen av en ny entreprenad samordnades linjetrafik, skolskjutsar och färdtjänst. Det innebar bl.a. att skolskjutsarna blev tillgängliga för alla resenärer. Samtidigt övergick man till lämpligare medelstora bussar.

Det nya entreprenörsavtalet och den ökade konkurrensen minskade kostnaderna, vilket medförde att turtätheten kunde byggas ut. Den ursprungliga förhoppningen var att människor skulle ställa bilen och ta bussen istället. Detta har också infriats – under första halvåret ökade antalet resenärer fyrfaldigt.

II.6 Bevarande av biologisk mångfald

Den biologiska mångfalden är av grundläggande betydelse för varaktigt mänskligt liv. Tillämpningen av konventionen för biologisk mångfald är en av de centrala delarna i svensk miljöpolitik. Det har dock varit svårt att utveckla lokala mål på detta område.

Näringsar som direkt bygger på användningen av mark och produktion av biomassa behöver i större utsträckning anpassas till de krav som den biologiska mångfalden ställer. Det gäller till exempel jord- och skogsbruket, där också en omfattande miljöanpassning har påbörjats. Systemstudier för dessa sektorer pågår för att visa på vägar mot hållbarhet. För skogsbruket pågår överläggningar mellan berörda parter om frivillig certifiering.

S.k. rödlistor för hotade arter bör även upprättas för sammanhängande livsmiljöer av betydelse för arternas fortlevnad. Det är angeläget att vidareutveckla översiktliga planeringsformer som säkerställer en långsiktigt hållbar markanvändning.

Biomångfald i Agenda 21

Vid Riokonferensen uppmanades världens stater att bl. a. se till att konventionen för biologisk mångfald träder i kraft, att utveckla nationella strategier för biologisk mångfald och hållbart nyttjande av biologiska resurser, att integrera sådana strategier med andra strategier för landets utveckling, att vidta lämpliga åtgärder för en rättvis fördelning av vinster från utveckling och nyttjan-

de av biologiska resurser, och att genomföra landstudier om bevarande av den biologiska mångfalden.

I det internationella miljöarbetet har Sverige bl. a. verkat aktivt för en rättvis regim när det gäller ursprungsrätten till ett lands genresurser. Syftet är att tillgodose dels rimlig nytta och rättvis fördelning av vinster för ursprungsländer och lokalbefolkning, dels ett hållbart nyttjande av de arter och ekosystem som berörs. Sverige har vidare verkat aktivt för att riskerna vid provning och introduktion av genmodifierade organismer i naturen måste regleras. Ett särskilt protokoll knutet till konventionen om biologisk mångfald förhandlas f.n.

Ett hållbart nyttjande av biologiska resurser kan sägas röra själva grunden för fortsatt mänskligt liv. Olika anspråk på naturresurser leder ofta till överexploatering och ibland till sammanbrott av hela ekosystem. Stratosfärens ozonskikt, världens regnskogar, delar av de marina ekosystemen och överutnyttjade odlingsarealer är exempel på system som är hotade och där katastrofala konsekvenser för mångfalden kan inträffa om utvecklingen inte anpassas till ekosystemens hållbarhet.

Nationella och lokala aktiviteter för skydd av biomångfald

Sverige har verkat aktivt för konventionens ikraftträdande och lagt fast en strategi för biologisk mångfald. Strategin baseras dels på att alla samhällssektorer i sin verksamhet ska ta hänsyn till de krav som skyddet av den biologiska mångfalden ställer, dels på att skydda

värdefulla naturområden. En vetenskaplig kommitté, senare omformad till ett vetenskapligt råd, knutet till Naturvårdsverket, har bildats. En proposition som fångar upp förslag m.m. från landstudier och aktionsplaner som utarbetats för olika samhällssektorer förbereds nu i regeringskansliet.

I det lokala Agenda 21-arbetet hör den biologiska mångfalden till de områden där det har varit svårt att utveckla lokala mål för markanvändningen utifrån de nationella målen, särskilt när det gäller relationen till de areella näringarna jord- och skogsbruk. Flera kommuner har dock arbetat med dessa frågor, särskilt när det gäller restaurering av lokala biotoper eller naturområden. Några kommuner har arbetat med mer strukturella frågor kring markanvändning utifrån ett övergripande biodiversitetsperspektiv. Det kan t. ex. gälla landskapsekologiska planer, kommunala skogsbruksplaner, ökad biomångfald i tätorter, återskapande av våtmarksområden, återställande av äldre kulturlandskap osv.

Man räknar med att det i Sverige finns ca 50 000 arter av djur, växter och svampar. Av dessa är ca 3 500 arter placerade på s.k. rödlistor, dvs. deras fortsatta existens är hotad eller osäker. De flesta av dessa arter kan tryggas genom generella insatser inriktade på ekosystem och biotoper. De kan t.ex. skyddas genom naturreservat eller biotopskydd. När det gäller de mest utsatta arterna är det närmast fråga om att skydda vissa typer av livsmiljöer utan vilka en del arter inte kan fortleva. Det kan t. ex. gälla våtmarker eller sammanhängande områden av naturskog. En angelägen åtgärd är därför att inte bara utarbeta rödlistor för enskilda arter, utan också att upprätta rödlistor för skyddsvärda livsmiljöer. Bl. a. de

inventeringar som genomförts i samband med EU-projektet Natura 2000 kan utgöra grund för en sådan typ av rödlistor.

Exempel

Lokalt arbete med bevarande av biomångfald och landskap

I *Kungsörs kommun* har man sedan länge arbetat aktivt med att bevara det gamla kulturlandskapet med anor från medeltiden. En ambition har varit att sätta in flora- och faunavård i ett kulturhistoriskt perspektiv. Kungsörs Miljöforum som bl. a. ger kurser i bevarandet av den biologiska mångfalden har som mål att vara ett kunskapscentrum för hållbar utveckling.

Falu kommun har genomfört en landskapsekologisk planering i skogsområdena Granåsen och Östansjö. Skogsbolaget STORA har påbörjat motsvarande planering på egen mark. Timrå kommun har inventerat arter och biotoper och analyserat olika skötselmetoder som gagnar den biologiska mångfalden.

Oxelösunds kommun har som komplement till verksamheten vid reningsverket tagit initiativ till att nyskapa våtmark för kväverening. Våtmarken är drygt 20 ha och anläggs som en serie dammar efter reningsverket. Utöver kostnadseffektiv kväverening förväntas våtmarken få positiva effekter för vadarfåglar, groddjur och smådäggdjur.

När perspektivet breddas från enskilda arter till skyddsvärda livsmiljöer blir också behovet av s.k. spridningskorridorer mellan sådana livsmiljöer allt tydligare. Det ställer t. ex. särskilda krav på jordbrukets markanvändning och skogsbrukets avverkningsplanering. Ett viktigt exempel på spridningskorridorer är enligt en inventering av Vägverket landets vägrener, som har för stor betydelse för många arters möjligheter att röra sig mellan olika livsmiljöer.

Erfarenheter och framtida utmaningar

Utvecklingen i landets olika delar visar att den biologiska mångfalden måste värnas i alla naturtyper. Planerings- och beslutsformer behöver utvecklas som gör det möjligt att åstadkomma ett hållbart nyttjande av biologiska resurser. Det är särskilt betydelsefullt att de areella näringarna jord- och skogsbruk anpassar verksamheten till de förutsättningar och krav som följer av ambitionen att bevara den biologiska mångfalden. Naturvårdsverket bedriver tillsammans med sektorsmyndigheterna för jord- och skogsbruk, lantbrukarnas intresseorganisation och lantbruksuniversitetet systemstudier för att ytterligare integrera miljöhänsyn i dessa näringars verksamhet.

Jordbrukets markanvändning har både positiva och negativa återverkningar på natur- och kulturlandskapet och den biologiska mångfalden. Beroende på brukningsformer skapar det aktiva jordbruket viktiga variationer av olika typer av odlingslandskap. Samtidigt kan de intensiva brukningsformerna belasta ekosystemen och utarma den biologiska mångfalden. Av drygt 400 hotade och sällsynta kärlväxter i Sverige är ca 300 knut-

na till jordbrukslandskapet. Av grundläggande betydelse för det svenska natur- och kulturlandskapets utveckling blir att påverka EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) i riktning mot en miljöanpassning av jordbruket. Vid slutet av år 1996 uppgick den ekologiskt odlade arealen i Sverige till mellan 5 och 6 procent. Konsumenternas efterfrågan av ekologiska livsmedel innebär att jordbrukets miljöanpassning påskyndas. Sverige har satt som mål att 10 procent av åkerarealen ska vara ekologiskt odlad år 2000.

I svensk skogspolitik jämföras miljömål och produktionsmål. Detta kan sägas vara en tillämpning av de s.k. skogsprinciperna som antogs vid Riokonferensen 1992. Produktionsmålet bygger på att skogen ska utnyttjas effektivt och ansvarsfullt och ge en uthålligt god avkastning. Miljömålet anger att skogsmarkens naturgivna produktionsförmåga ska bevaras. Biologisk mångfald och genetisk variation ska säkras. Växt- och djurarter som naturligt hör hemma i skogen ska ges förutsättningar att fortleva under naturliga betingelser och i livskraftiga bestånd. Hotade arter och naturtyper ska skyddas. Skogens kulturmiljövärden samt dess estetiska och sociala värden ska värnas.

De konflikter mellan de båda målen som förekommer rör främst de rester av gammelskogar eller naturskogar som återstår samt behovet av anpassning av brukandet så att de arter som kräver särskilt stora sammanhängande arealer av skog ska kunna leva kvar i livskraftiga bestånd. Nedanför fjällskogsgränsen är bara ca 0,8 procent av den produktiva skogsmarken skyddad, vilket internationellt är en låg andel. En högre andel skyddad skogsmark kräver både särskilda resurser för

inköp av skyddsvärd skogsmark och nya former för säkerställande av sådan mark. En utvärdering av den svenska skogspolitiken pågår f.n.

Att verka för hållbar markanvändning

Erfarenheterna från det intensiva nationella och internationella arbetet med biologisk mångfald visar att en hållbar markanvändning måste genomsyra planeringen på alla nivåer. Bevarande av biologisk mångfald kräver ett medvetet hänsynstagande från alla verksamheter och samhällssektorer som bedriver sådan aktivitet som har särskilt stor påverkan på mångfaldens förutsättningar. Aktionsplaner för biologisk mångfald för olika verksamheter och samhällssektorer har visat sig vara viktigt underlag för samlade beslut om skyddet av biologisk mångfald.

I den kommunala översiktliga planeringen har det som nyss nämnts ofta varit svårt att få med mark för jord- och skogsbruk i en samlad framtidsinriktad planering, även om några kommuner har tagit sig an denna fråga i sitt Agenda-arbete. I de regionala övervägandena framträder oftast jord- och skogsbruket som egna samhällssektorer och mer sällan i ett samlat regionalt planeringsperspektiv. På nationell nivå har några generella planeringsriktlinjer inte behandlats samlat sedan den resultaten av den fysiska riksplaneringens (FRP) arbete fördes in i naturresurslagens (NRL) bestämmelser.

Den biologiska mångfalden kräver en översiktlig syn på landets markanvändning. Hotade arter och ekosystem måste kunna ställas i relation till förväntad markanvändning och dess konsekvenser för den biologiska mångfaldens förutsättningar. Det gäller särskilt de samhällssektorer som har stor areell påverkan, t. ex. jord-

Exempel

Miljöcertifiering av skogsbruk

För närvarande pågår överläggningar mellan skogsbolag, skogsägare och miljöorganisationer som syftar till att finna former för frivillig certifiering av skogsbruk. En internationell konsumentopinion har i hög grad bidragit till tillkomsten av dessa överläggningar. Skogsföretag som beslutar sig för att certifiera sitt skogsbruk måste acceptera kriterier och kontrollsystem för efterlevnaden av dessa kriterier godtagna av Forest Stewardship Council (FSC).

och skogsbruk och fysiska kommunikationsstråk av skilda slag. Det är därför angeläget att vidareutveckla planeringsinstrument som beaktar de behov av avvägningar mellan olika intressen som måste göras i ett expansivt samhälle. Kommande miljöbalk lägger en legal grund för sådana avvägningar, men det kan nu vara tid att återkoppla till FRP och starta en process som syftar till att aktualisera de inventeringar m.m. som gjordes inom FRP:s ram.

II.7 Skydd av hav och kustområden

Utsläppen av kända miljögifter såsom DDT, PCB, organiskt klor från pappers- och massaindustrin har minskat avsevärt de senaste årtiondena.

Sverige är pådrivande i det internationella samarbetet för att förbättra miljön i våra angränsande hav. De politiska högnivåmöten som genomförts under svenskt värdskap sedan 1992 har bl.a. lett till att Sverige tagit initiativ till en regional Agenda 21 för Östersjöregionen.

Nationellt pågår bl. a. systemstudier i samarbete mellan miljömyndigheter, lantbrukare och kommuner för att uppnå minskad belastning på våra hav, kustområden och inlandsvatten. Som ett led i att försöka återföra fosfor till åkermark prövas urinseparering från hushåll i olika småskaliga projekt.

Alltfler kommuner kompletterar reningsverken genom att släppa ut det renade vattnet i en anlagd våtmark som kvävefälla.

En samlad strategi för skydd av hav och kustområden

Kapitel 17 i Agenda 21 understryker att alla slags hav och kustområden utgör en integrerad helhet som är en oumbärlig del av livet på jorden samt ett försörjnings-

system och en grundläggande resurs för hållbar utveckling. En samlad strategi och ett internationellt samarbete krävs för hantering av skadliga effekter på haven från luft, land och vatten. Den marina miljön måste också skyddas genom utveckling av ekonomiska styrmedel enligt principen att förorenaren betalar.

Övergödning stort problem i hav och kustområden

Östersjön, med sitt bräckta vatten, är artfattigare och mer känsligt för störningar än andra akvatiska ekosystem. Övergödningen från framförallt trafik, kommunala avlopp, jord- och skogsbruk utpekats tillsammans med en diffus spridning av metaller och stabila organiska ämnen som de största hoten mot våra hav. Under 1900-talet har tillförseln av fosfor respektive kväve till Östersjön ökat åtta respektive fyra gånger. Också i Skagerack har fosfor- och kvävehalterna ökat kraftigt under motsvarande tid. Över hälften av kvävebelastningen och 70 procent av fosforbelastningen i den öppna delen av Östersjön orsakas av Polen, Baltikum och Ryssland. En jämförelse av kväveutsläppen i Östersjön visar emellertid att de svenska utsläppen är ca tre gånger större per capita än t. ex. de polska.

Organiska miljögifter

Östersjöns sälar och havsörnar drabbades under 1970- och 80-talen hårt av utsläppen av miljögifter, främst DDT och PCB. Genom de förbud som införts i alla länder runt Östersjön mot tillverkning och/eller användning av dessa ämnen har situationen under senare år

avsevärt förbättrats.

Utsläppen av klorerat organiskt material från pappers- och massaindustriernas blekerier har också minskat radikalt.

Många problem orsakade av de långlivade miljögifterna består dock. Sjukdomen M77, som sannolikt orsakas av miljögifter, ger stora reproduktionsstörningar av lax. En överfiskning av lax i Östersjön i kombination med M77 hotar beståndet av vild Östersjölax.

Trots att utsläppen av miljögifter minskat betydligt under senare år finns stora mängder gifter lagrade i naturen, dels i olika form av deponier på land, dels i sediment på bottenarna i de svenska havsområdena samt i innerskärgårdarna. Ökad omrörning i sedimenten (bioturbation) som orsakas av bottendjur som återkoloniserar de syrefria bottenarna kan leda till att en del av de lagrade miljögifterna i de översta sedimentlagren återcirkuleras till vattenmassan. Om utsläppen av miljögifter fortsätter att reduceras kommer halterna i ytsedimenten att minska. Med nuvarande sedimentationshastighet räknar man med att det tar upp till 30 år i egentliga Östersjön innan äldre och mer förorenade sediment täcks av mindre förorenat ytsediment. Vid muddring i farleder och hamnar kan de giftiga ämnena frigöras på nytt.

Åtgärder mot övergödning av hav

Övergödningen av våra älvar, sjöar och hav är fortfarande ett stort miljöproblem. Mycket återstår att göra för att åtgärda näringsläckaget från framför allt trafiksektorn och jordbrukssektorn. Möjligheterna att åstadkomma en integrerad syn på vattenresursfrågorna kommer

att vara avgörande för hushållning med denna naturresurs i framtiden.

Samarbete inom avrinningsområden

För att komma tillrätta med övergödningens problematik behövs ett nära samarbete, inte bara mellan berörda kustkommuner utan mellan alla kommuner och alla länder inom hela avrinningsområdet. Åtgärder för att minska utsläpp och läckage av näringsämnen från avrinningsområdena är minskad användning av gödsel, kvävereduktion i reningsverk, urinseparering, effektivare stallgödselhantering samt anläggning av våtmarker.

Arbetet med att få till stånd ett kretslopp för växtnäring har hittills framförallt fokuserats på olika metoder och system för kompostering av hushållsavfallet. Samtidigt är hushållsavfallets bidrag till övergödning av vattendrag marginellt jämfört med VA-sektorns utsläpp.

Hållbara avloppssystem

Osäkerhet råder i dag om hur man skall kunna garantera att spridning av slam från reningsverk på åkermark i ett längre perspektiv ej leder till ackumulering av metallhalter i matjorden.

En systemstudie har inletts av Naturvårdsverket tillsammans med Kommunförbundet, Lantbrukarnas riksförbund, Vatten- och avloppsverksföreningen och ett antal kommuner och aktörer. Arbetet innebär bl. a. en kunskapsuppbyggnad för bättre förståelse av vad långsiktigt hållbara VA-system kan innebära.

Exempel

Våtmark som kvävefälla i Hässleholm

Hässleholm är ett av flera exempel på kommuner som på senare år med framgång anlagt våtmark som kvävefälla. Här reduceras det kväve som återstår efter rening i kommunens reningsverk, samtidigt som dagvatten från tätorten renas, innan det släpps ut i en insjö. Våtmarken som ligger på promenadavstånd från stadskärnan har lockat tillbaka många av traktens försvunna fågelarter. Det rika djurlivet i kombination med vackra promenadstigar genom området har förvandlat ett besvärligt miljöproblem till ett populärt utflyktsmål för stadens invånare.

Våtmarker och alternativa avloppslösningar

Insikten att fosfattillgångarna i världen förbrukas i en allt snabbare takt driver fram olika försök att sluta kretsloppet av fosfor. Urinseparering som en av flera metoder att minska övergödningen i sjöar och hav har framförallt anammats av lokala organisationer och grupper. Genom att i separata system samla upp och återföra urin till jordbruket kan över 90 procent av människans utsläpp av fosfater återföras till kretsloppet. I dag återstår många praktiska frågor att lösa innan urinsepareringsmetoden kan bli ett komplement till de traditionella avloppsreningsverken. Forskning kring hygien och säkerhet pågår. Eftersom Sverige redan har investerat stora belopp i en storskalig infrastruktur för avloppsled-

ningar och för rening av avloppsvattnet finns ett visst motstånd mot att i stor skala genomföra en separering av urinen.

Allt fler kommuner anlägger i dag våtmarker som slutsteg för de kommunala reningsverken. En positiv bieffekt av dessa våtmarker som kvävefällor är att de gynnar floran och faunan i slättlandskap där öppna vatten och fuktiga miljöer nästan helt försvunnit till följd av dikning.

Internationellt samarbete runt Östersjön

Ett internationellt miljöarbete för Östersjön bedrivs genom Helsingforskonventionen (HELCOM), som har till syfte att skydda Östersjöområdets marina miljö mot föroreningar från olika källor. HELCOM trädde i kraft 1980 och utvidgades 1992 till att även gälla kustnära områden runt Östersjön.

Inom ramen för HELCOM har ett åtgärdsprogram för Östersjön tagits fram gemensamt av alla länder i avrinningsområdet i nära samarbete med bl. a. Världsbanken. Programmet innehåller åtgärder fram till omkring år 2012 för att återställa Östersjöns ekologiska balans. Utöver 132 konkreta utsläppskällor som identifierats beskriver programmet också behoven av lagar och regleringar, miljömedvetenhet, utbildning samt kunskapsöverföring till länderna i östra Östersjöregionen.

De områden som Sverige anmält till HELCOM som Baltic Sea Protected Areas bör i framtiden kunna ges ett tillfredsställande skydd, t. ex genom marina reservat.

Transporter – en prioriterad fråga

Transportsektorn utpekas som särskilt viktig när det gäller att skapa en hållbar utveckling i Östersjöområdet. Våren 1997 står Tyskland som värd för den tredje transportministerkonferensen i Östersjöregionen.

I anslutning till miljöministermötet i Saltsjöbaden hölls ett planministermöte som kan få stor betydelse för den övergripande fysiska planeringen i Östersjöregionen. På mötet enades man om att arbeta fram en vision för Östersjön, VASAB 2010. Det är av stor vikt att denna Östersjövision, kallad VASAB 2010, genomsyras av ett tydligt Agenda 21-perspektiv.

På senare år utgör en markant utökad handelssjöfart med framför allt oljetransporter och miljöfarligt gods ett växande miljöhot på grund av både de utsläpp som transporterna orsakar och risken för olyckor med oljeutsläpp m. m. som följd.

Internationellt samarbete – Nordsjön

Den år 1992 antagna nya konventionen för skydd av den marina miljön i Nordostatlanten utgör en sammanslagning och modernisering av Oslokonventionen som syftar till att förhindra dumpning från fartyg och flygplan samt Pariskonventionen som strävar efter att förhindra havsförorening från landbaserade källor.

Vid den fjärde Nordsjökonferensen i Esbjerg i juni 1995 formulerade miljöministrarna det s. k. "generationsmålet". Det innebär att utsläpp, emissioner och förluster av farliga kemiska ämnen till Nordsjön ska kontinuerligt minska och skall ha upphört inom en generation, d. v. s. inom 25 år. Den s. k. Esbjergdeklarationen avviker från traditionen att inrikta åtgärder

Exempel

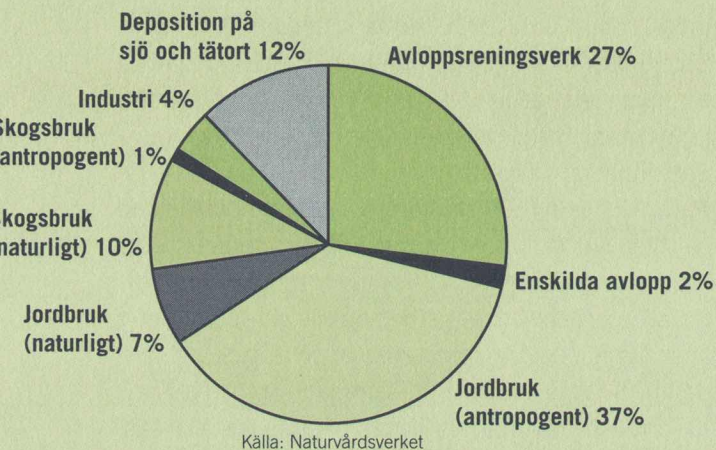
Baltic 21 – en aktionsplan för Östersjöregionen

Östersjöländernas statsministrar initierade vid ett möte i Visby i maj 1996, en rad åtgärder för ett ökat Östersjösamarbete kring miljö- och utvecklingsfrågor. Som ett led i detta arbete träffades Östersjöländernas miljöministrar ett halvår senare i Saltsjöbaden för att utarbeta en aktionsplan – Baltic 21 – för Östersjöområdet. Miljöministrarna har beslutat att prioritera industri, transporter, jordbruk, energi, skogsbruk, fiske och turism. Ansvaret för att utarbeta uthålliga perspektiv och planer och kriterier för de sju sektorerna är fördelade på länderna. Sverige ansvarar tillsammans med Ryssland för industrifrågorna. Agendan skall vara klar att antas våren 1998.

Sverige har, genom det geografiska och politiska läget i Östersjöregionen, ett särskilt ansvar för utvecklingen inom Östersjöområdet. Ett sekretariat har upprättats i Stockholm för att stödja och koordinera hela processen.

mot enskilda ämnen och utgår istället från att åtgärder bör avse den kemiska belastningen av miljön i dess helhet.

Kvävebelastning med avdrag för retention 1995

Exempel

Coalition Clean Baltic – samarbete mellan organisationer kring Östersjön

Coalition Clean Baltic (CCB), Seas at Risk och Världsnaturfonden (WWF) är exempel på frivilligorganisationer som arbetat med olika internationella samarbetsprojekt kring Nordsjön och Östersjön.

CCB är en paraplyorganisation som koordinerar många miljöorganisationers arbete runt hela Östersjön. Särskild uppmärksamhet riktas mot HELCOM och det nya internationella regeringssamarbetet Baltic 21. En allt intensivare båttrafik på Östersjön har ökat miljöbelastningen i området. CCB har varit pådrivande för att bl. a. förmå regeringarna att begränsa de på senare år snabbt ökande oljeutsläppen.

Denna typ av internationellt samarbete har spritt sig till andra hav. Hösten 1996 bildades European Seas and Environment Cooperation som är ett samarbete mellan CCB, Seas at Risk och liknande paraplyorganisationer i länderna runt Svarta Havet och Medelhavet.

III.

Att stärka viktiga samhällsgruppers roll

III.1 Lokal Agenda 21

– organisation och genomförande

Alla landets 288 kommuner har påbörjat lokalt Agenda 21-arbete. Ofta har kommunens tidigare miljö- och hälsoskyddsarbete tjänat som utgångspunkt.

Kommunernas ansvar för Agenda 21 är politiskt och moraliskt, men regleras inte av formella, juridiska krav.

Två tredjedelar av kommunerna har placerat ledningsansvaret hos kommunledningen.

Hälften av kommunerna hade 1995 en speciell Agenda 21-samordnare.

Ideella organisationer spelar en viktig roll för att sprida kunskap och engagemang, samt tillföra idéer i det lokala arbetet.

Arbetet med lokala mål och handlingsprogram för hållbar utveckling pågår i kommunerna.

Fokus har legat på miljöfrågor men även aktiviteter inom områden som hälsa, arbetslöshet och sociala frågor samt demokrati och näringslivsutveckling har i varierande grad integrerats i det lokala Agenda 21-arbetet.

Områden med stor aktivitet är utbildning, avfallshantering och återvinning, miljöanpassad offentlig upphandling, konsumtion och gröna räkenskaper.

Arbete på lokal nivå dominerar

I det svenska samhället är det på lokal nivå som uppföljningen av Agenda 21 fått det bredaste genomslaget. Det är här som en mängd aktiviteter kommit igång efter Riokonferensen. De kommunala myndigheterna och den lokala politiska organisationens engagemang har spelat en avgörande roll. Kommunerna har arbetat både utåtriktat för att engagera och informera lokala aktörer och medborgare samt genom aktiviteter inom den egna organisationen.

Enligt en undersökning genomförd av Statistiska Centralbyrån 1996 har 40 procent av svenskarna hört talas om Agenda 21, 20 procent har nåtts av skriftlig information och tre procent har själva medverkat i ett Agenda 21-projekt. Detta är ett mått på den stora spridning som Agenda 21-arbetet fått i samhället.

Alla Sveriges 288 kommuner hade tagit någon typ av initiativ för att påbörja eller markera vikten av det lokala Agenda 21-arbetet sommaren 1995. Det finns dock en stor variation mellan de kommuner som har flera års erfarenhet och bedriver ett avancerat arbete och andra som nyligen tagit de första stegen.

Om lokala myndigheters ansvar i Agenda 21-dokumentet

Lokala myndigheters ansvar i genomförandet av Agenda 21 anges tydligast i kapitel 28. De lokala myndigheternas uppmanas ta initiativ till en demokratisk process med brett deltagande från olika aktörer och medborgargrupper. En sådan process ska ha inletts före

Självständiga kommuner med brett ansvar avgörande för utvecklingen

Svenska kommuner har i ett internationellt perspektiv ett långtgående självbestämmande och ett stort ansvar inom en rad samhällsområden. Detta har haft stor betydelse för den snabba utvecklingen av det lokala Agenda 21-arbetet. Kommunerna har egen beskattningsrätt och finansierar därigenom merparten av den egna verksamheten. En viktig del av det kommunala självstyret är också det kommunala planmonopolet, som innebär att kommunerna själva beslutar om markanvändning och byggande inom sitt område.

Kommunens arbete styrs ytterst av förtroendevalda som utsetts vid lokala val. Alla tjänstemän anställs också genom lokala beslut. Inte heller andra kommunala beslut behöver fastställas av staten.

Kommunerna har huvudansvaret för verksamheten inom flera samhällsområden, däribland social service och vård, utbildning samt bostäder. Dessutom är bl.a. räddningstjänst samt kultur och fritid kommunala ansvarsområden.

Lång tradition av lokalt miljöarbete

Svenska kommuner har traditionellt långtgående ansvar inom miljö- och hälsoskyddsområdet, liksom för verksamheter som energi, vatten och avfall samt kollektivtrafik. Kommunen ansvarar också för tillämpning

och tillsyn av flera lagar med anknytning till miljöområdet, däribland miljö- och hälsoskyddslagen, renhållningslagen, lagen om kemiska produkter, livsmedelslagen liksom av plan- och bygglagen.

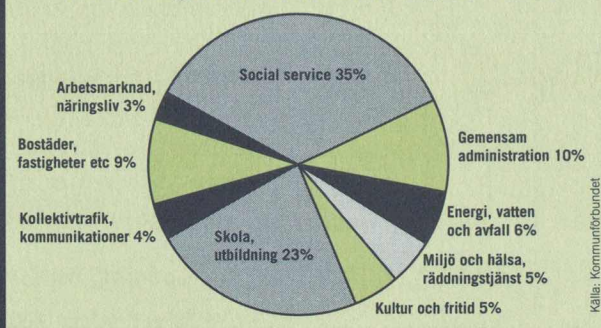
Förekomsten av lokala miljö- och hälsoskyddsmyndigheter med egen, expertkompetens har haft stor betydelse för utvecklingen av Agenda 21-arbetet. Ursprungligen var kommunen främst tillsynsmyndighet, men denna roll har gradvis

utvecklats mot alltmer av förebyggande arbete och rådgivning. Många kommuner har tidigare erfarenheter av sektorsövergripande arbete inom området miljö och hållbar utveckling. Detta har varit en viktig grund för ett framgångsrikt lokalt arbete med Agenda 21.

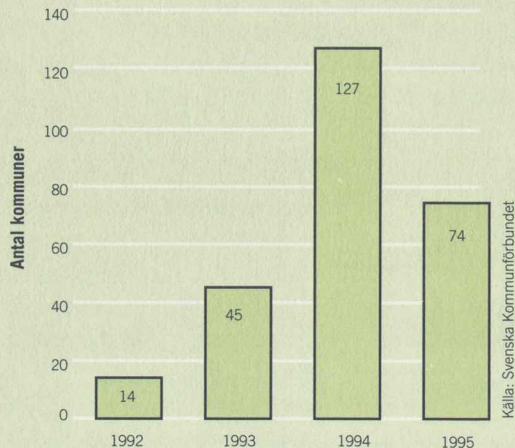
Stora variationer i yta och folkmängd

Variationen mellan Sveriges 288 kommuner är stor, både i fråga om yta och folkmängd. Störst till ytan är Kiruna med 20 000 kvadratkilometer och minst Sundbyberg med 9 kvadratkilometer. Största befolkningen har Stockholms stad (700 000 invånare) och minsta Bjurholm (3000 invånare). Genomsnittskommunen har ca 30 000 invånare. Den stora variationen mellan olika kommuner avspeglas i olika förutsättningar, resurser och behov.

Fördelningen av kommunala utgifter 1993

Startår för det aktiva Agenda 21-arbetet i kommunerna

1996 och leda fram till en lokal handlingsplan för hållbar utveckling, en lokal Agenda 21. Denna uppmaning har fått den största praktiska betydelsen i den svenska uppföljningen av Riokonferensen.

Snabb spridning till kommunerna

Redan under processen som föregick Riokonferensen 1992 deltog ideella organisationer, centrala och lokala myndigheter samt näringsliv. Detta lade grunden för den snabba spridningen av resultaten från Riokonferensen och det breda engagemanget i det fortsatta arbetet på lokal nivå.

Agenda 21 och övriga Riodokument översattes snabbt till svenska och spreds till kommuner, myndigheter och organisationer, bl.a. genom en remiss, som

bl.a. omfattade 50 kommuner. Miljödepartementet och Svenska Kommunförbundet gick också ut med ett gemensamt brev till alla kommuner, med en presentation av uppdraget från Rio och en kort sammanfattning av Agenda 21. Under våren 1993 genomförde departementet och Kommunförbundet också en serie regionala konferenser för att stimulera den lokala uppföljningen.

Kommunernas ansvar är politiskt och moraliskt. Bakom den uppgift som har ålagts kommunerna finns inga formella eller juridiska krav på hur arbetet ska bedrivas utan det står kommunerna fritt att utforma det efter egna behov och förutsättningar.

Ledning, samordning och finansiering

Det stora genombrottet för kommunernas Agenda 21-engagemang kom 1994, då nära hälften av landets kommuner uppger att de inledde sitt arbete (127 av 288 kommuner). Nästan alla kommuner (96 procent) hade 1995 ett formellt politiskt beslut som grund för arbetet. Besluten är i regel tagna på hög politisk nivå och har alltså fått hög politisk status.

Ansvaret för att leda Agenda 21-arbetet har i två tredjedelar av kommunerna placerats direkt under kommunledningen. Detta pekar på att arbetet uppfattats som en central angelägenhet, snarare än en sektorsfråga.

Särskilda ekonomiska medel för Agenda-arbetet har avsatts i tre av fyra kommuner. Det är oftast mindre summor avsedda för samordning och information. Konkreta aktiviteter med anknytning till olika delar av den kommunala verksamheten finansieras i regel av respektive förvaltning. Från statligt håll har totalt ca 18

miljoner kronor anslagits, främst för att stimulera och sprida lokala projekt som kan tjäna som goda exempel.

Speciella Agenda 21-samordnare fanns 1995 i ungefär varannan kommun. Flertalet av samordnarna var projektanställda, vilket kan motverka långsiktighet och kontinuitet i arbetet. I knappt hälften av kommunerna fanns dessutom personal som finansierades genom arbetsmarknadsbidrag.

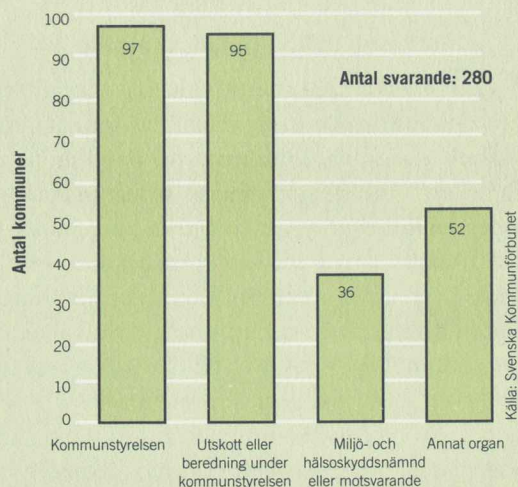
Brett deltagande och engagemang

I Sverige råder stor enighet om vikten av att nå ut i samhället och engagera så många aktörer, medborgargrupper och enskilda som möjligt. Den kommunala organisationen kan aldrig på egen hand eller genom traditionellt myndighetsarbete uppnå en hållbar utveckling. Det är därför främst som katalysator, samordnare och pådrivare av lokalsamhällets samlade engagemang som kommunen har betydelse.

Studieförbund och miljöorganisationer är de kategorier som generellt är mest aktiva i det lokala arbetet. Därefter följer näringsliv och handel samt lantbrukare. Barn (under 15 år) bedöms också engagerade i relativt hög grad, mest genom aktiviteter i skola och barnomsorg.

Omkring 90 procent av kommunerna uppger att de satsat på information till allmänheten. De informationskanaler som använts är lokalpressen, informationsmöten, informationsmaterial till hushållen, miljömässa eller utställning samt miljöteam eller studiecirklar. Riktade informationsinsatser förekommer främst till skolor, daghem, föreningar samt näringsliv och handel.

Kommunalt organ som leder det lokala Agenda 21-arbetet

Lokala handlingsprogram och måldokument

Många kommuner arbetar med lokala Agenda 21-program som anger mål och konkreta projekt för det framtida arbetet. Arbetsformer och inriktning varierar mellan olika kommuner. Somliga kommuner baserar programarbetet på ett brett engagemang. Där har olika lokala aktörer, organisationer och enskilda deltagit och där kommunen haft en samordnande funktion. I flera kommuner har olika arbetsgrupper varit engagerade i att formulera lokala mål och förslag för det fortsatta arbetet samt lokala visioner för att tydliggöra begreppet hållbar utveckling.

Andra kommuner har börjat med att ta fram ett internt handlingsprogram för den kommunala organisa-

tionen eller ett ramprogram för kommande arbete. Ambitionen är i regel att de lokala Agenda 21-dokumenterna ska antas av den lokala politiska församlingen.

Fokus på miljö i praktiskt arbete

Det lokala Agenda 21-arbetet i Sverige har generellt fokuserat på miljö- och naturresursaspekterna i begreppet hållbar utveckling. Orsakerna till detta är dels att det finns ett utbrett engagemang kring miljöfrågor i samhället, som överbryggar politiska skiljelinjer, dels finns i Sverige aktiva ideella organisationer och väl utbyggda kontaktnät inom miljöområdet. Agenda 21 har dock ofta medfört att den lokala diskussionen har breddats från miljöperspektivet till det vidare begreppet hållbar utveckling. Den sociala dimensionen i Agenda 21 motsvaras i många kommuner av aktiviteter inom områden som näringslivsutveckling, åtgärder mot arbetslöshet och social segregation, integration av invandrare, utveckling av lokal demokrati och närdemokrati i bostadsområden samt hälsa och livskvalitet. Det nya är att framförallt att dessa områden integreras med aktiviteter på miljöområdet.

Snabb utveckling där kommunen har erfarenhet och verktyg

Ofta har det lokala Agenda 21-arbetet på ett tidigt stadium givit upphov till praktiska projekt eller kopplats till redan pågående aktiviteter. Förutom miljöförbättringar, tjänar projekten till att sprida engagemang.

De arbetsområden man valt varierar mellan olika kommuner och beror bl.a. på vilka lokala miljöproblem som dominerar samt vilken tradition och kompetens

som finns inom kommunen. Generellt har arbetet utvecklats snabbast inom områden där kommunerna har ett stort ansvar samt välutvecklade arbetsmetoder och verktyg.

Agenda 21-aktiviteterna har utvecklats långsamt inom områden där kommunens ansvar traditionellt är mindre (t.ex. biologisk mångfald och jordbruk). Utvecklingen går dessutom ofta långsammare på ett område där kommunen saknar verktyg för att påverka, t.ex. genom lagstiftning, ekonomiska styrmedel och inflytande över planeringen. Exempel på sådana områden är transporter och energi.

Generellt har det lokala Agenda 21-arbetet medfört att lokalt engagemang och ansvarstagande för miljö och hållbar utveckling har breddats till fler områden. Inom t.ex. energi och transporter var aktiviteten låg i början av processen, men både intresse och arbetsformer har successivt utvecklats. I dag tillhör dessa frågor de mest aktuella i de ledande Agenda 21-kommunerna. Tabellen nedan innehåller kortfattad genomgång av sektorer eller verksamheter där det lokala Agenda 21-arbetet haft stort genomslag samt områden där utvecklingen gått mer långsamt.

Snabb utveckling/hög aktivitet

Information och utbildning: Tre fjärdedelar av kommunerna hade 1995 satsat på utbildning i Agenda 21-arbetet. Vanligast är utbildning av politiker samt tjänstemän, lärare och andra kommunanställda. Även allmänhet och lokalt näringsliv har utbildats i vissa kommuner. Information till allmänheten har oftast skett genom lokalpress och informationsmöten. (se kap. IV.5, IV.6)

Miljökriterier för offentlig upphandling: Två tredjedelar av kommunerna tillämpade 1995 miljökriterier för offentlig upphandling. Agenda 21-processen har bidragit till att miljöanpassa upphandlingen. Även landstingen har ofta liknande program och flera exempel på regionala samarbeten mellan kommuner finns. (se kap. IV.4, II.2).

Avfall, källsortering, återvinning: De lokala aktiviteterna har ofta startat inom detta område, där det varit lätt att skapa engagemang och där både hushåll och arbetsplatser kan bidra. Aktiviteter på avfallsområdet har kopplats till konsumtionsmönster och haft pedagogisk betydelse. Starten på det lokala Agendaarbetet sammanföll med att källsortering föreskrevs och att producentansvaret aviserades. (se kap. II.1, II.2.)

Konsumtionsmönster: Projekt för att informera om konsumtions- och miljöfrågor, samt miljöanpassade produkter är vanligt i det lokala Agenda 21-arbetet, ofta som ett samarbete mellan kommun, handel och lokala organisationer. Miljömärkta produkter inom områden som rengöringsmedel, hushållskemikalier, pappersvaror och ekologiskt odlade livsmedel har fått ett genombrott. (se kap. II.1)

Gröna räkenskaper och miljöredovisning: En tredjedel av kommunerna hade 1995 börjat utveckla olika typer av gröna räkenskaper eller system för miljöredovisning. Agenda 21-arbetet har tydliggjort behovet av indikatorer för hållbar utveckling och förbättrade möjligheter att utvärdera genomförda åtgärder. (se kap. IV.2.)

Nya lösningar för avloppsrening: I många kommuner har Agenda 21 stimulerat arbetet med våtmarker för att minska utsläpp av närsalter samt småskaliga, lokala lösningar för avlopp och dagvatten. Även projekt för att minska föroreningar i avloppsslam samt försök med urinseparerande toaletter förekommer. (se kap. II.7)

Långsam utveckling/lägre aktivitet

Energi: Energiområdet har ofta upplevts som svårt att arbeta med lokalt. Kommunerna har små möjligheter att påverka priser och beskattning på området. Intresset har dock ökat och allt fler kommuner arbetar med energieffektivisering, inom egen verksamhet samt gentemot näringsliv och allmänhet. Det finns även exempel på lokalt arbete med förnybar energi, främst biobränslen i el- och värmeproduktion. (se kap. II.4).

Naturvård och biologisk mångfald: Utvecklingen i samband med lokalt Agenda 21-arbete har generellt gått långsamt. Kommunernas traditioner och kompetens på området varierar mycket. Exempel på aktiviteter: bevarande av biomångfald i kulturlandskapet, miljöanpassat skogsbruk, kommunala initiativ till naturreservat etc. (se kap. II.6)

Trafik och transporter: Utvecklingen gick i början långsamt inom lokalt Agenda 21-arbete, men aktiviteten har nu ökat. Aktiviteterna gäller främst lokala miljöanpassade trafikplaner, miljözoner, förbättrad kollektivtrafik, cykel- och gångtrafik, introduktion av biodrivmedel samt regionala järnvägssatsningar. Flera stora vägprojekt har också omprövats, bl.a. beroende på lokal opinion. (se kap. II.5)

Hållbart jordbruk och livsmedelsförsörjning: Kommunernas engagemang i jordbruksfrågor varierar mycket, men Agenda 21-arbetet har bidragit till ökade kontakter. Exempel på lokala aktiviteter är: upphandling av lokalt producerade och ekologiskt odlade jordbruksprodukter, kartläggning av livsmedelsförsörjning och transporter, projekt för att minska näringsläckage från jordbruksmark och bevara biomångfald. (se kap. II.6)

Näringslivets engagemang i det lokala Agenda 21-arbetet: Aktivitetsnivån beror på lokal företagsstruktur och på hur utvecklade kommunens kontakter med näringslivet är. Exempel på lokala aktiviteter är att utvecklandet av kontaktnät och stöd åt miljöarbetet i företag. (se kap. II.2)

Fysisk planering och byggande: När t.ex. nya översiktsplaner tas fram präglas de av Agenda 21-arbetet. Perspektivet är en hållbar utveckling och en process med brett deltagande eftersträvas. Även intresset för miljöanpassat byggande har ökat. Det gäller t.ex. material, energi, avfall och VA-lösningar. (se kap. I.4)

III.2 Icke-statliga organisationers engagemang i Agenda 21-arbetet

Icke statliga organisationer och folkrörelser har en avgörande roll i det svenska Agenda 21-arbetet, genom att tillföra idéer samt sprida kunskap och engagemang.

Brett deltagande av icke-statliga organisationer inför och under Riokonferensen bidrog till att sprida kunskapen om Agenda 21 i det svenska samhället.

Agenda 21-arbetet har medfört att många organisationer breddat sitt engagemang. Kopplingen mellan miljö-, utvecklings- och rättvisefrågorna har utvecklats.

Bland dem som varit mest aktiva finns studieförbund, miljö-, bistånds- och solidaritetsorganisationer, kyrkliga organisationer, samt kommunförbunden i länen och nationellt.

Bred representation vid Riokonferensen

Engagemanget från icke-statliga organisationer och folkrörelser har en avgörande betydelse i det svenska Agenda 21-arbetet. Organisationerna har tillfört idéer och drivit projekt som bidragit till det konkreta innehållet i uppföljningen av Riokonferensens beslut. De har också haft en viktig roll som spridare av information och engagemang i samhället.

Redan året innan UNCED aktiverade sig en rad organisationer. Flera samarbetsprojekt startades på nationell nivå, för att samordna organisationernas förberedelser och sprida information.

Vid Riokonferensen deltog representanter för mer än 50 svenska organisationer/folkrörelser. Den breda representationen fick troligen stor betydelse för det fortsatta arbetet i Sverige. Somliga av organisationerna har sedan dess aktivt drivit frågor kring miljö och utveckling inom landet, medan andra mest bidragit genom att sprida informationen vidare.

Om icke-statliga organisationers roll i Agenda 21-dokumentet

Riokonferensen och Agenda 21 har lyft fram betydelsen av icke-statliga organisationers engagemang. Detta är något delvis nytt inom FN-systemet.

Icke statliga organisationers roll i arbetet för hållbar utveckling behandlas i Agenda 21 främst i kapitel 27. Där anges bl.a. att organisationernas erfarenheter, kompetens och kapacitet ska utnyttjas i den nationella uppföljningen av Agenda 21. För att tillgodose detta bör förutsättningar för dialog skapas på nationell nivå. Organisationerna bör också få tillfälle att delta i utformning, genomförande och utvärdering av Agenda 21-arbetet på alla nivåer i samhället. Särskilt viktigt är att stimulera organisationernas deltagande i olika former av utbildning och opinionsbildning. Icke statliga organisationers roll tas även upp i bl.a. kapitel 25 "Barn och ungdomars roll för hållbar utveckling", kapitel 28 "Lokala myndigheters initiativ till stöd för Agenda 21" samt kapitel 29 "Att stärka arbetstagarernas och deras fackförningars roll".

Folkrörelsernas roll i svensk demokrati

Folkrörelserna har en viktig roll i svensk demokratisk tradition. Med folkrörelse avses en organisation med bred folklig förankring, som har som mål att förändra samhället och samhällsinstitutionerna. De traditionella folkrörelserna växte fram i slutet av 1800- och början av 1900-talet och de har även anknytning till framväxten av flera av dagens politiska partier. Basen i verksamheten är i regel lokala föreningar eller kretsar som samordnas i en riksorganisation.

Till de ursprungliga folkrörelserna räknas t.ex. frikyrkliga organisationer, nykterhetsrörelsen, den fackliga och politiska arbetarrörelsen, konsument- och bondekooperationen, kvinnorörelsen samt idrottsrö-

relsen. Knutna till olika folkrörelser finns dessutom flera studieförbund som erbjuder kurser och utbildningar till vuxna inom områden som språk, kultur, estetisk verksamhet, natur och miljö m.m.

Folkrörelserna och ideella organisationer har fortfarande en stor betydelse i den demokratiska processen samt för att sprida kunskap och engagemang i samhället. Till dagens problem hör dock att de tenderar att utvecklas från massrörelser till institutioner, med vikande gräsrotsaktivitet. Organisationerna är också beroende av statliga bidrag, vilket minskar deras oberoende.

Vidgat engagemang för hållbar utveckling

Ett allmänt intryck är att Agenda 21-arbetet har medfört ett ökat ideellt engagemang i frågor kring miljö och hållbar utveckling. Förståelsen för de globala sambanden mellan miljö-, utvecklings- och rättvisefrågor har också fördjupats. Detta avspeglas t.ex. i ett ökat intresse för globala rättvisefrågor inom miljöorganisationerna, medan t.ex. kyrkliga organisationer samt bistånds och solidaritetsorganisationer med en tradition av socialt engagemang även börjat arbeta aktivt med miljöfrågor.

Eftersom arbetet med miljö- och hållbar utveckling samlat ett brett spektrum av organisationer och aktörer, har också nya kontakter och samarbeten etablerats, både lokalt, nationellt och internationellt. Som samordnare i det lokala Agenda 21-arbetet har kommunerna ofta

anställt personer med erfarenheter från föreningslivet.

En stort antal ideella organisationer och intresseorganisationer har på olika sätt engagerat sig i Agenda 21-arbetet på olika nivåer i samhället. Eftersom variationen är stor, både mellan olika orter och när det gäller aktiviteternas inriktning, är det svårt att ge en heltäckande bild. Generellt återfinns många av de organisationer som varit mest aktiva i Agenda 21-uppföljningen i följande huvudgrupper:

- Miljöorganisationer
- Studieförbund
- Kyrkliga organisationer samt bistånds och solidaritetsorganisationer
- Kommunförbunden i länen och nationellt

Exempel

Organisationer och Agenda 21-aktiviteter

Detta är ett axplock av organisationer som på olika sätt deltagit i Agenda 21-arbetet. Förutom dessa finns många fler som varit aktiva på olika nivåer i samhället.

Naturskyddsföreningen

Naturskyddsföreningen är Sveriges största miljöorganisation, med ca 185 000 medlemmar och 270 lokala kretsar. Naturskyddsföreningen har haft en viktig roll i Agenda 21-arbetet i Sverige, både som nationell aktör och genom sina lokala kretsar. Exempel på nationella projekt är samarbetet med Växjö kommun som modellkommun för lokal Agenda 21 samt nyhetsbrev och idéskrifter för lokalt arbete med hållbar utveckling. Dessutom arbetar man med miljömärkning av produkter samt samarbete med miljöorganisationer i Syd. I många av landets kommuner deltar Naturskyddsföreningens lokala kretsar i Agenda 21-arbetet som idégivare och pådrivare.

q2000 – ungdomskampanj för ett hållbart Sverige

Ungdomsnätverket q2000 bildades under förberedelserna inför UNCED och började tidigt arbeta med uppföljningen av Agenda 21 i Sverige. q2000 lyfte tidigt fram målet att lokalt Agenda 21-arbete skulle inledas i alla kommuner före 1996 och arbetade aktivt med påverkan på central och lokal nivå. Därigenom fick nätverket stor betydelse för den snab-

ba utvecklingen för det lokala arbetet.

De flesta aktiva i det nationella nätverket q2000 är studerande på gymnasier eller högskolor och många av dem arbetar även i olika ungdomsorganisationer. Exempel på aktiviteter är: konferenser för att lära ut och praktisera metoder för påverkan, en databas för goda exempel och idéutbyte, temadagar om hållbar utveckling på gymnasieskolor samt en rapport om hinder på nationell nivå för det lokala Agenda 21-arbetet. Internationellt har q2000 bl.a. arrangerat ett ungdomsseminarium i samband med det femte mötet med FN:s Commission of Sustainable Development (CSD) i New York.

Studiefrämjandet

Studiefrämjandet är ett av landets största studieförbund och har traditionellt en omfattande verksamhet inom natur- och miljöområdet. På många orter har Studiefrämjandet etablerat samarbete med kommunen i olika typer av utbildningsprojekt. I flera kommuner har t.ex. arbetslösa ungdomar utbildats till "miljöinformatörer" i samarbete med Studiefrämjandet. Miljöinformatörerna har sedan arbetat med information till allmänhet och företag i det lokala Agenda 21-arbetet. Det finns även projekt där invandrare utbildats till miljöinformatörer för att bl.a. sprida information inom sina respektive språkgrupper.

Studiefrämjandet har också organiserat och utbild-

Exempel

dat s.k. "miljöteam". Dessa består av en grupp hushåll som tillsammans ser över sin konsumtion och söker lösningar för att minska miljöbelastningen från t.ex. varor, avfall, resor och energianvändning. Stöd i arbetet är studiematerial och en handledare. I många kommuner har Studieförbundet dessutom ansvarat för internutbildning av kommunpersonal inom det lokala Agenda 21-arbetet.

Svenska kyrkan – Kyrkans miljövern

Kyrkans miljövern är ett nationellt projekt inom Svenska kyrkan. Målsättningen är att miljö- och hållbarhetsanpassa all verksamhet genom Agenda 21-arbete i församlingarna. Arbetet tar upp både andliga, etiska, ekologiska och rättvisaspekter på en hållbar utveckling. Som stöd och inspirationskälla för arbetet har Svenska kyrkan givit ut boken "Den gröna postillan". Det praktiska arbetet i församlingarna innefattar miljöutbildning av kyrkans 22 000 anställda samt t.ex. energisparande, avfallshantering samt miljöanpassning av upphandlingen och resor. Församlingar och stift som uppfyller vissa villkor kan även bli miljödiplomerade. Miljöarbetet i församlingarna har mött stort intresse och engagemang.

Svenska kyrkan är en stor skogsägare och en miljöanpassning av skogsbruket har påbörjats. En "Skogspostilla" som anger regler för ett miljöanpassat skogsbruk håller på att tas fram. Svenska kyrkan del-

tar även i nordiskt och europeiskt kyrkosamarbete på miljöområdet liksom samarbete med u-länder.

Svenska Kommunförbundet och de regionala kommunförbunden

Svenska Kommunförbundet är en intresseorganisation som företräder kommunernas gemensamma intressen. Alla Sveriges 288 kommuner är medlemmar. Kommunförbundet har haft stor betydelse för spridningen av det lokala Agenda 21-arbetet i Sverige. Bland aktiviteterna märks kurser och konferenser, erfarenhetsåterföring, kontaktförmedling och rådgivning samt utgivning av informationsmaterial.

I alla län i landet finns regionala kommunförbund. Dessa har ofta en viktig roll som koordinatörer av samarbete och erfarenhetsutbyte mellan länets kommuner. I många fall har man organiserat regelbundna träffar kring miljö- och Agenda 21-frågor för politiker och tjänstemän. I t.ex. Västernorrlands län har kommunförbundet dessutom drivit ett stort projekt för miljöanpassad kommunal upphandling. Både Svenska kommunförbundet och de regionala förbunden organiserar även internationellt samarbete kring miljö och hållbar utveckling.

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) är en av de fackliga organisationer som aktivt engagerat sig i ►

Exempel fortsättning

frågor kring miljö och hållbar utveckling. TCO organiserar tjänstemän inom näringsliv och offentlig förvaltning. I samarbete med andra organisationer och myndigheter driver TCO projektet "Miljöanpassat kontor" med syfte att miljöanpassa inköp, material- och energianvändning på kontorsarbetsplatser. TCO driver också ett system för miljömärkning av datorer, som innefattar både energi-, material- och arbetsmiljöaspekter. Dessutom har TCO utarbetat och lanserat 6E - en arbetsmodell för att integrera arbetet med yttre miljö och arbetsmiljö på en arbetsplats, samt att engagera hela personalen i miljöarbetet.

Landsorganisationen (LO)

Landsorganisationen (LO) är Sveriges största fackliga organisation och verkar som federation för fackförbund inom bl.a. tillverkningsindustri, byggsektor samt vård och offentlig verksamhet. LO:s arbete med miljö och Agenda 21 är främst inriktat på arbetslivets miljöfrågor i vid mening. För att nå ut och engagera medlemmarna har LO tagit fram studiematerial samt ordnat kurser och informationsverksamhet.

Flera förbund inom LO har på motsvarande sätt arbetat med information och kurser på arbetsplatserna. Pappersindustriarbetarförbundets medlemmar har haft möjlighet att läsa en miljöcirkel på arbetstid, där 80 procent av medlemmarna deltog.

Metallarbetarförbundet och Industrifacket har genomfört kampanjer kring substitutionsprincipen vad gäller hälso- och miljöfarliga kemikalier medan Lantarbetarförbundet bedriver ett omfattande inventeringsarbete kring farliga bekämpningsmedel. Målarfacket och Grafiska fackförbundet har inlett särskilda Agenda 21-projekt. Runt om i landets kommuner har Kommunalarbetarförbundet engagerat sig i det lokala Agenda 21-arbetet.

När LO hösten 1994 inventerade medverkan i Agenda 21-arbetet bland LO-sektionerna (fackets samarbetsorgan på kommunnivå) deltog ca en tredjedel på något sätt.

IV.

Medel för genomförande

IV.1 Samhällsplanering och beslutsprocesser

Arbetet för hållbar utveckling bör innefatta ett bredare välfärdspolitiskt spektrum av samhällsinsatser. Erfarenheter från det lokala Agenda-arbetet visar att det är viktigt att planering och utvecklingsarbete är demokratiskt förankrat och bygger på medverkan och delaktighet.

Samhällsplaneringen bör inriktas mot att medverka till ett långsiktigt hållbart samhälle. I en sådan strävan är det av stor vikt att utveckla en lagstiftning som kan utgöra ett övergripande regelsystem för hållbar utveckling. Hållbarhetsanalyser och riktninganalyser kan bli viktiga verktyg i arbetet för hållbar utveckling.

Agenda-arbetet visar på vikten av att utveckla demokratin och underlätta invånarnas deltagande i lokala verksamheter och beslutsprocesser. Nya former kan utvecklas i kommunerna. Kommuner och myndigheter bör kunna se över bl. a. informationsrutinerna i syfte att göra det möjligt för alla intresserade att delta aktivt.

Rioprocessens konsekvenser

En följd av de beslut som togs i Rio de Janeiro 1992 är att samhällsplaneringen behöver utvecklas och breddas. En erfarenhet från det svenska Agenda-arbetet är också att arbetet för en hållbar utveckling bör innefatta ett

mycket bredare spektrum av samhällsinsatser än de som hör till det traditionella miljöområdet. Välfärdspolitiken i bred bemärkelse bör systematiskt beaktas i det fortsatta Agenda-arbetet. Det gäller hälsa och välbefinnande, integrering av inre och yttre miljöfrågor, boendefrågor, sysselsättning, trygghetsfrågor m.m. Vid Riokonferensen överenskomms också att staterna i det kommande arbetet skulle tillämpa ett underifrånsperspektiv, dvs. Agenda-arbetet skulle så långt möjligt utvecklas lokalt och föras uppåt i hierarkin.

Samhällsplaneringen i Sverige

Den lokala fysiska samhällsplaneringen i Sverige bygger traditionellt på delaktighet och medverkan av olika samhällsgrupper. Kommunerna har genom sitt s.k. planmonopol initiativet i den fysiska planeringen och i plan- och bygglagen regleras bl. a. medborgarnas inflytande i planeringsprocessen. Berörda medborgare, föreningar och organisationer har möjlighet till direkt påverkan av framlagda förslag vid särskilda samrådsmöten.

I ett fortlöpande samspel mellan olika aktörer och verksamheter är det rent generellt av stor vikt att den gemensamma strävan mot hållbar utveckling kan relateras till ett övergripande regelsystem. I Sverige pågår sedan flera år ett omfattande arbete med att samordna miljö- och hälsolagstiftningen i en särskild miljöbalk. Syftet är att samordna sådan lagstiftning som har betydelse för ekologiskt hållbar utveckling. I den meningen kan man se den planerade lagstiftningen som ett första steg i en samlad Agenda-lagstiftning.

Svenska erfarenheter av lokala beslutsprocesser

Den lokala delaktigheten bygger på många människors engagemang utifrån lokala förutsättningar. Den ger ofta upphov till nya idéer. Om den kraft som finns i det lokala engagemanget ska kunna leva vidare och utvecklas, förutsätter det möjligheter till aktivt deltagande i de politiska beslutsprocesserna. Den traditionella representativa demokratin kan utvecklas och förstärkas på olika sätt. I bl. a. Stockholm, Göteborg och Malmö utvecklas t. ex. systemet med stadsdelsnämnder. I andra kommuner prövas andra vägar till en decentraliserad beslutsprocess. Det har t. ex. gällt att involvera föreningar, byar osv. direkt i Agenda-arbetet.

Ett mål bör vara att utveckla demokratin genom att underlätta invånarnas deltagande i beslutsprocessen och minska avståndet mellan invånare och förtroende-

Exempel

Brett deltagande i lokala planeringsprocesser

I *Skarpnäck*, en förort i Stockholm, har "Miljöligan" i samarbete med stadsdelsnämnden utvecklat nya former för aktiv medverkan i miljö- och planeringsarbetet i ett storstadsområde. Miljöligan driver ett tiotal större projekt och har som mål att genom konkret handling väcka intresse och engagemang hos allmänheten. I "Miljöhuset" verkar olika miljögrupper. Miljöligan arrangerar också utbildning i olika ämnesområden med anknytning till hållbar utveckling.

Örebro kommun har haft en särskild översiktsplanegrupp som bl. a. genom föreläsningar och enkäter sökt integrera ett hållbarhetsperspektiv i den översiktliga fysiska planeringen. Till grund för denna planering ligger bl. a. en idé-inventering kallad "Gröna tankar för en bättre miljö". Kommunen har vidare sammanställt sysselsättningseffekterna av olika miljöåtgärder.

I *Trollhättans kommun* har man strävat efter att få med olika sociala aspekter i översiktsplaneringen och lokala områdes- och utvecklingsplaner. Kommunen har också tagit initiativ till att ge näringslivet fri konsultation i miljöfrågor för en framtidsinriktad miljöanpassning av företag.

Exempel

Arbete med lokala handlingsprogram och visioner

Marks kommun har man i samband med den fördjupade översiktsplaneringen tagit initiativ till en bred representation från kommunens olika delar och organisationer för att söka nya samarbetsformer i planeringen. Under år 1995 deltog ca 400 personer aktivt i olika grupper. Strävan har varit att finna nya arbetsformer för att nå fler målgrupper. Bl. a. har startats ett visionsarbete där ca 150 personer har arbetat fram en vision för önskad utveckling i ett 25-årsperspektiv.

I *Nacka kommun* har man bildat ett särskilt Agenda 21-råd som i nära samverkan med olika parter i kommunen verkar för hållbar utveckling i lokala planer och i kommunens olika verksamheter. Ordförande i Agenda 21-rådet är en politiker, utsedd av kommunstyrelsen, sekreterare är kommunens Agenda 21 samordnare. Övriga medlemmar i rådet är frivilliga personer från föreningslivet och olika intresserade organisationer.

I *Tidaholms kommun* har man låtit gymnasieeleverna delta aktivt i Agenda-arbetet genom att bl. a. hjälpa till med en enkät till kommunens invånare om deras syn på Agenda 21 för Tidaholm. Bl. a. enkäten har bildat underlag för en dialog i kommunen om vilken vision som invånarna har om det hållbara samhället och hur man kan nå dit. Vidare har olika "byautvecklingsgrupper" tagit fram underlag till översiktsplan och grundskoleelever stimulerats delta i kommunens samhällsplanering.

valda. Det kan t. ex. ske genom anordnande av öppna nämndsammanträden och återkommande öppna diskussioner mellan de lokalt förtroendvalda och medborgarna. Under-sökningar vid Institutet för framtidsstudier visar bl. a. att fler ungdomar har engagerat sig i Agenda 21-arbetet än i de politiska partiernas verksamhet. Det visar på den stora potential för kommande utveckling som Agenda-arbetet har.

Habitat II slår fast betydelsen av lokala processer

Internationella studier inom WHO understryker den bredd som Agenda 21-arbetet bör ha. Studierna visar att stora klyftor mellan olika befolkningsgrupper långsiktigt leder till sämre och mer instabil utveckling totalt för hela samhället. Demokrati, jämlikhet och jämställdhet är därför grundläggande delar i en långsiktig hållbar utveckling.

FN-konferensen i Istanbul 1996 om boende, bebyggelse och stadsutveckling - Habitat II - slår fast att en hållbar utveckling i världen beror av vad som sker lokalt där människor bor, där företag utvecklas och där olika verksamheter bedrivs. Möjligheterna måste tas till vara att förverkliga en hållbar utveckling genom ekonomisk och social utveckling och skydd av miljö, naturresurser och kulturella värden. En viktig rumslig dimension är att finna former för ett kretsloppsriktat samspel mellan stad och land. De politiska huvudfrågorna från konferensen slås fast i Istanbul-deklarationen.

Nya arbetsformer och verktyg i planeringsprocessen

Svenska erfarenheter från tiden efter 1972 års Stockholmskonferens ligger helt i linje med vad som

här redovisats från Habitat II och WHO. God livsmiljö, effektivare resurshushållning, full sysselsättning, god hälsa, goda bostäder och trygghet vad gäller utkomst och omsorg är centrala inslag i en hållbar utveckling. Planeringen för bostäder, infrastruktur och arbetsplatser behöver samordnas med miljöpolitiska åtgärder för ett miljöanpassat samhälle med rent vatten, ren luft och naturområden med biologisk mångfald. Det är vidare viktigt att de åtgärder som vidtas är demokratiskt förankrade och att de bygger på medverkan och delaktighet.

Den nu genomgångna fasen av Agenda 21 med det s.k. underifrånperspektiv som har tillämpats, visar på vikten av att medborgarnas möjlighet att påverka planering och politiska beslut kommer till uttryck även i andra samhällsplaneringsprocesser än den fysiska planeringen. En ofta framförd åsikt av lokala Agenda-grupper är att delaktighet och samarbetsmöjligheter med ansvariga instanser är betydligt svårare att uppnå för t. ex. planer och program som rör transporter och energiförsörjning.

Hållbarhetsanalyser

En slutsats blir att samhällsplaneringen behöver organiseras med en målmedveten övergripande utgångspunkt: Att leda till det långsiktigt hållbara samhället. Ett sätt att pröva om en tilltänkt verksamhet leder rätt är att utveckla ett system för hållbarhetsanalyser. Sådana analyser kan inte bara omfatta miljörelaterade utvecklingsaspekter, utan också beakta ekonomiska, demokratiska och sociala aspekter. Att beskriva miljökonsekvenserna innan beslut om en viss åtgärd ska tas har blivit en allt

mera självklar del i planeringsprocessen. Det gäller i första hand för projekt, men också för strategiska beslut av olika slag, som t. ex. trafikprogram, energiförsörjningsprogram, fysiska planer m.m. Ett utvecklingsarbete kring dessa frågor, i vilket Sverige deltar aktivt, pågår vid EU-kommissionen. En motsvarande process för övriga aspekter i ett system för hållbarhetsanalyser behöver utvecklas.

I vissa fall, t. ex. då processen är mer övergripande till sin karaktär, kan en s.k. rikttningsanalys vara lämplig som ett förstadium till närmare konsekvensbeskrivning. I följande modifierade exempel på en sådan analys, som relaterar till traditionella miljö- och naturresursförhållanden, utgår man från sex frågor. Om alla frågorna besvaras med ja tyder det på att projektet åtminstone inte strider mot en hållbar utveckling. Blir svaret nej på en eller fler av frågorna kan man vänta sig problem i framtiden när det gäller hållbarhet m.m.

Agenda-arbetet har som tidigare framhållits visat att det är viktigt att det lokala engagemanget kan tas till vara i den kommunala beslutsprocessen. Ingenting hindrar exempelvis att man i denna process knyter arbets- eller referensgrupper till ordinarie nämndorganisation med möjlighet för boende och lokala föreningar av skilda slag att delta.

Erfarenheterna visar vidare att de kommuner där Agenda-arbetet har haft en direkt koppling till den centrala beslutsinstansen i kommunen, d.v.s. till kommunstyrelsen och ansvariga nämnder, har lyckats bäst med att integrera Agenda-arbetet i de olika kommunala sektorerna.

Den inledda processen visar på möjligheterna till en

Riktningsanalysen visar om åtgärden bidrar till hållbar utveckling**Exempel frågor:**

1. Minskar resurs- eller energianvändningen? Övergår vi till att använda förnybara resurser respektive energikällor?
2. Ökar naturens resursuppbyggande kapacitet? Bevaras naturens biologiska mångfald?
3. Skapas slutna kretslopp för materia?
4. Håller vi oss inom gränserna för vad naturen och människan tål?
5. Löser vi flera problem samtidigt i ett helhetsperspektiv utan att samtidigt skapa nya?
6. Tillämpar vi försiktighetsprincipen? Substitutionsprincipen?

vidareutveckling av den lokala demokratin och det lokala aktiva deltagandet i utvecklingsarbetet. Kommunerna kan t.ex. se över rutinerna för det fortsatta Agenda 21-arbetet och pröva förutsättningarna för en direkt koppling till kommunstyrelsen. Kommunerna bör vidare kunna se över formerna för allmänhetens och de ideella föreningarnas möjligheter att komma till tals i beslutsprocessen. Det gäller särskilt de unga. Informationsrutinerna bör underlätta för alla intresserade aktörer att följa och påverka olika delar av arbetet för hållbar utveckling. Även myndigheterna bör se över sina informations- och beslutsrutiner så att lokala intressenter får ökade möjligheter att påverka beslutsprocessen. Alla instanser måste känna ansvar för att skapa goda förutsättningar för hållbar utveckling på lokal nivå.

IV.2 Miljöräkenskaper

På nationell nivå har arbete påbörjats för att koppla miljöpåverkan till kostnader.

Utveckling av nationell statistik och indikatorer för hållbarhet pågår.

Allt fler kommuner redovisar miljöbokslut eller miljöredovisningar. Vanligast är att man utnyttjar någon form av indikatorer eller nyckeltal. Det förekommer också att man försöker värdera miljöpåverkan i pengar.

Efterfrågan på jämförbar miljöinformation om företag, som helst dessutom belyser kopplingen miljö ekonomi, ökar.

Miljöräkenskaper i Agenda 21

Kapitel 8 i Agenda 21 handlar om integrering av miljöaspekter i de ekonomiska systemen och i beslutsprocesserna. Bland målen finns utvidgning av de nuvarande systemen för nationalräkenskaper för att integrera miljömässiga och sociala aspekter.

Miljöräkenskaper på nationell nivå

Fysiska miljöräkenskaper

Statistiska centralbyrån utvecklar fysiska nationella miljöräkenskaper som alltså tar sin utgångspunkt i olika fysiska parametrar. En viktig aspekt har varit att möjliggöra koppling till de aktörer som orsakar miljöpåverkan. Resultatet av detta presenteras i "aktörsvisa miljöpro-

filer". Arbetet har kommit längst när det gäller utsläpp till luft, energianvändning samt miljöskyddskostnader. Andra områden man arbetar med är avfall, materialflödesanalyser, naturresurser samt indikatorer för hållbar utveckling.

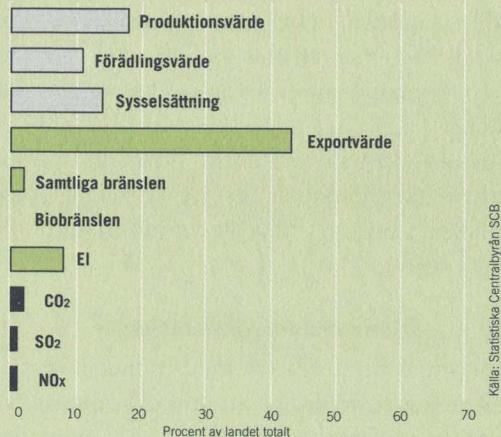
Statistiska centralbyrån samt Naturvårdsverket tar fram nyckeltal/indikatorer för att översiktligt beskriva utvecklingen i miljön i olika länder inom ramen för ett nordiskt projekt.

Monetära miljöräkenskaper

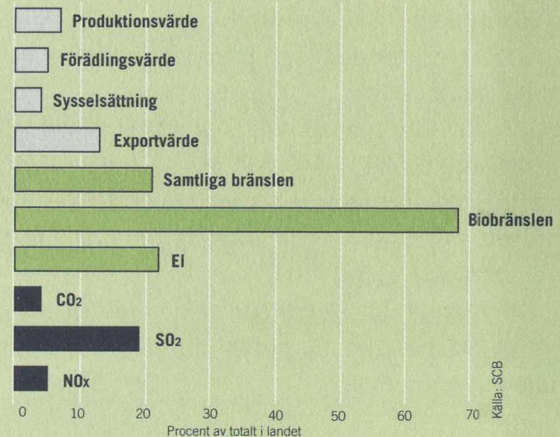
Konjunkturinstitutet arbetar med monetära nationella miljöräkenskaper. Målet är att utveckla och utvärdera metoder för kostnadsvärdering med hjälp av marknadspriser, undvikandekostnader, betalningsviljestudier respektive hypotetiskt produktionsbortfall. Man har i olika pilotstudier värderat kostnaderna för skadeverkningar av svavel och kväve på skogsvirke, jordbruksgrödor, vattenkosystemen, korrosion, hälsa och rekreationsvärden. Man utvecklar ekonomiska modeller som utnyttjar de fysiska miljöräkenskaperna, för att kunna studera miljökonsekvenser av ekonomisk politik och vice versa. Modellerna kan också användas för att söka den mest kostnadseffektiva mixen av åtgärder förutsatt att kostnader och effektivitet för åtgärderna är kända.

Sverige deltar även i arbetet inom EU (EUROS-TAT) som tar fram en modell för miljöräkenskaper och miljöindikatorer.

Verkstads- och annan tillverkningsindustri

Massa och papper, grafisk industri

Exempel på aktörsvisa miljöprofiler. Profilen visar branschens bidrag/betydelse för förbrukningen av energi (uppdelat på olika energibärare), utsläppen av olika luftföroreningar samt för olika ekonomiska parametrar.

Index för miljö tillstånd i olika ekosystem

Naturvårdsverket fick 1992 i uppgift att utarbeta ett system av miljöindex som ger en samlad bild av miljö tillståndet i de svenska ekosystemen samt gör det möjligt att följa förändringar över tiden. Modellen baseras på relevanta indikatorer med vars hjälp man sedan gör en bedömning av miljö tillståndet i landet som helhet och för större regioner. Slutligen ska man pröva olika metoder för att väga samman indikatorerna för en viss naturtyp till ett index. Slutmålet är att man med en enda sammanvägd siffra ska kunna sätta betyg på mil-

jö tillståndet i området. Med denna metod kommer man att kunna åskådliggöra hur miljö påverkade olika naturtyper är i olika regioner. Man har i dag kommit ganska långt när det gäller indikatorer för skog. Mer fullständiga förslag för skog och ytvatten kommer att presenteras under 1997, för odlingsmark, våtmark och hav 1998, samt urban miljö och fjäll 1999.

Miljöskuldsberäkningar

Ett sätt att kvantifiera kostnaderna för miljö påverkan är att beräkna miljöskulden. Miljöskulden har definierats

som kostnad för att återställa de miljöskador som är tekniskt-ekonomiskt möjliga att åtgärda, samt storleken av det kapital som erfordras för att betala återkommande reparationsinsatser. 1992 beräknades Sveriges ackumulerade miljöskuld uppgå till 261 miljarder kronor samt öka med 6,6 miljarder kronor per år. Jordbruket, avfallsfrågor och försurning stod för de tyngsta posterna.

Miljöräkenskaper på lokal nivå

Det lokala Agenda 21-arbetet har bidragit till att allt fler kommuner har börjat närma sig gröna bokslut i den egna redovisningen. I en enkät från 1995 uppgav en fjärdedel av landets kommuner att man börjat arbeta med någon form av grön redovisning. Det rörde sig både om miljöinformation som presenteras mer eller mindre fristående från den ekonomiska redovisningen, t.ex. i form av nyckeltal, och om olika försök att värdera miljökostnaderna i pengar.

De första kommunala miljöredovisningarna kom i början av 90-talet och nu går utvecklingen snabbt. 1995 presenterade ett 40-tal kommuner någon form av miljöredovisning. Ungefär hälften av dessa har kopplat redovisningen till uppföljning och utvärdering av beslutade mål. I mer än hälften av miljöredovisningarna används olika gröna nyckeltal för att beskriva utvecklingen.

En metod som fått bred spridning bland både kommuner och andra aktörer är riktninganalys. Metoden, som presenterades redan 1990, används för att kontrollera hållbarheten i projekt eller vid planering och ger en övergripande uppfattning om effekterna på miljön.

Den beskrivs vidare i avsnittet om politiska beslut och beslutsprocesser.

Miljöräkenskaper på företag

Hittills har svenska företag inte i större utsträckning kopplat sin miljöinformation till ekonomiska aspekter. Nu ökar kraven på detta område, i första hand från finansmarknadens aktörer och från kunder. (se vidare avsnitt II.2 Hållbart näringsliv).

Några svenska storföretag deltar i ett nordiskt projekt för att ta fram företagsspecifika nyckeltal för miljöprestanda. I detta projekt finns dock ingen ambition att utveckla någon gemensam och generell metod som kan användas av alla företag.

Exempel

Miljösuld och miljökapital i Eslöv

Baserat på ovanstående metod hamnar man i Eslöv på följande resultat:

Långfristig miljösuld **ca 800 miljoner + ca 20 miljoner/år**

(koldioxidutsläpp, kadmium i jordbruksmark, minskad humushalt i jordbruksmark, övergödning av hav och sjöar, miljöfarligt avfall, förorenad mark, bevarande av biologisk mångfald i våtmarker respektive ett reservat)

Kortfristig miljösuld **ca 50 miljoner**

(bullerdämpning, åtgärdande av dricksvattenkvalitet, sanering av radonhus, ventilationsupprustning)

Naturligt miljökapital **ca 2150 miljoner**

(markens taxeringsvärde, fyndighet kaolin och naturgrus, rekreationsvärden, existerande biologisk mångfald)

Tekniskt miljökapital **- 200 miljoner (låg uppfyllnad -> negativt värde)**

(utsläpp till vatten från: reningsverk, avfallsupplag, jordbruksmark, enskilda avlopp; utsläpp till mark från reningsverk (slam); utsläpp till luft från energiverket, avfallsupplag, småskalig oljeeldning, småskalig vedeldning, freoner, tillståndspliktiga företag, krematorier; källsortering)

Humant miljökapital **2 miljoner**

(kommunal miljöinformatör, utbildning av kommunens inköpare miljöutbildning i skola, gymnasium och förskola, miljöutbildning på företag, information om källsortering)

Källa: Gröna nyckeltal i kommunal redovisning, Svenska Kommunförbundet 1996.

Exempel

Agenda 21-bokslut i Falun

Falun tillhör de svenska kommuner som arbetat längst med miljöredovisning. I Falun görs redovisningen för att följa upp politiskt tagna beslut och mål inom miljö- och energiområdet samt för att ge en allmän bild av miljösituationen.

Miljösituationen beskrivs bl.a. utgående från ett antal nyckeltal:

Avfall	deponering av vissa avfallsslag på Faluns avfallsanläggning material till återvinning andel av avloppsslammet som sprids på odlingsmark kompostering i daghem, fritidshem och skolor
Energi	energitillförsel och energislag, bränsle i fjärrvärmn, energianvändning för uppvärmning i det kommunala bostadsbolaget, elanvändning i kommunen
Trafik	flöden på några trafikleder
Växthusgaser	koldioxidutsläpp från fossila bränslenkoldioxidutsläpp från den störste enskilde energianvändaren
Metaller och kemikalier	kg utsorterat miljöfarligt avfall från hushållen/invånare zinkläckage från gruvavfall (indikerar totalt metalläckage) utryckningar till olje- eller kemikalieolyckor
Vatten	vattenanvändning per person in- och utläckage i kommunala vatten och avloppsledningar
Biologisk mångfald	andel skogsmark med landskapsekologisk planering
Försurning	utsläpp av svavel från bränslen kvävedioxidutsläpp från bränslen
Buller	antal boende i områden med bullernivåer över viss gräns
Utomhusluft	kvävedioxidhalter i luft i centrala Falun km gång- och cykelväg
Bygga och bo	antal radonåtgärdade hus (ackumulerat)
Dricksvatten	andel godkända revattenprover
Friska Falun	Andel rökare i årskurs nio

Nyckeltalen relaterar till politiskt beslutade mål och utvecklingen kan följas över flera år.

Miljöredovisningen innehåller också en konkret och tydlig genomgång av varje kommunnämnds planerade, påbörjade och avslutade åtgärder inom miljö- och energiområdet. Varje nämnds redovisning avslutas med en utvärderande kommentar från kommunens ledningsgrupp.

IV.3 Ekonomiska styrmedel och skatter

Sverige har sedan slutet av 80-talet arbetat allt mer med ekonomiska styrmedel speciellt inom energiområdet.

Många energiskatter har ökat gradvis för hushåll och servicenäring. För industrin har de sänkts.

Intäkterna från energi- och miljörelaterade skatter ökar gradvis.

Styreffekten hos styrmedlen varierar och påverkas bl.a. av hur lätt det är att byta till andra alternativ och hur höga avgifterna/skatterna är.

Ekonomiska styrmedel i Agenda 21-dokumentet

I Agenda 21 framhålls behovet av ett effektivt utnyttjande av ekonomiska instrument. Till de områden som pekas ut som särskilt angelägna för detta hör: energi, transporter, jord- och skogsbruk, vatten, avfall, hälsa, turism och tjänstesektorn samt globala och gränsoverskridande miljöproblem.

Pris på miljöpåverkan

I detta kapitel behandlas ekonomiska skatter och avgifter, dvs. extra pålagor konstruerade så att miljöpåverkan blir en pridfaktor. Dessa styrmedel har som syfte att med hjälp av marknadskrafterna styra konsumtionen och beteendet i en miljöanpassad riktning. Bidrag och

subventioner tas däremot inte upp i detta kapitel

Till fördelarna med ekonomiska styrmedel hör att:

- åtgärder vidtas där det kostar minst, dvs. miljöbelastningen minskas kostnadseffektivt.
- utveckling av miljöanpassade produkter stimuleras eftersom de ges relativa kostnadsfördelar.
- administrativa kostnader vanligen är låga.

Under nittioalet har användningen av ekonomiska styrmedel inom miljöområdet ökat kraftigt i Sverige som nu tillhör de länder i världen som har flest miljöskatter och -avgifter. Inom EU kan enskilda länder införa nationella miljöavgifter och skatter, så länge de inte klassas som handelshinder. Oron för försämrad konkurrenskraft för det egna landets industri kan emellertid hämma ett land om de är ensamma om att införa ekonomiska styrmedel.

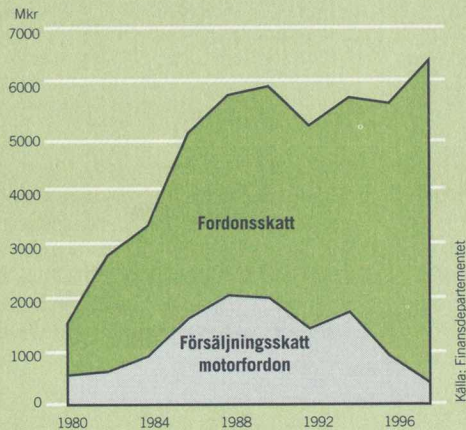
Miljörelaterade skatter och avgifter

1994 stod intäkterna från miljö- och energirelaterade skatter för 3 procent av BNP. Detta beräknas stiga till 3,7 procent år 1998. Till de största intäktsposterna hör energiskatten på bränslen och el samt koldioxidskatten.

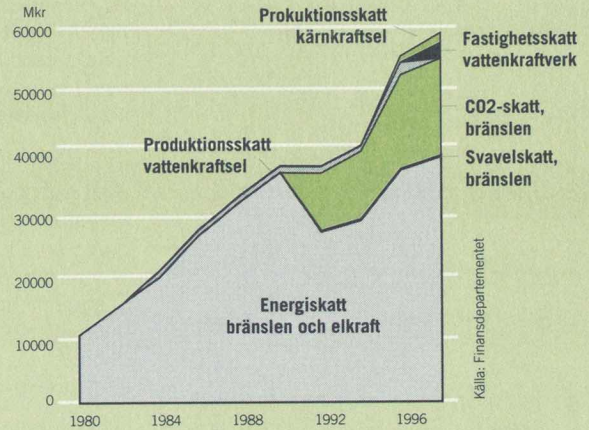
Till de skatter som är differentierade med miljöaspekter som grund hör svavelskatten på bränslen, koldioxidskatten, energiskatten på bränslen, fordonskatt samt skatt på gödsel- respektive bekämpningsmedel. Syftet med differentieringen är att styra konsumtionen mot de mest miljöanpassade alternativen.

Till de miljöskatter som inte är differentierade hör

Intäkter från fordonsskatter

Intäkter från energirelaterade skatter

skatterna på avfall till deponering (beslutad men ännu ej införd) och på naturgrus liksom moms på el och transporter. Styreffekten här blir framförallt att skatten gynnar hushållning samt, t.ex. när det gäller naturgrus, övergång till alternativa material.

Skillnaden mellan en miljöskatt och en miljöavgift är att intäkterna från miljöavgifter är öronmärkta för vissa ändamål. I Sverige är bl.a. bilar och vissa batterier belagda med en miljöavgift som bl.a. ska finansiera omhändertagandet när de tjänat ut.

Sverige har också ekonomiska styrmedel inom hälsoområdet. Dit hör t.ex. en hög beskattning av tobak och en ur internationell synpunkt sett hög beskattning på alkohol.

Till effekterna i Sverige av miljöskatterna hör:

- övergång från fossila bränslen till biobränslen i fjärrvärmeverken,
- en viss återgång till olja då bränsle- och koldioxidskatten sänktes för industrin. Återgången skedde framförallt inom skogsindustrin, som snabbt kan byta mellan olja, el och biobränsle,
- minskad fosfor och kadmiumhalt i handelsgödsel,
- övergång till diesel i miljöklass ett och bensin i miljöklass två,
- minskade kväveoxidutsläpp från de energianläggningar som berörs av kväveoxidavgiften,
- sänkt svavelhalt i olja.

Miljöskatt	Beskrivning	Effekt
Bränsleskatt på bensin	1987 differentierades skattesatserna på bensin så att blyad bensin blev dyrare. Nu finns miljöklass 2 och 3 för oblyad bensin. Bensin i miljöklass två, som beskattas lägre, måste uppfylla vissa miljökrav.	Den blyade bensinen minskade sin marknadsandel ganska snabbt. I dag säljs bara bensin i miljöklass två.
Koldioxidskatt	Infördes 1991 på fossila drivmedel och fossila bränslen för energiproduktion. Så småningom sänktes koldioxidskatten för industrin till en fjärdedel av den allmänna nivån. Orsaken var den internationella konkurrensen. En fördubbling för industrin, till halva den allmänna nivån, planeras.	Koldioxidskatten har minskat oljeanvändningen inom fjärrvärmesektorn (som varken belastas med koldioxid- eller bränsleskatt). På sikt förväntas den få effekt även utanför fjärrvärmesektorn.
Allmän energiskatt på eldnings- och dieselolja	Omfattar fossila bränslen för uppvärmning och drivmedel. Skattesatsen varierar beroende på miljöklass. Användning inom tillverkningsindustrin beskattas ej.	Miljöklassningen av dieselolja har påverkat konsumtionen så att 85 procent av all diesel som säljs är miljöklass ett. Oljeanvändningen inom industrin steg något när industrin befriades och samtidigt fick sänkt koldioxidavgift.
Svavelskatt	Baseras på svavelinnehåll. Belastar fossila bränslen och oljor för energiproduktion. Industrins processer samt sjöfarten är befriade.	Avgiften bedöms ha ökat andelen lågvavliga oljor men däremot inte åstadkommit en övergång från olja till andra bränslen.
Kväveoxidavgift	Energiproduktionsanläggningar med en produktion på 25 GWh/år (ursprungligen minst 50 GWh/år), belastas. Intäkterna från avgiften fördelas åter ut bland de avgiftsskyldiga anläggningarna i relation till deras energiproduktion.	Utsläppen av kväveoxider från de anläggningar som berörs av kväveoxidavgiften har ungefär halverats sedan avgiften aviserades.

Miljöskatt	Beskrivning	Effekt
Årlig fordons-besättning	Differentierad för personbilar och lätta fordon, så att emissionssnåla fordon gynnas de första fem åren.	Differentieringen tros inte ha någon större effekt på bilvalet, bl.a. för att skillnaden är så marginell jämfört med hur mycket en ny bil kostar.
Skrotningsavgift på bilar	Tas ut på nybilspriset. Sedan 1992 är skrotningspremierna högre för bilar som klarar besiktningen, för att stimulera utskrotning av gamla bilar med dålig avgasrening.	Skrotningspremiens effekt ligger främst i att den minskar vild skrotning i skogen. Den är sannolikt för låg för att motivera snabbare utskrotning av gamla, ännu körbara bilar.
Miljöavgift på handelsgödsel	En miljöavgift baserad på kväveinnehåll. Handelsgödsel har även en avgift baserad på kadmiuminnehåll. Tidigare fanns även en avgift på fosfor i handelsgödsel.	Kväveanvändningen har varierat med kväveavgiftens storlek. Den rådgivning och forskning som avgiften finansierat anses varit effektivare för att minska användningen än den prisökning som avgiften medfört. Kadmiumhalten i handelsgödsel har nästan halverats vilket till stor del antas bero på kadmiumavgiften. Fosforavgiften togs bort då fosforanvändningen ansågs ha minskat tillräckligt.
Frivillig miljöavgift på miljöskadliga batterier (bly, nickel-kadmium, alkaliska respektive kvicksilverbatterier)	Tas ut av tillverkare och importörer för att finansiera insamling och återvinning. Nu föreslås att alla typer av batterier ska samlas in och att höjda miljöavgifter på alla typer av batterier ska finansiera insamling och omhändertagande.	En stor andel av de kvicksilverhaltiga alkaliska batterierna har ersatts av batterier med lågt eller inget kvicksilverinnehåll. Troligen har inte batteriavgiften varit speciellt avgörande för denna utveckling. Insamlingen av nickel-kadmiumbatterier fungerar dåligt.

Miljöskatt	Beskrivning	Effekt
Naturgrusskatt	Infördes 1996	För tidigt att avgöra
Avgift på bekämpningsmedel	Avgiften tas ut av tillverkare och importörer.	Sedan avgiften på bekämpningsmedel infördes har användningen minskat med 35 procent i landet. Minskningen bedöms i första hand bero på rådgivning samt minskad dosering genom övergång till moderna lågdospreparat. Prisökningen i sig (p.g.a. avgiften) har däremot inte haft någon större effekt på användningen.
Pantsystem på glasflaskor	Är frivilligt	Insamlingsgraden för returglas är nästan 100 procent. Andelen drycker som säljs i returglas har minskat, särskilt när det gäller vin, öl och sprit.
Pantsystem för dryckesförpackningar i aluminium och PET	Är lagstadgat	Drygt 90 procent av aluminiumburkarna samlas in och återvinns. Ca 70 procent av engångs-PET-flaskorna samlas in och materialåtervinns och närmare 100 procent av PET-flaskorna för flergångsbruk återanvänds.

Nya förslag

Ett förslag på avfallsskatt lades under hösten 1996. Enligt förslaget ska allt avfall som deponeras beläggas med en skatt på 250 kr per ton. Ingen skillnad görs mellan olika typer av avfall. Förslaget bearbetas för närvarande i regeringskansliet.

Skatteväxlingskommittén har utrett konsekvenserna av en ökad beskattning på t.ex. energi kombinerat med

minskad beskattning av arbete. Kommittén ställer sig positiv till en skatteväxling som bör genomföras stegvis över en lång period. Kommittén konstaterar att ökade intäkter från miljöskatter ger utrymme för en ganska blygsam sänkning av skatten på arbete.

Skatteväxlingskommittén förordar att energiskatten omstruktureras så att den blir proportionell mot energinnehållet och att biobränsle uppmärksammas särskilt.

Exempel

Ekonomiska styrmedel på lokal nivå

Till de avgifter som kommunen har möjlighet att miljörelatera och i ökande grad koppla till förbrukning/belastning etc. hör avfallsavgift, VA-taxa, fjärrvärme och elräkning. 1995 uppgav t.ex. två tredjedelar av kommunerna att man arbetade med differentierade avfallstaxor och en tiondel att man hade rörliga VA-avgifter.

Viktrelaterad soptaxa

I Varberg började man på försök med rörliga sophämtningstaxor 1994 och sedan 1995 baseras sopsavgifterna för samtliga hushåll på den faktiska sopmängden. Taxan har en fast del samt en viktrelaterad del. Sedan den rörliga taxan infördes har sopmängden minskat med ungefär en tredjedel. Samtidigt har insamlingen av glas och papper ökat kraftigt. Man har inte upplevt några problem med att hushållen, för att sänka sina sophämningsavgifter, slänger sina sopor någon annanstans.

Sänkt VA-taxa utan vattentoalett

Tanums kommun gynnar sedan 1995 hushåll som avstår från vattentoalett eller genomför urinsepa-

tering i den egna fastigheten genom att ge dessa lägre VA-avgift. Avloppsdelen i VA-taxan halveras. Tanken är att utsläppen av näringsämnen till kusthavet ska minska samtidigt som man slipper dra rörledningar och minskar vattenförbrukningen.

Höjda rörliga och sänkta fasta avgifter på el

I Halmstad har det kommunala energiverket sänkt de fasta kostnaderna på elräkningen för hushållskunder och istället höjt avgiften per kWh. Under 1996 har man dessutom på försök låtit kunder i ett bostadsområde rapportera sin faktiska elförbrukning varannan månad genom att själva läsa av sin elmätare. Elräkningen baseras på dessa siffror, som motsvarar den definitiva förbrukningen, istället för att som normalt är baseras på uppskattad förbrukning. På elräkningen ges en grafisk presentation av den egna elförbrukningen under året och jämfört med föregående år. Genom att utnyttja modern tele- och datorteknik klarar man arbetet utan större administrativ insats. Man hoppas påverka kundernas beteende så att elförbrukningen sänks. Försöket har slagit så väl ut att alla kunder kommer att erbjudas dessa möjligheter under 1997.

Vidare att trafik- och miljörelaterade skatter differentieras för olika bränslen. Skatterna på energi, bekämpningsmedel och naturgrus pekas ut som möjliga att höja.

Alternativbränsleutredningen föreslår att även alternativa fordonsbränslen ska miljöklassas samt ges skattelättnader.

IV.4 Miljöanpassad offentlig upphandling

Den offentliga sektorns upphandling beräknades 1994 till minst 300 miljarder kronor och utgör en betydande del av den svenska handeln.

Arbetet med miljöanpassning av den offentliga upphandlingen har fått ett genombrott under 90-talet. 1995 tillämpade två tredjedelar av kommunerna miljökriterier vid upphandling. 25 statliga myndigheter har utsetts för att utveckla nya metoder och samla erfarenheter när det gäller miljöanpassad upphandling.

Kravspecifikationer och andra hjälpmedel för inköpare har tagits fram i regionala och lokala projekt. Vissa av dessa har fått stor spridning.

Agenda 21 betonar miljöanpassad offentlig upphandling

Kapitel 4 i Agenda 21 framhåller bl. a. vikten av att den statliga upphandlingen blir ett föredöme ur miljöhänseende. Samtidigt betonas att en miljöförbättring av den statliga upphandlingspolitiken inte får bryta mot internationella handelsprinciper.

Att miljöanpassa den offentliga upphandlingen innebär att systematiskt välja de varor och tjänster som innebär den minsta belastningen på miljön. Genom att successivt höja miljökraven växelverkar den offentliga upphandlingen med produktutvecklingen och bidrar till alltmer miljöanpassade produkter. Den offentliga sek-

torns upphandling är relativt stor. Den beräknades 1994 till minst 300 miljarder kronor och utgör därmed en betydande andel av den svenska handeln.

Möjligheter och begränsningar för att ställa miljökrav

Lagen om offentlig upphandling (LOU) började gälla 1994 och är en konsekvens av reglerna för offentlig upphandling inom EU. LOU ger goda möjligheter att ställa miljökrav vid offentlig upphandling, men dessa krav måste specificeras mycket noggrant. Inköparna behöver därför både bättre utbildning samt stöd i form av t.ex. kravspecifikationer.

LOU tillåter inte krav på en speciell miljömärkning. Däremot kan köparen kräva att en produkt ska uppfylla kriterierna för en miljömärkning eller motsvarande. På liknande sätt kan man ställa krav på att livsmedel ska vara ekologiskt odlade och åberopa kriterierna i ett godkänt kontrollsystem.

LOU kan innebära begränsningar när det gäller miljökrav som berör tillverkningsprocesser och transporter. Här är dock tolkningen ännu oklar eftersom några sådana fall ännu inte prövats i domstol.

Samtidigt som LOU introducerades inrättades Nämnden för offentlig upphandling. Denna myndighet har till uppgift att kontrollera att den offentliga upphandlingen sker enligt reglerna, men även att tillhandahålla information och vägledning. I nämndens uppgifter ingår också att stimulera miljöanpassningen av den offentliga upphandlingen.

Den offentliga sektorn skall bli ett föredöme

25 statliga myndigheter har utsetts som pilotmyndigheter för att miljöanpassa upphandling och införa miljöledningssystem. En sammanhållen strategi som gör det lättare att ställa miljökrav på den offentliga upphandlingen och de olika aktörerna skall utarbetas. Några exempel på åtgärder är

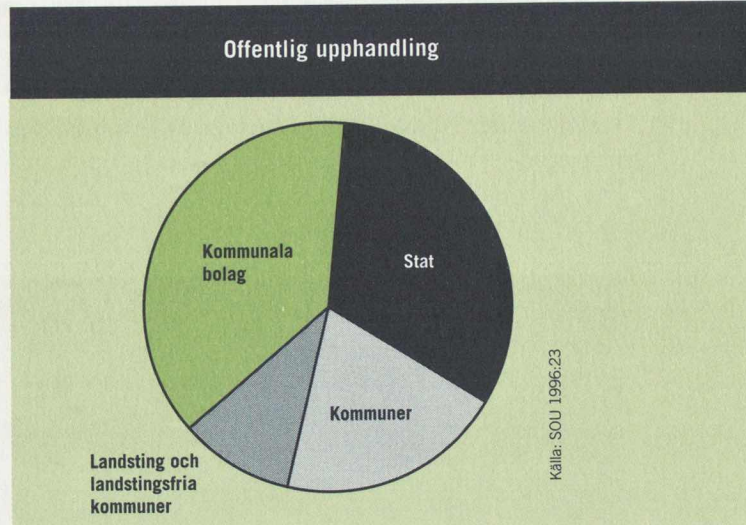
- att miljöhänsyn ges högre status i myndigheternas regleringsbrev,
- att en tydlig och kompetent miljöpolicy ger större befogenhet att ställa miljökrav,
- att inköparna ges utbildning för att ställa miljökrav och att utvärdera anbud med avseende på miljöaspekter.

Inköparen har en nyckelroll

Inköparen har ett stort inflytande när det avgörs vilken vikt som ska läggas vid miljöanpassning vid valet av produkt. Att bedöma vad som är miljöanpassat och väga dessa egenskaper mot övriga önskemål kräver inte bara kunskap och kompetens utan också förmåga att hålla sig á jour med det omfattande informationsflödet inom miljöområdet. Nya och inte sällan motsägelsefulla uppgifter om vad som är miljöanpassat presenteras av myndigheter, leverantörer, branschorganisationer, miljöorganisationer, fack- och dagspress.

Hjälpedel för miljökrav underlättar för alla parter

Både inköpare och leverantörer anser att det är ett stort problem att det inte finns enhetliga och samordnade miljökrav. I dag sker mycket dubbelarbete inom den offentliga sektorn när det gäller att formulera och vär-

dera miljökrav. Leverantörerna upplever att den stora variationen av miljökrav från olika upphandlande enheter försvagar utvecklingen av miljöanpassade varor och tjänster.

En mall för miljökrav att ställa vid inköp av varor och tjänster kan bl. a. innehålla:

- krav på produkten: ämnen/komponenter som inte får ingå, livslängd, återvinningsbarhet, energi-, kemikalie och vattenförbrukning vid tillverkningen. Dessutom bör produkten uppfylla kriterier för miljömärkning,
- krav på anbudsgivaren. t.ex. beträffande internt miljöarbete såsom miljöpolicy, handlingsplaner, redovisning samt uppföljning, miljöcertifiering.

Miljöanpassning av upphandling på lokal och regional nivå

Miljöanpassning av upphandling på lokal nivå har ökat kraftigt under 90-talet. Två tredjedelar av kommunerna tillämpade 1995 miljökriterier för offentlig upphandling. Agenda 21-processen har bidragit till att miljöan-

passa upphandlingen. Även landstingen har ofta liknande program och flera exempel på regionala samarbeten mellan kommuner finns.

I dag finns många bra exempel på aktuella hjälpmedel för offentliga upphandlare när det gäller att ställa miljökrav. På sidan 205 ges några exempel på detta.

Exempel

Lf Direkt – databas för miljökrav vid upphandling

Landstingsförbundets databas Lf Direkt är en uppskattad mall för miljökrav i samband med upphandling. Ett miljökravssystem för i första hand landsting har arbetats fram och kan användas vid all upphandling och alla inköp. Systemet finns tillgängligt i Landstingsförbundets databas Lf Direkt och kompletteras successivt med nya varugrupper och tjänster samt uppdateras kontinuerligt med ändrade och nya miljökrav. Stockholms läns landsting har varit drivande i detta arbete. En samordning med Stockholms Stads centrala upphandlingsenhet har inneburit ökad tyngd gentemot leverantörerna.

Miljöanpassad kommunal upphandling i Västernorrland

Kommunerna i Västernorrlands län har tillsammans med Kommunförbundet i länet utarbetat ett material för miljöanpassad upphandling. Materialet har sammanställts i en pärm tillsammans med kriterier för 21 olika produktområden, som t. ex. kemikalier, förpackningar, transporter, kontorsmaterial och livsmedel. Dessutom innehåller pärmen information om nationella miljömål och lagstiftning samt olika miljömärkningssystem.

Pärmen har varit mycket efterfrågad och har i dag sålts till över 220 av landets totalt 288 kommuner.

Erfarenheterna från projektet i Västernorrland visar dock att det inte räcker med policy och kriterier. För att miljöanpassade upphandlingsregler ska fungera i praktiken krävs även mycket information och utbildning.

Eskilstuna följer upp andelen miljöanpassade uppköp

Eskilstuna kommun beslutade i kommunfullmäktige 1995 att all upphandling av varor och tjänster skall miljöanpassas. Allt eftersom kommunens avtal nu löper ut kompletteras riktlinjerna med specifika miljökriterier för de varugrupper eller tjänster som blir aktuella för central upphandling. Riktlinjerna anger bl. a. att leverantörer så långt möjligt skall redovisa förpackningar, transporter, avfall m. m. som påverkar bedömningen av produkten ur miljösynpunkt.

För att få en bättre uppfattning om hur miljöanpassningen av kommunens upphandling fortskrider har ett uppföljningssystem byggts upp. Produkter eller tjänster som inhandlas och som uppfyller kommunens miljökriterier eller produkter som är miljömärkta konteras under en särskild kod. Vid det årliga miljöbokslutet kan sedan varje nämnd och kommunal bolagsstyrelse relativt enkelt redovisa hur stor andel av inköpen som varit miljöanpassade.

IV.5 Information

Att nå ut med information har varit en av de stora uppgifterna i inledningsskedet av det lokala Agenda 21-arbetet. 1995 hade 90 procent av kommunerna satsat på information till allmänheten via lokalpressen, informationsträffar, informationsmaterial till hushållen, miljömässor eller marknadsevenemang samt studiecirkel och liknande.

Information om miljö och hållbar utveckling måste ständigt konkurrera med t.ex. kommersiella budskap. Medias intresse för Agenda 21-arbetet är sällan lika stort som de aktiva önskar sig. Många som arbetar med Agenda 21 på lokal nivå upplever att de saknar kunskap om hur man effektivt når ut med ett budskap i samhället. En informations-

strategi kan vara ett viktigt hjälpmedel i den fortsatta Agenda 21-processen.

Ett internationellt samarbete mellan ett antal länder med syfte att producera reklamfilmer m.m. kan vara ett ekonomiskt rimligt sätt att med skattemedel finansiera reklam- och informationskampanjer för en större global förståelse av behovet av t. ex. faktor 10 och hållbar utveckling.

Användningen av datorer och internet för spridning av information om Agenda 21 och hållbar utveckling ökar kraftigt i Sverige, som är ett av de datortätaste länderna.

Reklambranschen expanderar kraftigt. På några håll har de lokala Agenda 21-aktiva samarbetat med ortens reklambyråer som tagit fram annonskampanjer. Samarbetet har väckt ett intresse hos reklamfolket för att lära sig mer om miljö.

Information i det lokala Agenda 21-arbetet

I kapitel 31 i Agenda 21 understryks betydelsen av att informationen förbättras till allmänheten för att öka förståelsen för politik och beslut som har till syfte att åstadkomma en hållbar utveckling.

Att nå ut med information i samhället har varit en av de stora uppgifterna i inledningen av det lokala Agenda 21-arbetet. 1995 uppgav 90 procent av kommunerna att de satsat på information till allmänheten i samband med Agenda 21. De vanligaste informationskanalerna har varit lokalpressen, informationsträffar,

informationsmaterial till hushållen, miljömässor eller marknadsevenemang samt studiecirkel och liknande.

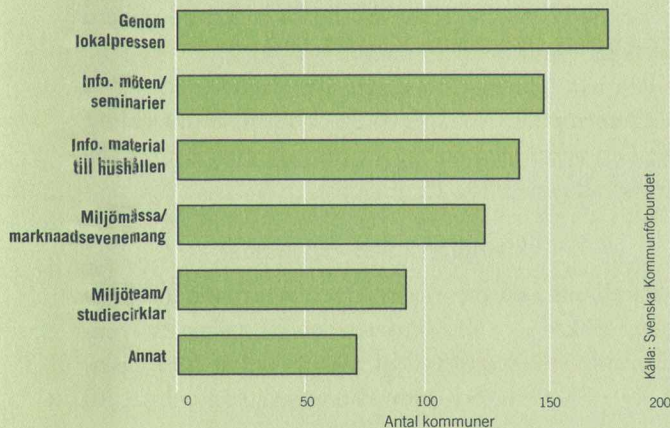
Speciella informationsinsatser har främst riktats till elever och lärare i skolan, barn och personal inom barnomsorgen samt näringsliv och handel. Inom barnomsorgen har man generellt haft mycket aktiviteter kopplade till miljö och Agenda 21. Detta har visat sig vara ett effektivt sätt att sprida kunskap och information till både personal, barn och föräldrar.

Andra sätt att nå ut med information i det lokala arbetet är via arbetsplatserna. Kommunen har ofta varit

föregångare genom att sprida information till de egna anställda, men liknande aktiviteter finns även hos landsting och privata arbetsgivare.

Skriftlig information om kommunens miljö- och Agenda 21-arbete sprids ofta i kommunens egna nyhetsbrev eller genom t.ex. "miljösidor" i den lokala telefonkatalogen. I exempelvis Sundsvall är det lokala miljöbokslutet inriktat på att informera allmänheten. Därigenom redovisar man utvecklingen inom t.ex. kollektivtrafikresande, källsortering och försäljning av miljöanpassade produkter, för att ge återkoppling kring effekten av kollektiva ansträngningar. Ett annat vanligt sätt att informera är genom utställningar på t.ex. bibliotek.

Information till allmänheten i Agenda 21-arbetet

Exempel

Regional samverkan om information – "Förbundet Agenda 21" och "Gröna Draken"

Förbundet Agenda 21 i Västmanlands län bildades 1994. Medlemmar är bl.a. landstinget, länsstyrelsen, kommunerna samt företag och organisationer i Västmanland. Förbundet har som syfte att ge ut en västmanländsk natur- och miljötidning som verkar i samma anda som de lokala Agenda 21-processerna. Tidningen heter "Gröna Draken" och ges ut gratis till alla hushåll i länet varje kvartal. Den medverkar till ett utökat samarbete mellan olika aktörer på miljöområdet både inom den egna kommunen och i hela regionen. Dessutom ökar tidningen miljömedvetenheten och aktiviteten hos allmänheten.

Svårt att informera i hård konkurrens

Svårigheten att nå ut med information upplevs ofta som ett problem i det lokala Agenda 21-arbetet. I dagens mediasituation är konkurrensen om uppmärksamheten stenhård och informationen om miljö och hållbar utveckling måste ständigt konkurrera med t.ex. kommersiella budskap.

De personer som arbetar lokalt upplever dessutom ofta att de saknar kunskap om hur man effektivt når ut med ett budskap i samhället. Stöd genom nationella informationskampanjer, genom exempelvis TV-reklam efterfrågas ofta från lokalt håll.

Exempel

Miljö och hållbar utveckling på TV och radio

"Effekt"

TV1 har under flera år sänt detta populära TV-program som varannan vecka under lättsamma former tar upp frågor om den enskilda människans närmiljö och vardagsliv. Programmen har ett positivt anslag och innehåller många goda exempel.

"Hållbart"

TV 2 har under ett antal veckor sänt programserien "Hållbart" med Agenda 21 som huvudtema. Samtidigt har en radioserie sänts på temat "Hållbar ekonomi". Programmen har producerats av Utbildningsradion.

Media

När det gäller att följa, beskriva och kritiskt granska Agenda 21-processen har media en viktig uppgift. På lokal nivå har media visat ett relativt stort intresse för den Agenda 21-process som pågår. Nationellt har det inte varit lika självklart för media att bevaka och analysera ett spirande omställningsarbete för en hållbar utveckling.

En förklaring till detta kan vara att Agenda 21-processen består av en mängd små projekt. Det största nyhetsvärdet ligger inte alltid i att beskriva något av dessa enskilda små projekt. Men många små framsteg i flera små projekt kan sammantaget medföra en större förändring än enstaka stora framsteg inom några få pro-

jekt. Uppgifter eller utvärderingar som tydligt visar på resultatet av en breddsatsning skulle ha större möjlighet att nå ut via media.

Informationsstrategier bör utarbetas och befintliga informationskanaler utnyttjas effektivare i Agenda 21-arbetet.

Datoranvändningen ökar snabbt

Mängden information i samhället flerdubblas i allt snabbare takt. Samtidigt som det blivit svårare att tränga igenom ett allt starkare informationsbrus har det tack vare datorteknikens utveckling blivit lättare att få tillgång till information och att hitta rätt bland mycket information.

Sverige är ett av de sju datortätaste länderna i världen i dag. Varannan person i åldersgruppen 16 - 64 år använder PC i arbetet. Var fjärde yrkesverksam har tillgång till dator i hemmet. Inom telekommunikationsområdet ligger Sverige långt framme. Antalet internetanvändare i Sverige har ökat exponentiellt de två senaste åren. År 2001 beräknas det finnas minst en miljard internetanvändare i hela världen.

Den nya tekniken öppnar nya möjligheter att nå ut med information om Agenda 21 och hållbar utveckling. Den kan också vara en väg att intressera en datorspelsintresserad generation för miljöfrågor.

Reklambranschen expanderar

Reklambranschen har via nya kanaler expanderat kraftigt på senare år. 1995 omsatta den 31 miljarder svenska kronor vilket är betydligt mer än det statliga anslaget för utbildning och universitetsforskning och ca 30

gångar mer än de medel som avsatts 1996 i statsbudgeten för Sveriges miljö- och naturvård.

Jämförs de medel som staten avsätter för information om miljöarbete i allmänhet och hållbar utveckling i synnerhet med reklambranschen blir skillnaden än större. Ett internationellt samarbete mellan ett antal länder med syfte att producera reklamfilmer m.m. skulle kunna utgöra ett ekonomiskt rimligt alternativ för myndigheter att med positiva framtidsbilder, skattemedel finansiera reklam- och informationskampanjer för en större global förståelse av t. ex. faktor 10 och hållbar utveckling.

Exempel

"Guldmusen" - tävling om bästa Agenda 21-annonsen

Borås kommun anordnade 1996 "Guldmusen", en tävling inom kommunen om bästa annons för Agenda 21. 31 reklambyråer lämnade in bidrag. De tio bästa fick varsin helsidesannons i lokalpressen.

Reklambranschens representanter har fortsatt att hålla kontakt med kommunens Agenda 21-samarordnare. Samtliga reklambyråer i kommunen har fått en Agenda 21-utbildning och nu vill man gå vidare med en tävling i positiva framtidsbilder.

Exempel

<http://www.agenda21.se> – svensk internetsida om Agenda 21

Internettekniken ger nya möjligheter att utveckla ett medborgarperspektiv i samhället. Nationalkommittén har tillsammans med Svenska Kommunförbundet, Naturvårdsverket, Utbildningsradion m. fl. byggt upp en organisation för att informera om det egna arbetet med Agenda 21 samt underlätta erfarenhetsutbyte och direktkontakt via internet för dem som är intresserade av Agenda 21-processen.

En databas "Guldkorn" som beskriver olika intressanta projekt, Agenda 21-nyheter m.m. har byggts upp på denna mötesplats på internet. Internetadress: <http://www.agenda21.se>.

"Agent 21 – med rätt att rädda miljön!"

"Agent 21" är ett simulerings och dataspel som tränar beslutsfattare att integrera ett mer långsiktigt perspektiv i beslutsprocessen. Spelet är i första hand avsett för personer som på olika sätt arbetar med Agenda 21-frågor inom kommuner, näringslivet, organisationer, utbildningssektorn. En timmes spel motsvarar fyra år i kommunen. Spelet har producerats av Utbildningsradion.

IV.6 Utbildning och forskning

Det är nödvändigt att formulera kunskapsmål för en ökad förståelse för sambanden mellan vår livsstil och miljö- och utvecklingsproblematiken.

Att utbilda för hållbar utveckling är ett gigantiskt folkbildningsprojekt inte bara för det reguljära utbildningsväsendet utan också vuxenutbildning, folkbildning, arbetsmarknadsutbildning, vidareutbildning samt kompetensutveckling i företag och offentlig förvaltning.

På central kommunal nivå finns etablerade kontakter och fungerande samverkan mellan skolans administration och kommunernas Agenda 21-samordnare. Båda parter ser skolan som en viktig miljöaktör.

Förskolan och skolväsendet har på en del håll tagit till sig Agenda 21. Det beror till stor del på engagerad skolpersonal och intresserade elever.

Högskoleväsendet har inte kommit lika långt när det gäller integrering av Agenda 21 och hållbar utveckling.

Utbildning och forskning utgör i ett längre perspektiv basen i utvecklingsarbetet för en hållbar utveckling. Fokus på forskningen förskjuts i dag från grundforskning till mer tillämpad forskning.

Många skolor försöker möta de snabba samhällsförändringar som informations- och kunskapssamhället medför, genom en mer problemorienterad undervisning.

Det har hittills varit svårt att finna arbets sätt i skolan som uppmuntrar eleverna till ett aktivt deltagande i beslutsprocesser. Lärarna, som har en nyckelroll, bör därför stödjas genom riktade fortbildningsinsatser.

En omfattande folkbildningsverksamhet bedrivs i landet och miljö och hållbar utveckling har de senaste åren blivit ett viktigt tema.

Miljöinslaget i arbetsmarknadsutbildningen har ökat på senare år.

I näringslivet har intresse för att utbilda personalen i miljöfrågor väckts och deltagandet i miljöutbildningar skjutit fart de senaste åren.

Utbildning i Agenda 21

I Agenda 21-dokumentet betonas utbildning och forskning i en rad olika avsnitt. I kapitel 25 beskrivs barns och ungdomars roll i arbetet för en hållbar utveckling. I

kapitel 28 betonas de lokala myndigheternas ansvar för att förverkliga Agendan.

I kapitel 31 understryks betydelsen av vetenskap och teknik för att uppnå en hållbar utveckling. Forskningens

och utbildningens betydelse för en hållbar utveckling framhålls också i kapitel 35 respektive kapitel 36.

Utbildningssektorns och forskningens roll i ett Agenda 21-perspektiv består till stor del av att inom utbildning, forskning och utveckling utveckla insikt och kunskap om miljön och handlingsförmåga för att skapa förutsättningar för en hållbar utveckling. Nedan följer en kort beskrivning av hur Agenda 21-Arbetet fortskrider på de olika nivåerna i utbildningssystemet.

Förskolan

Förskolan skall enligt direktiven bidra till att barnen känner ansvar för naturen och får erfarenheter och grundläggande kunskaper om bl. a. människan i förhållande till andra arter och till naturen.

Barnomsorg och förskola är områden som tidigt visade intresse för att arbeta med miljöanpassning av den egna verksamheten och samtidigt engagera barnen för miljön.

Runt om i landet pågår utvecklings- och förnyelsearbete som syftar till att i den dagliga verksamheten ge barnen möjlighet att själva få uppleva delaktighet i naturens kretslopp. I många kommuner har mål och program för ett miljöfostrande arbetssätt lagts fast.

Skolområdet

Redan i de inledande paragraferna i skollagen som är överordnad läroplanerna fastslås att "var och en som verkar inom skolan skall främja respekt för vår gemensamma miljö".

I läroplanen konstateras att eleverna genom ett miljöperspektiv på undervisningen får möjligheter både att

Exempel

Miljödaghemmet "Täppan" i Klippan

Daghemmet Täppan i Klippans kommun har haft en genomtänkt miljöprofil redan vid projekteringen av byggnaden. Interiörer och inventarier har granskats ur miljösynpunkt. Personalen har som ambition att med lekens hjälp fostra fram ett miljöansvar. Barnen är mycket ute och lär av naturen och källsorteringen har blivit en naturlig del i den dagliga verksamheten.

ta ansvar för den miljö de själva direkt kan påverka och att skaffa sig ett personligt förhållningssätt till övergripande och globala miljöfrågor. "Undervisningen bör belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa hållbar utveckling."

Skolan – ett kommunalt ansvarsområde

Ansvar för skolan har decentraliserats ut till kommunerna som i dag beslutar om resurstilldelning och om hur Agenda 21 skall knytas till skolans verksamhet.

Skolverkets uppgift är att bidra till att skolan utvecklas så att de nationella målen kan uppnås. En viktig del i Skolverkets arbete är därför att kontinuerligt utvärdera den lokala skolverksamheten.

Den lokala rektorn på skolan har skyldighet att som pedagogisk ledare se till att Agenda 21-perspektivet integreras i undervisningen.

Miljöundervisningen fungerar bra- men mycket återstår att göra

Jämfört med många andra länder har Sverige en förhållandevis god miljöundervisning. Fortfarande återstår dock mycket arbete innan skolan kan erbjuda eleverna en gentemot omvärlden öppen skola med en mer problemorienterad undervisning. Erfarenheten visar att resultatet av det lokala utvecklingsarbetet ofta står och faller inte bara med rektors utan också de s. k. eldsjälar-
nas förmåga att engagera lärarkollegorna.

I dag finns det ett tillräckligt formellt stöd på nationell nivå för att motivera skolor att arbeta med Agenda 21 men det saknas fortfarande ett brett genomförande. En positiv trend är att frågor om miljö och hållbar utveckling uppmärksammas inom såväl naturvetenskapliga som många andra ämnen.

Barn- och ungdomsgrupper tillhör de grupper som engageras lättast i arbetet med Agenda 21-processen. Ännu så länge har elevernas stora intresse och engagemang för dessa frågor inte tagits tillvara tillräckligt ute i skolorna. Det finns dock många undantag, se nedan.

Nätverk öppnar skolan mot omvärlden

Olika nätverk för miljö undervisning har haft en stor betydelse för utvecklingen av miljö- och hälsofrågor i undervisningen såväl i Sverige som internationellt. Skolor som deltar i nätverk tenderar att öppna sig mer mot det omgivande lokalsamhället, att omfatta och engagera fler personalgrupper på skolorna i miljöarbetet och att få nya perspektiv på miljöundervisningen. Spridning av de olika nätverkens erfarenheter och kunskaper till landets skolor, elever och lärare sker såväl

genom seminarier som via IT. Skolverkets skoldatanät är bara ett exempel på detta.

Exempel

Internationellt samarbete kring skola och miljö

"The Baltic Sea Project" – nätverk för skolor runt Östersjön

The Baltic Sea Project är ett skolnätverk som på initiativ från UNESCO Associated School Project engagerar 214 skolor runt Östersjön för en bättre miljö. Sverige är det land med flest antal projektskolor. Skolverket har ett internationellt samordningsansvar för hela projektet sedan flera år tillbaka. Deltagande skolor undersöker olika biotopers utveckling samt utbyter information med vänskolor inom projektet.

MUVIN – nordiskt samarbete kring miljöundervisning

MUVIN (Miljöundervisning i Norden) är ett miljöprojekt som initierats av Nordiska Ministerrådet och som bl.a. syftar till att ta fram goda exempel på undervisningsförlopp där man fokuserar på förhållandet mellan miljöproblem och samhällseliga, demokratiska, estetiska och etiska värden. 1996 deltog 26 svenska skolor. I projektskolorna arbetar lärarna tvärvetenskapligt i lärarlag. Eleverna har stort inflytande över projektet och de väljer själva ut lokala miljöproblem. Enda villkor är att miljöprojektet skall behandla intressekonflikten kring utnyttjandet av naturresurserna.

Exempel

Exempel på Agenda 21-arbete som engagerar barn, ungdomar och skola

Många miljöorganisationer deltar aktivt i kommunernas arbete med Agenda 21 och miljöundervisning. Nedan ges exempel på några framgångsrika projekt inom skolområdet:

Ren påverkan

Fältbiologerna är Sveriges största ungdomsorganisation på miljöområdet med ca 4000 medlemmar över hela landet. Ett exempel på aktivitet med Agenda 21-anknytning är skolprojektet "Ren Påverkan" som innehåller en lärobok och en lärarhandledning för arbete med miljöfrågor på gymnasieskolan. Materialet beskriver metoder för att påverka myndigheter och företag samt ger förslag på konkreta projekt inom områden som transporter, konsumtion och lokal Agenda 21. Ca en tredjedel av Sveriges gymnasieskolor har köpt in materialet.

Grön Flagg

Projektet "Grön Flagg" miljöcertifierar skolor. Deltagande skolor bör uppfylla vissa kriterier t. ex. när det gäller elevinflytande och andelen elever som deltar i projektet. Skolan väljer att arbeta med ett tema som t. ex. avfallsfrågor och återvinning. När resultatet redovisats och godkänts av stiftelsen Håll Sverige Rent kan skolan certifieras med en Grön Flagg-symbol. Håll Sverige Rent arbetar med olika miljökampanjer och utbildningspaket för att göra människor mer miljömedvetna genom att bl. a. mot-

verka nedskräpning och uppmuntra återvinning. Utbildningspaketet har varit uppskattade och har i dag nått ut till de flesta skolor i Sverige.

Lokal miljörevision av skolor

Botkyrka kommun har 1996 utarbetat en detaljerad handledning för miljörevision av kommunens skolor. Handledningen, i form av en pärm, har hittills efterfrågats av 40 kommuner. Synpunkter och erfarenheter återförs successivt till pärmen och konturerna av ett spontant nätverk mellan intresserade kommuner kan redan skönjas.

Agenda 21 och skolgården

Stiftelsen Skolans Uterum, arbetar sedan några år tillbaka med att sprida information om aktuella aktiviteter och forskning kring uterummet som pedagogisk, social och estetisk plats. Projektet "Agenda 21 och skolgården" syftar t. ex. till att lyfta fram och koppla samman sociala frågor med ungdomars inflytande och delaktighet genom att låta eleverna medverka i planering och utformning av skolgården.

Barn- och ungdomspanel diskuterar framtiden med lokalpolitiker

I Österåkers kommun har en barn- och ungdomspanel inrättats av miljö- och hälsoskyddsnämnden. I panelen träffas en mindre grupp barn och ungdomar samt politiker regelbundet och diskuterar om hur det framtida samhället bör se ut.

Exempel

Stöd till forskning för hållbar utveckling

"Forskning och utveckling för bättre miljö" – sektorsövergripande nationellt forskningsprogram

"Forskning och utveckling för bättre miljö" är en arbetsgrupp bestående av tretton svenska finansiärer av miljöforskning har samverkat i ett sektorsövergripande forskningsprogram med inriktning på uthållig utveckling. Naturvårdsverket har sam-ordnat arbetet.

Stöd har givits till forskning inom temaområdena kunskap för miljöanpassning, uthållig markanvändning, nordiska kusthav, uthålliga städer, miljöanpassat energi- och transportsystem samt miljöanpassad produktion och konsumtion. Stor vikt läggs på samhällsvetenskaplig forskning, systemtänkande och helhetsperspektiv. Forskning om styrmedel inriktas mot jordbruket, transporterna och varor och produk-

ter. Dessutom finns en klart ökad ambition att öka forskningen om förnybara resurser, tätorter och infrastruktur. Arbetet sammanfattas i rapporten "Forskning och utveckling för en bättre miljö 1996" (Naturvårdsverkets rapport 4514).

MISTRA – stiftelse för miljöstrategisk forskning

Den nyinrättade miljöstrategiska stiftelsen (MISTRA) inriktas på åtgärder och lösningar för att påskynda en ekologiskt hållbar utveckling. Stiftelsen stödjer långsiktiga projekt av strategisk karaktär. För att erhålla stöd krävs att projekten är tvärvetenskapliga och innebär samarbete mellan olika forskningscenter samt näringsliv. Man stödjer bl. a. projekt för hållbart skogsbruk, energiproduktion i massa- och pappersindustrin, hållbara byggnader, vägar till hållbar utveckling m. m.

Högre utbildning och forskning

På högskole- och forskningsnivå har miljöfrågornas mål i undervisningen i initialskedet gått betydligt långsammare än på grund- och gymnasieskolan. En rad reformer inom det högre utbildningsväsendet har möjliggjort för lärosätena att profilera sig inom exempelvis miljöområdet. De mindre högskolorna har som regel nått längre med att integrera miljö i utbildningen. Lärarhögskolornas kompetens och status i arbetet för ett hållbart samhälle måste emellertid stärkas genom att kunskap om miljö- och hållbarhetsaspekter införs i lärarutbildningen.

Sedan 1992 har särskilda medel avsatts varje år för att åstadkomma en integrering av miljöaspekter i högskolans utbildningar. Drygt 20 av landets universitet och högskolor har genomfört projekt med detta syfte.

Mälardalens högskolas "Ekologisk ekonomi" t. ex. är ett bland studenterna populärt alternativ till traditionell ekonomiutbildning. Umeå Miljöhögskola är ett annat exempel på en nystartad högskola med miljöinriktning.

Samordning av forskningsinsatserna

Samhällets omställning till en hållbar utveckling kräver stöd av samordnande forskningsinsatser. Behovet av

forskning utanför den traditionella miljöforskningen ökar. Forskningsinsatser inom området hållbar utveckling vidareutvecklas och konkretiseras av bl. a. Forskningsrådsnämnden. I dag föreligger det dessutom ett allt större behov av ett närmare samarbete mellan näringslivet och forskarvärlden, inte minst av resursskäl. Det statliga stödet till forskningen går i allt högre grad till tillämpad forskning.

Exempel på områden som behöver studeras närmare är miljö och hälsoriskerna hos miljögifter med hormonella effekter. Forskning för utveckling av ekologisk produktion inom jordbruket och trädgårdsnäringen är ett annat exempel.

Kompetensutveckling

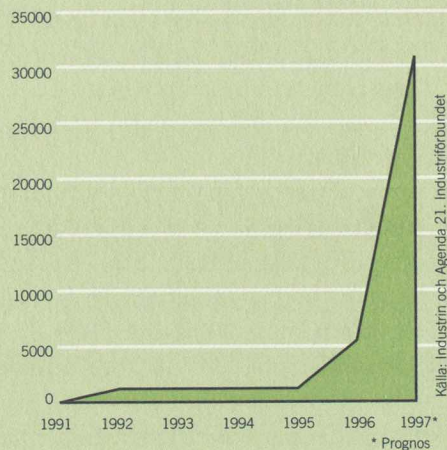
För att både kunna bibehålla och utveckla en hög bildningsnivå är ett livslångt lärande en nödvändighet. Att klara detta är en utmaning inte bara för det traditionella utbildningsväsendet, studieförbund och folkhögskolor utan också för näringslivet.

Jämfört med andra OECD-länder är deltagandet i personalutbildning högt i Sverige men längden på personalutbildning är kort. En förklaring till den korta personalutbildningen i Sverige är att den i hög grad bekostas av arbetsgivarna utan bidrag från de anställda.

Arbetsmarknadsutbildning d. v. s. utbildning av arbetslösa på statens bekostnad är en viktig del i Sveriges strategi för kunskapsuppbyggnad. Den har visat sig ha störst effekt för lågutbildade och personer som saknar tidigare yrkesutbildning.

En särskild femårssatsning på i första hand vuxna arbetslösa utan treårig gymnasiekompetens genomförs

Deltagare på grundkurser miljö inom näringslivet

Företagen efterfrågar alltmer fort- och vidareutbildning inom miljöområdet. Den miljöutbildningsverksamhet som bedrivs inom Amu-gruppen, Det naturliga steget, Håll Sverige Rent och M-gruppen är bara några exempel på företag och organisationer som på senare år inriktat sig på att utbilda företag inom miljö och hållbar utveckling.

för närvarande. Satsningen motsvarar 100000 arbetsplatser per år.

Folkbildningen

Folkbildningen har lyckats frigöra sig från en traditionell kunskapsförmedlande pedagogik och istället satsat på

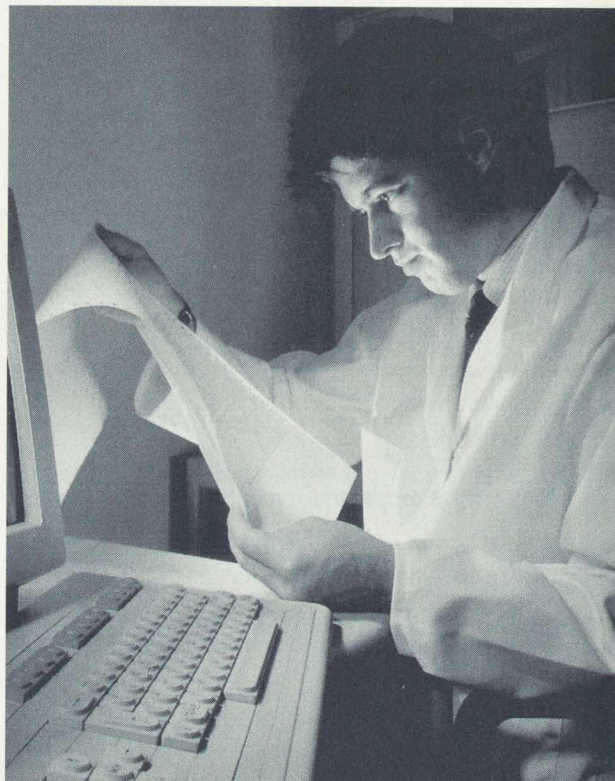
att utveckla förståelse. Agenda 21 handlar i hög grad om att skaffa ett nytt perspektiv på omvärlden - att tolka världen i ett nytt ljus - och utifrån detta ställa viktiga frågor inför framtiden. Utbildningsinsatser inom Agenda 21 passar med andra ord väl in med det arbets- och förhållningssätt som folkbildningen utvecklat sedan ganska lång tid tillbaka.

Statens omfattande satsning inom folkbildningsområdet har varit framgångsrik. Statsbidraget till folkbildningen stödjer 136 folkhögskolor och elva studieförbund. För att ge en bild av omfattningen av den totala verksamheten kan nämnas att läsåret 1994/95 anordnade studieförbunden totalt 340 000 studiecirkel med nästan 2,9 miljoner deltagare (inte personer). Samma år deltog över 200 000 personer i folkhögskolornas olika kurser.

I konflikt med tiden

Erfarenheten har visat att det har tagit lång tid att på alla nivåer genomföra en ny läroplan. Det är inte ovanligt att det efter tre decennier fortfarande återstår betydande förändringsarbete i många skolor. Den allt snabbare samhällsutvecklingen gör det nödvändigt att förändra själva undervisningssituationen.

Den traditionella undervisningen som betonar reproduktion av kunskaper bör systematiskt ersättas av en kunskapsproducerande skola som bygger på en mer flexibel och dynamiskt problemorienterad undervisning. Vidare bör grundläggande och nödvändiga kunskapsmål beträffande Agenda 21- och miljöfrågor preciserats och konkretiseras.

V.

Framgångar och hinder i lokalt
Agenda 21-arbete

V.1. Analys av framgångar och hinder i lokalt Agenda 21-arbete

Kommunledningens engagemang är en av de viktigaste faktorerna för ett framgångsrikt lokalt Agenda 21-arbete.

Kommuner med tradition av ambitiöst miljöarbete har snabbt nått framgång i Agenda 21-arbetet, p.g.a. utvecklat tvärsektoriellt arbete och bred politisk förankring.

Där kommunen fungerar som samordnare och pådrivare i en bred samrådsprocess är engagemanget i olika delar av lokalsamhället störst.

Små ekonomiska resurser och tidsbrist är dominerande problem, tillsammans med brist på engagemang från politiker och förvaltning.

Kommunerna efterfrågar stöd genom ekonomiska bidrag och information till allmänheten från central nivå.

En konsekvent nationell politik för en hållbar utveckling är ett viktigt stöd för det lokala arbetet, liksom styrmedel som understödjer denna utveckling.

Framgångsrik start

Det lokala arbetet har varit den mest framträdande delen i den svenska Agenda 21-uppföljningen. Detta arbete har varit en framgång - på kort tid har ett brett engagemang uppnåtts och en mängd aktiviteter har kommit igång. Men den positiva upptakten ställer också

krav inför det fortsatta arbetet. Både i kommunerna och på nationell nivå krävs handling för att föra processen vidare.

Här följer en genomgång av faktorer som gjort det lokala Agenda 21-arbetet framgångsrikt och de hinder som identifierats. Genomgången bygger på Naturvårdsverkets sammanställning av Agenda 21-arbetet i den offentliga sektorn från december 1996, samt ett antal enkäter och intervjuundersökningar genomförda av organisationer och högskolor. De som svarat på frågorna är framförallt tjänstemän och Agenda 21-samordnare i kommunerna som är aktiva i det lokala arbetet.

Engagerade politiker och pådrivande kommun ger framgång

Kommunledningens engagemang och stöd till det lokala Agenda 21-arbetet är en av de viktigaste faktorerna för att nå framgång. Stödet kan innebära politiska markeringsringar av arbetets betydelse eller att politiker från kommunstyrelsen deltar i ledningsgruppen. Den politiska ledningens engagemang är också en viktig förutsättning för tilldelningen av ekonomiska resurser och tjänster.

Kommuner med en tradition av höga ambitioner på miljöområdet ligger ofta långt framme i Agenda 21-arbetet. Många av kommunerna har tidigare erfarenhet av sektorsövergripande arbete på miljöområdet och goda kontakter med lokala aktörer. Ett mångårigt målmedvetet miljöarbete har ofta lagt grunden till ett brett

politiskt engagemang. I vissa fall är det uppmärksamheten kring lokala miljöproblem som väckt engagemanget.

Tolkningen av uppdraget i Agenda 21 har haft också betydelse. Det största engagemanget finns i kommuner som uppfattat Agenda 21 som en bred samrådsprocess. Där har man ofta sett Agenda 21-arbetet som en möjlighet att fördjupa demokratin samt utveckla kontakterna med olika lokala samhällsgrupper och aktörer. I förlängningen ser man också att miljöåtgärder kan bidra till nya arbetstillfällen och ett utvecklat näringsliv.

Kommunen som motor och samordnare

Agenda 21 har utvecklats snabbast i kommuner som uppfattat sin roll som motor och samordnare i arbetet. Samtidigt är det betydelsefullt att kommunen är öppen för initiativ från lokalsamhället och den egna förvaltningen, samt att forum för diskussioner och idéutbyte skapas. I gynnsamma fall har det lokala Agenda 21-arbetet varit en plantskola för nya okonventionella lösningar.

Kommuner som använt sina informationskanaler på ett målmedvetet sätt har också lyckats bäst med att nå ut i samhället. De vanligaste informationskanalerna är lokalpress samt olika lokala evenemang och informationsträffar.

Föreningslivet har också stor betydelse för det lokala engagemanget och deltagandet. Bland de föreningar som är viktigast finns studieförbund och miljöorganisationer. Föreningslivet har även inflytande genom kontakter med lokalpolitiken och därigenom möjlighet att föra upp nya frågor på den politiska dagordningen.

I vissa kommuner har skolor och högskolor haft stor

betydelse som inspiratörer och kunskapskällor. Det gäller t.ex. naturbruksgymnasier och högskolor med miljöutbildning.

En majoritet av de framgångsrika Agenda 21-kommunerna återfinns i kategorierna medelstora och större städer (20 000 – 200 000 invånare). Orsaken kan vara att dessa kommuner kan avsätta tillräckliga resurser, samtidigt som förhållandena är gynnsamma för att nå ut till lokala aktörer och medborgare, genom starka formella och informella nätverk.

Hinder på lokal nivå – resursbrist och sektorisering

Bristande ekonomiska resurser och tidsbrist för tjänstemän och Agenda 21-samordnare anges som de största problemen i det lokala arbetet. De lokala samordnarna är dessutom ofta korttidsanställda vilket motverkar kontinuiteten i arbetet.

I somliga kommuner har det varit svårt att åstadkomma samarbete över sektorsgränserna. Lågt intresse från tjänstemännen i de kommunala förvaltningarna har upplevts som ett problem av Agenda 21-samordnarna i en tredjedel av kommunerna. Bristande intresse och förankring hos lokala politiker är ett ungefär lika vanligt problem. Allmänhetens intresse förefaller vara större och endast i var sjätte kommun upplevs det som otillräckligt.

De lokala tjänstemännen känner i många kommuner att de saknar kompetens när det gäller att förändra attityder och beteenden samt att nå ut med information och väcka engagemang i samhället.

Önskemål om stöd från central nivå

Större statliga bidrag står högt på kommunernas önskelista. Det gäller både stöd till basverksamheten och till pilotprojekt. Speciellt stort är behovet av bidrag för tvärsektorielt arbete.

Kommunerna upplever problem med att nå ut till allmänheten med information om Agenda 21 och hållbar utveckling. Därför efterfrågar man insatser som nationella informationskampanjer och marknadsföring via TV och massmedia från central nivå. I det lokala arbetet finns även ett sug efter nya erfarenheter och forskningsresultat inom miljö och hållbar utveckling, som man anser bör förmedlas av centrala myndigheter.

Tydligare nationell politik till stöd för lokal Agenda 21

Tydliga signaler från central nivå, om att arbetet för en hållbar utveckling är högprioriterat, efterfrågas. Detta skulle vara ett viktigt stöd i det lokala arbetet, både inom kommunen och i kontakten med andra aktörer.

Den nationella politiken upplevs ofta som inkonsekvent. Det är svårt för kommunerna att agera för en hållbar utveckling när beslut inom rikspolitiken kan gå i motsatt riktning. Energi samt trafik och infrastruktur är exempel på områden där nationell politik av lokalt verksamma ofta uppfattas stå i strid med eller försvåra hållbar utveckling.

Till stöd för det lokala arbetet efterfrågas av många en nationell Agenda 21 - ett samlat nationellt handlingsprogram för hållbar utveckling. För att understödja arbetet både lokalt och nationellt efterfrågas också bättre stöd i lagstiftning och regelverk. EU:s regler upplevs

ofta som hinder, t.ex. för miljöanpassad offentlig upphandling. Även skatter och avgifter måste förändras så att de verkar för en hållbar utveckling.

Kommunerna efterfrågar vidare en starkare nationell samordning av Agenda 21-arbetet, knuten till regeringskansliet eller en central myndighet. Man önskar också att länsstyrelserna ska vara mer aktiva.

Del III: Fler exempel på lokalt Agenda 21-arbete

I denna del beskrivs och analyseras 16 exempel på lokalt Agenda 21-arbete. Syftet med exemplen är att ge en fördjupad inblick i vad Agenda 21-arbetet kan innebära, för att komplettera den mer övergripande beskrivningen i del II av rapporten.

De projekt som beskrivs har ofta pågått under några år. Därigenom har de skapat erfarenheter som är värda att föra vidare. Exempelen kan också tillföra en konkret dimension till det ofta abstrakta resonemanget om "hållbar utveckling".

Författare till del III är fem frilansskribenter. Urvalskriterier har tagits fram i samarbete mellan Nationalkommitténs sekretariat och journalisten Fredrik Holm, som också varit projektledare för arbetet. Författarna står ensamma för det slutliga urvalet av exempel, innehållet i texterna och eventuella värderingar

Inledning

Det konkreta exemplets betydelse

Denna del av slutrapporteringen från Nationalkommittén för Agenda 21 beskriver Agenda-processen i form av ett antal exempel på konkret miljö- och utvecklingsarbete i Sverige.

I denna första uppbyggnadsfas i Agenda-processen har exempelsamlingar och goda idéer publicerats vid ett flertal tillfällen. Nationalkommittén har själv gett ut tre skrifter med olika exempel samt deltar i underhållet av databasen "Guldkorn" på hemsidan Agenda21.se. Naturskyddsföreningen har beskrivit många lokala exempel i bl a rapporten "Kommuner som går före" samt via nyhetsbrevet "Agenda 21 i din kommun". Naturvårdsverket har presenterat goda exempel genom t ex nyhetsbrevet Vändpunkten, genom skriften "En liten bok om stora idéer" samt genom Idébytdagarna i april 1996. Listan kan göras längre.

Därmed kan det finnas skäl att ifrågasätta ännu en sammanställning av goda exempel. Man bör dock ha klart för sig i vilket syfte de olika sammanställningarna görs.

Merparten av de tidigare sammanställningarna har skett för att sprida idéer och entusiasm till alla dem som är inbegripna i Agenda-processen. Detta har givetvis varit viktigt i ett inledningsskede, inte minst som Agenda-verksamheten till stor del baseras på okonventionella arbetssätt som både är svåra att hantera för dem som tillämpar dem och kan väcka misstänksamhet och osäkerhet bland dem som möts av desamma.

Agenda-processen är nu inte slut i och med att man gör en första avstämning och rapportering till FN. De inspirerande exemplen behövs fortfarande. Samtidigt börjar det bli allt mer intressant att problematisera Agenda-processen, söka dess strukturer och analysera dess funktion i samhällsutvecklingen. En sådan analys kan också ge nya erfarenheter av såväl hinder för som möjligheter med de många nya och oprövade arbetssätt som Agenda-processen fört med sig.

Denna del av slutrapporten tar upp ett antal exempel som belyser hur Agenda 21 gripit in i samhällslivet, ur olika aspekter och i olika sammanhang. Sammanställningen gör inga anspråk på att vara någon genomarbetad analys av den totala Agenda-processen, men försöker ändå se den i ett antal perspektiv som kan vara viktiga att förstå och dra lärdomar av inför det fortsatta arbetet med att skapa en hållbar utveckling.

Utgångspunkter

Agenda-processen kännetecknas av ett antal honnörsord, där "underifrånperspektiv" och "sektorsövergripande" sannolikt varit de flitigast förekommande. Vi har vid genomgången av de olika exemplen försökt att så långt möjligt beskriva dem utifrån ett antal generella frågeställningar:

- kunskapstillförel – på vilket sätt har de projektansvariga tagit in nödvändig information och kunskaper för projektet? Hur har kontakterna med t ex forskarvärlden skett? Hur har kunskaper vidareförmedlats till t ex

beslutsfattare eller allmänhet?

- underifrånperspektiv – hur har enskilda människors, organisationers eller kommuners initiativ och engagemang kunnat tas tillvara och stärkas? Vilket reellt inflytande har initiativ "underifrån" haft på processen i stort?
- demokratiutveckling – har projektet haft betydelse för att stärka demokratin – på lokal eller annan nivå? Har projektet lett till att normalt röstsvaga grupper fått ökade möjligheter till inflytande?
- resursutnyttjande – hur har projektet hanterat sina egna, ofta begränsade resurser i form av pengar och personal? Har olika samarbetsformer – horisontellt, vertikalt, tvärsektorielt, kanske "diagonalt" – inneburit en bättre effektivitet i form av mer nytta för samma insats?
- dubbelvinsteffekter – vilka problem har projektet tacklat eller försökt lösa? Vad, utöver ett miljöproblem av något slag, har projektet gett sig på att åtgärda – medvetet eller omedvetet?
- varaktighet – hur och på vilka grunder kan man anta att projektet lett till en bestående förändring? Vari består förändringen (t ex ny teknik, ny infrastruktur, ny organisation, nytt medvetande, nytt beteende)?
- återkoppling – på vilka sätt har projektets resultat kunnat återföras till alla inblandade parter? Vilken betydelse har återkopplingarna haft för projektets genomförande och framtid?

Samtidigt har det varit viktigt att tillåta en "fri" beskrivning av exemplen för att göra dem väl och allsidigt belysta.

Urvalsmetoder

Hur väljer man ut en handfull exempel på Agenda-verksamhet ur de tusentals projekt som initieras under

1990-talets svenska miljö- och utvecklingsarbete, i kommuner, i stadsdelar och byar, i föreningar och i näringsliv, i statliga myndigheter m m? Uppgiften är givetvis oöverstigligt svår att hantera på ett alltigenom rättvist sätt. Tid och resursbrist har tvingat oss att fokusera på mer eller mindre välkända exempel, vilket har nackdelen att intressanta men i detta sammanhang mindre kända exempel inte kunnat lyftas fram.

Vi har dock försökt styra vårt urval utifrån följande nyckelord:

- konkretion – exemplen ska handla om projekt som leder till praktiska, fysiska, uppenbara förändringar i samhället
- tvärgående arbetsformer – framgångsrika projekt som bygger på samarbete över sektorsgränser och mellan "omaka" aktörer inom/utom/mellan offentlig förvaltning, ideella organisationer och näringsliv
- samhällsutveckling – de utvalda exemplen bör belysa ett bredare samhällsutvecklande perspektiv än att "bara" beröra miljöskydd/miljöåtgärder. Projekt som löser flera angelägna problem samtidigt – inte minst arbetsmarknadsproblem – är särskilt intressanta
- beständighet – så långt detta går att värdera bör projekten leda till varaktiga förändringar i riktning mot en hållbar utveckling.

Samtliga kommittéledamöter har beretts tillfälle att lämna kompletterande underlag för urval. Informella förfrågningar har gjorts till bl a Naturvårdsverket, Svenska kommunförbundet samt Naturskyddsföreningen. Exempelsamlingen under rubriken "Guldkorn" på hemsidan Agenda21.se har utnyttjats för sökning. Skriftlig dokumentation från bl a Idébytar dagarna i april 1996 samt Agenda-forum i november 1996 har ingått i urvals-

underlaget, liksom de exempelsamlingar som tidigare publicerats av Nationalkommittén för Agenda 21, Naturvårdsverket samt Naturskyddsföreningen, samt en stor mängd enskilda projektbeskrivningar, nyhetsbrev m.m inom Agenda 21-området.

Medverkande

Utgångspunkter, urvalsmetoder och ett första urval har tagits fram i samarbete mellan Nationalkommitténs sekretariat och Fredrik Holm. Slutligt urval, faktainsamling och beskrivning har utförts av Eva Bingel, Fredrik Holm, Maria Holm, Jan Lothigius och Ann-Helen Meyer von Bremen, samtliga frilansskribenter inom sakområdena miljö, energi, teknik samt jord- och skogsbruk. Redigeringen har utförts av Fredrik Holm, som också varit projektledare för delrapporten.

Biologisk mångfald:

Landskapsekologisk utgångspunkt i Karlstads naturvårdsprogram

JAN LOTHIGIUS

Karlstad har sedan 1995 ett modernt naturvårdsprogram med bred förankring hos alla berörda – markägare, miljöorganisationer, länsstyrelse, skogsvårdsstyrelse och ett antal kommunala förvaltningar.

När arbetet med naturvårdsprogrammet inleddes drevs det som ett traditionellt kommunalt projekt utan större inflytande från andra intressenter, medan däremot flera kommunala förvaltningar fanns med i arbetsgruppen. Ju närmare man kom ett utkast till naturvårdsprogram, desto fler blev dock kontakterna med omvärlden.

Hans Wennerholm, som var motorn i arbetet, har varit runt i kommunen och träffad företrädare för LRF, naturskyddsföreningen, hembygdsföreningar och andra lokala föreningar, samt skogsbolag, länsstyrelse och skogsvårdsstyrelse både innan och efter det att programmet antogs av kommunfullmäktige. Dessutom hade alla intressenter möjlighet att lämna sina remissynpunkter.

Naturvårdsprogrammet upprättades visserligen av kommunen, men det ska genomföras av, och betalas av, många olika parter. Därför är det nödvändigt, för framgång, att alla står bakom programmet. För att även framgent behålla samsynen och reda ut eventuella kontroverser sammanträffar intressenterna då och då för att utbyta information – hittills under informella former, men meningen är att gruppen ska ges skarpare konturer.

Naturvårdsprogrammet har ett antal särdrag som gör det modernt och troligen till ett av de mest utvecklade i landet:

- Det pekar ut de strukturer, funktioner och samband i landskapet som är bärare av den biologiska mångfalden (snarare än blott geografiskt avgränsade biotoper). Denna landskapsekologiska syn anses ge bäst förutsättningar att klara den biologiska mångfalden på lång sikt.
- Vid sidan om målet att skydda biologisk mångfald finns målet att skydda mark för friluftslivet, slå vakt om parker och grönområden och att skydda och utnyttja naturresurser som grus, matjord och vatten.
- Naturvårdsarbetet ska samordnas så att alla medverkande har gemensam syn på naturförhållanden och hotbild, gemensamma prioriteringar och att ansvarsfördelningen blir tydlig.
- Naturvården ska vara en process. När programmet är tryckt ska det genomföras och så småningom ska resultaten utvärderas. Därför är allmänt tyckande och önskande bannlyst – varje uttryckt mål ska motsvaras av konkreta åtgärder och det ska gå att mäta om målen uppfylls eller inte.

Kartläggning och analys av kommunens natur har gjorts med modern teknik. Framst har flygfoton med film känslig för infrarött ljus använts och kompletterats med uppgifter från kommunens naturdatabank och undersökningar i fält. I naturdatabanken har naturtyper,

iakttaga rara arter och diverse andra observationer samlats under flera år. Många av observationerna har rapporterats in av naturintresserade kommuninvånare.

Karlstads kommun har lagt stor vikt vid att sprida information om naturvårdsprogrammet. Alla hushåll har fått en vacker och välgjord broschyr som med många bilder beskriver kommunens naturvärden och hur de är tänkta att skyddas. De riktigt intresserade har kunna gå studiecirkel för att fördjupa sig i frågor om naturvård och Karlstads naturskatter.

När naturvårdsprogrammet ska förverkligas måste dess mål och åtgärder tas i beräkning även när kommunen upprättar andra planer som berör den fysiska miljön. Därför bevakar exempelvis naturskyddsföreningen att naturvårdens intressen tillgodoses när kommunens översiktsplan upprättas.

**Kontakt: Karlstads kommun, Hans Wennerholm
054-29 50 00**

Boende:

Olika vägar för miljöanpassad renovering i Kalmarhem

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

Hur ska framtidens miljövänliga bostäder se ut och hur mycket ska de få kosta? Det ska snart hyresgästerna i kvarteret Inspektoren i Kalmar få avgöra. Under sommaren 1997 kommer fastighetsägaren Kalmarhem att visa upp tre olika typer av miljöanpassade lägenheter.

Idén kom ursprungligen från hyresgästerna själva. De 159 lägenheterna från 1956 stod på tur att renoveras och kanske kunde det ske i mer miljövänliga anda?

– Vi ville hitta ett någorlunda bra kretslopp men samtidigt måste folk också ha råd att bo kvar. Vi vill ha samma grad av återflyttning som i övriga kvarter, nämligen mellan 80 och 90 procent, säger Tomas Eriksson, VD för Kalmarhem.

Arbetet startade 1995 och fem olika projektgrupper tillsattes med representanter från kommun, hyresgäster, hyresgästförening, Kalmarhem och näringsliv. Grupperna arbetade bland annat med teknikfrågor, boende, mätningar av olika kretslopp och attitydundersökningar. Dessutom startades ett antal miljöteam bland hyresgästerna i samarbete med Naturskyddsföreningen och studieförbundet.

– Ibland är det svårt att engagera de boende, men i det här fallet har det gått överraskande bra, säger Tomas Eriksson.

Arbetet har skett på en rad olika plan. Det mest handfasta exemplet är de tre visningslägenheter som nu står färdiga. De identiska lägenheterna har renoverats på tre

olika sätt.

- Den varsamma renoveringen innebär utbytt lednings-system och bibehållen planlösning, förutom att badrummet fått en något större yta. Vitvarorna har ersatts av mindre energislukande alternativ. Väggarna är målade eller tapetserade med miljömärkta material och de gamla parkettgolven och linoleummattorna är kvar men uppfräschade.

- Normalrenoveringen innehåller några nya systemlösningar. Köket har efter hyresgästernas önskemål flyttats. Det har också utrustats med ett källsorteringsskåp för elva fraktioner och en avfallskvarn. Denna kombination ska enligt Kalmarhems beräkningar minska soporna med 90 procent. Rummen är målade i olika miljöanpassade färger och här finns också prov på flera typer av trägolv.

Badrummet har fått en våtrumskassett som innehåller samtliga rörledningar, vilket underlättar dragning av nya ledningar och sparar tid och pengar. Badrummet har utökats och fått kakel och klinkers, liksom en separationstolett. Tanken är att urin och fekalier så småningom ska tas om hand i den biogasanläggning som kommunen bygger.

– Förutom att vi hoppas kunna driva våra egna bilar på biogas vill vi också ta steget fullt ut i kretsloppet och återföra en del av näringen till lantbruket, säger Lennart Holm, byggher på Kalmarhem.

- Spetslägenheten har utrustats med ytterligare miljöan-

passade lösningar. Tekniken har hämtats från Danmark och bland annat resulterat i klimatrum utanför fönstren som ska rena luft och vatten. Klimatrummen är fyllda med växter och där cirkulerar även en del av vattnet som återanvänds till dusch och toalett.

Köket har ett svalskåp som får sin kyla genom att luften leds ner i marken. Svalskåpet håller åtta grader och är också utrustat med en liten konventionell kyl.

Skillnaderna i kostnader är stora. Spetslägenheten beräknas bli dubbelt så dyr som normalrenoveringen, som i sin tur är dubbelt så dyr som den varsamma renoveringen.

Däremot vet man ännu inte vad de tre olika typerna av renovering innebär för "miljökontot", eftersom den slutliga analysen ännu inte är gjord. Denna redovisning ska dock vara klar när lägenheterna visas för hyresgästerna.

Allt material, cirka 300 produkter, har miljödeklarerats efter en femgradig skala, baserad på Naturvårdsverkets lista och OBS-listan. Dessutom har tillverkningsföretagens miljöarbete, transporter, förpackningar osv vägts in i bedömningen. Arbetet har utförts av en grupp tekniker, kemister och läkare i samarbete med Institutionen för Byggekologi i Stockholm.

Förutom att kartlägga alla produkter har detta arbete också haft som mål att påverka tillverkarna. En del leverantörer har hörsammat detta och bytt ut ingredienser till mer miljöanpassade alternativ.

– Det var i början ett trögt arbete. Vi har till exempel inte kunnat få fram någon miljöanpassad fogmassa. Däremot gick det oväntat lätt med målarfärgerna, säger Lennart Holm.

Projektet har även inneburit en rad olika omfattande

kretsloppsmätningar gällande avfall, vatten, avlopp etc. Allt gammalt byggmaterial har miljödeklarerats och då upptäcktes en hel del tungmetaller.

– Vi vet exakt hur de olika kretsloppen kommer att se ut, men vi har också lärt oss att miljöarbete inte är enkelt. Det är betydligt svårare att se vad som är en miljöriktig åtgärd än vad vi från början insåg, säger Tomas Eriksson.

I kvarteret ska det också byggas en ekologisk lekplats, ett bytesrum för prylar som folk tröttnat på och en dagvattenanläggning. Takvattnet ska ledas till ett stort vattentorn som sedan portionerar ut vattnet i små bäckar. Vattnet kan sedan återanvändas i de planerade odlingslotterna.

Under tiden har även Kalmarhem passat på att miljöanpassa sig genom att bland annat använda rapsolja som drivmedel och välja Svanen-märkta produkter etc.

Kalmarhem hoppas också på andra effekter som att få engagerade hyresgäster. Redan nu pågår diskussioner bland hyresgästerna om självförvaltning. En av de boende ska också starta en second-hand butik i kvarteret.

– Bygger man vackra områden som folk trivs i så tjänar man på det. Omflyttningen minskar och fastigheterna bli lättare att sköta, säger Tomas Eriksson.

Ett av problemen är de kommunala taxorna. Kalmarhem efterlyser stimulans genom reducerade avgifter för vatten, avlopp etc.

– Systemen måste också på sikt förändras för att uppfylla det långsiktigt hållbara samhället, säger Tomas Eriksson.

Kalmarhem hoppas på att arbetet ska resultera i en mångfald av lägenheter, men avgörandet ligger nu hos hyresgästerna.

Kontakt: Kalmarhem, 0480-44 75 00

Boende:

Egna drivkrafter i Kristineberg

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

Stadsdelen Kristineberg i Stockholm är ett av de få exempel på Agenda 21-projekt där initiativet har kommit underifrån, från människorna själva.

Målet med arbetet är att långsiktigt förvandla Kristineberg till en ekologiskt hållbar stadsdel.

– Vi jobbar inte med de jättelika miljöproblemen utan mer med människors vardag, för att senare kanske närma oss de större frågorna, säger Eva Lindberg, ordförande i Kristinebergs Ekostadsdelsförening.

Eva Lindberg startade tillsammans med en annan privatperson i Kristineberg 1993 ett projekt som blev embryot till den ideella föreningen. Gruppen växte successivt och man började inventera stadsdelens miljöproblem och undersöka med kommunen vilka möjligheter till förändring som fanns.

Våren 1995 bildades så Kristinebergs Ekostadsdelsförening. Samtidigt fick man det första Agenda 21-bidraget från miljöförvaltningen och kunde anställa en projektledare och ett antal "gröna jobbare", ALU-arbetare.

Föreningen har 80 medlemmar av stadsdelens 2 300 invånare.

– Det kan tyckas lite, men betydligt fler, cirka 200 personer, är involverade i våra projekt. Vår målsättning har inte varit att få en massa medlemmar utan vi vill i stället uppmuntra, utbilda och underlätta för folk i Kristineberg att leva ekologiskt hållbart, säger Eva Lindberg.

Arbetet går ut på att forma en trevligare och rikare

miljö i stadsdelen, både miljömässigt men även socialt.

En av strategierna för att öka delaktigheten bland invånarna är att sprida information om vad som sker i området. Föreningen ger ut en väggtidning som sätts upp i alla portar. (Formen har valts för att minska resursanvändningen.) Där informerar föreningen om sina aktiviteter men också vad som sker inom stadsdelsnämnden och stadsdelen i övrigt.

Ett annat mål är att föreningens lokal ska kunna fungera som ett medborgarkontor. Redan i dag finns protokollen från de politiska nämnderna för genomläsning och snart hoppas man kunna koppla upp sig på Internet.

Delaktighet kan också handla om att utforska sin stadsdel.

Därför har föreningen genomfört en inventering av fåglar, kärlväxter, insekter och träd och nu repeteras ett historiskt bygdespel om Kristineberg. Bygdespelet ska ha premiär under våren 1997 och hoppas bli ett årligt inslag. Texten är skriven av två invånare och totalt deltar cirka 40 personer.

Fester, Valborgsbål, sagostunder för barnen och andra upptåg är ytterligare sätt att öka gemenskapen.

Vid starten genomförde föreningen en undersökning bland kristinebergsborna om vilka miljöfrågor som de ansåg viktiga. Trafiken fick hög prioritet och dessutom efterfrågades ett återbrukscentrum och möjlighet att låna cyklar.

Återbrukscentret och en bilpool ska förverkligas

under hösten 1997. Ett lånecykelprojekt har redan startats. I Konsumbutiken kan den som vill låna någon av de tio cyklarna under ett dygn eller en helg, gratis.

– Det har blivit en rejäl succé. Utlåningen är stor och folk är rädda om cyklarna och vi ska därför fördubbla antalet cyklar. Jag tror detta är ett alternativ för dem som har tröttnat på att få sin cykel stulen, säger Eva Lindberg.

Föreningen har så småningom sökt samarbetspartners inom stadsdelsnämnd och förvaltningar, handel, skolor. Tillsammans med Studieförbundet Vuxenskolan och ekoteam startats. Studieförbundet Vuxenskolan och Naturskyddsföreningen är också involverade i delar av verksamheten.

God respons har föreningen fått från de två lokala livsmedelsbutikerna, Vivo och Konsum. Båda butikerna är nu KRAV-auktorerade och har ett stort sortiment av KRAV-godkända livsmedel. Vivo har dessutom miljöutbildat nästan all personal och ska snart starta komposter. Konsum komposterar redan och sköter dessutom uthyrningen av lånecyklar.

Föreningen samarbetar också med de två skolorna Kullskolan och Stefansskolan. I Kullskolan bedriver man regelbunden undervisning i miljö inom elevens fria val. Elever från Stefansskolan deltar i bygdespelet om Kristinebergs historia.

Ett exempel på när sociala och miljömässiga aspekter korsar varandra är det brukaravtal som föreningen slutit med parkförvaltningen. Föreningen åtar sig att hålla vissa grönområden rena från skräp och får i gengäld sätta upp holkar för fåglar och fladdermöss och plantera växter. Förra hösten sattes 2 000 olika lökar. I samarbete med de äldre kristinebergsborna ska man också

sätta ut parkbänkar för att underlätta deras promenader.

I brukaravtalet ingår också att förvandla en trafik korsning till ett torg för att skapa en ny mötesplats.

På energisidan har föreningen genomfört en enkät gentemot fastighetsägarna för att ta reda på vilka energislag som används, hur stor förbrukningen är osv.

– Det ser ut att finnas effektiviseringsvinster och vi skulle gärna vilja jobba vidare med detta, men ett av våra stora problem är just att nå fastighetsägarna, säger Eva Lindberg.

En annan oro är finansieringen av lokalen. Just nu bidrar miljöförvaltningen med pengar, men som med alla stöd är det ett osäkert arrangemang

Projektet har också gett arbetstillfällen och sysselsätter en anställd och fem ALU-arbetare. Eva Lindberg skulle önska att en del av verksamheterna som cykelverkstaden och det planerade ekologiska cafét på sikt skulle kunna bli självbärande verksamheter, gärna i egna företag.

Hur ser då kristinebergsborna på den ekologiska stadsdelsföreningen som ger sig ut för att representera invånarnas syn på miljöarbete?

– Vi vill ju verka för demokratin, samtidigt som vi inte är valda av hela Kristineberg utan bara av föreningen. Jag tror dock att vi har ett ganska gott rykte, eftersom vi tursamt nog ännu inte gjort någon tabbe, säger Eva Lindberg.

Kristinebergs ekostadsdelsförening 08-618 41 44

Trafik:

Inte dyrare med nolntaxa i Ockelbo

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

Ockelbo Kommun i nordvästra Gästrikland har lyckats med en till synes omöjlig ekvation. Genom att planera om kollektivtrafiken inom kommunen har antalet resenärer femfaldigats, antalet turer fyrfaldigats och den geografiska täckningen blivit mer än dubbelt så stor. Trots denna expansion och att allt resande är gratis har ändå inte den totala kostnaden för lokaltrafiken ökat. Dessutom uppskattas antalet privatresor med bil ha minskat med cirka 200 000 km, något som gagnar miljön.

Projektet går under namnet Kuxa-trafiken och startade hösten 1995 som ett försök. Prövotiden föll väl ut och från och med hösten 1997 blir Kuxa-trafiken permanent och fortsatt utveckling pågår.

Den tidigare situationen inom kollektivtrafiken var inte den bästa. Glesbygdstraafiken var hotad och trafikresurserna var splittrade på ett antal olika trafikformer och entreprenörer.

En noggrann analys genomfördes av de olika typerna av resande. Målet var att förbättra kommunikationerna, miljön och att göra Ockelbo mer attraktivt.

– Naturligtvis är det inte så enkelt att folk flyttar hit bara för att vi har en bra kollektivtrafik, men det är ett led i vårt arbete att profilera oss som en kommun med nya idéer. Kuxa-trafiken har också blivit ett mycket uppmärksammat projekt och gett oss goodwill, säger Olle Tiderman, ansvarig för Kuxa-trafiken på kommunen.

Lösningen blev att slå samman skolskjutsarna, linje-

trafiken, och en del av färdtjänsten. Dessutom beslöt man att göra allt resande gratis för att öka resandet. Intäkterna har dessutom inte varit särskilt höga, men däremot kostnaderna för att ta betalt. Det fanns också administrativa hinder för att ta ut avgifter.

Trots att avgifterna försvann ligger kostnaderna på samma nivå som innan införandet av Kuxa-trafiken. Detta har åstadkommit genom att kommunen har upphandlat trafiken från flera mindre konkurrerande företag och att många av transporterna lagts om från taxi till mellanstora bussar. Följaktligen sker 90 procent av skolskjutsar med buss, mot tidigare 50 procent.

Detta har också resulterat i antalet anlitade entreprenörer har minskat från sex stycken till två.

– Självklart är det en påtvingad rationalisering, men vår förhoppning är att de entreprenörer som nu blir kvar också kommer att överleva. Tidigare var situationen även för entreprenörerna mycket osäker, säger Olle Tiderman.

Antalet linjer har blivit fler. Fem områden som tidigare saknade lokaltrafik finns nu med i linjenätet. Likaså har antalet resor ökat och den största ökningen har skett bland vuxna, från 9 000 till 50 000 resor per år. Ockelboborna själva är mycket positiva. Det visar den stora enkätundersökning som kommunen har genomfört.

– Mig veterligen finns det ingen annan glesbygdskommun som har byggt ut lokaltrafiken. Jag tror att vår framgång beror på att vi har analyserat resandet grund-

ligt, avskaffat taxorna och slagit samman alla resurser i en påse. Dessutom har skolan haft en mycket viktig nyckelroll genom att bland annat tidsförskjuta skolstarter för olika skolor så att det ska passa med transporterna, säger Olle Tiderman.

För skolans del har Kuxa-trafiken inneburit en rad förbättringar, enligt Tiderman. Kostnaderna har kunnat hållas låga, administrationen kring skolkorten har försvunnit och barnen själva tycker att det är bättre att åka skolbuss än taxi.

På minussidan finns ökade gångavstånd.

– Det är en försämring, men frågan är om den är acceptabel. För de flesta skolbarnen ligger anslutningsplatsen inom 300 meter och den längsta sträckan någon elev behöver gå är 1,3 kilometer, säger Olle Tiderman.

Motståndet finns främst hos lanthandeln som miss-tänker att fler kunder tar bussen in till tätorten i stället för att handla hos den lokala handlaren. Detta är något som kommunen kommer att undersöka närmare.

Utvecklingen av lokaltrafiken fortsätter. Nu startar arbetet med att även integrera sjukresor, resterande färdtjänst och även kompletteringstrafiken, dvs den beställningstrafik som finns i de mest glest befolkade områdena.

Likaså förs förhandlingar med landstinget, som har

huvudmannaskap över regionaltrafiken, för att kunna förbättra trafiken mellan Ockelbo och grannstäderna Sandviken och Gävle.

Planer finns också på att så småningom gå över till mer miljöanpassade fordon som drivs på exempelvis lokalt producerad biogas.

Eftersom trafiken sker i glesbygd med dåliga vägar uppstår vintertid en del förseningar. En idé som diskuteras är att förse alla fordon med en färd dator som registreras av ett antal "telefonstolpar" vid de olika hållplatserna. Genom att ringa en "stolpe" kan då resenären få veta exakt var bussen befinner sig och när den beräknas anlända till aktuell hållplats.

Kommunen kommer också fortsätta att bearbeta vissa större arbetsplatser för att samordna arbetstider med restider.

Planeringsarbetet kan tyckas omfattande, men utgör bara 5-10 procent av en heltidstjänst, eller cirka 30 000 kronor av totalt 3,5 miljoner kronor som Kuxa-trafiken kostar.

– Eftersom vi dessutom kunnat hålla kostnaderna på exakt samma nivå som tidigare, är den här typen av projekt inte bara miljömässigt utan även rent ekonomiskt intressanta, säger Olle Tiderman.

Kontakt: Ockelbo kommun, Olle Tiderman 0297-555 00

Livsmedel:

Lokal produktion gav bättre kvalitet i Tidaholm

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

Att satsa på lokalt producerade livsmedel höjer kvaliteten på maten, ökar arbetstillfällena och vässar böndernas konkurrenskraft inom och utom Sverige. Det hävdar Lars Westermark på Tidaholms kommun.

Under 1988 började Tidaholms kommun att fundera i mer miljövänliga banor. Två år senare stängdes alla sop-tippar, utom en för hushållsavfall i säck. Resten av soporna hänvisades till en ny återvinningscentral.

Något år senare var det dags för avloppsvattnet. Reningsverket behövde byggas ut till en kostnad av 21 miljoner kronor och inga pengar fanns. Samtidigt började man fundera på om fler bassänger och mer kemikalier verkligen var framtidens melodi. Lösningen blev att låta en våtmark ta hand om kvävet och fosfor, något som har fungerat mycket bra, enligt kommunen.

Därefter började Agenda 21-samordnaren Lars Westermark att snegla på livsmedelssektorn. Han hade märkt att konsumenterna började bry sig om hur maten producerades och att etik- och miljöperspektivet blev allt viktigare. Att upprätta ett lokalt nätverk mellan bönder och kunder borde vara ett sätt att minska transporter och höja kvalitén.

1990 försökte han därför intressera Konsum och ICA för idén, men blev "körd på porten".

– Nu prisar Konsum detta som den bästa grejen som har hänt dem genom tiderna, säger Lars Westermark, som numera jobbar som konsult i miljö- och förändringsfrågor åt kommunen.

Lantbrukarnas Riksförbund, LRF, var vid den tiden heller inte positivt till idén, men nu är en attitydförändring på gång.

Westermark gav sig dock inte utan tog kontakt med bönderna själva och de var med på noterna. Då anordnade han bussresor med politiker och potentiella kunder ut till gårdarna och islossningen startade.

I dag levererar ett 15-tal lantbrukare och förädlingsföretag i Tidaholm livsmedel direkt till ortens butiker, restauranger och kommunens storhushåll. Bland produkterna finns exempelvis nötkött, fläskkött, charkvaror, mejeriprodukter, bröd, grönsaker, öl, pajer och ägg.

– När jag startade detta var jag också intresserad av att öka sysselsättningen och vi har fått åtta-tio nya arbetstillfällen, bland annat genom ett nytt minimejeri. Flera av bönderna har också börjat förädla och ta fram nya spännande produkter.

Westermark tror att detta är lantbrukets framtid. Små producenter kan produktutveckla mycket snabbare och kanske även ta fram produkter som de stora livsmedelsföretagen skulle kunna anamma och föra ut till Europamarknaden. Om det fanns ett samarbete.

För Konsum, som är den butik som köper mest närproducerat, har detta blivit en ekonomisk succé. Kunderna strömmar till och omsättningen ökar. Ett problem är dock att Gröna Konsum egentligen inte tillåter lokala avtal. Butiken i Tidaholm har dock fått dispens tills vidare.

Nästa steg i miljöarbetet är att få fler bönder att ställa om till ekologisk produktion. Det är både Konsum och kommunen angelägna om. Kommunen trycker på genom att vid sin upphandling kräva att bönderna ska sträva mot att bruka ekologiskt. Daghem och förskolor köper enbart in KRAV-godkända produkter. I dag är 3-4 lantbrukare KRAV-godkända.

Ett annat steg i miljöarbetet är att jobba vidare med transporter och administration. Visserligen minskar de långväga leveranserna, men samtidigt ökar de lokala transporterna i och med att varje bonde leverera var för sig. Kommunen ansökte därför via SIC om forskningspengar från MISTRA för att se undersöka hur transporterna från "jord till bord" kan lösas på ett mer miljöanpassat sätt. MISTRA sa dock nej men planerna finns kvar.

- En tanke är att utnyttja IT-tekniken. Kunderna skulle kunna beställa via Internet och även betala elektroniskt. På sikt kanske bönderna levererar en del direkt till konsumenterna via IT, säger Lars Westermark.

Konsum har också funderat på frågan och en idé är att införa ett lokalt gemensamt varulager i kombination med en gemensam varubil.

Arbetet har inte varit problemfritt. Efter diverse diskussioner lyckades kommunen frikoppla upphandlingen av kött och grönsaker från landstinget som annars ansvarar för all livsmedelsupphandling.

- Vi vill sköta hela vår upphandling själva. Landstinget är stort och stelbent och gynnar storskaliga lösningar där de små inte kan vara med.

Ett annat problem är att lantbrukarna, särskilt köttproducenterna, tvekar inför att ställa om till ekologisk produktion. De anser sig inte få betalt för sitt merarbete.

- Ska vi välja hög kvalitet måste också bönderna få

betalt för det. Vi diskuterar just nu med butikerna om att införa olika prissättningar för olika kvalitet och gå ifrån dagens system där allt kött säljs för samma pris.

Westermark är dock övertygad om att livsmedelskvaliteten har höjts. Genom att mellanleden hoppats över och transporterna blivit kortare är maten färskare. En liten producent är också mer sårbar än en stor och kan därför inte slarva med kvaliteten.

Bönderna har också utbildat butikspersonalen i att hantera produkterna rätt för att bibehålla kvaliteten ändå ut till konsument.

Lantbrukarna upplever att de har blivit synliggjorda och myndiga eftersom de nu själva sköter mycket av den marknadsföring och kundkontakt som tidigare hanterades av föreningsföretagen inom lantbrukskooperationen.

- Processen är igång. Förändringen kommer inte längre uppifrån utan från gräsrotsnivå, från bönder, butiker, restauranger och konsumenterna själva.

I Tidaholm har man också insett att miljöarbete måste kopplas till en total samhällsförändring. Därför arbetar tio grupper bestående av kommunalpolitiker och gymnasieelever fram en vision och en handlingsplan för hur Tidaholm ska möta 2000-talet. Dessa grupper ska utökas med representanter från handel, lantbruk, industri och ytterligare ungdomar. Därefter kommer hundra lokala opinionsbildare att få tycka till, liksom den övriga befolkningen.

- Demokratien är hotad och många unga vänder politiken ryggen. Vi tror att detta arbetssätt i förlängningen är ett sätt att stärka demokratien och att det ska tändas ett antal stjärnor i skyn som leder kommunen in i 2000-talet, säger Lars Westermark.

Kontakt: Tidaholms kommun, Lars Westermark 0502-421 15

Skola:

Miljö som utvecklingskraft i Lund

JAN LOTHIGIUS

Tre låg- och mellanstadieskolor i stadsdelen Östra Torn i Lund har använt miljöfrågor som ett medel för att utveckla pedagogiken, engagera personal på skolan, träna barnen i demokratiskt arbete och för att vidga skolans kontakt med övriga samhället. En forskare vid Lunds universitet dokumenterar och analyserar utvecklingen.

En grundtanke i arbetet är att skolan i konkreta handlingar måste vara ett gott föredöme för att eleverna ska inse hur viktigt det är att tänka på miljön. Det är den numera också sedan köks- och städpersonal och vaktmästare steg för steg har miljöanpassat verksamheten. Avfall komposteras vid skolorna, med elevers medverkan, och en lokal odlare levererar ekologiskt odlad mat och hämtar matrester att mata sina ankor med.

Eleverna har själva bidragit med att sy handdukar i slöjden, för att kunna ersätta skolans pappershanddukar. Ambitionen är att miljöaspekter ska komma in i undervisningen i alla ämnen. Samhällsundervisningen har exempelvis uppehållit sig kring en aktuell debatt om trafiken i Lunds centrum.

Ryggraden i förändringsarbetet, sedan det inleddes 1993, har varit de återkommande lärarträffar där ett trettiotal lärare kommer samman tre till fyra gånger per termin för att kläcka idéer och utbyta erfarenheter om undervisningen. Skolans miljöarbete har varit framgångsrikt därför att så många personer varit engagerade och därför att samarbetet har hämtat näring ut verksamheten ute i de enskilda klasserna och i närsamhället.

Lärare och övrig personal har deltagit i fortbildning och studiebesök för att fylla på med kunskaper och idéer.

Ett samarbete med Lunds tekniska högskola har varit inriktat på att förbättra kemiundervisningen på låg- och mellanstadium. En lärare från högskolans Kemacentrum har utbildat lärare och även hållit egna lektioner för att prova pedagogiska idéer. Förståelse av kemi har varit en viktig grund för att eleverna ska komma underfund med de naturliga materiella kretsloppen. Några elever i 10-årsåldern dramatiserade det kemiska förloppet i ett brinnande stearinljus i kabaréns form med inslag av rapande och dansande atomer och molekyler.

Eleverna har engagerat sig praktiskt i utveckling utanför skolan genom att sälja kakor till förmån för lökgrodan och arrangera loppmarknad för att få ihop pengar till fadderverksamhet i Afghanistan.

Ett miljöråd, med representanter för elever (i majoritet) och personal, träffas varannan vecka. Det har tagit till vara många av elevernas idéer, vilket har inspirerat dessa att bli än mer aktiva. Eleverna hade bland annat stort inflytande på hur den egna skolgården skulle utformas. Några elever kontaktade Skånemejeriet för att få dem att ta tillbaka tömda mjölkförpackningar, vilket inte gav omedelbart resultat, men startade en dialog som förhoppningsvis leder vidare.

I samverkan med Hem & Skola och Östra Torns Riogrupp – den lokala Agenda 21-gruppen – har skolan deltagit i "framtidsverkstäder" där avsikten varit att

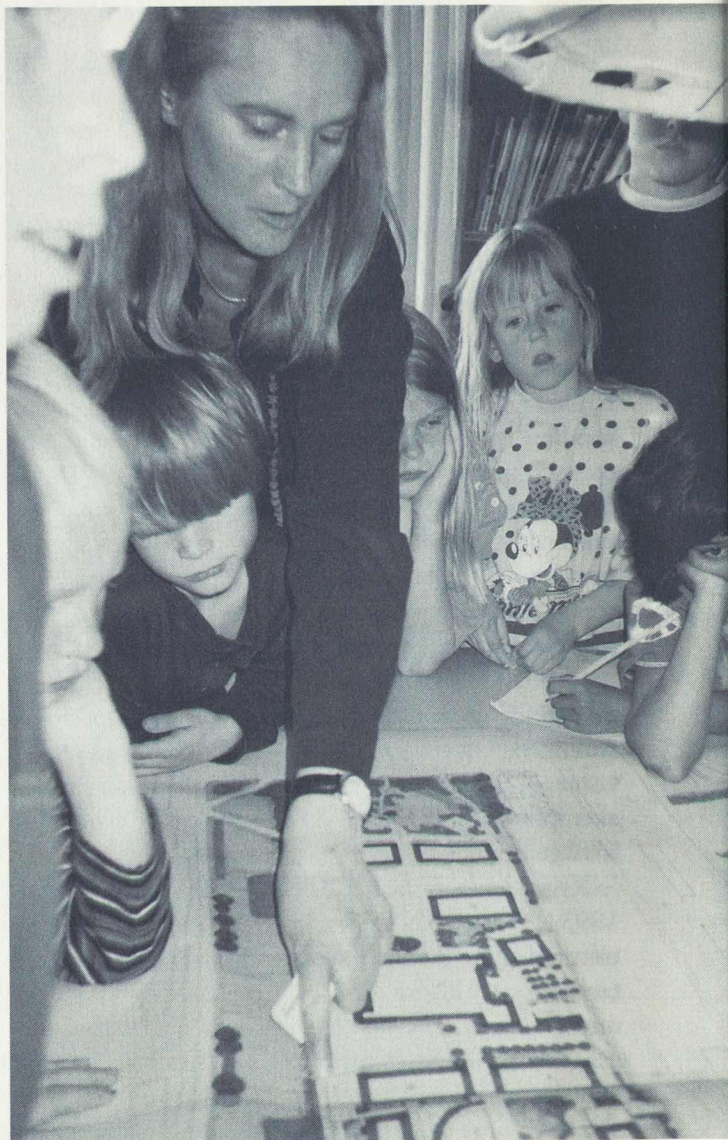
i Agenda 21:s anda lyssna till och ta till vara barns och ungdomars åsikter och visioner om framtiden.

Arbetet vid Östra Torns skolor har drivits med hjälp av extra anslag och stöd från nyckelpersoner. Men många faktorer talar för att inriktningen att vara lokal miljöskola ska kunna bli beständig. Tyngst väger att skolledning, stora delar av personalgruppen samt elever och föräldrar har anammat ett delvis nytt arbetssätt och att eleverna är delaktiga och kan påverka miljöarbetet på ett påtagligt sätt. Vidare har skolorna skaffat vad man kallar en "miljöpedagogisk infrastruktur" i form av komposter, vindkraftverk, hönsbushus, regnvattentunnor, solceller, böcker osv.

Inom rektorsområdet ska en ny högstadieskola tas i bruk hösten 1997. Skolbyggnaden kommer i sig att bli en del av den "miljöpedagogiska infrastrukturen" genom att den uppförs med långt driven ekologisk anpassning, exempelvis solvärmefångare, jordkällare, urinseparerande toaletter, lokalt omhändertagande av dagvatten och självdragsventilation.

Östra Torn rektorsområde,

Annika Karlsson Hertz 046-35 75 05

Integration:

Invandrare har nyckelroll i Bergsjön

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

I Bergsjön, en förort till Göteborg är invandrarna inte enbart passiva mottagare i Agenda 21-arbetet. Ett exempel är Assyriska Föreningen som har en nyckelroll i förändringsarbetet att förvandla Bergsjön till en ekologisk stadsdel.

Bergsjön har haft ett dåligt rykte. Betong, arbetslöshet, social utslagning, våld och invandrarproblem är vad stadsdelen brukar förknippas med.

Här talas 54 olika språk och hälften av de 13 200 invånarna är födda i ett annat land. Arbetslösheten är hög, särskilt bland ungdomar. Det råder brist på arbetsplatser och kommersiell service. Bebyggelse och utemiljö är i behov av upprustning, samtidigt som här finns stora naturområden.

1993 bestämde stadsdelsnämnden sig för att vända trenden. Från och med detta år beslöts att "all verksamhet skall ha ekologisk inriktning".

–Det handlar mycket om livsmiljön, inte bara om utsläpp utan även att folk ska må bra, ha sysselsättning och vilja engagera sig i sin stadsdel, säger Marianne Hermansson, miljösamordnare.

Förbättras både den inre och yttre miljön hoppas man att människor ska vilja bo kvar i Bergsjön eftersom frånflyttningen är ett stort problem. Redan nu har en liten men dock förändring börjat märkas. Människor från andra områden har efter att deltagit i något av Bergsjöns arbetslöshetsprojekt valt att flytta till stadsdelen.

I Bergsjön pågår många olika verksamheter. Bostäder rustas upp, odlingslotter och mötesplatser skapas, människor utbildas i miljö och de boende ges mer brukarin-

flytande.

Nyckelordet är samverkan. I arbetet deltar bland annat skolor, kommunala förvaltningar, daghem, fastighetsbolag, Svenska Kyrkan, industrifolk, invandrarföreningar och andra ideella organisationer och de boende själva.

Att minska arbetslösheten är en extra viktig uppgift. Under förra året fick cirka 160 människor sysselsättning i olika typer av projekt.

Hur många som efter projekttiden har kunnat bryta arbetslösheten vet man inte. Däremot ser Marianne Hermansson att olika insatser ger olika resultat. Hon tycker att Göteborgs förlängda variant av ALU-anställning, "vesstidare", där den arbetslöse får sysselsättning under nio i stället för sex månader är en bra modell.

– Även om inte alla får jobb efter nio månader så hinner de bli mycket starkare under denna tid, säger hon.

Däremot har de olika utbildningarna av miljöinformatorer inte resulterat i särskilt mycket arbete. Marianne Hermansson tror att detta främst beror på att fastighetsägarna inte varit mogna för att ta emot denna nya arbetskraft.

Ett framgångsrikt arbetslöshetsprojektet bedrivs i Returhuset. Här brukar cirka hälften av varje "kull" med 35–50 deltagare få arbete efter periodens slut. Den nuvarande gruppen har en större andel invandrare och kommer troligen ha svårare att få arbete.

Returhuset är en mötes- och arbetslokal där integration, miljöarbete och sysselsättning korsas. Stadsförvaltning, två hyresgästföreningar, Familjebostäder och Studieförbundet backar upp verksamheten. Lokalen lig-

ger mitt i ett storskaligt bostadsområde med 1 200 hushåll. Här driver de arbetslösa återvinningsverkstäder, miljöbibliotek, butik och ekocafé och köksträdgård. I projektet ingår också utbildning som Studieförbundet håller i. I syfte att stärka sin position på arbetsmarknaden får deltagarna välja vad de vill lära sig. Det kan handla om allt från att ta körkort till att läsa svenska. Dessutom ingår en grundläggande miljöutbildning och att lära känna sin stadsdel - både naturen och historien i Bergsjön.

– "Lär känna ditt Bergsjön" har varit mycket populärt, särskilt bland invandrare som är imponerade över att en förort har en historia ända tillbaka till stenåldern, säger Marianne Hermansson.

Parallellt med studierna får deltagarna välja vilken verksamhet de vill arbeta med - textilier, utesnickerier, möbelreivering eller att sköta kafé eller köksträdgården. En tanke är att deltagarna ska utveckla en företagsidé för att kunna starta eget, men detta har hittills visat sig svårt. Visserligen får Returhuset en del "kommersiella" uppdrag, men inte i tillräcklig omfattning för att någon ska våga sig på att bygga upp ett företag kring verksamheten.

– Det största vinsten är främst samhällelig, att människor inte mår dåligt. Ska vi få igång företag måste vi ha mera resurser, säger Marianne Hermansson.

Från början bestod grupperna i Returhuset av hälften

invandrare och hälften svenskar. Nu har andelen invandrare ökat.

– Det har stundtals varit en arbetsam process för deltagare och ledare på Returhuset. Många av deltagarna kunde inte svenska och kommunikationsproblemen var stora, men samtidigt ser vi tydligt hur människor har blivit starkare.

Förutom Returhuset finns ytterligare tre integrationsprojekt som finansieras med statliga "Blomman-pengar":

● Bågskytten är namnet på ett nytt miljöpedagogiskt föreningshus som är präglad av kretsloppsanpassade lösningar. Här finns växthus, kompost, solfångare, vedspis, separationstoiletter och mycket annat som ger möjlighet till ett konkret miljöarbete. Assyriska Föreningen är värd för huset och bedriver en omfattande miljöutbildning för både svenskar och invandrare.

– Assyriska föreningen har verkligen betytt mycket för utvecklingen. De har öppnat sina dörrar för andra föreningar, säger Marianne Hermansson.

● Föreningen Galaxen driver stadslantgård och fritidsgård och vill engagera tonårstjejer. Tillsammans med stadsdelsnämnden, Familjebostäder och invånarna håller man på att bygga ett häststall.

● En gammal mosse, Gärds mossen, håller på att förvandlas till våtmarkspark. Syftet är att synliggöra och rena dagvattnet men också att skapa en rikare miljö, både genom att "bruka" jorden (odlingsplatser, beteshagar för Galaxens hästar) men också genom att öka den biologiska mångfalden. I det arbetet deltar föreningsliv, fastighetsägare, kommunala förvaltningar och hyresgäster.

Kontakt: Stadsdelsförvaltningen Bergsjön, miljösamordnare Marianne Hermansson 031-32 87 08

Boende:

Ringar på vattnet i Ladugårdsängen

ANN-HELEN MEYER VON BREMEN

Stadsdelen Ladugårdsängen i Örebro är ett exempel på hur genomförda insatser kan ge fler ringar på vattnet. Ur de boendes behov har bland annat en bilpool och en kooperativ ekologisk butik växt fram efter att området byggts färdigt.

När stadsdelen med 2 200 invånare och 500 arbetsplatser började att planeras 1988 existerade inte begreppet Agenda 21, men projektet utvecklades ändå i denna riktning.

I den arkitekttävling som utlystes skulle de tävlande lösa tre problem inom miljöområdet: Omhändertagande av dagvatten, källsortering och trafiken. Dessutom ville man att området rent estetiskt skulle få en ekologisk prägel och att miljöanpassade byggnadsmaterial skulle prioriteras. Resultatet blev en mångfald av lösningar från de 22 olika byggherrarna som var inblandade.

– Miljökraven var med dagens mått inte särskilt genomtänkta och skulle vi göra en liknande satsning idag skulle vi ha betydligt högre ambitioner. Däremot hade vi tydliga sociala mål, säger Lars Bjurström, kommunalråd i Örebro.

Den bärande tanken var att få en stor blandning av invånare. Därför byggdes flera olika sorters bostäder. I Ladugårdsängen finns hyresrätter, bostadsrätter, radhus, villor, ett kollektivhus, särskilda ungdomslägenheter och bostäder för äldre, utvecklingsstörda, döva och psykiskt sjuka.

– Vi har fått en bra blandning av de boende och vi har också en relativt stor andel invandrare, vilket inte

upplevs negativt. Ladugårdsängen är inget högstatusområde och det var heller inget mål, säger Lars Bjurström.

Kommunen strävade också efter att bygga upp en social gemenskap. De framtida invånarna inbjöds därför tidigt till diskussioner och i samarbete med ett studieförbund anordnades ett tiotal studiecirklar. Hyresgästföreningen och HSB var också inblandade.

En annan tanke var att integrera bostäder och företag, dels för att minska trafiken, dels för att området skulle bli mer levande. Läget, endast 1,5 km från centrum, ansågs som attraktivt och området fick ett telenät med hög standard för att ytterligare locka företagen. Alla företag inbjöds också till att vara med i planeringen. Resultatet blev, enligt Bjurström, en betydligt högre andel arbetstillfällen än vad som är brukligt vid nyexploatering. Däremot gjorde lågkonjunkturen i början av 1990-talet att ansatsen mattades något.

På miljöområdet gjordes följande insatser:

- Trafiken och parkeringsytorna skulle minskas och i stället har man satsat på cykelbanor och cykelgarage på varje gård. I området finns bara 0,5–0,75 parkeringsplatser/100 m² lägenhetsyta mot normen 1,2 platser/100 m². Parkeringsplatserna är dessutom de enda i Örebro som är avgiftsbelagda dygnet runt. Ur detta har behovet av en bilpool väckts. Poolen administreras av det kommunala fastighetsbolaget Örebrobostäder och omfattar sex bilar och 40 hushåll. Medlemmarna i poolen betalar 2 000 kronor i insats, en månadsavgift på 50 kronor och 18–25 kronor per mil.
- Dagvattnet tas om hand via nyanlagda bäckar med

dammar som bromsar upp flödet och till viss del renar vattnet. Ett större system tar hand om vattnet från gator och vägar och varje gård tar lokalt hand om sitt dagvatten. Bäckarna rinner sedan ut i ett större vattendrag i en nyanlagd park. Koppar och andra material som kan ge utfällningar får inte användas till tak och stuprör.

– Att varje gård nu har ett eget vattendrag är ett stort värde i sig. Dessutom är vi många som pumpar tillbaka vattnet och använder det för att bevattna våra odlingslotter, säger Gunilla Molin Gustafsson.

Hon arbetade vid planeringen av området med samordning av miljöfrågor inom kommunen och bor numera i Ladugårdsängens kollektivhus.

● Källsorteringen rymmer också olika lösningar. Här finns allt från gemensamma miljöstationer till kollektivhusets sortering i hela 17 olika fraktioner. Kompostering och egna odlingslotter finns på de flesta gårdar.

● Energin utgörs av fjärrvärme plus lokala lösningar som solfångare, miljögodkända vedpannor etc.

Vissa tekniska satsningar gick dock fel. Ett exempel var de ekologiska villornas toaletter med separering av urin och fekalier. Hyresgästerna vägrade totalt att använda dem. De fick ersättas med vanliga toaletter. Ett annat exempel var några kvarter som satsade på sopsug, vilket visade sig bli en mycket dyr historia.

Kollektivhuset med 61 lägenheter har blivit områdets spjutspets. Härifrån kom idén till en bilpool och här finns hönshus, växthus, omfattande kompostering och källsortering. Hyresgästerna sköter även trappstädning och snöskottning.

– Jag är övertygad om att något så enkelt som trappstädning är ett bra sätt att få ett socialt skydds nät, säger

Gunilla Molin Gustafsson.

Efter att området stod klart väcktes också tanken bland de boende om att starta en kooperativ ekologisk butik. Initiativet kom från den lokala socialdemokratiska föreningen. HSB upplät lokal och subventionerade en del av hyran och alla fastighetsägare sponsrade starten av butiken genom att betala 25 kronor per lägenhet.

Butikens syfte är att sälja miljöanpassade produkter, förutom kött och fisk, till rimliga priser. Cirka 220 hus-håll deltar och 40 personer turas om att hålla öppet fyra dagar i veckan.

– Det har slagit mycket väl ut. Folk handlar och uppskattar att slippa åka bil för att handla. Men det är minst lika viktigt ur social synpunkt. I butiken träffas man, pratar och lär känna varandra, säger Gunilla Molin Gustafsson.

**Kontakt: Örebro kommun, kommunalråd Lars Bjurström
019-21 10 00**

Forskning:

Forskning befruktar Agenda 21-arbete

JAN LOTHIGIUS

Inga Michaeli och Benny Hjern är två forskare som, var och en på sitt håll, granskar hämningar och hinder för Agenda 21-arbetet och som för ut sina slutsatser till dem de berör.

Benny Hjern verkar vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping där han är professor i implementationsforskning, en disciplin som behandlar frågan om (hur) människor kan organisera sig för att nå eftersträvarvärda mål.

Han turnerar land och rike runt och föreläser, för företrädare och tjänstemän i kommuner och landskommuner, om en demokrati i kris.

Ibland är åhörarna Agenda 21-samordnare eller kommunala miljöchefer som fått sig tilldelat uppdraget att driva Agenda-arbete i kommunen. De brukar känna igen sig väl i Benny Hjerns beskrivning av hur Agenda-arbetet kolliderar med det mesta av kommunens traditionella arbetsgång.

För att rätt genomföra sitt Agenda-uppdrag måste dessa tjänstemän ständigt bryta revir och gå på tvärs mot befästa maktkonstellationer. De har fått uppdraget av kommunens politiker, som kallar det viktigt. Snart finner de att arbetet är tungrott eller ibland omöjligt att genomföra, därför att det politiska stödet är svagt eller obefintligt.

Benny Hjern råder dessa tjänstemän att göra konflikten klar; att peka på det orimliga i att överordnade samtidigt hindrar arbetet och säger sig vara för det.

Kommunpolitiker får från Benny Hjern höra att deras förmåga att lösa miljöfrågorna är det verkliga tes-

tet på om demokratin kan vitaliseras. Agenda 21 är en fråga om social organisation och rättvisa. Om vi inte klarar att lösa miljöfrågorna genom mobilisering av initiativ underifrån så hotas vi snart av diktatoriska lösningar.

Inga Michaeli, som är filosofie doktor i planeringsteori och verksam vid Uppsala universitets institut för bostadsforskning, forskar om brytningen mellan vardagslivets logik och de normer som byråkratin verkar under. Om tankarna i Agenda 21 ska förverkligas så innebär det ständiga möten mellan de två världarna och ofta leder dessa till kollisioner snarare än verkliga möten.

Medan vardagslivets företrädare, det vill säga enskilda medborgare, men också kommunanställda långt ner i hierarkin, tänker i termer av relationer, nätverk, känslor och unicitet, så är byråkratens förtecken snarare regler, opartiskhet, rationalitet och utbytbarhet. Det finns också ett könsperspektiv på denna brytning av inställningar, där det är kvinnorna som står närmast "vardagsmänniskan".

Inga Michaeli menar att det är uppenbart att centralbyråkraten, som är dominanten i mötet, måste förändra sitt angreppssätt om tankarna i Agenda 21 ska förverkligas.

De intervjuer som Inga Michaeli gör med människor i Borlänge (och senare på andra orter) kan i sig leda till förändringar, därför att de frågor hon ställer väcker frågor hos de intervjuade. I förlängningen avser hon att sammanföra människor med skilda roller i Agenda-

arbetet för att de ska kunna ge varandra bilder av skendet ur sina respektive perspektiv.

Inga Michaeli granskar särskilt de svårigheter som möter när kommunen ska genomföra en miljöpolitik samtidigt som verksamheten är utsatt för nedskärningar.

Uppsala universitet, Institutet för bostadsforskning,

Inga Michaeli 026-14 77 00

Internationella Handelshögskolan i Jönköping, Benny Hjern

036-15 77 00

Ursprungsbefolkningar:

Enigt om skoterbegränsningar i Härjedalen

M A R I A H O L M

Det mest konkreta som hittills kommit ut ur arbetet med Fjällagendan i Härjedalen är ett antal väl utmärkta och rejält spångade vandringsleder. Men det mest anmärkningsvärda som hittills kommit ur projektet är att de olika intressegruppernas representanter numera är helt eniga om att skoteråkningen måste begränsas.

Arbetet med Fjällagendan drivs av Härjedalens kommun med ekonomiskt stöd från Naturvårdsverket. Det startade hösten 1995 - efter ett tvådagarsseminarium kombinerat med exkursioner i fjällområdet - och redan från början lades mycket stor vikt på att få med så många intressegrupper som möjligt.

Rennäringen representeras av Tännäs sameby och Mittådalens sameby samt Sameföreningen. De fastboende deltar via sina byalag (Bygdesamrådsgruppen) och LRF, medan turistnäringen deltar via Funäsdalsfjäll AB. Därtill ingår i arbetsgruppen representanter för den ideella naturvården (Naturskyddsföreningen), den lokala skoterklubben (Team Walles), den lokala företagarföreningen (FiFu), kyrkan, miljö- och byggnämnden, skolan, barnomsorgen och länsstyrelsen.

Den överordnade uppgiften för Fjällagendan är att ta fram en lokal handlingsplan för en långsiktigt hållbar utveckling med ekologisk balans och bevarande av biologisk mångfald i västra Härjedalen. Vägen dit går ovillkorligen över en ökad förståelse mellan olika intressegrupper och en ökad respekt för de olika näringarnas behov, menar projektledare Roger Nääs:

- Konkurrensen om marken har ökat stadigt under de sista årtiondena. Rennäring, turistnäring och markä-

gare har allt oftare råkat i konflikt. Och eftersom samtliga näringar ökat sitt slitage på marken, kan vi konstatera att vissa områden skadats. Detta har skapat oro bland ortsbefolkningen, och många är bekymrade för framtiden. Man oroar sig för miljön, men också för arbetstillfällena och möjligheterna till försörjning.

Varannan månad har arbetsgruppen träffats, oftast med en inbjuden "expert" som dragplåster. Därtill har

man informerat allmänheten via miljökvällar, som ordnats i samarbete med byalagen och ABF.

De olika grupperna fann relativt snart att man var ense om det nödvändiga i att försöka styra huvudparten av fjällvandrarerna till de utstakade lederna. Rennäringen störs av alltför utspridd turism, men även turistnäringen ser en långsiktig fara. Om turismen får breda ut sig alltför fritt påverkas alltför stora områden och därmed tappar man något av attraktionskraften.

Man håller därför på med en översyn av skyltningen av samtliga leder, och försöker dra fram dem där de orsakar minsta möjliga skada för miljön. Vid blöta passager och vid särskilda utpekade sevärdheter byggs spänger för att minimera markslitage. Erfarenheterna visar att om lederna är väl markerade och försedda med skyltar som informerar om sevärdheter vad gäller natur och kultur, väljer också huvuddelen av fjällvandrarerna att följa dessa leder. På sikt bör därför vegetationen lyckas att återkolonisera de skadade områdena.

Skoteråkningen stör också rennäringen, och orsakar dessutom stora konflikter med skidåkning:

– För bara fyra – fem år sedan var det en mycket kraftig opinion mot varje förslag till inskränkning av skoteråkarnas frihet. Detta har diskuterats utförligt i arbetsgruppen kring Fjällagendan, och numera råder faktiskt enighet om att skoteråkningen måste begränsas, säger Roger Nääs.

Arbetet med Fjällagendan har också lett till positiva samordningseffekter. Eftersom grupperna träffas kontinuerligt, blir det lätt att hålla varandra underrättade om när, och var, händelser som t ex kalvmärkning ska ske. Därmed kan olika aktiviteter samordnas, så att de stör varandra så lite som möjligt.

En del mycket brännande diskussionsfrågor, som t ex vargflockens vara eller icke vara i Mittådalen, har arbetsgruppen beslutat att lämna därhän:

– Besluten måste ändå tas på en annan nivå. Diskussioner pågår ju mellan länsstyrelsen och Naturvårdsverket. Samma behov av övergripande riktlinjer från regering, naturvårdsverk och länsstyrelse behövs också vad gäller myskoxarnas status, säger Roger Nääs.

Arbetsgruppen har konstaterat att det behövs mer forskning kring vegetationsförändringarna i fjällen. Vilka effekter har t ex renbetet, trampskadorna, erosionsskadorna och klimatförändringarna? Det framtida arbetet för en långsiktig hållbar utveckling i fjällen kommer att kräva betydligt bättre underlag än vad som finns idag, och arbetsgruppen har fört diskussioner med länsstyrelsen och Mitthögskolan om ett särskilt Fjällforskningsinstitut.

Dessutom har gruppen haft inledande diskussioner med Röros kommun på andra sidan om den svensknorska gränsen. Röros är just i färd med att utarbeta en lokal Agenda 21, och här bör finnas möjligheter till samordningsvinster och kanske till och med något gemensamt projekt.

Kontakt: Fjällagendan, Roger Nääs 0680-161 00

Energi:

EKO-energiavtal spar energi och stärker lönsamheten

M A R I A H O L M

Genom att koppla arbetet för en effektivare energianvändning inom industrin till EUs miljölednings- och miljörevisionsordning, EMAS, samt den internationella standarden för miljöledning, ISO 14001, har Projekt EKO-energi hittills lyckats få med sig 16 stora koncerner med sammanlagt 60 produktionsenheter.

Projektet drogs igång under hösten 1994 och stöds av Närings- och teknikutvecklingsverket, Nutek, via dess enhet för effektivare energianvändning. EKO-energi har som övergripande mål att effektivisera industrins energianvändning för att därigenom få ned koldioxidutsläppen till 1990 år nivå - i linje med Rio-konferensen.

Företagen erbjuds att teckna EKO-energiavtal, vilka från Nuteks sida innebär att man bekostar en inventering och analys av företagets energiflöde. I utbyte mot energiinventeringen åtar sig företagen att fastställa en miljö- och energipolicy samt att göra en handlingsplan för att effektivisera sin energianvändning. I samband med inventeringen ges naturligtvis även förslag till energibesparande åtgärder, men det är företagen själva som fattar beslut om och bekostar eventuella investeringar.

Energiutredningen utgör första steget mot en miljöcertifiering enligt EMAS och ISO 14001. En mycket stor del av Projekt EKO-energis attraktionskraft består i att det erbjuder en hjälp som ligger i linje med företagens mer övergripande miljösträvanden.

- Kopplingen till EMAS och ISO 14001 förklarar

att vi lyckats intressera så pass många - och så pass stora - koncerner att delta. Men nyckeln till framgångarna vad gäller faktiska energibesparingar i de deltagande företagen är att de, via EKO-energi, börjat att tillämpa livscykelanalyser istället för traditionell pay-off. Vi visar konkret på de stora kostnader en viss utrustning har över hela sin livscykel, och jämför den bilden med det resultat man får om man enbart fokuserar på kostnaderna för inköp och installation. Det gör energikostnaderna synliga och därmed även de besparingar som blir möjliga med ett mer energieffektivt alternativ, säger Lars Kjellin som är projektchef för EKO-energi.

- Faktum är att vare sig EMAS eller ISO 14001 är särskilt tydliga vad gäller energi. Det är lätt att fastna i beräkningar kring emissioner, vattenförbrukning m.m. EKO-energi hjälper till att hålla energifrågan i fokus, och det behövs eftersom den är den kanske allra viktigaste miljöfaktorn.

En entydig och klart uttalad viljeyttring från företagsledningen om energieffektiviseringens välsignelse är en absolut förutsättning för deltagande i projektet:

- Det måste finnas en tydlig strategi, tydligt uppsatta mål och ett tydligt engagemang, annars riskerar effektiviseringsarbetet att förtvina till några enskilda insatser och en trave pärmar som samlar damm, säger Lars Kjellin.

Av de deltagande företagen har cirka 75 procent kommit så långt att de gjort en handlingsplan. En preli-

minär beräkning visar att dessa företag har en sammanlagd besparingspotential på 115 200 MWh per år, varav 50 000 MWh är el.

Det handlar främst om besparingar som kan göras i stödsystemen, dvs ventilation, belysning, tryckluft med mera. Erfarenheterna hittills visar att företagen, med relativt enkla medel, kan minska stödsystemen energianvändning med 11 – 20 procent. EKO-energi koncentrerar sig på stödsystemen, allt enligt den förhärskande föreställningen från framför allt industrins branschorganisationer att företagen själva har god kontroll över sin användning av processenergi. En allmän bedömning från de hittills genomförda EKO-energianaalyserna är dock att det finns en potential på cirka 10 procent att spara även på den el som används i produktionsprocesserna.

Hittills har 16 koncerner med sammanlagt 60 produktionsenheter tecknat EKO-energiavtal med Nutek, nämligen Alfa Laval, Delicato, Fagerhult, FM Mattsson, Fundia, Hexagon, IFÖ Sanitär, Kährs, Orrefors Kosta Boda, Scania, Stora, Sveriges Radio och Television Fastigheter AB, Södra, Tetra Pak och Thorn.

EKO-energiprojektet har även lett till en rad "spin-off-effekter" i form av samarbete mellan de deltagande företagen. T ex har den småländska golv tillverkaren Kährs kontaktat Orrefors med ett förslag om att starta en biobrännleddad glassmältningsdegel. Kährs har träpulver i överskott och Orrefors värmer sina deglar med gasol eller olja.

På Orrefors har projektet också lett till större medvetenhet om energi- och resurshushållning. Idag tas mer av "skärv", dvs kasserat eller sekunda glas, in i produktionen av nytt glas. Tidigare har "skärven" sålts till andra

användare. Med EKO-energianaalysen blev det uppenbart för företaget att man kunde spara energi och därmed pengar genom att ta hand om skärven själva.

– En effekt av EKO-energi, som är helt omöjlig att värdera, är att de deltagande företagens miljöchefer tar kontakt med varandra och utbyter erfarenheter. Det kan gälla allt från konkreta energipartips till idéer om hur man ska få sina respektive företagsledning eller inköpsavdelningar att förstå vitsen med att granska en investering utifrån ett livscykelperspektiv, säger Lars Kjellin.

Kontakt: Nutek, Lars Kjellin 08-681 91 00

Energi:

Borlänge vill spara femton procent

M A R I A H O L M

Borlänge Energi har föresatt sig att minska energianvändningen i kommunen med femton procent till år 2000. Metoden är densamma som när man fick hela kommunen att källsortera, nämligen att rikta insatserna till en målgrupp i taget - och att se till att man riktar dem väl. Därtill ändras eltariffen, så att de fasta avgifterna blir lägre medan de rörliga höjs.

- Vi vet att 15 - 20 procent av hushållens energiförbrukning i första hand beror på familjemedlemmarnas vanor och ovanor. Nu ska vi försöka göra borlängeborna till smartare energianvändare, och därigenom kapa kommunens totala energiförbrukning med 15 procent, säger Peter Samuelsson som leder projektet.

Borlänge har tidigare visat framfötterna i miljösammanhang genom att vara först i landet med att uppnå en 99-procentig källsortering av avfall.

- Källsorteringsprojektet gav oss blodad tand. Det var väl knappast någon som trodde att vi skulle klara av att ändra folks beteende så radikalt på så pass kort tid. Nu vet vi att det är fullt möjligt. Eftersom energisparandet i långt högre grad än källsorteringen låter sig märkas i folks plånböcker, har vi stora förhoppningar om att vi ska lyckas ro vårt sparmål i hamn, säger Peter Samuelsson.

Den kanske allra viktigaste erfarenheten från källsorteringsprojektet är att man måste arbeta lugnt och metodiskt och se till att på alla sätt undvika övergripande och diffus information. Det gör man bäst genom att hela tiden vara ytterst noga med att anpassa informationen och de konkreta exemplen till den grupp människor man för tillfället vill nå.

En sak har dock redan ändrats för samtliga borlängebor, och det är eltariffen. De fasta avgifterna har sänkts betydligt, medan den kostnad som beror på energiförbrukningen höjts. Därmed har, i ett slag, energieffektivisering blivit en betydligt mer lönsam aktivitet för såväl privatpersoner som företag.

Liksom i källsorteringsprojektet kommer Borlänge Energi att bearbeta villaägare för sig, de som bor i lägenheter för sig och företagen uppdelade i olika branscher. Samtliga företag som är verksamma i kommunen omfattas av sparmålet. Undantagen är Domnarvets Järnverk och Kvarnsvedens Pappersbruk, som köper sin el från andra leverantörer.

Kommunen har 11 000 villaägare, och den inventering av Borlänges energianvändning som genomfördes hösten 1996 visar att villaägarna som grupp är den största energianvändaren. Man har därför valt att börja med att bearbeta dem, och det görs med hjälp av en serie lokalt förankrade kampanjer.

"Ge oss ett par timmar av din tid och du kan spara många tusenlappar på ett enda år" står det på den enkla folder som kallar till informationsträff, och som delas ut till cirka 1 000 villor åt gången. Ett sparduschhandtag utlovas i present för varje familj som kommer till träffen.

- Varje duschhandtag som installeras kommer att spara fem - tio procent av villans förbrukning. De kan alltså ge oss en rivstart på väg mot 15-procentsmålet, samtidigt som de tjänar som lockbete, säger Peter Samuelsson.

De träffar som hittills hållits har lockat 300 - 350

besökare. På Borlänge Energi är man inte nöjda. I källsorteringsprojektet kom cirka 600 av 1 000 kallade och det ses som en rimlig målsättning även för denna kampanj.

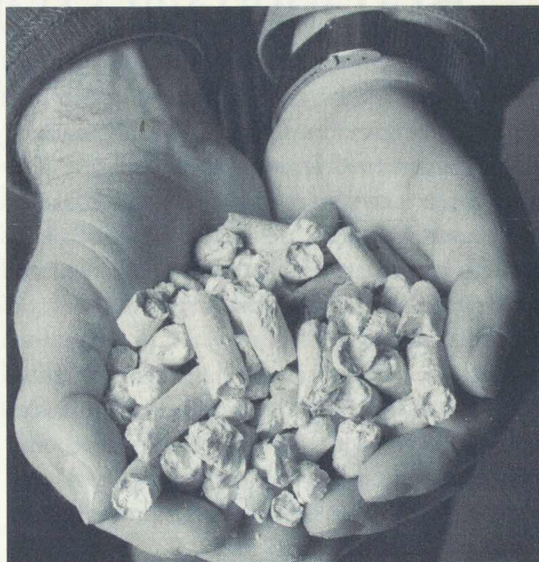
En avgörande skillnad för de olika informationsträffarnas inriktning är förstas huruvida området har - eller ska få - fjärrvärme. Om så är fallet, informerar man om fjärrvärmekonvertering, medan de som bor i övriga områden får rika möjligheter att bekanta sig med värmepumpar.

Fem anställda arbetar med projektet, varav två huvudsakligen "på fältet". I den första etappen, som huvudsakligen riktar sig till villaägarna, erbjuder Borlänge energi energibesiktning via hembesök för en liten penning - 450 kronor.

Kampanjen ska pågå till år 2000, och beräknas kosta en miljon kronor om året. Eftersom Borlänge är först i Sverige med att sätta upp ett kommunalt energisparmål, får man i egenskap av pilotkommun viss uppbackning i form av fritt informationsmaterial från Nutek, via dess enhet för effektivare energianvändning.

- 15 procents energiminskning till år 2000 är bara ett första etappmål. Självklart ska vi försöka gå vidare med effektiviseringsarbetet även efter sekelskiftet. Men om projektet ska få långsiktig verkan, är det viktigt att det lokala näringslivet kan svara upp mot de nya krav, som kommer att ställas. Folk måste veta vart de ska vända sig, vilka produkter och tjänster som finns och vad dessa kostar - åtminstone på ett ungefär, säger Peter Samuelsson.

En hel del arbete läggs därför på att knyta kontakter med olika företag, och tillsammans med dem utarbeta färdiga koncept - t ex installation av värmepump, fjärrvärme eller pelletsbrännare, eller t.ex. utförande av tilläggsisolering och fönsterbyten - till så fasta priser som möjligt.

Den som vill kan också hyra eller köpa "Kronometern", som kopplas till den vanliga elmätaren och som visar energiförbrukningen omräknad i kronor per timme.

- Den är ett bra sätt att synliggöra energiförbrukningen. Med Kronometern ser man direkt att t ex dammsugaren drar tio gånger mer energi än färg-TVn. Eftersom vår viktigaste ambition med det här projektet är att göra borlängeborna till smartare energianvändare, tror vi att Kronometern kan bli ett viktigt hjälpmedel, säger Peter Samuelsson.

Vid sidan av arbetet på hemmaplan, har Borlänge Energi tecknat samarbetsavtal med tre kommuner i Chile. Dessa ska få hjälp med såväl miljötekniska installationer som vissa effektiviseringsåtgärder.

Kontakt: Borlänge Energi, Peter Samuelsson 0243-730 00

Näringsliv:

Vretenföretagare vinner på samarbete

M A R I A H O L M

I Vretens industriområde i Solna samarbetar sedan våren 1996 ett 30-tal företag kring miljöfrågorna i en s.k. företagsring. Nu försöker man nå samtliga företag i området via respektive fastighetsägare. De aktiva företagen föreslår att samtliga byggnader i området miljöinventeras, och att fastigheternas drifttekniker utbildas så att de kan bli nyckelpersoner i det fortsatta miljöarbetet.

I Vretens industriområde finns 80 företag med sammanlagt cirka 6 000 anställda. Ett 30-tal av företagen - med gemensamt 4 000 anställda - bildade i januari 1996 Vretens företagsring. Initiativtagare var Wasa Försäkringar samt kommunens Agenda 21-samordnare.

Syftet med ringen var att komma igång med ett samarbete kring kretsloppstänkande, men redan vid det första mötet kunde deltagarna konstatera att många av företagen redan var igång med ett relativt flitigt miljöarbete. Alla menade dock att det fanns mycket att vinna på ett samarbete. Inte minst de mindre företagen sade sig behöva stöd i form av samordning för att klara av att gå vidare på ett effektivt sätt.

Vid det tredje mötet bildade företagsringen sex olika arbetsgrupper:

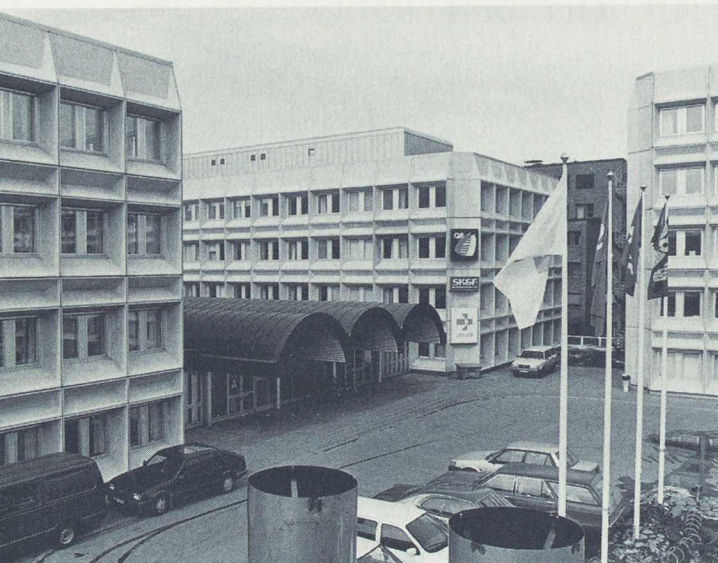
- Hyresgästanpassning, som diskuterar miljöfrågor som är viktiga vid planering, bygge och idrifttagning av nya lokaler samt vid rivning
- Energi, som letar möjligheter till effektivare energianvändning och även gjort översiktliga energikartläggningar av några fastigheter i området
- Inköp, som bl a gjort en checklista för att hjälpa företagens inköpsavdelningar att ta miljöhänsyn

- Källsortering, som bl a kartlagt avfallsmängderna och planerat en gemensam kretsloppsstation
- Lokalvård, som arbetet i nära samråd med arbetsgruppen för källsortering
- Transporter, som bl a ordnat ett seminarium kring transportfrågorna samt med hjälp av ALU-anställda miljöinformatörer undersökt resvanorna hos de anställda på några av företagen.

- Vi är många företag som kommit igång ordentligt och alla tycker att det finns mycket att vinna på den här sortens samarbete. Men vi har inte orkat kommunicera med samtliga företagare, för här i Vreten finns många som är mycket små. När vi nu går vidare, ska vi försöka få med hela Vreten genom att förmå fastighetsägarna att fungera som samordnande länkar, säger Wasa Försäkringars miljöchef Dan Danielsson.

Detta ska förhoppningsvis komma till stånd genom en nyutvecklad metod för miljöinventering av byggnader - Miljöstatusmetoden. Två av områdets fastigheter har redan granskats enligt metoden, och resultatet av dessa inventeringar kommer att presenteras för samtliga företag och fastighetsägare i området.

Stommen i miljöstatusbedömningen är en inventering av byggnaden, som görs utifrån ett färdigt formulär med 87 frågor. Frågorna behandlar inomhusmiljö, utomhusmiljö, energianvändning samt den förbrukning av naturresurser som sker i byggnaden. Resultaten databearbetas, och sammanställs i en serie diagram som visar byggnadens miljöstatus. Det blir enklare att identifiera miljöbristerna, men det blir också enklare att

upptäcka de mest kostnadseffektiva åtgärderna.

– Miljöstatusmetoden täcker in allt det som våra arbetsgrupper sysslat med under det år som gått. Metodens styrka är att den gör synligt både det som är bra och det som är dåligt, och den ger ett mått på de olika miljökvaliteterna som kan användas vid jämförelser. Om vi får samtliga fastighetsägare med på att inventera hela Vreten, skulle vi ha ett slags Miljöstatusbedömning för hela området. Den skulle, i sin tur, hjälpa oss att prioritera de mest angelägna åtgärderna och den skulle också göra det möjligt för oss att formulera mycket konkreta målsättningar för det fortsatta arbetet, säger Dan Danielsson.

En stor fördel med miljöstatusmetoden är att inventeringen med fördel kan utföras av de drifttekniker som redan känner fastigheterna. Detta kräver dock några

dagars utbildning och i Vretens företagarring ser man möjligheter till stora extravinsterna om denna utbildning sker gemensamt.

– Om områdets drifttekniker lär känna varandra, blir det naturligtvis mycket enklare att för dem att t ex samordna sina inköp. Det ger större inköpsvolymerna och då är det betydligt enklare att ställa hårda miljökrav, säger Dan Danielsson.

Eventuellt kan miljöinventeringarna utföras korsvis, dvs att driftteknikerna undersöker varandras fastigheter. Så har Wasa försäkringar låtit göra när man tillämpat metoden på koncernens cirka 80 byggnader runt om i landet.

– Det finns ju en viss risk att man blir hemmablind, och den risken skulle vi komma runt på det här sättet. Därtill ser jag ett stort extra värde i att driftteknikerna lär känna varandras byggnader, och därmed kan diskutera varandras problem på ett mer konkret plan, säger Dan Danielsson.

Vreten har ett tjugotal olika fastighetsförvaltare, varav några få varit med i det tidigare miljöarbetet inom företagsringen. Inventeringarna ska, om allt går enligt planerna, ha genomförts till hösten 1997.

– Då har vi en miljöstatusbedömning för hela Vreten. Förhoppningsvis kan vi inspirera de övriga tre företagsringarna här i Solna till samma slags inventering, och då skulle vi ha en miljöstatusbedömning för i stort sett hela kommunens näringsliv. Därmed skulle vi ha ett bra underlag för gemensamma målsättningar, och en metod att följa upp vårt arbete. Samtliga Solnaföretag skulle stärka sin miljöprofil och, inte minst, sin trovärdighet vad gäller miljöfrågor, säger Dan Danielsson.

Kontakt: Vreten, Dan Danielsson 08-635 47 22

Arbetsplatser:

Matsalen banbrytare i Scanias miljöarbete

M A R I A H O L M

– Jag tror att det är folket på min nivå, dvs mellancheferna, som är det stora problemet när det gäller att få fart på ett företags miljöarbete. Det är ju vi som ska se till att de fina orden från företagsledningen förvandlas till konkret verklighet, säger Eva Johansson, chef för restaurangen vid Scanias lastbilsfabrik i Luleå.

På Scania i Luleå ligger restaurangen främst i miljöarbetet. Källsortering är en självklarhet sedan länge, 14 ton sopor per år till deponi har förvandlats till 10 kilo per år. Resten återvinns på ett eller annat sätt, och här finns t ex en storkompost, ett eget växthus och ett stort inglasat uterum med damm och planteringar.

Därtill har restaurangen föresatt sig att, trots det besvärliga geografiska läget, se till att hälften av alla inköpta livsmedel ska vara producerade i norra Västerbotten. Till nästa år höjs ribban, och då ska 70 procent vara lokalt odlad eller producerad.

Och av de 42 ton grönsaker som går åt varje år är 30 procent ekologiskt odlade. Nästa år är målsättningen 50 procent.

– Det tar mycket energi att vara tidigt ute. Men det har också stora fördelar, som att bli uppmärksammat t. ex. Vi har fått pris för att vara koncernens bästa per-

sonalmatsal, och vi har fått pris för att vara landets bästa. I båda fallen spelade vårt miljöarbete en avgörande roll för utmärkelserna. Så nu har vi som jobbar här helt enkelt bestämt oss för att hela tiden ligga steget före, säger Eva Johansson.

Men man vill dra andra avdelningar med sig i arbetet. Lastbilsfabriken, som har 600 anställda varav 525 kollektivanställda, har numera

flera återvinningsstationer i verkstaden. I och med att man börjat sortera går det också att skaffa sig en detaljerad bild av vad sorts avfall det egentligen handlar om - och i vilka mängder.

– Till exempel fick vi upp ögonen för hur många oljiga handskar det handlar om per dag. Varför blir det då så många oljiga handskar? Jo, därför att pressarna läcker olja. Men om pressarna tätas, så att de slutar att läcka olja, har vi inte bara blivit kvitt med avfallsproblemet oljiga handskar, utan också snålat in på oljeförbrukningen.

När det väl visat sig att sorteringen var något som också kunde spara pengar, tog intresset verkligen fart, menar Eva Johansson.

Så mycket svårare än så här är det egentligen inte, menar Eva Johansson. Åtminstone inte till en början.

Och om början blir tydlig och konkret, är det lätt att få folk med sig:

– Pojkarna och flickorna på golvet är verkligen med på noterna. Här finns viljan. Men det visste vi ju redan tack vare det gensvar vi fick när vi började sopsortera i restaurangen. Så när koncernen nu arbetar med miljöledningssystem och ISO 14001 har vi ett stort försprång här i Luleå eftersom vi har jobbat så pass länge med frågorna.

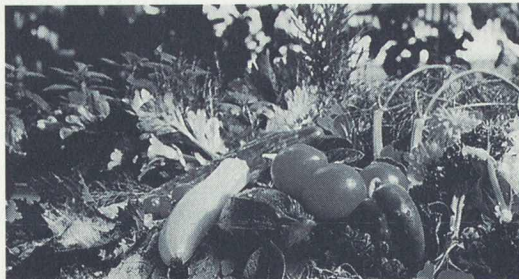
Restaurangens miljösträvanden har hjälpt till att lära ut grunderna, menar Eva Johansson. Framför allt genom att visa att miljöarbetet kan ge konkreta, mätbara och tydliga resultat.

I början hade restaurangpersonalen vissa svårigheter att göra sig hörd eftersom restaurangen är en sidoverksamhet som inte tillhör själva produktionen. Å andra sidan är "mat" ett utmärkt åskådningsexempel, eftersom alla frågetecken kring vår föda är så involverade i frågorna kring den totala miljön.

– Jag tror att det ligger en hel del i att börja med de enkla sakerna först. Att ta bort de små plastbyttorna med smör. Att ta bort pappmuggarna. Att börja sortera sopor. Det är människor som ska göra det här jobbet och då gäller det att få med sig dem, säger Eva Johansson.

Men visst finns det fortfarande en del problem. Fast inte på koncernledningsnivå, och inte heller på golvet. Problemen finns bland linjecheferna, som ju är de som har att verkställa besluten:

– Koncernledningen kan inte sätta upp konkreta mål. Det kan bara den göra som känner verksamheten i

detalj. Därför måste varje avdelning diskutera fram sin egen, rimliga målsättning och bedöma vad detta kommer att kräva i form av tid och eventuella övriga resurser. Avdelningschefen måste hålla samman diskussionen och se till att de nödvändiga förutsättningarna finns.

Men klara uttalanden från företagsledningen är ett absolut måste, annars blir jobbet för tungt. Eva Johansson berättar att hon fick den klarsignal hon behövde redan 1991, då dåvarande VD:n för Scania Lastvagnar uttalade att "miljöarbetet är mycket viktigt och har högsta prioritet på alla nivåer".

– Jag kopierade upp den där textsnutten, förstörde den och satte upp den på anslagstavlan. Så snart jag kom i trångmål, hänvisade jag till det där uttalandet. Det var oerhört viktigt att ha det i ryggen, för i början fick vi ju brottas rätt hårt med den där gruppen som bara vill kritisera och tala länge och mycket om allt som är fel.

Scania har fattat beslut om att samtliga 20 000 anställda ska ha genomgått minst fyra timmars miljöundervisning före år 1999. I Luleå började man redan i höstas, och uppdraget är snart genomfört.

– Marknaden för lastbilar kommer att krympa framöver, det tycks vara ett ovedersägligt faktum. Ska Scania klara sig i konkurrensen, måste vi vara bäst på allt. Precis allt – och naturligtvis även miljöarbetet, säger Eva Johansson.

Kontakt: Scania Luleå, Eva Johansson 0920-766 00

Integration:

Informatörer nådde invandrare i Fäladen

M A R I A H O L M

I kommundelen Norra Fäladen i Lund är cirka 40 procent av invånarna invandrare. Här tog man hjälp av nyutbildade miljöinformatörer, som på sina respektive modersmål försökte nå ut till så många som möjligt i arbetet med den lokala Agenda 21-planen.

I början av 1996 ställdes alla dem som bor i kommunal Norr i Lund, inför en lång rad öppna frågor kring miljön. Det skedde i form av en enkel skrift, som fick namnet "Arbetsbok 1". Alla ombads att svara och, framför allt, komma med egna förslag på lämpliga insatser för en förbättrad miljö.

- I Norra Fäladen bor 4 000 hushåll, varav 40 procent invandrare, och vi hade förstås stora bekymmer om hur vi skulle bära oss åt för att få kontakt också med dem, berättar Ulf Lundwall från Miljögrupp Norr i Lund.

Men turligt nog hade Studieförbundet i Lund under fyra terminer utbildat arbetslösa invandrare till miljöinformatörer. Totalt femtio personer hade deltagit i kurserna, som omfattade 21 veckor. Dessa informatörer kom att bli stommen i arbetet. De gick runt och knackade dörr, och hjälpte sina respektive landsmän att svara på frågorna.

Svarsfrekvensen blev relativt hög - 600 ifyllda arbetsböcker lämnades in. Synpunkterna sammanställdes i Arbetsbok 2, och har därefter bearbetats i olika arbetsgrupper. Grupperna har bland annat sorterat förslagen efter hur snabbt de är möjliga att genomföra samt, inte minst, definierat vem eller vilka (myndigheter, företag, fastigheter, enskilda) som har möjlighet att genomföra

förändringen.

De sorterade och bearbetade förslagen presenteras nu i Arbetsbok 3, som utgör den lokala Agendan för Kommunel Norr. Den överlämnas till såväl alla kommunala nämnder och förvaltningar som till områdets samtliga butiker, affärer, företag, fastighetsägare, bensinstationer, skolor, föreningar m.m.

- Drygt tvåhundra personer har aktivt deltagit i de olika arbetsgrupperna. Och även om invandrarna varit för lågt representerade jämfört med befolkningsgenomsnittet, så har de i alla fall funnits med i nästan samtliga grupper, säger Ulf Lundwall.

Förutom den handfasta hjälp som Kommunel Norr fått i sitt Agendaarbete, har miljöinformatörerna arbetat tillsammans med Naturskyddsföreningen i en kampanj om att handla miljösolidariskt, och med hyresgästföreningen i en informationskampanj om sopsortering och kompostering. Därtill har ett femtiotal skolor fått besök av informatörerna.

Några fasta arbeten har de utbildade informatörerna dock inte lyckats få ännu, men för många av deltagarna har utbildningen inneburit att de blivit bättre rustade för att ta sig in på arbetsmarknaden.

Ett integreringsprojekt av helt annan karaktär - och i betydligt mindre skala - har bedrivits i Sundsvall. I ett av miljonprogrammets bostadsområden avsattes mark för odlingslotter, varav hälften skulle brukas av flyktingfamiljer och hälften av svenskar. Det handlade om totalt 22 lotter, och projektet startade i maj 1995.

Odlingen sker utan användning av konstgödsel eller

bekämpningsmedel, och deltagarna har beslutat om att odla ekologiskt. Intresset är stort, och det står familjer på kö för att få överta lediga lotter.

Men arbetet har inte varit problemfritt. Kulturskillnaderna har kommit i dagen, och det gällde särskilt i starten. Svenskarnas initiativ att snabbt försöka bilda en odlingsförening var t ex en främmande lösning för många av invandrarna. En annan källa till konflikt var att invandrarna inte var lika intresserade som svenskarna av den gemensamma delen av arbetet.

Sociologen Kerstin Sellén Johansson har utvärderat projektets betydelse för den sociala samvaron i området. Hon konstaterar att ytliga bekantskaper uppstått mellan de flesta deltagarna, och att samtliga tillfrågade anser sig ha fått viss förståelse för varandras kultur. Hon pekar också på tecken som tyder på att den sociala kontrollen i området ökat, och att det uppstått överbyggande länkar mellan olika etniska grupper. Däremot har projektet ännu inte lett till att svenskar och flyktingar börjat umgås med varandra utanför projektets aktiviteter.

Samtliga deltagare visar dock en mycket stor uppskattning över att de har fått möjlighet att bedriva egen trädgårdsodling, och därmed en naturlig anledning till att vistas utomhus sommartid. Vad gäller projektets betydelse för deltagarnas miljöintresse, verkar det inte ha spelat så stor roll. Knappt hälften av de intervjuade uppger att de börjat intressera sig mer för miljön, och då handlar det främst om ekologisk odling och kompostering.

Kontakt: Studieförbundet i Lund, Ulf Lundwall

046-32 08 55

Kommundel Norr, Lars Persson 046-35 65 51

Studieförbundet i Sundsvall 060-12 07 54

Beslutsprocesser:

Industristadens revansch i Trollhättan

FREDRIK HOLM

Å ena sidan är Trollhättan känd som en tung industristad med många problem. Å andra sidan har Trollhättan gjort sig känd som den kommun som kanske bäst i Sverige lyckats göra Agenda-arbete till något som besjälar såväl kommunledning som många invånare. Även om det mesta av det som sker i Trollhättan också sker på andra håll i landet, finns det få kommuner som kan visa upp en sådan bredd i Agenda-arbetet. Hur har denna förändringsvilja uppstått och utvecklats? Och varför är det tunga industristäder som Trollhättan som har den tydligaste viljan att visa upp en modern miljöprofil?

– Jag tror att våra framgångar ligger i en god balans mellan strategiska beslut "uppifrån" och ett brett engagemang "underifrån", säger Agenda-samordnaren Karin Stenlund. Ingen av beståndsdelarna är särskilt unik eller märkvärdig, men vi har fått dem att mötas och utvecklas ihop.

En grundläggande strategi är därför att ge stöd och uppmuntran såväl "uppåt" - till enskilda politiker och beslutande församlingar - som "nedåt", i form av rådgivning, information och utbildningar. Hela tiden har man varit noggrann med att lyfta fram de enskilda individerna och ta vara på deras egna idéer för förändring.

– Visst hade vi Agenda-samordnare kunnat göra oss breda och försökt göra hela förändringsprocessen till vårt verk, säger Karin Stenlund. Men det vore dels fel, dels otaktiskt. Bredden och omfattningen av Agenda-arbetet hade vi aldrig klarat av att utveckla och hålla igång själva. Det är ett resultat av att så många människor på så många skilda håll haft så många idéer att förverkliga. Hade inte

processen byggt på dem hade motivationen varit avsevärt mindre.

Navet i Trollhättans Agenda-arbete är den arbetsgrupp för Agenda 21 som tillsattes redan tidigt i processen. Här ingår ett tiotal personer från olika förvaltningar i kommunen - alla med starka befattningar och med möjlighet och vilja att "gå hem och jobba" efter det att man bestämt sig för ett nytt projekt.

Det har också rätt en stor politisk enighet kring inriktningen på Agenda-arbetet. Kommunstyrelsen har antagit fem övergripande miljömål som varit vägledande för alla Agenda-projekt:

- Bilden av Trollhättan: Trollhättan ska vara en kommun som är bärare av god miljö
- Hållbart samhälle: Trollhättans miljö skall vara i ekologisk balans. Vi skall skapa ett hållbart samhälle med kretsloppstänkande
- Livskvalité: De ska va gött å leva i Trollhättan
- Kunskap och information: I Trollhättan skall vi ha stora kunskaper och hög medvetenhet om god miljö
- Miljöekonomi: I Trollhättan skall ekonomisk utveckling och ekologisk balans förenas. Om det uppstår konflikt mellan dem bör hänsyn till miljön ges företräde.

Miljömålen konkretiseras i årliga handlingsprogram, som följs upp i årliga miljöredovisningar. Varje kommunal arbetsenhet ska upprätta miljömål för den egna verksamheten.

Bredden i Trollhättans Agenda-arbete är alltså imponerande. Här är några axplock:

- Bussar och sopbilar som drivs av biogas från renings-

verket. Minst elva bussar och två sopbilar ska använda gasen.

- En suventionering av bussbiljetterna med 50 procent gav en ökning av bussresandet med 25 procent.
- I stadsdelen Kronogården har man - på de boendes initiativ - arbetat med att starta såväl bilkooperativ och odlingslotter med ekologisk odling. Initiativen leder till en mer effektiv och billigare bilanvändning, samtidigt som transporterna för livsmedel kan minskas. Odlingslotterna bidrar dessutom till en ökad social gemenskap i området.
- Fjärrvärmens andel 1996 till 75 procent av biobränslen. Flisen hämtas från närområdet, på högst tio mils avstånd.
- Kommunens elförbrukning består till 90 procent av el som klassas som bra miljöval av Naturskyddsföreningen.
- De kommunala gräsmattorna betraktas numera som slättermarker. Det minskar behovet av motorgräsklippning med vidhörande utsläpp och utvecklar den biologiska mångfalden.
- Man har antagit en naturvårdsinriktad skogsbruksplan, och prioriterar ekologisk odling vid utarrendering av jordbruksmark.
- Alla miljökontaktpersoner och enhetschefer inom kommunen har fått tvådagars miljöutbildningar, som utformats efter förvaltningens specifika behov. För detta ändamål har ett internt utbildningsmaterial tagits fram.
- I Insamlingscentralen har ca 120 personer fått sysselsättning med att samla in och demontera uttjänt utrustning - allt från telefonväxlar till cyklar. Överskottet skänks till Moçambique.
- Selektiv rivning, där olika byggmaterial och detaljer återanvänds eller återvinns, ska bli standard för de rivningar som kommunen genomför.

- Ekologiska livsmedel används i hög utsträckning i kommunens storkök. Den totala merkostnaden för detta uppgår till 250 000 kronor.

- Översiktsplanen baseras på de s k kretsloppsvillkoren. Man lokaliserar nya arbetsplatser så att en god kollektivtrafik kan ordnas, och föreskriver möjligheten till egna odlingar, till källsortering och lokal dagvattenhantering vid nyplanering av bostadsområden.

- Urinseparerande toaletter är numera ett krav för att få bygglov på landsbygden.

- I det näringspolitiska programmet ingår kretsloppsproduktion och miljöteknik som ett av sex prioriterade områden.

Vart och ett av projekten har säkert sina likar på andra håll i Sverige. I vissa fall kanske andra aktörer varit mer framgångsrika än Trollhättan. Bredden och mångfalden är ändå unik. Karin Stenlund förklarar detta med att varje förvaltning och bolag inom kommunen haft en egen vilja att utveckla och driva projekt. Ofta har denna drivkraft kommit från förvaltningens kontaktperson i arbetsgruppen. Ibland, men inte alltid, har kontaktpersonen varit enhetschef.

– I arbetsgruppen ingår personer med en genuin vilja att förändra, och med förmåga och position att förändra, vilket är en av förutsättningarna, menar Karin Stenlund.

Denna samverkan till trots måste det faktum att Trollhättan satt av två heltidstjänster för Agenda-samordning ha sin betydelse. Det är en förhållandevis stor satsning, som givetvis inte gjorts utan protester.

– Vår ekonomi är ansträngd, precis som i de flesta kommuner, säger Karin Stenlund. På så vis är satsningen på Agenda 21 naturligtvis extra tydlig.

Kunskapsstillförelsen är något av Agenda-processens

stöttelelare i Trollhättan. De olika utbildningarna, som anpassats till respektive arbetsplats och som återkommer med jämna mellanrum, skapar successivt ett större engagemang och gör att alla anställda "påminns" om de kanske avlägsna och diffusa målen att utveckla Trollhättan - något man lätt glömmer bort i det vardagliga arbetet.

Även gentemot kommuninvånarna är kunskapstillförel något av ett nyckelord. I Trollhättan har man valt bostadsområdena som utgångspunkt för kommunikationen med allmänheten. Via boendet når man alla på ett naturligt och konkret sätt, samtidigt som gemensamma aktiviteter kring sopsortering, solfångare och kolonilotter stärker den sociala gemenskapen. Nu går man vidare och erbjuder visionsverkstäder och skapar ungdomskonvent. Man har också genomfört en miljömässa där målsättningen från början var att göra så många som möjligt delaktiga i planeringen. Ett stort antal föreningar, skolklasser och företag kom på så sätt att delta i ett gemensamt projekt. Målsättningen är att inom en treårsperiod ha påverkat minst hälften av kommunens invånare "påtagligt".

Från bilden av en tung och sliten industristad strävar nu Trollhättan mot bilden av en "bärrare av god miljö". Hösten 1996 skördade man stor lön för mödan genom att vinna kung Carl Gustafs miljöpris, i konkurrens med en lång rad andra kommuner. Trollhättan har också fått visa upp sitt miljöarbete i en lång rad andra sammanhang. Under våren 1997 deltog man bl a som en av tre svenska kommuner med en miljöutställning i Europaparlamentet i Strasbourg.

Framgångar och berömmelse på nationellt och internationellt plan innebär dock inte evig uppskattning på hemmaplan. Kritik mot de stora och omfattande sats-

ningarna dyker upp med jämna mellanrum.

- I takt med att vårt Agenda-arbete blir allt större och griper som en bläckfisk runt allt fler delar av kommunen, märker vi naturligtvis av ett ökat motstånd. Vi kommer ju alltmer i kontakt med dem som inte är entusiaster, som inte omfattas av miljövisionerna, säger Karin Stenlund. Många processer av detta slag har ju en trög start med mycket förankringsarbete, innan förändringarna börjar ta fart. Vårt att komma ihåg är också att man kan möta nytt motstånd efter en tid av framgångar. För oss gäller det att möta denna skepsis, som oftast grundar sig på osäkerhet och okunskap, med än mer utbildning och samtal. Behovet av information, motivation och engagemang ökar exponentiellt.

**Kontakt: Trollhättans kommun, Agenda-kontoret
0520-874 75**

Reservationer och särskilda yttranden

Reservation av ledamoten Örjan Nilsson (m)

Allmänna synpunkter

Arbetet och dispositionen

Slutarbetet med nationalrapporten har präglats av tidsbrist. Kommittén har givits alltför kort tid för att komma med synpunkter på de texter som producerats av sekretariatet.

Nationalrapportens disposition borde utgå från Agenda 21-dokumentets 4 kapitel och 40 avsnitt. En sådan disposition skulle underlätta bedömningen av Agenda 21-arbetet i Sverige och jämförelsen av situationen i Sverige inom olika samhällsområden med intentionerna i handlingsprogrammet Agenda 21. Flera viktiga kapitel som har stor relevans för Sverige, t.ex. kapitlet om att stärka näringslivets roll, saknar motsvarighet i nationalrapporten.

Agenda 21 - inte bara ett miljödokument

Agenda 21 är ett handlingsprogram som har ett bredare perspektiv än enbart miljöfrågor. Dokumentet betonar utvecklings-, demokrati- och fredsfrågor lika starkt som miljöfrågor. Detta borde speglas bättre i den svenska nationalrapporten. Exempelvis borde rapporten kommentera det faktum att arbetslösheten har stigit i Sverige under den tid som gått sedan vi började arbeta med Agenda 21. Arbetet för en hållbar utveckling påverkas

självfallet negativt av det faktum att allt färre är delaktiga i detta arbete.

Det finns skäl att tro att arbetslösheten och de sociala och ekonomiska problemen för hushållen som följer av arbetslösheten lägger hinder i vägen för utvecklingen, inte minst på miljöområdet. Dålig ekonomi har alltid inneburit hinder för en miljömässigt sund utveckling. Detta borde gälla även hushållen. Arbetslösheten och de ekonomiska problemen kan även skapa utanförskapsproblem som försenar eller hindrar utvecklingen. Med arbetslösheten följer en relativ ekonomisk fattigdom, vilket är oroväckande eftersom fattigdom hör till de allvarligaste problemen för en hållbar utveckling.

Underifrånperspektivet

I nationalrapporten används vid några tillfällen begreppet "underifrånperspektiv". Begreppet är viktigt eftersom Agenda 21 innehåller rekommendationer om att utvecklingen skall drivas med detta perspektiv. Tyvärr redovisar inte nationalrapporten det miljö- och utvecklingsarbete som sker i det civila samhället och i företagen. Därmed ges intrycket att Agenda 21-relaterat arbete i Sverige bara sker genom politiska initiativ och inom officiella organ.

Det mest betydelsefulla arbetet för att skapa en hållbar utveckling har under senare år förmodligen skett i företagen samt av enskilda individer. I företagen har förändringens vind blåst kraftigt de senaste åren. En mycket omfattande miljökompetens har byggts upp och stora ansträngningar har gjorts för att undvika utsläpp och skapa kretslopps lösningar samt resurssnålare processer. Även bland allmänheten har ett stort miljömedvetande byggts upp vilket har omsatts i en efterfrågan på miljö-

vänliga varor och tjänster.

Nationalrapportens redovisning är därför inte balanse-rad, vilket inte minst är olyckligt p.g.a. de signaler detta sänder till företag och enskilda individer som anstränger sig för att skapa en hållbar utveckling.

EU-inträdet

EU-inträdet är en mycket genomgripande händelse som inträffat sedan Sverige började arbeta med Agenda 21. Det är därför märkligt att EU-inträdet och de förändringar och möjligheter detta medför inte redovisas i nationalrapporten. I ett internationellt perspektiv kan det uppfattas som märkligt om denna händelse förbigås med tystnad i rapporten.

Fredsbevarande insatser

I Agenda 21-dokumentet betonas betydelsen av fred för en positiv utveckling. Det är en brist att denna nationalrapport inte redovisar de omfattande insatser som gjorts av Sverige de senaste åren när det gäller fredsbevarande arbete, exempelvis deltagandet i den internationella Iforstyrkan i det forna Jugoslavien samt det allt närmare samarbetet med försvarsalliansen Nato inom Partnerskap för fred.

Resursanvändningen

Nationalrapporten förmedlar på flera ställen en mycket negativ syn på resursanvändning. Påståendet att Sverige är ett i allra högsta grad ohållbart samhälle anses inte ens behöva bevisas. Det är anmärkningsvärt att frågorna om resursanvändningen och det svenska samhällets hållbarhet tas upp på detta sätt utan att framställningen är djupare

och mer förklarande.

Det borde därför framhållas att Sverige i många avseenden är hållbarare än de flesta u-länder. Våra skogstillgångar ökar, vår jordbruksmark är inte hotad av erosion och förödelse, befolkningsutvecklingen är stabil, folkhälsan är tillfredsställande jämfört med andra länder, produktionsprocesserna är effektiva och produktionsanläggningarna är miljömässigt konkurrenskraftiga.

Påståendena om att resursanvändningen är för hög behöver ställas mot det faktum att Sverige som industriland nått stora framgångar i utvecklingen just genom att kraftigt öka resursförbrukningen. Det är inte självklart att en hög resursförbrukning är ett hot mot vare sig miljön eller utvecklingen, sambandet är snarare det motsatta. Det viktiga är hur resurserna används, vad de används till och hur restprodukter tillvaratas och återbrukas.

Styrning

På många ställen i texten talas det om "ändrat konsumtionsmönster" och "ändrad konsumtionsnivå", men det saknas närmare förklaringar till vad detta innebär konkret. Att detta inte redogörs närmare är en stor brist då dessa frågor är betydelsefulla.

Dessa oavslutade resonemang lämnar många obesvarade frågor: Varför skall konsumtionsnivån minska? Vem skall styra och planera förändringarna och varifrån skall detta skötas? Vilken konsumtion är lämplig och vilken skall avvecklas eller minska? Hur mycket skall konsumtionsnivån minska och hur skall minskningen genomföras i praktiken?

Av särskilt stort intresse är om förändringarna skall verkställas genom ökad statlig styrning av samhället. Ur

företags- och individperspektiv är det en stor brist att nationalrapporten inte redovisar vad de genomgripande förändringarna kommer att innebära för ett företag och för en individ eller ett hushåll.

Synpunkter på del I: Strategier och förslag för framtiden

1.1.1 Bakgrund

Införandet av en miljöbalk med en samlad miljölagstiftning är en bra åtgärd och ett viktigt led i Agenda 21-arbetet. Därför är det beklagligt att miljöbalken försenats med minst tre år genom att den socialdemokratiska regeringen drog tillbaka den proposition om införande av en miljöbalk som den borgerliga regeringen överlämnade till riksdagen 1994. I dag saknas ett färdigt förslag till miljöbalk, trots att ett sådant länge utlovats.

1.1.2 Begreppet hållbar utveckling

Rapporten presenterar tre s.k. samverkande dimensioner som alla har en utomordentligt stor betydelse för utvecklingen; social utveckling, ekonomi och ekologi. Det är positivt att rapporten vidgar Agenda 21-perspektivet till fler utvecklingsfrågor än miljöfrågorna. Men för att diskussionen kring dessa tre dimensioner skall bli meningsfull måste den fördjupas.

Det saknas inte konfliktpunkter i skärningen mellan social-, ekonomisk- och ekologisk utveckling. Sådana möjliga målkonflikter mellan de tre dimensionerna måste identifieras och analyseras. Dessvärre berör knappast rapporten dessa konflikter överhuvudtaget.

Enligt min uppfattning är fattigdomsproblematiken av grundläggande betydelse för all framgångsrik miljö- och utvecklingspolitik. Det är därför glädjande att fattigdomsfrågorna alltmer kopplas till miljöfrågorna. Exempelvis nämns denna koppling i regeringens skrivelse 1996/97:169 De fattigas rätt - vårt gemensamma ansvar. Fattigdomsproblematiken borde därför också fått mer utrymme i denna rapport.

1.1.3 Resursanvändningen

Det så kallade faktor 10-begreppet presenteras i rapporten. Utgångspunkten för begreppet är att resursanvändningen bör bli ca 10 gånger effektivare de närmaste decennierna.

En sådan effektivisering av resursanvändningen är naturligtvis önskvärd. Ingen skulle motsätta sig en sådan utveckling. Det är därför förvånande att faktor 10-begreppet ägnas utrymme i rapporten. Problemen på såväl miljö- som utvecklingsområdena ligger knappast i avsaknaden av goda målsättningar. Snarare är det kring metoderna och verktygen för uppfyllandet av målsättningarna som de stora frågetecknen finns.

Faktor 10-begreppet borde utmönstras ur rapporten eftersom det är onödigt. Det råder ingen tvekan om vart handlingsprogrammet Agenda 21 strävar i frågan om effektiv resursanvändning.

1.2.1 Internationellt utvecklingssamarbete

I rapporten används begreppet "hållbarhetsanalyser". En sådan analys uppges skilja sig från en miljöanalys samt föreslås bli tillämpad för utvärdering av projekt i samband med internationellt utvecklingssamarbete.

Det saknas dock en närmare definition av begreppet

eller en beskrivning av vad en hållbarhetsanalys är. Därmed är det också oklart vad användandet av hållbarhetsanalyser skulle innebära för det internationella utvecklingsarbetet.

1.2.2 Internationell handel

Resonemangen kring reglerna för statsstödd exportfinansiering är oklara. Frågan döljer uppenbara målkonflikter som borde ha belysts bättre. Stöd till exportprojekt torde exempelvis i många fall innebära en subvention av någon form av exploatering av naturen. Sådana exploateringar behöver inte vara oskäligen ur utvecklingssynpunkt. Det är heller inte självklart att vi skall hindra länder, som befinner sig i ett tidigt skede av välståndsutvecklingen, att genomföra projekt som Sverige numera ser restriktivt på men som alltså betyder mycket för vår egen välståndsutveckling. Ett exempel på sådana projekt är vattenkraftsutbyggnad.

Jag ställer mig också tveksam till att införa särskilda miljöregler för de exportfrämjande institutionerna.

När det gäller EU:s handelsregler anser jag inte att det finns något självändamål med att ställa "strängare" nationella miljökrav än vad EU:s gemensamma krav anger. En sådan målsättning kan skada EU-samarbetet och försvåra fullföljandet av den inre marknaden. Däremot bör Sverige ställa "stränga" krav, till skydd för hälsa och miljö. Sådana stränga krav kan i vissa fall gå längre än EU:s gemensamma krav, medan de i andra fall sammanfaller med EU:s krav.

1.2.4 Hållbara konsumtionsmönster

Jag delar intentionerna i rapporten om att minska den

negativa miljöpåverkan från transporterna. Ett införande av en möjlighet att ställa krav på transportavstånd vid offentlig upphandling riskerar dock att uppenbart strida mot den inre marknaden och kommer att innebära ett återinförande av handelshinder.

Upphandlingen bör inte styras av avståndskrav. De lägre transportkostnaderna för lokala producenter utgör i sig en fördel som ger dessa ett försprång i konkurrensen.

Förslaget att ge kommunerna utvidgade möjligheter att motarbeta lokaliseringar av nya butiker är företagsfientligt och leder till sämre konkurrens, högre priser för konsumenterna och högre vinster för redan etablerade företag. Dessutom saknas miljöskäl att genomföra förslaget.

Slutsatsen att transportbehoven kan minskas genom en hårdare central planering av boendet och företagande är i grunden falsk och bygger på uppfattningen att det i framtiden inte kommer att finnas resurseffektiva transportlösningar i anslutning till nya kommersiella centra.

Jag motsätter mig även slutsatsen i avsnitt I.3.5 Miljöanpassad offentlig upphandling, som säger att Sverige är extra hårt drabbat av att inte kunna ställa krav på miljöanpassade transporter. Slutsatsen är rent felaktig och saknar saklig grund. Tvärtom är den fria rörligheten för varor en grundförutsättning för Sveriges välstånd och utveckling. Få länder är så beroende som Sverige av att fritt kunna exportera och sälja varor på världsmarknaden.

1.2.5 Näringsliv

Miljöcertifiering av företag är ofta en dyr och omständlig process för företagets ägare. Drivkrafterna för miljöcertifiering bör därför stärkas. Jag anser att certifierade företag skall kunna ges lättnader i tillsynen och därmed lägre kost-

nader. Ett sådant system skulle skapa incitament för fler företag att genomföra en miljöcertifiering.

1.2.8 Transporter

Transporternas betydelse för välståndsutvecklingen borde ha belysts bättre i rapporten. Det är mycket angeläget att minska de negativa miljöeffekterna från transporterna och att åstadkomma effektivare transporter, men att minska omfattningen av transporterna bör inte betraktas som ett överordnat mål.

Jag delar de synpunkter på transportfrågorna som lämnats av ledamoten Rolf Wirtén.

1.2.10 Skydd av hav och kustområden

En stängning av de hårt kritiserade kärnkraftverken i Ignalina och Sosnovy Bor är en önskvärd åtgärd som bör ingå i det fortsatta miljö- och utvecklingsarbetet i Östersjöregionen. Det är enligt min mening däremot fel att föreslå och arbeta för att kärnkraften helt avvecklas som energikälla i Östersjöområdet, utan att konsekvenserna av detta är kända.

Såväl miljömässiga som ekonomiska skäl talar för ett fortsatt utnyttjande av kärnkraften. Dels kan användningen av förnybara energiresurser belasta och skada miljön om resurserna överutnyttjas. Exempelvis kan den biologiska mångfalden utarmas av en snabb utbyggnad av biobränsleanvändningen. Dels kan ekonomiskt omotiverade satsningar på ny energiteknik skada välståndsutvecklingen.

1.3.2 Samhällsplanering och beslutsprocesser

Till skillnad från kommittémajoritetens uppfattning anser

jag inte att införande av stads- och kommunalnämnder leder till en vitalisering av demokratin. Snarare finns det få eller inga tecken som tyder på att människors deltagande i den politiska processen ökat i de kommuner som genomfört kommunalnämndsreformer. Samtidigt har dessa reformer lett till ökade administrativa problem i kommunerna som på sikt hotar att undergräva förtroendet för den kommunala beslutsprocessen.

1.3.7 Skatter och avgifter

Rapporten överskattar vinsterna med en s.k. skatteväxling samtidigt som problemen underskattas. Den statliga skatteväxlingskommittén tvingades efter nästan tre års utredande överlämna ett slutbetänkande till regeringen utan något konkret förslag till skatteväxling. Detta berodde på att förhoppningarna om stora positiva effekter av en skatteväxling varit kraftigt överskattade, enligt skatteväxlingskommittén. Bland annat konstaterade skatteväxlingskommittén att det främst är låginkomsthushåll med många barn i glesbygd som förlorar på en skatteväxling.

Tyvär avspeglas inte skatteväxlingskommitténs slutsatser i rapporten.

1.3.7 Forskning

Forskningsresurserna bör stärkas, inte minst när det gäller detta den miljörelaterade forskningen som för närvarande vidkänns stora neddragningar. Det är speciellt den kortsiktiga forskningens finansiering som måste stärkas. Denna forskning, som har stor betydelse på exempelvis biomångfaldsområdet, kan inte kompenseras för regeringens besparingar på forskningen genom medel från miljöforskningsstiftelsen MISTRA. Därför borde det tydligare

ha framhållits i rapporten att den kortsiktiga miljöforskningen måste säkras.

Synpunkter på del II: Agenda 21 i Sverige

1.1 Internationellt utvecklingssamarbete

Tyvär utelämnas betydelsen av marknadsekonomiska reformer i beskrivningen av det fortsatta internationella utvecklingssamarbetet. Detta är märkligt eftersom marknadsprissättning är det enda system som visat sig fungera när det gäller att hushålla med resurser och skapa nya resurser.

Demokrati och marknadsekonomi är enligt Agenda 21 nödvändiga förutsättningar för en hållbar utveckling. Det är bara i demokratiska länder med fri ekonomi som välstånd för medborgarna och en effektiv resursanvändning kunnat kombineras.

Texten bör också tillföras konstaterandet att krig är den mest miljö- och utvecklingsförstörande verksamhet som människan kan bedriva. Demokratiaspekten är därför central i allt miljö- och utvecklingsarbete. Två demokratiska stater har aldrig startat krig mot varandra.

Påståendet i avsnitt I.1 att resursanvändningen "måste" fördelas jämnare är alltför hårddraget. Användningen av ordet "måste" antyder att resursanvändningen med tvingande nödvändighet måste utjämnas. Detta är inget tvingande villkor för hållbarhet eftersom användningen av olika resurser kan variera kraftigt mellan olika länder även inom ramen för en god utveckling i alla länder. Olika länders naturliga förutsättningar ställer exempelvis krav på skillnader i resursanvändningen.

Formuleringen antyder vidare att det handlar om en slags global fördelningspolitik, vilket naturligtvis är orimligt.

I rapporten påstås också att ökad industrialisering och urbanisering hotar en hållbar utveckling globalt. Påståendet saknar underbyggnad och skulle - om det var sant - föranleda förbud mot tillverkningsföretag att starta och växa samt förbud för enskilda individer att flytta från landsbygden till städer. Bara det faktum att påståendet finns med i nationalrapporten pekar på rapportens uppenbara logiska brister eftersom den politiska majoritet som står bakom formuleringen inte är beredd att stödja sådana förbud.

I redogörelsen över svenskt biståndarbete borde rapporten utförligare ha beskrivit de viktiga frivilliga insatser som görs utan statligt stöd. Eftersom de statliga biståndsinsatserna dras ner kraftigt av statsfinansiella skäl är det viktigt att uppmärksamma det arbete som görs - och kan göras - på frivillig väg.

Ståndpunkten att vattenkraftutbyggnad inte skall subventioneras kan motiveras av flera skäl, men att dessutom påstå att vattenkraft är en teknisk lösning som vi ifrågasätter ur hållbarhetsaspekter är märklig mot bakgrund av att Sverige är ett av de länder i världen som hårdast exploaterat denna energikälla på sitt eget territorium.

Det finns mellan 6000 och 10000 dammbyggnader i Sverige och förändringen av landskapet till följd av vattenkraftutbyggnaden är mycket genomgripande. Storskalig vattenkraft ger ett stort bidrag till det svenska välståndet. I nationalrapportens energikapitel påpekas dessutom att det finns miljömärkning för elleveranser i Sverige. Vattenkraften tillhör de energislag som klassas

som miljövänliga. Det är därför inte rätt av oss att anlägga moraliska aspekter mot u-ländernas vattenkraftsutbyggnad.

I.2 Internationell handel

Av nationalrapporten borde ha framgått att Sverige som nation driver en aktiv frihandelspolitik. En ökad frihandel är av avgörande betydelse för u-ländernas möjligheter att öka sitt välstånd.

I.3 Hälsa och livskvalité

I nationalrapporten påstås i samma formulering att okunskapen om den miljöbetingade ohälsan är stor men att den sannolikt ligger på en "oacceptabel" hög nivå. En så långtgående slutsats borde inte ha presenterats utan ett mer tillförlitligt underlag.

Problemet med "sjuka" hus, vilket har uppstått på grund av ventilationsproblem och missriktade energispar-kampanjer borde ha belysts i detta kapitel.

II.1 Hållbara konsumtionsmönster

Påståendet att Sverige har den största genomsnittliga boendeytan i världen per person är felaktigt. Flera andra länder har en större boendeyta.

Det faktum att den materiella konsumtionen är hög är knappast ett "grundläggande" problem, även om en minskad materiell konsumtion till följd av ökad resurseffektivitet är av godo. Breda organisationer, t.ex. fackföreningsrörelsen, anser att konsumtionsnivån är för låg och borde höjas. Tack vare en hög materiell konsumtion har människor fått det bättre. Detta motsäger dock inte att det är önskvärt att resurseffektiviteten förbättras.

II.2 Hållbart näringsliv

Inom företagen sker ett omfattande konkret arbete med miljöfrågorna som inte redovisas i rapporten. Den faktiska miljöbelastningen har minskat tack vare detta arbete. Rapporten utelämnar tyvärr detta ämnesområde. Under rubriken "Hållbart näringsliv" beskrivs i stort sett endast de politiska initiativen som berör näringslivet.

Begreppet "gröna företag" används utan att det definierats. Av rapporten framgår därför inte om antalet sådana företag i Sverige ökar samt hur stor andel av företagen som kan sägas vara gröna företag. Rapporten borde vara mer faktamässig och mindre subjektiv i beskrivningen av företagen.

II.4 Energi

Rapporten försummar inte tillfället att påpeka att Sveriges koldioxidutsläpp är bland de lägsta i i-länderna. Det bör därför också påpekas att koldioxidutsläppen kunnat minskas tack vare en omfattande utbyggnad av vatten- och kärnkraft, vilket möjliggjort en kraftig minskning av oljeanvändningen sedan 1970-talet.

Det är också uppseendeväckande att rapporten beskriver förslaget att börja avveckla svenska kärnkraftsreaktorer från och med 1998 utan att nämna vilka omfattande negativa effekter avvecklingen kommer att få i form av ökade utsläpp. Under arbetet med rapporten har exempelvis Sveriges miljöminister förhandlat med EU:s miljöministrar om en framtida svensk ökning av koldioxidutsläppen med 5 procent, medan EU som helhet har som målsättning att minska sina utsläpp med 15 procent. Sveriges ökning motiveras inom EU med planerna på en kärnkraftsavveckling i Sverige.

Rapporten anger dessutom felaktigt att bioenergi är det viktigaste energialternativet på kort sikt. Kärnkraftsavvecklingen visar tvärtom att det inte är så. Huvuddelen av den avvecklade kärnkraftselen kommer, enligt den svenska regeringens egna beräkningar, att ersättas av fossila bränslen.

II.5 Transporter

Genom påståendet att järnvägstransporterna inte är konkurrenskraftiga på grund av otillräcklig användning av ekonomiska styrmedel, bortser rapporten från flera andra tänkbara anledningar till järnvägens konkurrensproblem. Järnvägstrafiken i Sverige har t.ex. sedan länge bedrivits i ett statligt monopolföretag, vilket knappast påskyndat effektiviseringar.

Rapporten borde bättre redogöra för de speciella förhållanden som råder i ett glesbefolkat land som Sverige. Överlevnaden för glesbygden är beroende av möjligheten att använda bil inom arbetslivet och på fritiden. Bilens beroende för nödvändiga godstransporter på glesbygden får inte heller underskattas.

I transportavsnittet utelämnas dessvärre det transportrelaterade miljöproblem som ökat mest i Sverige under senare år, nämligen oljeutsläppen till havs. Här återstår stora insatser för Sverige och övriga Östersjöländer.

II.6 Skydd av biologisk mångfald

Sverige har under senare år genomfört stora projekt när det gäller inventering av berörda sektors ansvar och åtgärder för den biologiska mångfalden. Detta berörs inte i rapporten. Det centrum för forskning om biologisk mångfald som inrättas omnämns heller inte. Rapporten

ger vidare inget svar på frågan huruvida antalet rödlistade arter ökat eller minskat sedan arbetet med Agenda 21 påbörjades i Sverige.

En mycket stor brist är också att nationalrapporten inte beskriver den stora omvandling av skogsbruket som skett på senare år och som underlättats av de genomgripande förändringarna av skogsvårdslagstiftningen som skedde 1993. Omvandlingen har medfört ett nytt, miljöanpassat sätt att bruka skogen där en större vardagshänsyn tas till känsliga biotoper.

I samband med förändringen av skogsvårdslagen undantogs de s.k. impedimenten från aktivt skogsbruk vilket tillsammans med övriga åtgärder innebär att uppemot 20 procent av den svenska skogsarealen är undantagen från skogsbruk. Den mycket låga siffra som nationalrapporten redovisar när det gäller skyddad skogsmark är missvisande. Den tar bland annat inte hänsyn till impedimentskyddet. Den tar heller inte hänsyn till att stora privata arealer frivilligt undantagits från brukande.

När rapporten berör reservatsfrågan diskuteras tyvärr inte problemet att de statliga resurserna för vård av befintliga reservat inte står i samklang med kraven på avsättningar av nya reservat.

Nationalrapporten förbigår det faktum att Sverige, trots hård kritik, dragit ner på anslagen till kalkning av sjöar och vattendrag. Eftersom de försurande utsläppen riskerar att öka till följd av förslaget att avveckla kärnkraften är detta oroväckande.

IV.1 Samhällsplanering och beslutsprocesser

Den rikttningsanalys som presenteras i kapitlet saknar en närmare beskrivning, vilket väcker frågor. Det är t.ex. inte

önskvärt att skapa slutna kretslopp för all material (punkt 3). Man bör varna för en politik som upphöjer kretsloppstänkandet till mål i stället för medel i miljöpolitiken. Att recirkulera all materia vore kontraproduktivt ur miljösynpunkt.

IV.6 Utbildning och forskning

Sverige har det senaste året beslutat gör stora neddragningar av forskningssatsningarna, bland miljöforskningen. Rapporten utelämnar detta, vilket ger en missvisande bild av svensk forskningspolitik.

Reservation av ledamoten Staffan Norberg (v)

Nationalkommittén för Agenda 21 beslutar att

1. i huvudsak tillstyrka de strategier och åtgärdsförslag som presenteras i Nationalrapporten
2. Regering och Riksdag konkret avsätter ekonomiska resurser med direkt destination för Agenda 21-verksamhet
3. Regering och Riksdag snarast beslutar om nationell Agenda-21-organisation
4. Regering och Riksdag snarast antar en nationell handlingsplan för Agenda 21
5. Regeringen snarast anslår resurser för nationella informationsinsatser för att bekantgöra och accelerera Agenda-21-processen i Sverige.
6. Regering och Riksdag beslutar att Sverige träder ur den Europeiska unionen.
7. Regering och Riksdag initierar en grundläggande diskussion om tillväxt, välfärd och uthållig utveckling samt därutöver anföra följande:

Den Nationalrapport som presenteras av Nationalkommittén för Agenda 21 är ett gediget utgångsmaterial för Sveriges fortsatta arbete med Agenda 21. I Nationalrapporten finns en stor mängd goda och helt nödvändiga förslag och uppdrag. De har dessutom försetts med tydlig adresslapp vad avser politisk ansvarsnivå på lokal eller central nivå, vilket är bra.

Arbetet i Nationella Agenda 21-kommittén har till stor del präglats av de principer som präglat Agenda 21 generellt; Många och nya samhällsaktörer har involverats, en vilja att studera hinder för framgång och olika motsättningar som råder, ett försök att integrera ekonomi, ekologi och social utveckling i ett globalt perspektiv samt slutligen en strävan att uppnå koncensus. Ett delvis nytt förhållningssätt och en arbetsmetod som fungerat bra. Kanske kan den bidra till en förnyelse av den delvis traditionella utredningsinstitution och tradition som finns i Sverige.

I Nationalrapporten finns en rad långsiktiga förslag som jag delar, men jag vill betona Agenda 21:s roll som accelerator av nya processer på en mängd områden. För att inte Sverige ska tappa tempo och för att påskynda Agenda 21-processen så finns några beslut som är av strategisk natur och där regeringen snarast måste ge tydliga signaler. Att invänta miljöproposition och framtida budgetar räcker inte. En del signaler och beslut bör snarast initieras för att Agenda 21-processen inte ska tappa tempo.

Av underlagen till Nationalrapporten framgår att 40% av Sveriges befolkning idag har hört talas om Agenda 21. 20% har fått skriftlig information och 3% har själva medverkat i något projekt som sker inom ramen för Agenda 21. Siffrorna är ur vissa aspekter bra och ett flertal förändringsprocesser och projekt pågår. Siffrorna visar också att Nationalrapporten endast kan ses som en början på omställningsprocessen. De största bristerna på nationell nivå avser bristen på samlade informationsinsatser och vad som uppfattas som avsaknad av en konsekvent nationell politik för en hållbar utveckling.

Agenda 21 är en process snarare än en katalog med regler och nya lagar. Det allra viktigaste inför det fortsatta Agenda 21-arbetet är att hitta former att starta nya processer i syfte att fördjupa demokratin, inflytandet och kunskapsnivån i Sverige. Nationalrapportens avsnitt om "Framgångar och hinder i lokalt Agenda 21-arbete" och "Medel för genomförande" innehåller själva kärnan i dagens situation men också de vägskalet som Agenda 21-processen i Sverige står inför.

Den övergripande slutsatsen av rapporten är integrationen av ekonomi, ekologi och social utveckling, vilket för Sveriges del bryter en aning mot den gängse uppfattningen att Agenda 21 enbart är ett miljöprojekt med komposten som främsta symbol.

Från miljöskydd till hållbar utveckling

Det är nödvändigt med nya insikter och värderingar; Tanken att människan behärskar naturen måste ersättas med en insikt där naturens gränser respekteras. Den sedan 40 år bärande tanken att ekonomisk tillväxt är målet och naturen är ett medel måste ersättas med en syn där kretslopp och resursbevarande är målet och ekonomin ett medel. Den mentala förvissningen att inga restriktioner ska finnas för marknadskrafterna ersätts med grundläggande kunskaper och utbildning om kretsloppsvillkor.

Agenda 21 är i sig ett synsätt. Det är en förståelse för att mycket riskerar att gå över styr om förändring mot hållbar utveckling inte sker. Det är en medvetenhet om att vi alla har en roll. Framför allt behöver en samsyn utvecklas om vad som i praktiken menas med hållbar

utveckling. I arbetet för att utveckla detta begrepp i Sverige och utveckla denna samsyn måste en rad olika aktörer delta. Agenda 21 rör ett mycket varierat fält av utvecklingsfrågor. Det är såväl demokrati och trygghetsfrågor som det vi traditionellt kallar miljöfrågor exempelvis utsläpp till luft och vatten, cirkulation av skadliga ämnen och bullerfrågor.

Sverige har bl. a. genom sin tradition av långsiktiga planer och kommunalt självbestämmande påverkat och i vissa avseenden varit ett föregångsland i Agenda 21-arbetet. Det långsiktiga resultatet avgörs dock i hög grad av hur organisationer, företag och enskilda engageras för hållbar utveckling. Staten, genom regelverk och egna verksamheter måste underlätta för alla dessa att driva sin verksamhet på ett långsiktigt hållbart sätt.

För ett fåtal år sedan handlade miljödebatten främst om industrins utsläpp och miljöproblemen som hängde samman med detta. Idag talar man ofta om att en stor del av miljöproblemen kommer från de enskilda individernas livsstil och de resursflöden som är kopplade till denna. Agenda 21-arbetet runt om i hela landet medverkar till att tydliggöra miljöfrågans förändrade karaktär.

Ett viktigt memento är att Agenda 21 inte uteslutande handlar om miljöfrågor och det vi traditionellt menar med det. Agenda 21 är ett förhållningssätt. Det handlar t ex både om hur vi exploaterar mark och hur vi lyhört lyssnar på och tar till oss berördas synpunkter på våra förslag om detta. Det handlar lika mycket om att låta den enskilde få göra sin röst hörd som att förvalta skattecronan på ett bra sätt. Att involvera nya grupper, ge inspiration till aktiviteter, skapa förebilder,

skapa aktivt deltagande och förändra grundläggande attityder är nyckeln till långsiktig framgång.

Regeringen satsar idag mycket blygsamma resurser för att ekonomiskt ge stöd åt Agenda 21-processen. De framtida resurser som på ett flertal ställen hänvisas till i slutrapporten i form av flermiljardsatsningar på olika områden finns inte fastslagna i konkreta budgetförslag, då de har placerats i opreciserade framtidsbudgetar på betryggande avstånd efter nästa val. Finansieringen så här långt består i verkligheten till stor del av löften och förhoppningar. Vad som däremot framgått är att reellt anslagna resurser flyttas från ämbetsverk till departement för en mer direkt politisk bedömning och fördelning. En metod som bryter mot de traditioner av beslutande och verkställande instanser som präglat svensk miljövard. Risk finns för att fördelning av medel framgent kommer att präglas mer av politiskt godtycke.

I flera avseenden framgår emellertid att det finns målkonflikter mellan såväl överstatliga regelverk och olika specifikt svenska företeelser, exempelvis motorvägssatsningar, broprojekt och subventioner till förmanbilar som helt saknar koppling till miljöprestanda samt vid offentlig upphandling av varor och tjänster där miljökrav kolliderar med Romfördragets fundament.

En vanlig invändning till vad som upplevs som hinder i Agenda 21-arbetet i Sverige är avsaknaden av en konsekvent nationell politik för en hållbar utveckling och här befinner sig processen bara i början. Nationalrapporten pekar på motsättningar, vilket är bra, men vad som slutligt avgör Agenda 21-processens fortlevnad är vilka av de många goda förslag som Nationalkommittén presenterar som också kommer till

konkret uttryck i kommande miljöpropositioner och regeringsbeslut och här finns goda historiska skäl att hysa stort tvivel om själva genomförandet av förslagen.

Agenda 21-projekt måste ständigt utvärdera och granska de egna verksamheternas former och organisation. Även statens egen organisation måste i framtiden komma till uttryck i Agenda 21-arbetet. Det förslag om att regeringen snarast efter UNGASS tar ställning till hur det fortsatta arbetet på central nivå ska bedrivas är mycket angeläget. Målet måste vara att finna en balans mellan risken att institutionalisera en "underifrånprocess" och viljan att låta nya krafter och idéer komma till tals. Det faktum att den nationella Agenda 21-kommittén genomfört sitt uppdrag får inte innebära att frågan läggs på regeringskansliet utan att den breda förankring som hittills präglat processen fortsätter.

Vänsterpartiet står för en samordning av ekologiska, ekonomiska och sociala frågor med utgångspunkt i människans grundläggande behov. Helhetssynen är förutsättningen och grunden för det hållbara samhället. Det kommer att kräva stor förändringsvilja, framför allt från oss i de rika länderna. Solidariteten med kommande generationer jämföras med en strävan att minska skillnaderna mellan olika länder, människor och samhällsklasser. Agenda 21 är en process som väl uppfyller detta mål.

Sveriges kommuner

I Sverige är kommunerna bärare av Agenda 21-processen. I åtskilliga kommuner har skapats gröna jobb tillskapats. Arbeten som gjort en mängd aktiviteter möjliga. Här

bereds arbetssökande viktiga miljöjobb genom arbetsplatsintroduktion/API, beredskapsarbete eller arbetslivsutveckling/ALU. Utvärderingar som gjorts visar att dessa arbeten i osedvanligt hög utsträckning leder till arbete på den "ordinarie arbetsmarknaden"

Arbetet med lokala Agenda 21 har slutförts eller pågår nu intensivt i landets kommuner. Den avgörande frågan är hur dessa lokala Agendor omsätts i handling, vilka processer som dessa ger upphov till. Vilka signaler regering och riksdag kommer att ge till lokala aktörer såväl genom regelverk som rent ekonomiskt: vet ingen idag. Studier som genomförts inför lokala Agenda 21 har bl. a. gett upphov till följande frågor: Hur kan en trygg tillvaro skapas? Hur kan miljöbelastningen av vårt resande minska? Hur kan vi leva resurssnålt? Hur kan om naturen värnas? Hur kan varje människa få mer inflytande över tillvaron?

Inom hela landet råder f. n. stor osäkerhet om kommunernas fortsatta engagemang i Agenda 21-processen. De flesta kommuner driver de lokala Agenda 21-projekten med tillfälligt anställda och i projektform. Kontinuiteten har blivit lidande och stor osäkerhet råder idag om vad som ska hända när de lokala Agenda 21-planerna antagits. Risken är uppenbar att dugliga och kompetenta personer försvinner samt att de lokala Agenda 21-planer som antas enbart blir dokument utan styrkraft. Det är av mycket stor vikt att regering och riksdag ger signaler om vilka prioriteringar och vilken status det kommande Agenda 21-arbetet ges i Sverige. Helt klart är emellertid att hela processen i Sverige burits upp av landets kommuner och utan deras engagemang hade den Agenda 21-process som nu pågår inte

kommit till stånd. För att undvika en negativ utveckling är det viktigt att regering och riksdag snarast ger tydliga signaler att Sveriges Agenda 21-insatser även fortsättningsvis ska ha minst samma omfattning som idag och dessutom accelereras, men att formerna kontinuerligt kommer att omprövas. Här räcker det inte med hänvisningar till framtida beslut, utan det behövs en särskild behandling om inte hela processen i Sverige ska avstanna p. g. a. att regeringen inte tar sitt ekonomiska och moraliska ansvar. Målet måste vara att ytterligare förstärka demokratiprocessen genom att Agenda 21-arbetet ytterligare förankras på nivåer under ett kommunalt perspektiv, även om kommunerna också fortsättningsvis kommer att utgöra drivkraften i processen. Byalagsrörelsen och några stadsdelsprojekt från såväl Danmark som Sverige har visat på den stora potential som finns på detta område

EU

I slutrapporten beskrivs EU i såväl visionära som dagspolitiska delar som en hävstång och vikten att via EU påverka utvecklingen betonas. EU är i realiteten en konstruktion vars grundfördrag motverkar en utveckling i Agenda 21-anda i och med att fri rörlighet överordnats kretsloppskrav och andra miljökrav, vilket bl. a. innebär att möjligheter att ställa krav på såväl transporter som produkter begränsas ur ett underifrånperspektiv. De visioner och förhoppningar som i rapporten tillskrivs EU måste betraktas som närmast utopiska och orealistiska. Ett talande exempel är de resonemang om krav på varor och transporter som återkommer i rap-

porten. Där visas med all önskvärd tydlighet hur överstatliga bestämmelser motverkar berättigade miljökrav vid bl. a. offentlig upphandling. Ett Sverige utanför EU, har större möjligheter att såväl påverka som självständigt fatta beslut som gynnar en utveckling i Agenda 21-anda. Att knyta förhoppningar till förändringar i grundläggande Romfördrag kan inte kallas visionärt utan snarare naivt.

Informationsinsatser

I Nationalrapporten framgår att de informationsinsatser från central nivå som genomförts i syfte att nå nya grupper och de 60 % som inte överhuvudtaget känner till Agenda 21-begreppet varit i stort sett obefintliga och viljan att utnyttja media och reklam har mycket övrigt att önska.

Förslaget om internationella reklam- och informationsinsatser i all ära, men för Sveriges del är problemet en total avsaknad på central nivå och sådant kostar pengar. Idag utnyttjas miljöbegreppet i en rad tveksamma kommersiella reklamkampanjer och hela Agenda 21-processen riskerar att fläckas om inte centrala prioriteringar görs. Därför och mot bakgrund av att 60% av Sveriges befolkning inte ens känner Agendabegreppet bör en storskalig insats på informationsområdet genomföras.

Hinder och möjligheter för Agenda 21 på lokal och central nivå

Bristande ekonomiska resurser och tidsbrist bland kort-

tidsanställda är stora problem på lokal nivå. Medel för tvärssektoriellt arbete saknas, liksom förmedling av nya erfarenheter och forskning. På central nivå saknas tydliga signaler om att arbetet för en hållbar utveckling är prioriterat. Den nationella politiken upplevs som inkonsekvent. Det är svårt för kommunerna att agera för en hållbar utveckling när beslut inom nationell politik, exempelvis på trafikområdet upplevs gå i motsatt riktning. Det saknas ett samlat nationellt handlingsprogram. EU:s regler upplevs också som ett hinder liksom skatter och avgifter som inte miljöanpassats. Man saknar också en starkare nationell samordning. Nationalrapportens förslag skulle kunna utgöra en grund för ett sådant nationellt handlingsprogram.

Flera av de framgångsrika Agenda 21-kommunerna återfinns bland medelstora och större städer. Orsaken är sannolikt att dessa kan avsätta tillräckliga resurser samtidigt som förhållandena är gynnsamma att nå ut till medborgare genom starka formella och informella nätverk. Kommunledningarnas engagemang är också en mycket viktig faktor.

Faktor 10 och tillväxtbegreppet

I samband med utarbetandet av Nationalrapporten har det nya begreppet "faktor 10" getts aktualitet. Det innebär att vi ska minska vår resursförbrukning och effektivisera vårt utnyttjande av energi, råvaror mm med 90% och denna ambition är lovvärd och sannolikt helt nödvändig.

I Sverige används idag tillväxtbegreppet på ett sådant sätt att faktor 10 resonemanget saknar långsiktig verkan.

Motsättningen mellan traditionell ekonomisk teori och en mer resursbevarande ekonomi består i att vår välfärd sägs bero på en årlig tillväxt på ca 2-4%. Ökad tillväxt sätts sällan in i ett kvalitetsresonemang utan förutsätter också en konsumtionsökning av motsvarande grad. Enkel exponentialräkning säger då att konsumtionen på 30 år ökar med 100% och 50 år med 500% med utgångspunkt i dagens konsumtionsnivå. Intuitivt inser man då att en konsumtionsnivå som år 2040 ökat med 500% inte är förenligt med faktor 10-resonemanget. Sambandet mellan konsumtion och resursförbrukning är tämligen linjärt och hur ett samhälle med femdubblad konsumtion ser ut har vi idag svårt att föreställa oss. Vår uppgift måste vara att förbereda och bana vägen för ett trendbrott och våga ifrågasätta sambandet mellan välfärd och tillväxt i ett högutvecklat industrisamhälle. Arbetarrörelsens och näringslivets traditionellt tillväxtinriktade syn måste brytas om faktor-10 resonemanget ska ha någon långsiktig verkan.

Särskilt yttrande av ledamoten Bert Bolin

Den rapport som Agenda 21 kommittén nu har färdigställt, bör enligt min mening ses som ett viktigt första steg för att utforma strategier för en hållbar utveckling i Sverige. Arbetet hittills har framför allt innefattat en inventering av de arbeten som pågår i Sverige baserade på existerande beslut av Riksdag och Regering och det har också lett till förslag om ytterligare åtgärder. Arbetet har varit stimulerande och betydelsefullt för att skapa en engagerad samverkan mellan många människor i det svenska samhället. Detta är i sin tur nödvändigt för att successivt kunna komma vidare och framför allt för att kunna gå från ord till handling.

Arbetet hittills visar också hur allomfattande frågan om hållbar utveckling i verkligheten är. Det är givetvis svårt att i en sådan situation formulera strategier. De förslag som hittills gjorts måste uppfattas som i många fall preliminära. Redan mångfalden av de beslut som Riksdagen fattat och som är av betydelse i sammanhanget visar detta. Det finns t.ex. säkerligen motsättningar mellan vissa av dessa, som inte blir uppenbara förrän åtgärder ska sättas i verket.

Det är vidare viktigt att gripa sin an den rad olika frågor som aktualiseras på ett så rationellt sätt som möjligt, inte minst för att också minimera kostnaderna och för att därigenom kunna åstadkomma mesta möjliga för de medel som ställs till förfogande. Detta gäller såväl initia-

tiv som tas på nationell nivå och som staten bekostar, som beslut som fattas på kommunal nivå. Det är vidare viktigt att åtgärder utformas så att de uppfattas som ändamålsenliga både av näringsliv och enskilda människor.

En andra fas av arbetet för att skapa förutsättningar för en på lång sikt hållbar utveckling i Sverige bör därför, enligt min mening innebära, en mer systematisk strukturering av problemet, en genomgång av de beslut som tagits av Riksdag och regering för att bättre se hur de bidrar till den långsiktiga lösning som vi alla strävar efter och en prioritering av åtgärder, så att insatser framför allt kommer att göras där de gör bäst nytta. Det är viktigt att kunna skilja på stort och smått. En närmare samverkan med näringslivet än som hittills varit fallet är också nödvändig.

Det är med dessa synpunkter på vad den nu föreliggande rapporten har uppnått och vad det fortsatta arbetet framför allt bör omfatta, som jag ställer mig bakom de arbetet som nu avslutats.

Särskilt yttrande av ledamoten Åsa Domeij (mp)

Kommitténs betänkande innehåller ett brett spektrum av förslag till åtgärder som syftar till att åstadkomma en mer hållbar samhällsutveckling. I ett betänkande som spänner över ett så stort område är det naturligt att bredd går före fördjupning och många av förslagen behöver preciseras ytterligare. Den som följt samhällsdebatten inom området känner igen de flesta av förslagen sedan tidigare, inte bara i form av debattinlägg, utan också från statliga utredningar och löften från ministrar. Men trots att löften ställts ut både från den nuvarande regeringen och tidigare har de ofta inte infriats. En av orsakerna är upplevda och verkliga målkonflikter. Betänkandet hade fått större tyngd och kunnat ge bättre vägledning för hur genomförandet skulle kunna gå till om ett antal viktiga målkonflikter hade belysts och analyserats. I början av kommitténs arbete gjordes en översiktlig analys av målkonflikter som hade kunnat vara underlag för en diskussion om målkonflikter i betänkandet. Det räcker inte med goda idéer. En strategi för förverkligandet behövs också.

En del i kommitténs arbete har varit att redovisa internationellt vad Sverige åstadkommit med anledning av Agenda 21 överenskommelsen. I den internationella rapporten, som också utgör en del av slutbetänkande, redovisas delar av den svenska politiken. Tyvärr är uppläggningsen sådan att det är svårt att klart utläsa, särskilt för en internationell läsekrets, i vilken utsträckning som Sverige

har uppfyllt sina åtaganden eftersom rapporten inte tydligt följer det internationella Agenda 21 dokumentets struktur. Det hade varit bättre om den svenska rapporten systematiskt hade gått igenom Agenda 21 överenskommelsen punkt för punkt och redovisat vad Sverige åstadkommit, alternativt förklarat varför en vissa punkter inte var relevanta för svenska förhållanden.

Särskilt yttrande av ledamoten Kristina Hansson (c)

Del I: Strategier och förslag för framtiden

När nationalkommittén nu formellt avslutar sitt arbete finns det några centrala punkter där förslagen inte är tillräckligt långtgående. Samtidigt finns det, enligt min mening, ett par principiella resonemang där nationalkommittén är motsägelsefull. Likaså upplever jag att det finns "glapp" mellan de visionära mål och de medel som kommittén har landat på. Dessa synpunkter har jag framfört både muntligt och skriftligt under arbetets gång. Men jag vill också framföra en sammanfattning i följande yttrande.

I det inledande kapitlet (1.1) om EN HÅLLBAR UTVECKLING finns en bakgrundsbeskrivning där det bl. a. framhålls att den blivande miljöbalken ska bli en viktig bas för det fortsatta Agenda-arbetet i Sverige. För ordningens skull vill jag påpeka att det fanns ett förslag till en miljöbalk på regeringens bord redan 1994. Den

miljöbalk som nu läggs fram är visserligen välkommen, men samtidigt är det trist att vi har behövt vänta på en samlad miljölagstiftning i närmare fyra år.

I samma kapitel (1.1.2) görs ett försök till definition av begreppet hållbar utveckling. Enligt min mening framskymtar här en konflikt som ofta dyker upp i debatten om hållbar utveckling. Vi måste bestämma oss för om vi ser hållbar utveckling som en dynamisk process eller om vi anser att det är meningsfullt att söka efter en absolut definition. Enligt min mening kan begreppet hållbar utveckling aldrig bli någonting annat än en dynamisk process. Så fort vi gör Agenda 21-arbetet till ett statiskt projekt à la Folkhemmet eller dylikt riskerar vi att blockera den dynamik som är själva förutsättningen för Agenda 21-idén. Så som dokumentet nu är formulerat kvarstår konflikten. Låsningen vid det gamla samhällets ideal kommer i konflikt med det nya samhällets och då hindras framväxten av det nya.

Sammantaget är det olyckligt att tyngdpunkten kommit att hamna på de rena miljö- och naturresursspekterna (1.1.2). Agenda 21 handlar egentligen om att integrera såväl miljömässiga, som sociala och ekonomiska aspekter. Också demokratiaspekter med ett tydligt underifrånperspektiv, dvs ett nytt synsätt på medborgaren borde nationalkommittén ha utvecklat ytterligare. Även om nationalkommittén uttalar att det svenska Agenda 21-arbetet måste breddas så lyser innehållet i ett sådant breddat arbetssätt med sin frånvaro.

En annan aspekt som riskerar att hindra framväxten av ett nytt samhälle är att nationalkommittén inte har pekat på några medel för att nå en ökad integration mellan olika sektorer. I stället läggs många FÖRSLAG

SEKTORSVIS (1.2). Därmed har nationalkommittén lagt sina förslag i en gammal struktur. Så länge de gamla strukturerna legitimeras förhindras den integrerade samhällssyn som är förutsättningen för att Agenda 21-idén ska få genomslag. Helhetssyn får stå tillbaka för sektorslösningar. Orsaken till att nationalkommittén valt att låta sektorsvisa förslag dominera dokumentet är, enligt uppgift, att olika inblandade parter i miljöarbetet efterfrågar tydligare signaler (1.1.4) från t. ex. myndigheterna. Men så länge miljöarbetet går ut på att invänta signaler (hur tydliga de än är) ovanifrån så riskerar miljöarbetet och framförallt ett vidare Agenda 21-arbete att stupa på halva vägen. Idén med Agenda 21 är att processer ska starta underifrån, inte att en mängd centrala myndigheter ska bli tydligare i sina ovanifrånperspektiv. Därmed är jag också tveksam till värdet av att peka ut speciella kriterier (1.1.4) för de viktigaste miljöproblemen. Om absoluta kriterier ska formuleras riskerar också idén om dynamik och processer med ett brett deltagande att hamna på undantag. Ambitionen måste istället vara att arbeta för ett decentraliserat samhälle att så många människor som möjligt kan hjälpas åt att lokalt identifiera och lösa de miljömässiga, sociala och ekonomiska problem som uppstår. Konsekvensen av detta är att de myndigheter som idag anses ge otydliga signaler helt läggs ner eller radikalt omorganiseras så att de bättre passar in i ett integrerat och sektorslöst samhälle. Tyvärr har nationalkommittén inte varit i närheten av sådana tankegångar, utan fastnat i sektorsvisa förslag samt diskussioner om t. ex. rangordning och kriterier för olika problem.

De visioner eller mål som nationalkommittén for-

mulerat i ett antal rutor för ett 25-årsperspektiv är väl-
lovlige. Men sammantaget saknar jag en strategi för att
nå dessa mål. En sådan strategi skulle, enligt min
mening bl. a. innehållit starkare skrivningar om skatte-
växling. Nu har kommittén bara sträckt sig till en skriv-
ning där man pekar på att höjda miljöavgifter och ener-
giskatter ger möjlighet till sänkta arbetsgivaravgifter, dvs
inga förpliktande skrivningar i denna avgörande fråga.

Jag hade gärna sett att producentansvaret och beho-
vet av att sluta kretsloppen hade fått en mer framskju-
ten roll än vad de nu har fått. Dessa två principer är
nämligen, tillsammans med skatteväxling, de tre avgö-
rande principerna som nationen Sverige har att ta
ansvar för i arbetet för hållbar utveckling. I princip alla
övriga projekt måste på sikt läggas på en annan nivå än
den nationella. Idén med Agenda 21 förutsätter att den
lokala och globala nivån får dominera över den natio-
nella nivån. Olika undersökningar visar också att den
nationella politiken i många fall hindrar, snarare än
stödjer, det lokala Agenda 21-arbetet. Jag tycker det är
synd att nationalkommittén inte kunnat föreslå mer
långtgående förändringar när det gäller att undanröja
hinder för det lokala Agenda 21-arbetet.

Särskilt yttrande av ledamoten Rolf Wirtén

Särskilt yttrande avseende transporter

Transportsektorn spelar en central roll i miljöpolitiken,
men är också en hömpelare i samhällets funktion och
välfärd och kan således inte behandlas som en från eko-
nomin avskild parameter.

Nationalkommittén slår också fast att alla transport-
slag skall bära sina egna miljökostnader. Det står i över-
ensstämmelse med principen i trafikpolitiken att de
olika trafikslagen sinsemellan skall konkurrera på lika
villkor. Med vårt medlemskap i EU är det viktigt att
också beakta denna lika behandling utifrån ett europe-
iskt perspektiv.

Enligt min mening har kommittén i sina texter och
förslag inte följt denna likställdhet mellan trafikslagen.
Biltrafiken, som utför det klart största trafikarbetet i
Sverige, utsätts för en extrabelastning. Från ekonomiska
och sociala utgångspunkter är detta olyckligt. För att
värna om vår internationella konkurrenskraft kan inte
Sverige ensamt vidta åtgärder som negativt riktar sig
mot transportsektorn. För att uppnå önskade resultat
skall åtgärderna vara internationellt harmoniserade.

Bilagor

Från miljövard till hållbar samhällsutveckling

Sveriges nationalrapport till FN inför General- församlingens extra möte 1997 om genomförandet av Agenda 21

Inledning

Sveriges insatser för att genomföra Riobesluten behandlas i bifogade rapport från Nationalkommittén för Agenda 21, som tillsattes våren 1995. I kommittén ingår företrädare för de politiska partierna, ideella organisationer, intresseorganisationer, näringsliv och forskning. Dess uppgift är att stimulera Agenda 21-arbetet i Sverige, bl.a. genom att sprida goda exempel, att analysera det svenska miljömålsarbetet och att medverka i förberedelserna inför Generalförsamlingens extra möte (UNGASS 19).

Kommitténs rapport har inte syftat till att vara heläckande. Den vill främst lyfta fram sektorer och erfarenheter från Sverige som kan vara av intresse för andra länder. Kommitténs rapport bifogas i sin helhet som ett annex till denna skrivelse.

Rapporten ger en god översikt av utvecklingen i Sverige i fråga om genomförandet av Riobesluten. Regeringen delar i allt väsentligt kommitténs överväganden och avser att återkomma senare till de frågor som kommittén tar upp.

Med utgångspunkt i kommitténs rapport redovisar regeringen i det följande några huvudlinjer i politiken efter Riokonferensen år 1992. Vidare redogörs översiktligt för svenska prioriteringar när det gäller internationellt miljösamarbete och utvecklingsarbete.

Huvudlinjer i Sveriges politik för hållbar utveckling

Riokonferensen år 1992 har betytt mycket för Sveriges miljö- och biståndspolitik. Principerna i Riodeklarationen och Agenda 21:s rekommendationer och integrerade, breda angreppssätt har påverkat diskussionen av en rad frågor. Det gäller t.ex. arbetet med biståndspolitiken, en miljöbalk, energipolitiken, trafikfrågor, kemikalier och användningen av ekonomiska styrmedel. Även på det lokala kommunala planet har Agenda 21 stimulerat ett aktivt och brett deltagande från invånarnas sida i arbetet på en hållbar utveckling.

På det internationella området har Sverige tagit aktiv del i arbetet inom ramen för de globala konventionerna om klimat, skydd av ozonskiktet, biologisk mångfald, transport av farligt avfall, kärnsäkerhet etc. Inom EU driver Sverige aktivt miljö- och bistandsfrågorna. Det regionala samarbetet med länderna kring Östersjön har bredats och fördjupats på svenskt initiativ.

Sverige deltar vidare aktivt i internationellt utvecklingsarbete. Det övergripande målet om hållbar utveckling och att bekämpa fattigdom är vägledande för prioriteringen av insatserna.

Ett mera långsiktigt arbete med inriktning på att nå hållbar utveckling har alltså inletts i Sverige efter Riokonferensen. Arbetet utgör, även om mycket har uträttats, endast en början, en början som också har präglats av svårigheter bl.a. genom att Sverige under 1990-talet haft lågkonjunktur. Målkonflikter och sektorintressen har vidare i en del fall skapat hinder.

Det finns en växande insikt om sviktande naturresurser

och hotade ekosystem. Nationella och internationella rapporter bekräftar att utnyttjandet av naturresurserna, ändligen såväl som förnyelsebara, i många fall ligger på en kritisk nivå. Det är alltså alltför mycket angeläget och aktuellt att fortsätta och finna effektiva former för arbetet på hållbar utveckling. Budskapet från Rio om vikten av detta arbete, både nationellt och internationellt, har vunnit starkt gehör i det svenska samhället vilket ger anledning till en försiktig optimism om möjligheterna för den fortsatta verksamheten.

Samtliga Sveriges 288 kommuner har inlett arbetet med att omsätta besluten från Riokonferensen i praktiken och utveckla lokala handlingsprogram för hållbar utveckling - lokala Agenda 21. Genom det genomslag som Agenda 21-arbetet fått finns en unik möjlighet att arbeta med frågor kring hållbar utveckling på lokal nivå.

I regeringsförklaringen den 17 september 1996 framhöll den tillträdande regeringen "att Sverige skall vara en pådrivande kraft och ett föregångsland i strävan att skapa en ekologiskt hållbar utveckling. Välståndet skall byggas på en effektivare användning av naturresurser - energi, vatten och råvaror."

I januari 1997 återkom regeringen till frågan om hållbar utveckling i en redovisning till riksdagen av arbetet under 1996 med omställningen av Sverige till ett ekologiskt hållbart samhälle. En viktig del i arbetet är att tydliggöra de olika samhällssektorens ansvar för hushållningen med naturresurser och för att integrera miljöhänsyn inom varje sektor. I en lägesbeskrivning gör regeringen klart att steget måste tas från miljöpolitik till en bredare politik för ekologiskt hållbar utveckling.

Regeringen har tillsatt en särskild delegation av stats-

råd för att främja en ekologiskt hållbar utveckling. Delegationen har nyligen lämnat förslag om en för samhällssektorens gemensam plattform, en struktur med både miljömål och medel. Delegationen har vidare föreslagit att sammanlagt 6 miljarder kronor får användas under tre år till de första stegen i ett brett och långsiktigt investeringsprogram för ekologisk hållbarhet och ökad sysselsättning. Regeringens samlade förslag till politik för hållbar utveckling lämnas till riksdagen under 1997. Förslag till konkreta åtgärder kommer vidare att redovisas i särskilda propositioner under 1997 och 1998. En energiproposition har lämnats till riksdagen under våren 1997 och en miljöpolitisk proposition är planerad till våren 1998. I de båda senare fallen kommer tonvikten att ligga på att uppnå och vidmakthålla en hållbar utveckling.

En annan betydelsefull del i arbetet på hållbar utveckling är översynen av de svenska miljölagarna. Frågan om att arbeta samman och skärpa de olika bestämmelserna i ett enhetligt lagverk, en miljöbalk, påbörjades år 1991 av en särskild parlamentarisk kommitté. Efter tilläggsdirektiv från regeringen har kommittén år 1996 föreslagit en miljöbalk som syftar till att både nu levande och kommande generationer skall tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Förslaget utgår från och kan i vissa delar sägas vara en svensk kodifiering av de principer som beslutades vid Riokonferensen. Proposition om en miljöbalk lämnas till riksdagen under 1997. Förslaget kommer även att innehålla skärpta kravregler och regler om tillsyn, brott och straff.

Sociala och ekonomiska dimensioner

● Grunden för allt utvecklingssamarbete är fattigdomsbekämpning. De av riksdagen beslutade biståndspolitiska målen för det svenska utvecklingssamarbetet främjar hållbar utveckling. Det övergripande målet, att bekämpa fattigdom, bör vara vägledande för prioriteringen av insatser även i fortsättningen. För att främja hållbar utveckling krävs att miljöaspekter integreras i all verksamhet.

Styrmedlen för biståndsinsatserna är i huvudsak landstrategier som inkluderar bedömningar av insatser för hållbar utveckling. Åtgärder inom fem områden är särskilt viktiga att prioritera för hållbar utveckling: sötvattenresurser, jord- och skogsbruk (inkl. markvård), marin miljö, urban miljö samt energiförsörjning. Den närmare prioriteringen görs vid val av biståndsinsatser och resursfördelning och gäller såväl det landramsfinansierade biståndet som annat samarbete.

Riokonferensen bekräftade det tidigare FN-åtagandet att industriländerna årligen skall avsätta 0,7 % av bruttonationalprodukten till bistånd. Det svenska biståndet motsvarar det angivna åtagandet. Den nationella ambitionen är att Sverige när de statsfinansiella förutsättningarna föreligger skall återgå till tidigare enprocentmål för biståndsramen.

● Den svenska utrikeshandeln påverkar produktionsförhållanden, miljö och ekonomi i andra länder. Handel och miljö är ett prioriterat område för Sverige i WTO och i andra internationella fora. En viktig övergripande svensk målsättning i handel och miljöarbetet är att så långt som möjligt undanröja risk för konflikt mellan miljöpolitiska och handelspolitiska beslut, så att de blir ömsesidigt stödjande i syfte att uppnå en hållbar utveckling.

Målsättningen är vidare att Sveriges aktiva miljöpolitik skall stödjas och få internationell spridning samtidigt som våra handelsförbindelser skall vara intakta eller förbättras. Svenska företags miljöanpassning skall kunna utgöra en konkurrensfördel. Arbetet med handel och miljö skall också främja en hållbar utveckling i utvecklingsländerna. Genom utvecklingssamarbete bistår Sverige bl.a. dessa länder att tillvarata de exportmöjligheter som skapas av den ökade miljömedvetenheten hos konsumenter i västvärlden.

Det finns också konflikter mellan miljö och frihandel. En fortlöpande diskussion pågår med EU och WTO om delar av de svenska miljöreglerna bl.a. när det gäller handel med kemikalier samt avgaskrav på bilar, där Sverige hävdar det enskilda landets rätt att i vissa fall tillämpa miljöregler som är strängare än de gemensamma reglerna utan att det anses som handelshinder. Sverige verkar vidare för regler som tar hänsyn till miljön och kravet på hållbar utveckling i det avtal om internationella investeringar som förhandlas inom OECD.

● En särskild utredning har på regeringens uppdrag år 1996 föreslagit ett handlingsprogram för att minska miljörelaterade hälsorisker i Sverige. Av utredningens arbete framgår att miljöbetingade faktorer bidrar till ohälsa på ett icke acceptabelt sätt inom flera olika områden och att en utökad integrering av miljö- och hälsoperspektiven behöver genomföras i Sverige.

Hälsotillståndet hos befolkningen kan förbättras genom lokalt arbete, t.ex. genom förebyggande arbete för att förhindra uppkomst av allergier och trafikskador. En samhällsplanering som inkluderar ett bredare välfärdspolitiskt perspektiv kan bidra till att en långsiktigt hållbar

utveckling nås. En sådan samhällsplanering kan få hjälp av särskilda hållbarhets- och riktninganalyser.

● Inriktningen av konsumtionen och produktionen av varor är av stor betydelse för att uppnå en hållbar utveckling. Exempelvis finns beräkningar som visar att hushållen står för nära hälften av de svenska utsläppen. En successiv miljöanpassning av konsumtionen har påbörjats i Sverige under 1990-talet. Denna har till stor del skett genom att konsumenternas efterfrågan i allt större utsträckning har riktats mot miljöanpassade produkter som varit miljömärkta i något av de frivilliga miljömärkningssystemen. Producenterna har snabbt anpassat sig till den ändrade inriktningen av efterfrågan. Även finansmarknadens aktörer har börjat formulera miljökrav vid investeringar och kreditgivning. Förståelsen har ökat för att industrins miljöarbete i större utsträckning skall handla om att miljöanpassa produkterna och i ökad utsträckning sluta processerna med bättre hushållning med råvaror som följd. Till denna utveckling bidrar företagens producentansvar som syftar till att produkternas miljöpåverkan skall minimeras under hela livscykeln. Svenska företag börjar också i ökad utsträckning strukturera sitt miljöarbete med hjälp av det frivilliga miljöledningssystemet EMAS som är gemensamt för EU-länderna. För att nå hållbara konsumtion- och produktionsmönster återstår dock alltjämt en stor och tidskrävande omställning.

En ytterligare förändring av produktions- och konsumtionsmönster är angelägen. Den s.k. faktor 10 som ursprungligen lanserats av forskare vid det tyska Wuppertalinstitutet och som tagits upp av World Business Council for Sustainable Development och OECD innebär att resursanvändningen måste bli tio

gångar effektivare. Syftet är att ge tredje världens länder utrymme för tillväxt samtidigt som den totala resurs- och energianvändningen hålls på en nivå som är förenlig med hållbar utveckling. En sådan effektivisering bör ske på ett sätt som innebär en optimal användning av samhällets totala resurser. Siffran 10 är endast en approximation, ett närmevärde som ger ett genomsnittligt mått på den förändring som generellt är nödvändig i olika industrisektorer och länder. Det innebär att vissa länder måste försöka komma längre i effektivisering än andra. Målet är att på 30 till 50 års sikt kunna producera samma nyttigheter som idag men med användning av endast en bråkdel av den nuvarande resursanvändningen. Vissa forskare anser att faktor 4 redan har nåtts om man ser på utvecklingen sedan 1970-talet. Faktor 10-konceptet måste givetvis uttryckas i åtgärder och kombineras med metoder för att följa förbrukningen av resurser, t.ex. indikatorer som visar hur långt man kommit mot hållbar utveckling.

Att bevara och förvalta resurser för utveckling

I varje samhälle är tillgång, användning och hushållning med energi av avgörande betydelse för utvecklingen. Den totala energianvändningen har varit i stort sett oförändrad i Sverige under de senaste 25 åren. Trots detta ligger Sverige bland de länder i världen som har högst energianvändning. Andelen förnybara energislag är dock hög i Sverige (ca 20 %) och en ökad användning har skett under 1990-talet. Utsläppen av koldioxid är bland de lägsta i industriländerna; per capita utsläppen är 7,16 ton. Styrmedel som används är skatter och avgifter samt information. För att effektivisera energianvändningen sker också samordnad teknikupphandling som stöds med

statsmedel och som sker utifrån specificerade effektivitetskrav. Ett förslag till riksdagen om att inom fem år avveckla två av de 12 kärnkraftsreaktorerna i Sverige har lämnats i mars 1997.

- Transportsektorn står för en femtedel av Sveriges samlade energianvändning. Av denna energi kommer 90 % från fossila bränslen. Transporterna är i Sverige en av de största källorna till utsläpp av miljöpåverkande ämnen såsom klimatpåverkande gaser, ämnen som orsakar försurning och övergödning av mark och vatten samt skador på växtligheten. Alltsedan 1989 är katalysatorer obligatoriska på nya bilar i Sverige. Den tekniska utvecklingen har skapat förutsättningar för renare bilar, men denna potential äts delvis upp genom användning av tyngre och mera motorstarka bilar som drar mera bränsle. Det totala trafikarbetet fortsätter också att öka. Utsläppen från trafiken av kväveoxider, kolväten, bly och partiklar har trots detta genom bättre motorer och avgasrening minskat väsentligt. Utsläppen av koldioxid har dock inte minskat. Inom EU är utvecklingen likartad. En bidragande orsak till utvecklingen av koldioxidutsläppen är ökade landsvägs-transporter. Trafiksystemet belastar också miljön genom att ta i anspråk betydande markområden, särskilt i tätbebyggelse där tillgången på grönområden redan är begränsad.

Utvecklingen inom transportsektorn kan i dagsläget inte sägas vara förenlig med hållbar utveckling. Genom ökad beskattning av bränslet och av utsläppen av främst koldioxid nationellt och även i EU samt genom lokalt arbete med miljöanpassning av trafikplaner och stadsplaner finns förutsättningar att vända utvecklingen. Frågan om användning av biobränslen har stor aktualitet både i

Sverige och i EU, bl.a. i samband med behandlingen av det s.k. AUTO-OIL programmet. Utveckling av kollektivtrafiken pågår i de största städerna i Sverige. Under 1996 har införts miljözoner i Sveriges tre största städer Stockholm, Göteborg och Malmö. Målet är att minska utsläppen av partiklar och cancerframkallande ämnen från trafiken med 25 % samt att minska halterna av kväveoxider och sänka bullernivåerna. I princip skall endast fordon som uppfyller fastställda minimikrav för emissioner få köra i zonerna.

- Den biologiska mångfalden är av grundläggande betydelse för allt liv. Tillämpningen av konventionen för biologisk mångfald är en av de centrala delarna i svensk miljöpolitik. Näringar som direkt bygger på användningen av mark och biologiska resurser och innefattar produktion av biomassa måste successivt anpassas till de krav som bibehållandet av en rik biologisk mångfald ställer. Det gäller t.ex. inom jordbruket och skogsbruket vilka båda genomgår en omfattande miljöanpassning bl.a. för att komma till rätta med intensiva brukningsformer som annars kan belasta ekosystemen för hårt och utarma den biologiska mångfalden. Av grundläggande betydelse för det svenska natur- och kulturlandskapets utveckling är att påverka EU:s gemensamma jordbrukspolitik (CAP) i riktning mot en miljöanpassning av jordbruket. Den nuvarande jordbrukspolitiken inom EU riskerar att försämra förutsättningarna för den biologiska mångfalden.

- I svensk skogspolitik jämställs miljömål och produktionsmål. Detta kan sägas vara en tillämpning av de skogsprinciper som antogs vid Riokonferensen 1992. De konflikter mellan de båda målen som förekommer rör främst de rester av icke skyddad urskog, äldre skog eller

naturskogar som återstår. Vidare behövs en anpassning av brukandet så att de arter som kräver särskilt stora sammanhängande arealer av skog skall kunna leva kvar i livskraftiga bestånd. Större skogsområden än hittills behöver skydd för att bibehålla biologisk mångfald. En utvärdering av den svenska skogspolitiken pågår för närvarande.

● Sverige är omgivet av långa kuster, skärgårdar och hav. Arbetet med skyddet av hav och kustområden samt insjöar har inriktats mot att begränsa utsläppen av klor, metaller och syreförbrukande ämnen från stora industrier, begränsa belastningen från övergödning från framförallt trafik, kommunala avlopp, jord- och skogsbruk samt av en diffus spridning av metaller och stabila organiska ämnen. Belastningen härrör förutom från Sverige från en rad andra länder som också har kust som gränsar mot Östersjön eller Nordsjön. Sverige har aktivt drivit ett internationellt samarbete för att minska föroreningen av Östersjön och Nordsjön. Det politiska högnivåmötet som genomfördes under svenskt värdskap i maj 1996 skapade ett politiskt ramverk för en hållbar utveckling i Östersjöregionen. Senare samma år möttes Östersjöregionens miljöministrar i Saltsjöbaden utanför Stockholm för diskussion om att utveckla en Agenda 21 för Östersjön. Vid mötet slog ministrarna fast att sektorernas ansvar skall utvecklas och definieras i ett aktionsprogram. De sektorer som pekas ut som särskilt viktiga är energi, transporter, jordbruk, skogsbruk, industri, fiske och turism. Arbetet skall harmoniseras med arbetet inom Helsingforskommissionen (HELCOM). En Agenda 21 för Östersjön skall kunna antas våren 1998. Lägesrapporter skall avges till Östersjöregionens statministermöte år 1997, till CSD-5 och UNGASS.

År 1992 antog bl.a. Sverige konventionen om skydd av den marina miljön i Nordstatlantens som skall hindra dumpning från fartyg och från luften och även hindra havsförorening från landbaserade källor. Vid den fjärde Nordsjökonferensen 1995 antog de nordeuropeiska miljöministrarna det s.k. generationsmålet innebärande att utsläpp, emissioner och förluster av farliga kemiska ämnen till Nordsjön skall kontinuerligt minska och skall ha upphört inom en generation. Åtgärder skall riktas mot den kemiska belastningen av miljön i sin helhet och inte endast mot enskilda ämnen.

● En säker kemikaliehantering är en av de viktigaste faktorerna i arbetet på en hållbar utveckling. Åtgärderna i Sverige för att begränsa kemikalierisker och förhindra eller motverka skada på människor eller i miljön som följd av kemikalieanvändning har varit förhållandevis framgångsrika under 1990-talet. Sedan 1986 finns en särskild central myndighet för kemikaliekontrollfrågor och som också håller ett databaserat register över kemiska produkter och deras egenskaper m.m. Substitutionsprincipen som innebär att den som hanterar eller importerar en kemisk produkt skall byta till mindre farlig produkt så snart ett alternativ finns har varit ett viktigt hjälpmedel. Bl.a. har den bidragit till ett utbyte av miljöfarliga batterier, klor som blekmedel i tvättmedel, nonylfenoletoxylater i rengöringsmedel samt klorfenoler i desinfektionsmedel. Arbetet fortsätter med ytterligare utbyten av farliga kemikalier. Regeringen tillsatte år 1996 en kommitté som skall göra en översyn av kemikaliepolitiken och ge förslag till hur denna skall förändras. Kommittén skall redovisa sitt uppdrag senast juni 1997. Förslag till riksdagen planeras till 1998 i den tidigare nämnda miljöpropositionen.

Att stärka viktiga samhällsgruppers roll

● Ett viktigt inslag i Riobesluten var betoningen av det lokala arbetet med deltagande från olika grupper i samhället. I det svenska samhället är det på lokal nivå som Agenda 21-arbetet har fått det bredaste genomslaget. Landets alla 288 kommuner har påbörjat lokalt Agenda 21-arbete. De kommunala myndigheterna och den lokala politiska organisationens engagemang har spelat en avgörande roll. Kommunerna arbetar både utåtriktat för att engagera och informera lokala aktörer och medborgare samt genom aktiviteter inom den egna organisationen och verksamheten.

Svenska kommuner har i ett internationellt perspektiv ett långtgående självbestämmande och ett stort ansvar inom en rad samhällsområden. Detta har haft stor betydelse för den snabba utvecklingen av det lokala Agenda 21-arbetet. Kommunerna har egen beskattningsrätt och finansierar därigenom merparten av den egna verksamheten. En viktig del av det kommunala självstyret är det kommunala planmonopolet, som innebär att kommunerna själva beslutar om markanvändning och byggande inom sitt område. Kommunens arbete styrs ytterst av förtroendevalda som utses vid lokala val. Kommunerna har huvudansvaret för verksamheten inom flera samhällsområden, däribland social service och vård, utbildning samt bostäder. Dessutom är bl.a. räddningstjänst samt kultur och fritid kommunala ansvarsområden.

Den kommunala Agenda 21-verksamheten har inledningsvis bestått i att utarbeta lokala mål och handlingsprogram för hållbar utveckling. Arbetet har fokuserats på miljöfrågor men innefattar även områden som hälsa, arbetslöshet och sociala frågor samt demokratifrågor.

Ideella organisationer spelar en viktig roll i det svenska Agenda 21-arbetet genom att tillföra idéer samt sprida kunskap och engagemang. Brett deltagande av organisationer inför och under Riokonferensen bidrog till kunskapen om Agenda 21.

● Ett stort antal ideella organisationer och intresseorganisationer har engagerat sig i Agendaarbetet. Bland dem som varit mest aktiva är miljöorganisationer, studieförbund, kyrkliga organisationer samt bistånds- och solidaritetsorganisationer. Vidare märks centrala fackliga organisationer som representerar tjänstemän (TCO) samt arbetare (LO) inom bl.a. tillverkningsindustri, byggsektor, samt vård och offentlig verksamhet. Den förstnämnda organisationen har drivit frågor om miljöanpassning av arbetsplatser och miljömärkning samt integrering av arbetet med yttre miljö och arbetsmiljö. LO:s arbete med dessa frågor har främst inriktats mot arbetsmiljöfrågor i vid mening.

● För att förändra produktions- och konsumtionsmönster är det angeläget att stärka konsumenternas roll. I Sverige sker detta bl.a. genom att kunskap och information i olika konsumentfrågor sprids av den statliga myndigheten Konsumentverket, kommunala konsumentorgan, ideella organisationer, media, industrin och lokala konsumentgrupper. Någon omfattande konsumentorganisation finns inte i Sverige.

Medel för genomförande

● De politiska besluten och beslutsprocesserna är av mycket stor betydelse för framgång i arbetet mot hållbar utveckling. Agendaarbetet har visat på vikten av att utveckla demokratin och underlätta invånarnas deltagan-

de i den lokala beslutsprocessen. Det s.k. underifrånperspektivet som rekommenderades vid Riokonferensen för arbetet med Agenda 21 har visat sig vara framgångsrikt. Agendaarbetet har i många fall utvecklats lokalt och där efter förts upp i den politiska hierarkin. Möjligheter till aktivt deltagande i den politiska beslutsprocessen är en förutsättning för att den kraft som finns i det lokala engagemanget skall kunna leva vidare och utvecklas. Parallellt med Agendaarbetet har bl. a. i de största städerna Stockholm, Göteborg och Malmö utvecklats ett system med stadsdelsnämnder som övertar en del beslutsfunktioner som tidigare legat centralt i kommunen. I andra kommuner prövas andra vägar till en decentraliserad beslutsprocess, t.ex. genom att engagera föreningar, byalag etc. direkt i Agendaarbetet. Målet är att utveckla demokratin genom att underlätta invånarnas deltagande i beslutsprocesserna och minska avståndet mellan invånare och förtroendevalda.

Otillräckliga resurser har setts som ett viktigt hinder av dem som arbetar med det lokala Agenda 21-arbetet. I somliga kommuner har det varit svårt att åstadkomma samarbete över sektorsgränserna. Bristande intresse och förankring hos lokala politiker och hos tjänstemän i de lokala förvaltningarna har konstaterats i ungefär en tredjedel av kommunerna. Tydligare signaler från central nivå om att arbetet för en hållbar utveckling är prioriterat liksom ett samlat nationellt program för hållbar utveckling har efterlysts under arbetets gång av både kommuner och ideella organisationer. Som tidigare nämnts har regeringen genom Delegationen för hållbar utveckling påbörjat ett samordnings- och programarbete. Energifrågor samt trafik och infrastruktur är exempel på områden där natio-

nell politik ofta uppfattats stå i strid med eller försvåra hållbar utveckling, regionalt eller lokalt.

- Under 1990-talet har användningen av ekonomiska styrmedel inom miljöområdet ökat kraftigt i Sverige som nu tillhör de länder i världen som har flest miljöskatter och avgifter. Oron för försämrade konkurrenskraft för det egna landets industri kan emellertid hämma ett land om det är ensamt om att införa ekonomiska styrmedel. 1994 stod intäkterna från miljö- och energirelaterade skatter för 3 % av BNP. Dessa beräknas stiga till 3,7 % år 1998. Till de största intäktsposterna hör energiskatten på bränslen och el samt koldioxidskatten. De skatter som är differentierade med miljöaspekter som grund är bl.a. svavelskatten på bränslen, koldioxidskatten, energiskatten på bränslen för fordonsdrift och fordonskatten. Odifferentierade miljöskatter är skatterna på avfall till deponering och på naturgrus liksom moms på el och transporter. Olika aspekter på skatteväxling har i Sverige undersökts närmare av den år 1994 tillsatta Skatteväxlingskommittén som analyserat skattesystemet bl.a. med hänsyn till effekterna på sysselsättning, internationell konkurrenskraft och inkomstfördelning. I kommitténs nyligen lämnade slutbetänkande föreslås ökad beskattning av miljöskadlig verksamhet och överutnyttjande av resurser.

- Miljökrav vid offentlig upphandling är ett annat viktigt instrument i Sverige för att påskynda hela samhällets strukturomvandling i riktning mot ett hållbart samhälle. Den offentliga sektorns upphandling beräknades 1994 uppgå till minst 300 miljarder kronor och utgör en betydande del av den svenska handeln. Lagen om offentlig upphandling ger visst utrymme för att ställa miljökrav i

samband med upphandling. En översyn av EU:s direktiv aviseras i den politiska överenskommelsen om EU:s femte miljöpolitiska handlingsprogram i syfte att öka möjligheterna att ta miljöhänsyn i samband med upphandling.

- Miljöledningssystem kommer successivt att införas inom den statliga förvaltningen. Miljöstyrning av statsförvaltningen bygger på samma principer som i näringslivet men är anpassad till den statliga verksamheten. Regeringen har utsett ett tjugotal pilotmyndigheter som skall påbörja utvecklingen av miljöledningssystem och arbeta med miljöanpassad upphandling.

- Utbildning och forskning utgör i ett längre tidsperspektiv basen i utvecklingsarbetet för hållbar utveckling. Ett arbete har påbörjats med att formulera kunskapsmål som skall ge en ökad förståelse för sambanden mellan livsstil och miljö- och utvecklingsproblematiken. Att utbilda för hållbar utveckling är ett folkbildningsprojekt som behöver mobilisera inte bara det reguljära utbildningsväsendet utan också vuxenutbildning och fortbildning av olika slag. Sådan utbildning har startat på många håll bl. a. inom ramen för Agenda 21-arbetet och vid större företag men mycket återstår fortfarande att ta sig an. Betydande insatser har gjorts för att integrera miljöutbildning i universitetens studieplaner.

Svenska prioriteringar inför det extra mötet med FN:s Generalförsamling 1997 om genomförandet av Agenda 21

Av generalsekreterarens rapport inför Generalförsamlingens extra möte (UNGASS) framgår att hoten mot miljö och utveckling alltjämt kvarstår. Problemen

med fattigdom, befolkningstillväxt och snabb urbanisering är fortfarande svåra. Användningen av fossila bränslen stabiliseras visserligen långsamt i industriländerna, men ökar i en del utvecklingsländer. Många utsläpp av föroreningar fortsätter att öka, särskilt utsläppen av koldioxid som har en viktig roll i uppkomsten av växthuseffekten. Snabb ekonomisk tillväxt i många utvecklingsländer är positivt men kan också ge negativa effekter i form av svåra miljöföroreningar på lokal och regional nivå och påverkan på människors hälsa.

Fortsatt nedbrytning av basen för de biologiska naturresurser på vilka ekonomin och livsmedelsförsörjningen vilar utgör det allvarligaste av hoten mot människans välfärd i framtiden. Föroreningen av och knappheten på sötvattentillgångarna, förstörelsen av produktiv jord, utfiskning av fiskbestånden och för hårt nyttjande av skogsmark reducerar grunden till välfärd för länderna och för framtida utveckling.

Samtidigt finns det andra utvecklingstrender som ger potential att bidra till mera hållbara utvecklingsmönster. Många regioner har utvecklats positivt demografiskt, ekonomiskt och socialt. Födelsehalten har sjunkit snabbare än väntat i flertalet av utvecklingsregionerna. Höga födelsehalten består dock alltjämt i ett antal länder där naturresurser som jordbruksmark, skog och fiske fortfarande är dominerande källor för den nationella välfärden.

I många länder har utbildning och hälsa förbättrats kraftigt. De ekonomiska utsikterna är på sikt positiva för de flesta av utvecklingsområdena. Ekonomisk tillväxt ger resurser för den miljövård som krävs för att undvika förgiftning och förorening som begränsar användningen av naturresurserna. Behov finns av investeringar i förebyg-

gande miljövärdssåtgärder och för att möjliggöra ett effektivt resursutnyttjande. Även om sådana investeringar är kostsamma initialt är de som regel billigare än åtgärder i efterhand. Andra positiva förändringar som ägt rum är teknologiska innovationer och ökad demokrati.

Rioprocessen har skapat unika förutsättningar för att angripa långsiktiga globala problem. De närmaste 50-100 åren är avgörande för mänsklighetens långsiktiga överlevnad. De enskilda människornas kreativitet och initiativkraft är ett viktigt incitament för nödvändiga förändringar. Det internationella arbetet måste syfta till att stödja samhällen som präglas av ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet.

- Den svenska regeringen lägger stor vikt vid det extra mötet med FN:s generalförsamling i juni i år för uppföljning av Riokonferensens beslut. Mötet väntas få stor betydelse för de fortsatta ansträngningarna att genomföra besluten och rekommendationerna från Riokonferensen liksom kommande förhandlingar om globala miljö- och utvecklingsfrågor. Vid det extra mötet kommer från svensk sida att i första hand prioriteras frågor rörande produktions- och konsumtionsmönster, handel och miljö, sötvatten, skog samt kemikalier. Stor uppmärksamhet måste också fästas vid kampen mot fattigdom, att stärka kvinnornas roll i arbetet för en hållbar utveckling samt militärens miljöansvar.

- Utveckling av hållbara konsumtions- och produktionsmönster har fortsatt hög prioritet. I-länderna har här ett ansvar att gå före och ändra ohållbara livsstilar och konsumtionsmönster. Hög prioritet har också biståndssamarbetet för att utveckla metoder och handlingsprogram för att effektivisera hushållning med naturens resurser, inkl. jord-

och skogsbruk, marina resurser och sötvattenresurser, hållbar markanvändning och bebyggelse samt riskminimering vid kemikaliehantering.

- Miljöhänsyn bör integreras i regelverket för den internationella handeln för att främja hållbar utveckling. Detta kan ha betydelse även för att förbättra u-ländernas exportmöjligheter.

- Sötvatten är en livsnödvändig global resurs som utsätts för ett ökande tryck både vad gäller tillgång och kvalitet. Vatten är en nyckelfaktor bl.a. för att klara livsmedelsförsörjningen för en växande befolkning på jorden. Vid UNGASS skall behandlas en av kommissionen för hållbar utveckling (CSD) till detta möte begärd global vatteninventering. Den svenska regeringen anser att detta arbete måste följas upp med slutsatser med förslag till åtgärder på basis av ett internationellt handlingsprogram.

- Sverige välkomnar det arbete som den mellanstatliga skogspanelen (IPF) uträttar. Från svensk sida hoppas vi att UNGASS skall fatta beslut som leder till ytterligare internationella överenskommelser i skogsfrågor. Skogen är ett nyckelområde i arbetet med hållbar utveckling och skogsfrågorna representerar också viktiga ekonomiska intressen.

- Skydd av vattentillgångar från föroreningar förutsätter en förstärkt säkerhet i kemikaliehanteringen, särskilt när det gäller PCB, vissa växtskyddsmedel och stabila organiska kemiska föroreningar, s.k. POP:s. Ett viktigt steg är arbetet på en legalt bindande överenskommelse om POP:s. Riskerna med okontrollerade utsläpp av stabila organiska ämnen måste reduceras till noll.

- Sverige fäster också stort avseende vid att säkerhetspolitiska aspekter på miljö- och utvecklingsfrågorna i vissa

regioner beaktas liksom att arbetet inom den militära sektorn med riktlinjer för en miljöpolicy fortsätter.

Kampen mot fattigdomen i vissa utvecklingsregioner måste fortsätta. Dessa ansträngningar måste stödjas av den internationella gemenskapen genom förnyade ansträngningar att nå målet att industriländerna avsätter 0,7 % av BNP till utvecklings- och biståndsarbete. Vidare bör sökandet efter nya finansieringskällor fortsätta och den privata sektorns investeringar i hållbar utveckling öka.

- Sverige avser att verka för att UNGASS skall ge ett starkt stöd till den globala miljöfonden (GEF). Fonden används för att finansiera åtgärder med syfte att minska de globala miljöproblemen. Den ger också möjlighet att finansiera och åtgärda vissa oförutsedda sådana behov. I de kommande påfyllnadsförhandlingarna bör resultaten från generalförsamlingens extra möte beaktas.

- Montrealprotokollets multilaterala fond har avgörande betydelse för genomförandet av u-ländernas åtaganden inom Montrealprotokollet. Sverige avser att ge fortsatt starkt stöd till fonden.

Kommittédirektiv

Dir.
1995:34

Agenda 21-kommittén

Beslut vid regeringssammanträde den 16 mars 1995

Sammanfattning av uppdraget

En kommitté för hållbar utveckling tillkallas för att medverka i arbetet med att utveckla, fördjupa och förankra Agenda 21 och för att medverka inför utarbetandet av Sveriges rapport till FN:s extra generalförsamling om hållbar utveckling år 1997.

Bakgrund

Vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro år 1992 (UNCED) antogs Agenda 21, en långsiktig handlingsplan för hållbar utveckling.

Agenda 21 innehåller 40 kapitel med handlingsprogram och riktlinjer för individuellt, lokalt, nationellt och internationellt handlande under resten av detta sekel och in i det 21:a århundradet. Agenda 21 är ett uppdrag till alla regeringar, kommuner, grupper och individer i samhället att arbeta för målet om en hållbar utveckling, utrota fattigdom och undanröja hoten mot miljön. Betydelsen av demokrati och medverkan i beslutsprocessen understryks liksom av individers och olika folkgruppers ansvar och medverkan i genomförandet.

Agenda 21 var föremål för en bred remissbehandling som låg till grund för propositionen Med sikte på hållbar utveckling (prop. 1993/94:111). I propositionen föreslogs vissa grundläggande element i en nationell strategi för hållbar utveckling,

2

en svensk Agenda 21. Det fastslogs samtidigt att denna strategi fortlöpande skall utvecklas. Riksdagen beslöt i enlighet med förslagen.

FN:s generalförsamling kommer år 1997 att ha en extra session som på grundval av bl.a. ländernas rapportering skall värdera genomförandet av besluten från UNCED och ange riktlinjerna för det fortsatta arbetet med en övergång till hållbar utveckling.

Riksdagen har understrukt betydelsen av kommunernas medverkan i arbetet för en hållbar utveckling (prop. 1992/93:180, bet. 1992/93:JoU14, rskr. 1992/93:344 och prop. 1993/94:111, bet. 1993/94:JoU18, rskr. 1993/94:256). I Sverige har merparten av kommunerna redan påbörjat arbetet med handlingsplaner för hållbar utveckling i lokala Agenda 21. Detta görs i dialog och samarbete med medborgare, näringsliv, ideella föreningar m.fl. På så sätt får varje invånare, kommunala myndigheter m.fl. möjlighet att själv bidra med idéer och förslag till hur kommunens utveckling skall kunna bli hållbar.

Uppdraget

En nationell kommitté inrättas för att medverka i arbetet med att utveckla, fördjupa och förankra arbetet med Agenda 21 inför FN:s extra generalförsamling 1997.

Kommittén skall:

* Hålla sig informerad om arbetet i myndigheter på lokal, regional och nationell nivå samt i föreningar och näringslivet med att utforma lokala Agenda 21 och med uppföljningen av UNCED. Kommittén skall medverka till att många engageras i detta arbete och till att goda exempel sprids, främst genom konferenser, seminarier och samtal med olika intressenter. Särskild vikt skall kommittén där lägga vid det frivilliga arbetet.

* Ge regeringen underlag för den rapport som skall föreläggas den extra sessionen med FN:s generalförsamling. Underlaget skall innehålla en beskrivning av hur långt man har kommit

inom olika delar av det svenska samhället för att nå målen om hållbar utveckling. Kommittén skall här stämma av hur de miljömål som riksdagen beslutat uppfylls och hur olika aktörer kan medverka i arbetet.

Underlag för arbetet bör vara bl.a.:

- Den av UNCED antagna Agenda 21
- Kommunernas m.fl. arbete med att upprätta lokala Agenda 21
- EU:s 5:e miljöhandlingsprogram
- Av riksdagen antagna miljömål och handlingsprogram
- Regeringens skrivelse Miljön vårt gemensamma ansvar (skr. 1994/95:120)
- Svenska åtaganden i det internationella miljöarbetet
- Länsstyrelsernas miljövårdsarbete och strategier för miljövärden i länen

Kommittén skall på lämpligt sätt hålla sig informerad om utvecklingen av det globala miljösamarbetet och särskilt de frågor som är aktuella i uppföljningen av UNCED inom FN:s olika organ och andra forum.

Kommittén skall särskilt samråda med Statens naturvårdsverk och i tillämpliga delar med Riksantikvarieämbetet, Boverket, Kemikalieinspektionen, Folkhälsoinstitutet, NUTEK, Miljövårdsberedningen (Jo 1968:A), Kretsloppsdelegationen (M 1993:A), Energikommisionen (N 1994:04) och Kommunikationskommittén (K 1995:01).

Kommittén skall beakta det regionalpolitiska direktivet (dir. 1992:50) om att redovisa regionalpolitiska konsekvenser. Kommittén skall beakta direktivet till samtliga kommittéer och särskilda utredare att pröva offentliga åtaganden (dir. 1994:23).

Kommittén skall ha slutfört sitt arbete före FN:s extra generalförsamling 1997.

(Miljödepartementet)

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – steg för steg. U.
 2. Inkomstskattelag, del I-III. Fi.
 3. Fastighetsdatabaser. Ju.
 4. Förbättrad miljöinformation. M.
 5. Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. A.
 6. Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonfrågor. K.
 7. Byråkratin i backspegeln. Femtio år av förändring på sex förvaltningsområden. Fi.
 8. Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. S.
 9. Flexibel förvaltning. Förändring och verksamhetsanpassning av statsförvaltningens struktur. Fi.
 10. Ansvar för valutapolitiken. Fi.
 11. Skatter, miljö och sysselsättning. Fi.
 12. IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från en hearing anordnad av IT-kommissionen den 18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. K.
 13. Regionpolitik för hela Sverige. N.
 14. IT i kulturens tjänst. Ku.
 15. Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt och problematik. Fi.
 16. Att utveckla industriforskningsinstitutet. N.
 17. Skatter, tjänster och sysselsättning. + Bilagor. Fi.
 18. Granskning av granskning. Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. Fi.
 19. Bättre information om konsumentpriser. In.
 20. Konkurrenslagen 1993-1996. N.
 21. Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. U.
 22. Aktiebolagets kapital. Ju.
 23. Digital demokrati. Ett seminarium om Teknik, demokrati och delaktighet den 8 november 1996 anordnat av Folkområdningsutredningen, IT-kommissionen och Kommunikationsforskningsberedningen. IT-kommissionens rapport 2/97. K.
 24. Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. S.
 25. Svensk mat – på EU-fat. Jo.
 26. EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. Jo.
 27. Kontroll Reavinat Värdepapper. Fi.
 28. I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos. Fi.
 29. Barnpornografifrågan. Innehavskriminalisering m.m. Ju.
 30. Europa och staten. Europeiserings betydelse för svensk statsförvaltning. Fi.
 31. Kristallkulan – tretton röster om framtiden. IT-kommissionens rapport 3/97. K.
 32. Följdragstiftning till miljöbalken. M.
 33. Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. Fi.
 34. Övervakning av miljön. M.
 35. Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. K.
 36. Bekämpande av penningtvätt. Fi.
 37. Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. U.
 38. Myndighet eller marknad. Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. Fi.
 39. Integritet Offentlighet Informationsteknik. Ju.
 40. Unga och arbete. In.
 41. Staten och trossamfundet Rättslig reglering – Grundlag – Lag om trossamfund – Lag om Svenska kyrkan. Ku.
 42. Staten och trossamfundet Begravningsverksamheten. Ku.
 43. Staten och trossamfundet Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Ku.
 44. Staten och trossamfundet Svenska kyrkans personal. Ku.
 45. Staten och trossamfundet Stöd, skatter och finansiering. Ku.
 46. Staten och trossamfundet Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. Ku.
 47. Staten och trossamfundet Den kyrkliga egendomen. Ku.
 48. Arbetsgivarpolitik i staten. För kompetens och resultat. Fi.
 49. Grundlagsskydd för nya medier. Ju.
 50. Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. Jo.
 51. Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre. S.
 52. Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre. S.
 53. Avskaffa reklamskatten! Fi.
 54. Ministern och makten. Hur fungerar ministerstyre i praktiken? Fi.
 55. Staten och trossamfundet. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. Ku.
 56. Folket som rådgivare och beslutsfattare. + Bilaga 1 och 2. Ju.
 57. I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten. Fi.
 58. Personalutrymning. A.
 59. Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. Ku.
 60. Betal-TV inom Sveriges Television. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

61. Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. S.
62. Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kojor från Storstadskommittén. S.
63. Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. K.
64. Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd
+ Bilagedel. A
65. Polisens register. Ju.
66. Statsskuldpolitiken. Fi.
67. Återkallelse av uppehållstillstånd. UD.
68. Grannlands-TV i kabelnät. Ku.
69. Besparingar i stort och smått. U.
70. Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. Fö.
71. Politik för unga.
+ 2 st bilagor. In.
72. En lag om socialförsäkringar. S.
73. Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium
anordnat av IT-kommissionen, Närings- och
handelsdepartementet och SEIS den 11 december
1996. IT-kommissionens rapport 6/97. K.
74. EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional
utveckling. Jo.
75. Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för
fysiska personer. Fi.
76. Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. S.
77. Uppföljning av inkomstskattelagen. Fi.
78. Medelsförvaltning i kommuner och landsting. In.
79. Försäkringsmäklare. En lagöversyn av
Försäkringsmäklarutredningen. Fi.
80. Reformerad stabsorganisation. Fi.
81. Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. In.
82. Lika möjligheter. In.
83. Om makt och kön – i spåren av offentliga
organisationers omvandling. A.
84. En hållbar kemikaliepolitik. M.
85. Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp
för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för
rätt till sjukpenninggrundande inkomst. S.
86. Punktskattekontroll av alkohol, tobak och
mineralolja, m.m. Fi.
87. Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. A.
88. Upphandling för utveckling. N.
89. Handeln med skrot och begagnade varor. N.
90. Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg-
och bostadsväsendet. In.
91. Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor.
Jo.
92. Medieföretag i Sverige – Ägande och
strukturförändringar i press, radio och TV. Ku.
93. Hantering av fel i utjämningsystemet för
kommuner och landsting. In.
94. Konkurrensneutrala transportbidrag. N.
95. Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. Ku.
96. Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. Fi.
97. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. M.
98. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader.
Bilagor. M.
99. En ny vattenadministration. Vatten är livet. M.
100. Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska
museiverksamheten. Ku.
101. Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspflichtiga. Fö.
102. Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s
jordbruk i framtiden. Jo.
103. Rapport med förslag om sändningsorter. Ku.
104. Polis i fredens tjänst. UD.
105. Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. M.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Fastighetsdatabaser. [3]
Aktiebolagets kapital. [22]
Barnpornografifrågan.
Innehavskriminalisering m.m. [29]
Integritet Offentlighet Informationsteknik. [39]
Grundlagsskydd för nya medier. [49]
Folket som rådgivare och beslutsfattare.
+ Bilaga 1 och 2. [56]
Polisens register. [65]

Utrikesdepartementet

Återkallelse av uppehållstillstånd. [67]
Polis i fredens tjänst. [104]

Försvarsdepartementet

Totalförsväret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. [70]
Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspliktiga. [101]

Socialdepartementet

Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. [8]
Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. [24]
Brister i omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [51]
Omsorg med kunskap och inlevelse
– en fråga om bemötande av äldre. [52]
Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. [61]
Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kojor från Storstadskommittén. [62]
En lag om socialförsäkringar. [72]
Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [76]
Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp
för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för
rätt till sjukpenninggrundande inkomst. [85]

Kommunikationsdepartementet

Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonfrågor. [6]
IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från
en hearing anordnad av IT-kommissionen den
18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. [12]
Digital demokrati. Ett seminarium om Teknik,
demokrati och delaktighet den 8 november 1996
anordnat av Folkområdningsutredningen, IT-
kommissionen och Kommunikationsforsknings-

beredningen. IT-kommissionens rapport 2/97. [23]
Kristallkulan – tretton röster om framtiden.
IT-kommissionens rapport 3/97. [31]
Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. [35]
Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. [63]
Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av
IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet
och SEIS den 11 december 1996.
IT-kommissionens rapport 6/97. [73]

Finansdepartementet

Inkomstskattelag, del I-III. [2]
Byråkratin i bakspeglarna. Femtio år av förändring på sex
förvaltningsområden. [7]
Flexibel förvaltning. Förändring och verksam-
hetsanpassning av statsförvaltningens struktur. [9]
Ansvaret för valutapolitiken. [10]
Skatter, miljö och sysselsättning. [11]
Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt
och problematik. [15]
Skatter, tjänster och sysselsättning.
+ Bilagor. [17]
Granskning av granskning.
Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. [18]
Kontroll Reavinst Värdepapper. [27]
I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och
vårt offentliga etos. [28]
Europa och staten. Europeiserings betydelse för
svensk statsförvaltning. [30]
Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltnings-
politiska samarbete. [33]
Bekämpande av penningtvätt. [36]
Myndighet eller marknad.
Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. [38]
Arbetsgivarpolitik i staten.
För kompetens och resultat. [48]
Avskaffa reklamskatten! [53]
Ministern och makten.
Hur fungerar ministerstyre i praktiken? [54]
I medborgarnas tjänst.
En samlad förvaltningspolitik för staten. [57]
Statsskuldpolitiken. [66]
Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för
fysiska personer. [75]
Uppföljning av inkomstskattelagen. [77]
Försäkringsmäklare. En lagöversyn av
Försäkringsmäklarutredningen. [79]
Reformerad stabsorganisation. [80]
Punktskattekontroll av alkohol, tobak och
mineralolja, m.m. [86]

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. [96]

Utbildningsdepartementet

Den nya gymnasieskolan – steg för steg. [1]
Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. [21]
Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. [37]
Besparingar i stort och smått. [69]

Jordbruksdepartementet

Svensk mat – på EU-fat. [25]
EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. [26]
Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. [50]
EU:s jordbrukspolitik, miljö och regional utveckling. [74]
Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. [91]
Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. [102]

Arbetsmarknadsdepartementet

Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. [5]
Personalitytyrning. [58]
Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd + Bilagedel. [64]
Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. [83]
Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och beroende. [87]

Kulturdepartementet

IT i kulturens tjänst. [14]
Staten och trossamfunden
Rättslig reglering
– Grundlag
– Lag om trossamfund
– Lag om Svenska kyrkan. [41]
Staten och trossamfunden
Begravningsverksamheten. [42]
Staten och trossamfunden
Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. [43]
Staten och trossamfunden
Svenska kyrkans personal. [44]
Staten och trossamfunden
Stöd, skatter och finansiering. [45]
Staten och trossamfunden
Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. [46]

Staten och trossamfunden
Den kyrkliga egendomen. [47]
Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. [55]
Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. [59]
Betalt-TV inom Sveriges Television. [60]
Grannlands-TV i kabelnät. [68]
Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. [92]
Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. [95]
Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. [100]
Rapport med förslag om sändningsorter. [103]

Närings- och handelsdepartementet

Regionpolitik för hela Sverige. [13]
Att utveckla industriforskningsinstitutet. [16]
Konkurrenslagen 1993-1996. [20]
Upphandling för utveckling. [88]
Handeln med skrot och begagnade varor. [89]
Konkurrensneutrala transportbidrag. [94]

Inrikesdepartementet

Bättre information om konsumentpriser. [19]
Unga och arbete. [40]
Politik för unga.
+ 2 st bilagor. [71]
Medelsförvaltning i kommuner och landsting. [78]
Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. [81]
Lika möjligheter. [82]
Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg- och bostadsväsendet. [90]
Hantering av fel i utjämningsystemet för kommuner och landsting. [93]

Miljödepartementet

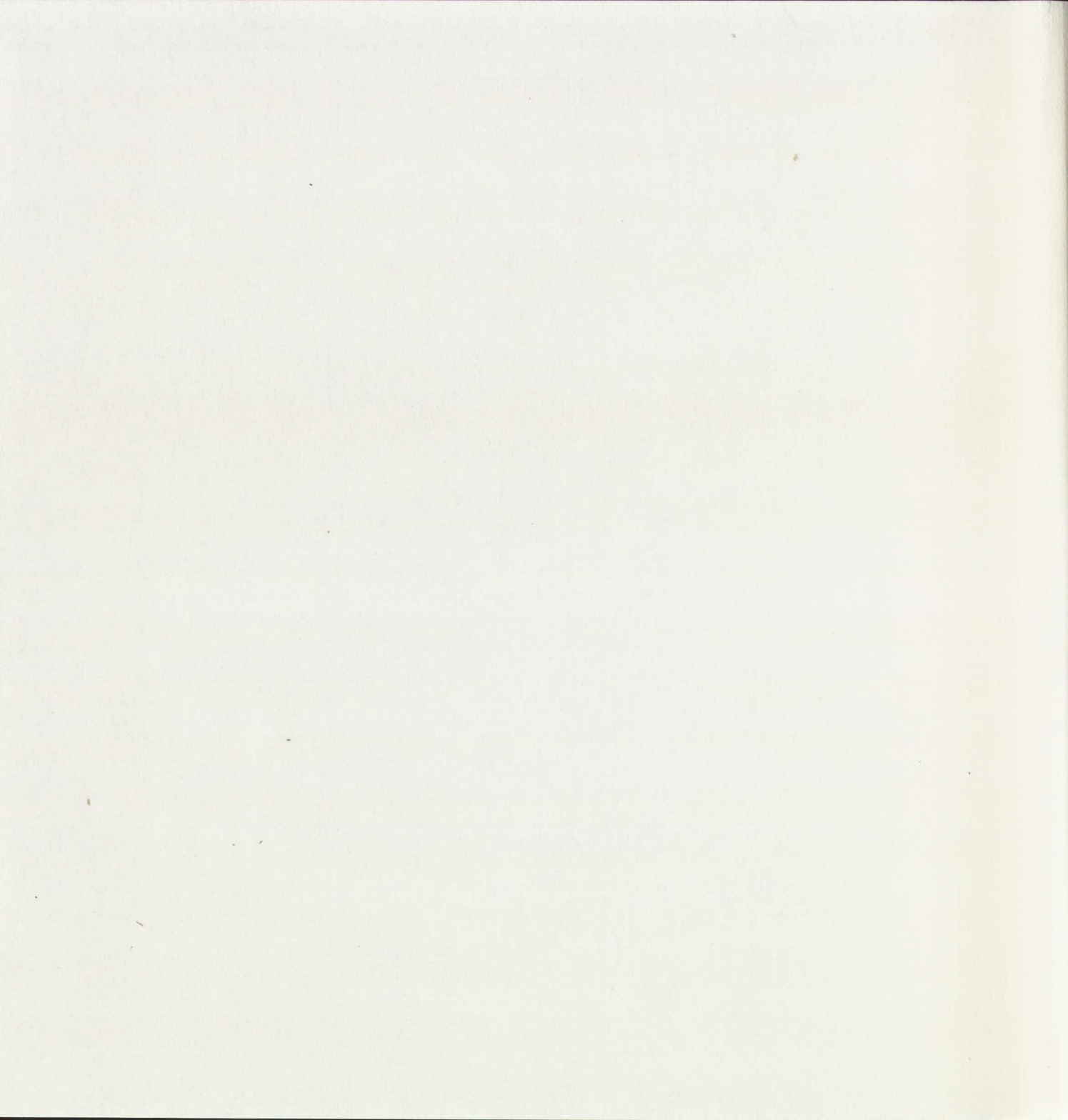
Förbättrad miljöinformation. [4]
Följdlagstiftning till miljöbalken. [32]
Övervakning av miljön. [34]
En hållbar kemikaliepolitik. [84]
Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. [97]
Skydd av skogsmark. Behov och kostnader.
Bilagor. [98]
En ny vattenadministration. Vatten är livet. [99]
Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. [105]

Bildförteckning

- 70 Stig Almqvist
- 100 John Wahlbärj, Bureau 21
- 108 Per westergård, Vetenskapsjournalisterna
- 111 Bertil Hagert, Megapix
- 114 Sara Leigh Lewis
- 117 Nicholas Pitt, Megapix
- 122 Sören Fröberg, Megapix
- 126 Bertil Hagert, Megapix
- 144 Björn Malmberg, Megapix
- 154 Hans Berg
- 157 Industrifotografen AB
- 204 Peter Tinnert
- 216 Steve Bicknell, Megapix
- 227 Hans Wennerholm
- 249 Per westergård, Vetenskapsjournalisterna
- 287 Bertil Hagert, Megapix

I detta betänkande lämnar Nationalkommittén för Agenda 21 förslag till åtgärder och strategier för det fortsatta arbetet med Agenda 21. Kommittén ger också en översikt av det svenska Agenda 21-arbetet inom olika samhällssektorer. Rapporten tar även upp exempel, främst på lokala initiativ för hållbar utveckling.

Efter FN:s Riokonferens 1992 har arbetet för bättre miljö och hållbar utveckling fått ett brett genomslag i hela det svenska samhället. Agenda 21, det stora handlingsprogrammet från Rio, har varit en inspirationskälla och ett viktigt verktyg i detta arbete.

Framförallt i kommunerna har Agenda 21-arbetet fått stor spridning och engagerat både enskilda medborgare samt olika lokala åktörer. I hela landet har ideella organisationer, företag och myndigheter på olika nivåer deltagit i arbetet.

Den första fasen i det svenska Agenda 21-arbetet har varit en framgång, samtidigt som mycket återstår att göra. Förhoppningsvis kan denna rapport bli en inspirationskälla i det fortsatta arbetet.

Fotografierna, omslag:

Staffan Widstrand, Naturbild

Nils-Johan Norenind, Tiofoto

Bengt Hedberg, Naturbild

Industrifotografen AB

Staffan Widstrand, Naturbild

FLT Pica – *Ekoporten* i Norrköping är ett exempel på miljöanpassad ombyggnad av slitna förortsområden.

Staffan Widstrand, Naturbild

Tomas Södergren, Mira

NATIONALKOMMITTÉN FÖR
AGENDA 21

FRTZES
OFFENTLIGA
PUBLIKATIONER

POSTADRESS: 106 47 STOCKHOLM
FAX: 08-690 91 91 TELEFON: 08-6900 91 90
E-POST: fritzes.order@liber.se
FRITZES INTERNETBOKHANDEL: www.fritzes.se

ISBN 91-38-20653-6
ISSN 0375-250X